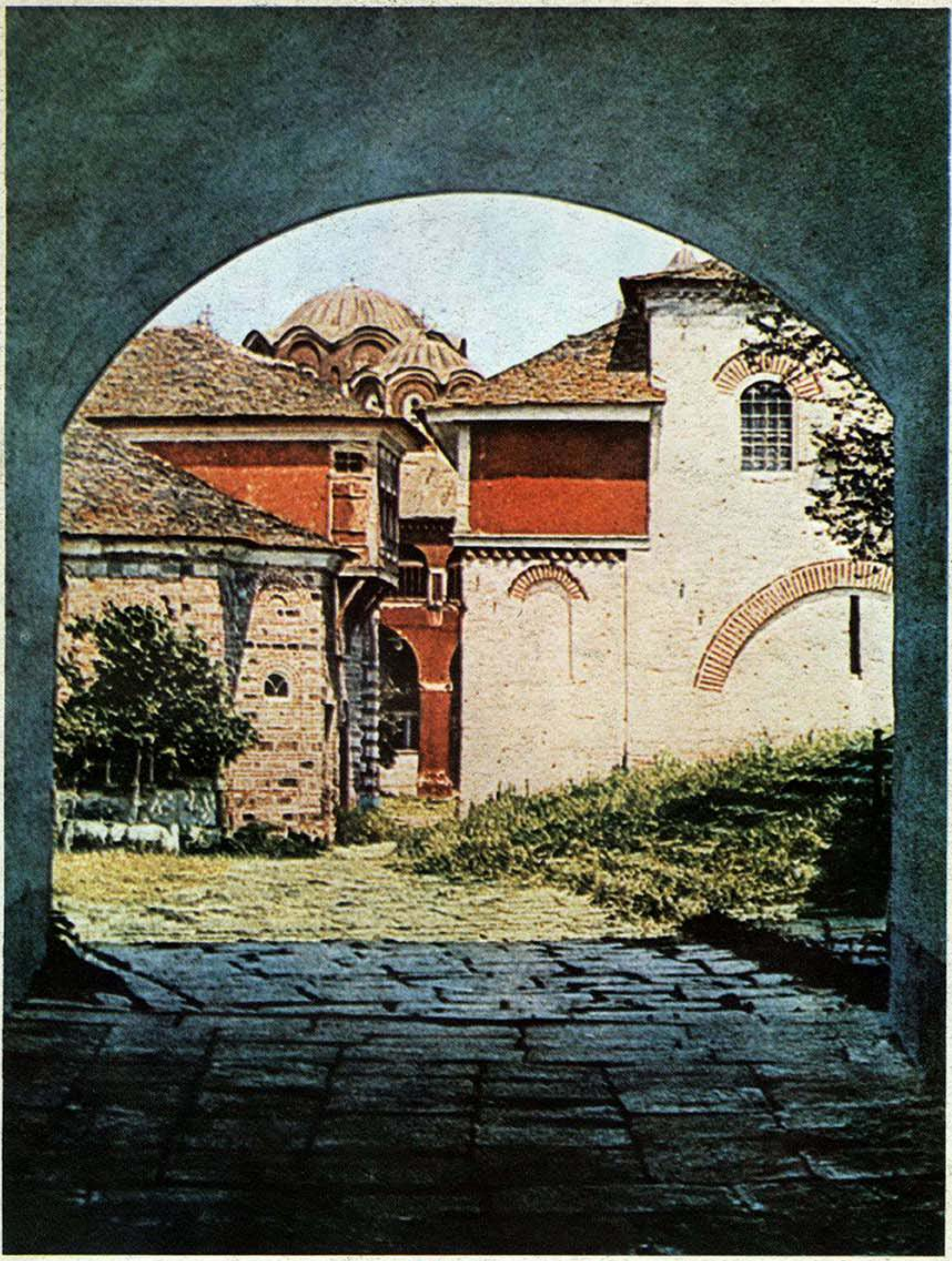

magazin istoric

SERIE NOUĂ — FEBRUARIE 1995

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 2 (335)
februarie 1995

București, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuță poștală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — București, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Românii — apărătorii Europei: Victor Papacostea 2
Athosul și românii: Virgil Cândea 3
România la final de război mondial în Europa: Rapoarte inedite 7
P.C.R. spre acapararea puterii — O stenogramă care spune totul 13
Februarie 1945: Transilvania de Nord. „Viața românească s-a refugiat la sate" 23
În București, acum 50 ani 28
Octombrie 1962 — Criza din Marea Caraibilor și România — Revelația documentelor necunoscute: Al. Ocșa, M. Chirițoiu, E. Preda, C. Popișteanu 33
Horia Sima evadează: Dumitru Hîncu 44
Întâmplări din viață: A.C. Cuza 48
Steagul roșu pentru Tadj Mahal: Anatoli Latîșev 54
Cel mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov 57
Iubirile Marthei Bibescu după Ghislain de Diesbach 62
Caietele de miezul nopții: Al. Busuioceanu 68
De ce au pierdut englezii bătălia de la Saratoga?: Bruce MacGregor 74
Viață și moarte în Angkor 79
Un călător spaniol la curtea principelui Transilvaniei: E. Denize 83
Zâmbind în Evul Mediu: Jacques Le Goff 86
În vremea împăratului Kangxi: Anna Eva Budura 88
• **Cărți sosite la redacție... 6, 12** • **Premiile F.C.M.I. ... 43** • **Rebus istoric... 94**
• **Dialog cu cititorii** 95

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

VICTOR PAPACOSTEA

Românii — apărătorii Europei

Cea mai mare parte din națiunile europene, mici și mijlocii, au obținut după 1848 constituirea sau reconstituirea lor politică — în state naționale — prin efectele ideologiei pe care Revoluția franceză a dăruit-o lumii. S-a vorbit adesea de generozitatea congreselor de pace care au lucrat sub înrâurirea acelor idei și s-a amintit adesea cu ironie de „statele create prin proces-verbal". Istoriografia română s-a străduit să arate că poporul român nu este dintre acestea. Poporul român a creat și păstrat organizația sa de stat chiar în acele vremuri întunecate anterioare Revoluției franceze, când forța sugrumase dreptul.

Într-adevăr, și-au pierdut marele lor țarat bulgarii; și-au pierdut statul lor sârbii și croații; s-a prăbușit imperiul grec; s-a prăbușit regatul Sf. Coroane; a dispărut și Polonia. Moldova și Țara Românească au trăit: „Cu prințul și cu steagul lor" — cum spune un diplomat de la finele veacului XVII — cu oastea și guvernul lor, cu frontiere, cu stemă și cu o viață de curte care amintea în protocoalele ei stilul și măreția vechilor imperii moarte.

Există în istoria mai veche a acestui pământ un episod căruia i s-a acordat puțină însemnătate. Este încoronarea lui Decebal ca rege al Daciei de către Domițian în persoana fratelui său — trimis în ambasadă. Am bizuit interpretarea istoriei noastre antice, cu o pasionată exclusivitate, pe punctul de vedere roman și am tratat cu cuvinte de ocară politica de federare aplicată Daciei la început. Roma lui Domițian a recunoscut lui Decebal coroana; Roma lui Domițian i-a trimis misiuni militare și i-a dat stipendii; Roma lui Domițian a văzut în Dacia — într-un moment în care marea prăbușire de popoare de la nord și nord-est se anunța — singurul baraj serios. Civilizația mediteraneană, cetățile pontice și drumul spre Bizanț (pe care mereu îl încercau masele fluide care lunecau pe platforma rusă) au găsit în cetatea carpatică și în regalitatea dacă protectorul cunoscut, a cărui istorie completă încă n-a fost scrisă.

Luptele purtate în estul țării de Burebista vor trebui puse odată în lumina lor adevărată, pentru a se demonstra rolul de apărători ai civilizației împotriva Asiei Centrale pe care l-au avut acești îndepărtați strămoși ai noștri.

Iată de ce cred cu tărie că Domițian a avut dreptate! Ideea de consolidare a monarhiei dace și a organizației ei de război se inspira desigur din cea mai sănătoasă tradiție federală a Romei antice. Politica forței și a onoarei militare —. politica de anexiune — urmată de Traian atât în Europa cât și în Asia — și ai cărei beneficiari recunoscători suntem — a zdrobit acest zăgaz natural prin provincializarea Daciei. S-a creat astfel — într-unul din cele mai grele momente din istoria Europei — un gol pe care nu l-au putut umple legiunile. Dar așa cum Roma imperială a greșit desființând radical bariera militară organizată de daci — cu reazămul pe platoul carpatic — la fel, în Evul Mediu, Roma pontificală a făcut eroarea de a scoate pe români din funcția lor naturală, pentru a-și întemeia apărarea Occidentului pe organizația militară și politică a unui popor abia sosit în Europa.

Ce a urmat se știe. Așa cum legiunile romane — corpuri cosmolite în epoca traiană — n-au putut înlocui armata națională a dacilor în marea ei funcțiune grănicerească, nici organizația militară a Coroanei Sfântului Ștefan (alcătuită din luptători profesioniști aparținând tuturor neamurilor) n-a putut împiedica în secolul XIII invazia hoardelor rupte din marele imperiu euroasiatic al lui Gingis Han. Un veac și mai bine centrul continentului a stat sub domnia acestor hoarde și abia în secolul XIV, prin marele efort militar al voievozilor maramureșeni și ai Basarabilor, românii au reconstituit pe Nistru frontiera Europei.

De atunci, necontenit, la început în forme instinctive, iar mai târziu în mod conștient, Românii au năzuit să întregească cetatea apărării lor și a Europei.

(Fragment din articolul Aceeași luptă — precursorii *publicat în revista* Pământul românesc, *nr. 17/1944)*

ATHOSUL

ŞI

ROMÂNII

Academician
VIRGIL CÂNDEA

O frumoasă icoană a sfântului Athanasie Athonitul aşezată pe strana starețului Lavrei, în Katholikon, ca semn de particulară veneraţie, marchează acest eveniment. Imaginea fondatorului mănăstirii poartă

Turnul de pază de la Zografu, ridicat de Ştefan cel Mare şi terminat de Bogdan cel Orb, fiul său

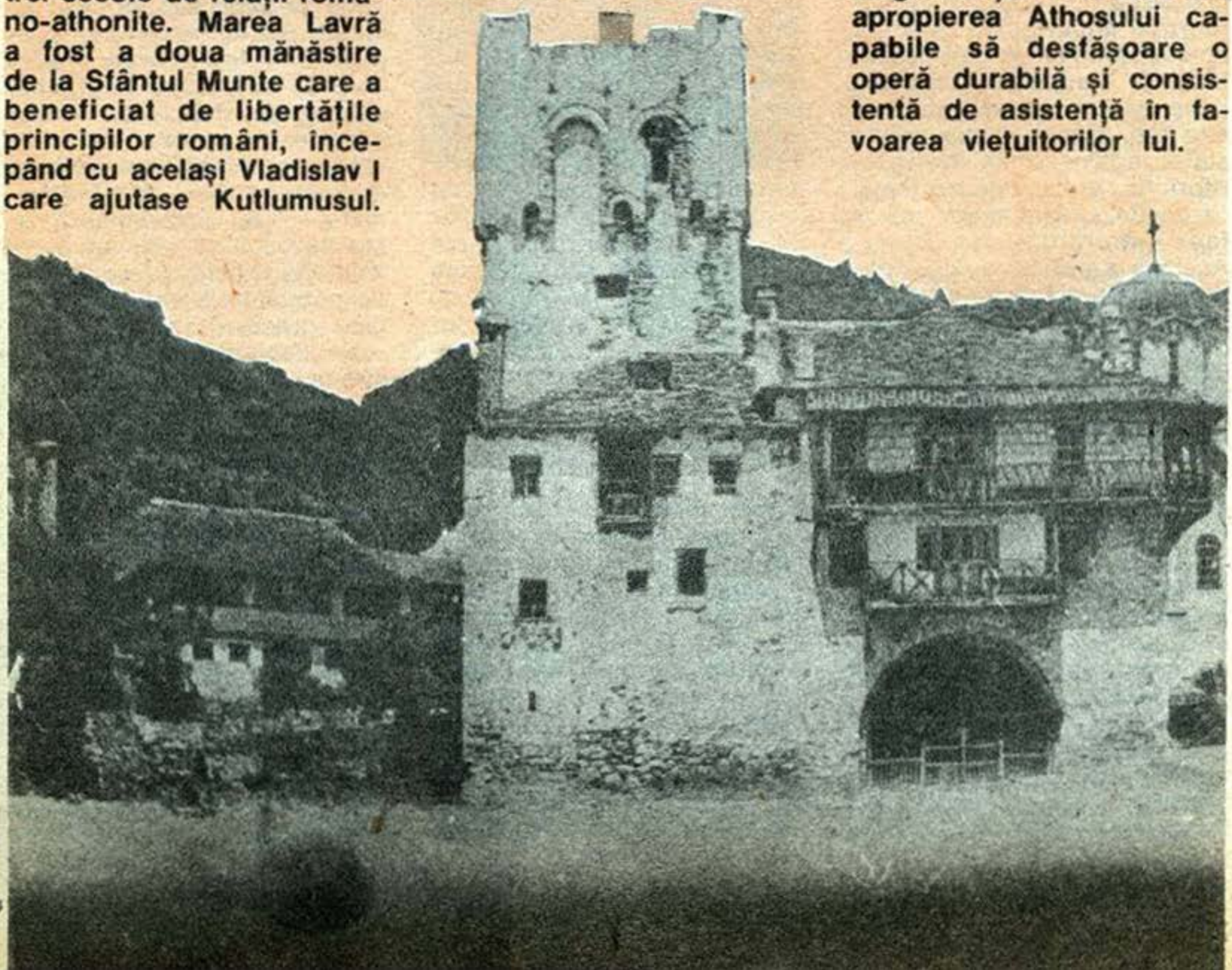

Cele mai vechi relaţii româno-athonite sunt atestate în documente de la mijlocul secolului al XIV-lea. Către 1361-1364 Nicolae-Alexandru, voevod al Ţării Româneşti, a răspuns la prima solicitare a călugărilor mănăstirii Kutlumus, aceea de a reface marele turn care asigura paza acestui aşezământ. După 1364, Charitон, igumenul aceleiaşi mănăstiri, în cursul a şapte călătorii la curtea lui Vladislav I, urmaşul lui Nicolae-Alexandru, obţinu de la acesta ajutoare materiale determinante pentru redresarea Kutlumusului, care va fi o vreme cunoscut chiar sub numele de „Mănăstirea Voevodului" sau „Lavra Ţării Româneşti".

În urmă cu câţiva ani, Petre Ş. Năsturel a publicat în seria Orientalia Christiana Analecta **examenul complet al primelor trei secole de relaţii româno-athonite. Marea Lavră a fost a doua mănăstire de la Sfântul Munte care a beneficiat de libertăţile principilor români, începând cu acelaşi Vladislav I care ajutase Kutlumusul. pe îmbrăcămintea de argint aurit portretele voevodului şi soţiei sale, Ana. Vatoped, Iviron, Hilandar, Dionysiu şi, succesiv, totalitatea mănăstirilor athonite au intrat apoi în programul de asistenţă românesc. Ar fi cu neputinţă să-l recapitulăm aici. Va fi suficient să-i indicăm amploarea, durata, formele şi, pe cât posibil, motivaţiile şi consecinţele.**

Ajutoarele materiale au fost forma principală a relaţiilor româno-athonite, sau în orice caz cea mai studiată până acum. Principatele dunărene se substituie progresiv patronilor tradiţionali, ai Sfântului Munte — suveranii şi aristocraţii bizantini, sârbi şi bulgari — când aceştia cunosc dificultăţi care-i împiedică să-şi continue binefacerile. Pentru câteva secole Ţara Românească şi Moldova vor rămâne singurele ţări ortodoxe din apropierea Athosului capabile să desfăşoare o operă durabilă şi consistentă de asistenţă în favoarea vieţuitorilor lui.

În relațiile lor cu Imperiul otoman, Principatele Române s-au bucurat de un statut privilegiat de autonomie politică. Pe măsura expansiunii otomane în Europa de sud-est și centrală, teritoriile ocupate deveneau „casa Islamului", cu toate consecințele decurgând, potrivit dreptului musulman, din condiția de țară creștină cucerită. Dar la nord de Dunăre, cele trei principate care alcătuiesc România de azi — Țara Românească, Moldova și Transilvania, deși considerate în anumite perioade ca „teritoriu al războiului" (ar. *dar al-harb)*, au sfârșit prin a obține din partea Porții recunoașterea statutului de „lume a concilierii" sau „lume a alianței" *(dar al sulh* sau *dar al-'ahd)*. Alianță, firește, forțată, dar care lăsa acestor țări creștine libertăți importante: guvernarea lor de către principi creștini, aleși mult timp de aristocrația locală și după legi proprii, inviolabilitatea teritoriului, reprezentarea la Poartă prin agenți diplomatici etc. În schimb, Principatele erau obligate să plătească un tribut anual mereu mai important, să acorde sprijin militar puterii suzerane în campaniile ei europene, să nu încheie tratate cu alte țări. Dar mai ales, acest statut le lăsa administrația teritoriului, dreptul de a-i folosi resursele, posibilitatea de a face liberalități în afară. Aceasta a permis opera îndelungată de asistență a așezămintelor creștine din Imperiul otoman — cele pentru patriarhate din Alexandria, Ierusalim, Antiohia (Damasc) și Constantinopol, Muntele Sinai, mănăstirile din Anatolia, Cipru, Peninsula Balcanică, Muntele Athos, dar și din Ucraina și Galiția.

Este un capitol important privind solidaritatea în istoria Bisericii Orientale. În cunoscuta sa *Istorie a Athosului,* savantul rus Porfirij Uspenskij aprecia că „nici un alt popor ortodox n-a făcut atâta bine pentru Athos cât au făcut românii". Călători și cercetători diverși, de la H. Brockhaus, N.P. Kondakov, Franz Spunda, F. Periila, până la Franz Dölger sau A. Xyngopoulos au relevat la rândul lor amploarea și rolul contribuțiilor românești la dăinuirea Muntelui Athos..

Cum se explică faptul că două țări mici — Țara Românească și Moldova — au sacrificat timp de cinci secole o parte considerabilă din producția lor națională pentru întreținerea enclavelor creștine din cel mai mare stat islamic cunoscut în istorie, și aceasta în condițiile în care aceste țări aveau și cunoscutele servituți economice față de Imperiul otoman. Analizând motivațiile „evergetismului românesc de-a lungul anilor", d-l Năsturel menționează mai întâi o atitudine de care ne-am dezobișnuit atât, încât n-o mai luăm în considerare, anume datoria creștină. Donațiile erau de fapt pomeni pentru mântuirea sufletului rudelor dispărute și pentru iertarea păcatelor filantropilor. Ele erau deopotrivă inspirate de un sentiment de caritate pentru coreligionarii care trăiau sub o stăpânire aspră, necreștină. Între mobiluri figurează apoi spiritul de emulație cu alți donatori din trecut sau contemporani; respectul pentru hotărârile înaintașilor care făcuseră donații cu clauză de perpetuitate, impozabilă succesorilor; dorința evergeților de a-și câștiga prin fapte bune sănătatea, prosperitatea și siguranța în viața aceasta. Și, nu în ultimă instanță, dorința lor de a-și câștiga prețuirea contemporanilor, de a fi recunoscuți ca filantropi și ctitori.

Am putea însă adăuga că, de la o vreme, alături de aceste motive — căci danii din pură pietate se fac la Athos până în zilele noastre — asistența a continuat adesea fără prea multă tragere de inimă. Deja în 1639 Matei Basarab, domnul Țării Românești, găsea abuzivă exploatarea mănăstirilor închinate și a proprietăților lor în folosul Sfintelor Locuri și lua măsuri de scutire pentru 23 mănăstiri, măsuri confirmate doi ani mai târziu de Parthenios, patriarhul Constantinopolului. Beneficiarii din Orient s-au opus, firește, acestor inițiative — repetate mai târziu de alți principi —, invocând vechile danii ca cedări ale proprietății, nu numai ale uzufructului. Ei vor apela la sprijinul Rusiei, pentru care orice pretext de intervenție în Imperiul otoman era bun, și astfel, a venit o vreme în care evergetismul principilor români s-a transformat în contencios juridic și în chestiune de arbitraj internațional.

Poate fi evaluat cuantumul ajutoarelor românești către Muntele Athos? Se vor găsi, într-o zi, cercetători diligenți, tentați să întreprindă acest exercițiu de istorie economică, dar el va cere mulți ani și multe eforturi. Pentru că nu e vorba doar de sumele de bani plătite anual (și a căror valoare trebuia mereu recalculată după variația talerului, florinului, asprului otoman sau a altor monede), ci și de proprietățile imobiliare (ogoare, vii, păduri, lacuri cu pește, mine de sare, hanuri, case de locuit) ale căror venituri, percepute direct, erau știute doar de beneficiari și, în plus, de valoarea bunurilor mobile dăruite (obiective de cult, veșminte ecleziastice, icoane, manuscrise sau cărți imprimate, Țara Românească și Moldova fiind în secolele XVII-XVIII centre importante de publicare a cărților teologice grecești).

Deocamdată suntem constrânși să ne limităm la cifre și aprecieri care, chiar aproximative, sugerează amploarea ajutoarelor.

La 23 decembrie 1863 când Camera Deputaților adopta legea secularizării averilor mănăstirești din România, acestea reprezentau 26% din suprafața țării, ceea ce este enorm, judecând după faptul că în 1789, în Franța, Biserica poseda numai 7-8% din solul francez. Rămâne de stabilit cât din proprietățile confiscate aparțineau mănăstirilor pământene, cât din veniturile lor se ducea la Sfintele Lo-

curi și cât la Muntele Athos.

Tabelele statistice publicate în 1936 de Marin Popescu Spineni *(Procesul mănăstirilor închinate)* sunt incomplete, dar cifrele impresionante, de ordinul sutelor de mii de taleri și milioanelor de piaștri.

Comisia internațională reunită la București în 1857 pentru a discuta problema mănăstirilor închinate (din care făceau parte Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia, Rusia și Sardinia) aprecia că Principatele Române constituiau atunci principala resursă financiară a întregii Biserici din Orient. Așa se explică, firește, preocuparea constantă a ierarhilor și reprezentanților ei pentru veniturile românești, epitropiile speciale alcătuite din împuterniciți ai Sfintelor Locuri la Iași și București pentru administrarea lor, disputele dintre Iviron, Vatopel și Lavra privind metoacele (așezăminte monahale sau proprietăți închinate mănăstirilor din Orientul creștin) din Principate, stăruința depusă între 1863 și 1908 pentru recuperarea domeniilor secularizate.

Aceasta în ce privește aspectele materiale ale relațiilor româno-athonite. Dar se cuvine să observăm că principalele roade ale acestor relații au fost de ordin spiritual.

Includerea timpurie a monahismului românesc în aria de răspândire a isihasmului este atestată de izvoare din secolul XIV ca *Viața Sfântului Maxim de Kavsokalyba* și *Viața Sfântului Theodosie de Tărnovo*. Constituirea în Principatele Române de metoace athonite a determinat un du-te-vino continuu de monahi și cărturari între Sfântul Munte și Carpați. Până azi, monahismul românesc a avut în viețuirea și rânduielile athonite, modelul autoritar. A petrece cel puțin câțiva ani în „Grădina Maicii Domnului" a fost și a rămas idealul tuturor călugărilor români.

Sunt concludente, pentru dimensiunile spirituale ale acestor relații, ecourile românești ale operei de renaștere a tradițiilor ascetice ortodoxe desfășurată de Nicodim Aghioritul (teolog și promotor al vieții spirituale din lumea ortodoxă, 1749-1809; editor al *Filocaliei* — culegere de texte ascetice isihaste — la Veneția, în 1782; a fost canonizat în 1955). Aproape toate cărțile lui au fost traduse în limba română îndată după apariția lor la Veneția, Viena, Leipzig sau Constantinopol. Multe au fost imprimate la mănăstirea Neamț, la Iași și București, dar ele au circulat intens

Broderie de preț, dar din partea boierului moldovean Gabriel și a soției sale Anca, la 1555

până în vremea noastră mai ales prin copii manuscrise, cum demonstrează cele păstrate în bibliotecile mănăstirilor din Carpați sau de la Academia Română. Și este important de subliniat că unele traduceri din Nicodim Aghioritul au circulat ca samizdaturi în timpul regimului comunist din anii 1948-1989 din România.

Majoritatea studiilor despre renașterea spirituală din lumea slavă și română, în secolele XVIII-XIX, determinată de activitatea unui contemporan al lui Nicodim, starețul Paisie Velicicovschi de la mănăstirea Neamț, definesc aria acestei mișcări providențiale între Athos și Carpați. Este azi evident că pentru ortodoxia slavă contactul cu spiritualitatea athonită a avut loc mai ales în Moldova și Țara Românească, zona nordică tradițională a acestei spiritualități.

O anchetă căreia i-am consacrat patru decenii de cercetări (inventarul bunurilor culturale provenite din România păstrate azi în colecții din afara acestei țări) și din care partea privitoare la Athos a fost publicată în 1991, relevă numărul impresionant (peste 1 500) de manuscrise și de opere de artă românești păstrate în bibliotecile și tezaurele mănăstirilor din Sfântul Munte. Sunt copii de opere patristice sau manuscrise de artă realizate de cărturari și meșteri români și greci în metocurile athonite din România, cărți liturgice sau de formare spirituală folosite în schiturile românești din Sfântul Munte, danii voevodale de obiecte de cult către așezămintele de acolo. Unele de mare valoare. Se adaugă lor monumentele realizate din inițiativă sau cu sprijin material românesc despre care ne informează cunoscutul *Recueil des inscriptions chrétiennes du Mont Athos* (Culegere a inscripțiilor creștine de la Muntele Athos) publicat de Millet, Pargoire și Petit în 1904.

Spiritul nou instalat în Europa secolului al XIX-lea trebuia să marcheze însă și relațiile dintre români și Muntele Athos. În condițiile decadenței Imperiului otoman, în România și în Grecia se pregătea eliberarea politică și înființarea de state moderne. Grecii contau pe orice sprijin de care dispuneau în străinătate. Astfel, veniturile considerabile din

Principatele dunărene intrau și ele în arsenalul necesar împlinirii „Marii idei" a libertății elene. La rândul lor, românii aveau nevoie de toate resursele lor pentru o acțiune care le va aduce întemeierea statului național unitar în 1859 și independența lui în 1877. Noi concepții vor domina de acum înainte rolul Bisericii și al patrimoniului ei în evenimentele care se pregăteau. Așa s-a ajuns la secularizarea mănăstirilor românești închinate Muntelui Athos în 1863, act politic al principelui Alexandru Ioan Cuza pentru care l-au admirat ai lui, dar l-a osândit mai toată Biserica Orientală. Pentru consolidarea economică a statului lor modern românii au renunțat atunci la locul privilegiat pe care-l câștigaseră, prin sacrificii consimțite, în viața Orientului creștin și în politica Levantului. Cercetări și reflecții viitoare vor stabili dacă nu se putea găsi o altă formulă care să păstreze în cât mai mare măsură această influență binefăcătoare. Intelectuali români de marcă, între care Alexandru Odobescu, întemeietorul arheologiei și studiilor de istoria artei în România, s-au opus atunci măsurilor dure, anticlericale, ale principelui Cuza.

Rămâne de stabilit cât a suferit Muntele Athos prin pierderea veniturilor sale românești. Mult timp, evaluarea acestor pierderi nu a fost posibilă, pentru că după 1863 toate documentele românești din arhivele athonite au fost păstrate în fonduri rezervate, ca probe juridice pentru revendicări viitoare. Rari au fost cercetătorii — greci, francezi, germani sau ruși, excepțional români — care au avut acces la ele. Abia de curând, o nouă generație de igumeni realiști au întreprins organizarea și valorificarea acestor fonduri cu sprijinul Centrului Național de Studii Neo-elenice din Athena. Inițiativa a dus la concluzii uluitoare. Numai mănăstirea Simonopetra, al cărei fond de documente românești a fost inventariat de Dumitru Năstase, posedă 863 de piese din secolele XVI-XIX. Cercetările continuate azi de Florin Marinescu promit valorificarea multor mii de asemenea izvoare. Din ele se va reconstitui cândva imaginea relațiilor româno-athonite.

Ce rămâne azi din aceste relații? Într-o epocă în care secularizarea se manifestă nemiloasă, arogantă, pretutindeni, până în inima ultimelor centre de viețuire creștină tradițională, putem afirma după o cercetare de câteva decenii a întregului Orient creștin că România are încă privilegiul de a adăposti și cultiva tradiția athonită. Sunt azi mănăstiri în Carpații meridionali și orientali, ca Frăsinei sau Sihăstria, de superioară rigoare monastică inspirată de Sfântul Munte. Lamaseriile din Tibet sau *tekké*-urile din spiritualitatea musulmană nu sunt cu nimic mai presus de aceste așezăminte, în care isihasmul, rugăciunea inimii și unirea cu Dumnezeu — *théosis* —, oricât de anacronice ne par, sunt realități din ajunul anului 2000. Să le adăugăm mănăstirile de maici, cele mai populate din România (și din lumea creștină de azi, sunt unele cu 200-400 de viețuitoare). Căci angajarea spirituală feminină fiind azi — semn al timpurilor! — incomparabil mai mare decât a bărbaților, tradiția monahală athonită este vie îndeosebi în mănăstirile de călugărițe.

La Muntele Sfânt, de care au fost atât de legați, sunt azi doar câteva zeci de călugări români concentrați în schitul Sfântul Ioan Înaintemergătorul, pe teritoriul Marii Lavre, sau trăind în câteva chilii risipite în tot muntele. Urmașii celor care au făcut atât de mult pentru Athos timp de cinci secole nu au o mănăstire a lor cu drepturi depline — ca rușii, bulgarii sau sârbii — în statutul tradițional al Muntelui. Ei rămân, aparent, marginali în realitatea athonită de azi. Dar nu pe plan spiritual. Iar pe plan istoric, cercetătorii se vor întâlni cu ei întotdeauna.■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **ROMÂNIA — MARELE SACRIFICAT AL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. DOCUMENTE. VOL. I** (coordonator: **Marin Radu Mocanu;** ediție de documente întocmită de: **Marin Radu Mocanu, Simona Ceaușu, Nicolae Dinu, Maria Ignat, Veronica Iliescu, Gheorghe Neacșu, Ioan Suciu).**

București, 1994, 334 pp.: preliminariile actului de la 23 august 1944 și contextul în care s-a semnat la Moscova, la 12 septembrie 1944, armistițiul cu puterile aliate.

● **Marin Nedelea — PRIM-MINIȘTRII ROMÂNIEI. 1859-1918. IDEILE POLITICE** (cu o Postfață de **Ion Mitran).**

Editura Adevărul, București, 1994, 288 pp., 1 900 lei: ideile și convingerile politice ale personalităților care au condus guvernele României aproape 60 ani.

● **Ion Varlam — ISTORIE, POLITICĂ ȘI DREPT. NOUA CONSTITUȚIE A ROMÂNIEI FAȚĂ CU SCHIMBĂRILE DIN EUROPA DE EST.**

Editura Evenimentul, București, 1993, 64 pp.: o lucrare despre mecanismele constituționale și modul cum acționează ele în România de azi.

● **Ion Mamina, Ion Bulei — GUVERNE ȘI GUVERNANȚI (1866-1916).**

Silex, Casă de editură, presă și impresariat SRL, București, 1994, 256 pp., 3 000 lei: un util instrument de lucru ce prezintă succint cele 37 guverne din mai 1866 până în august 1916.

● **Rodica Mihăilă — THE AMERICAN CHALLENGE. AN INTRODUCTION TO THE STUDY OF AMERICAN CIVILIZATION.**

Editura Universității, București, 1994, 317 pp., 1 944 lei: **Provocarea americană. O introducere în studiul civilizației americane** poate fi punctul de pornire pentru oricine dorește să înțeleagă mai bine cum funcționează societatea americană.

● **IN MEMORIAM JEAN-NICOLAS ROMANESCO. PAR AMOUR POUR LA FRANCE ET LA ROUMANIE** (editor: **Nicolae Marinescu).**

Editura Aius, Craiova, 1993, 88 pp.: ediția reproduce pe cea princeps, apărută în 1919 la Paris și consacrată amintirii eroului aviator Ioan Nicolae Romanescu, fiind însoțită de o aducere la zi.

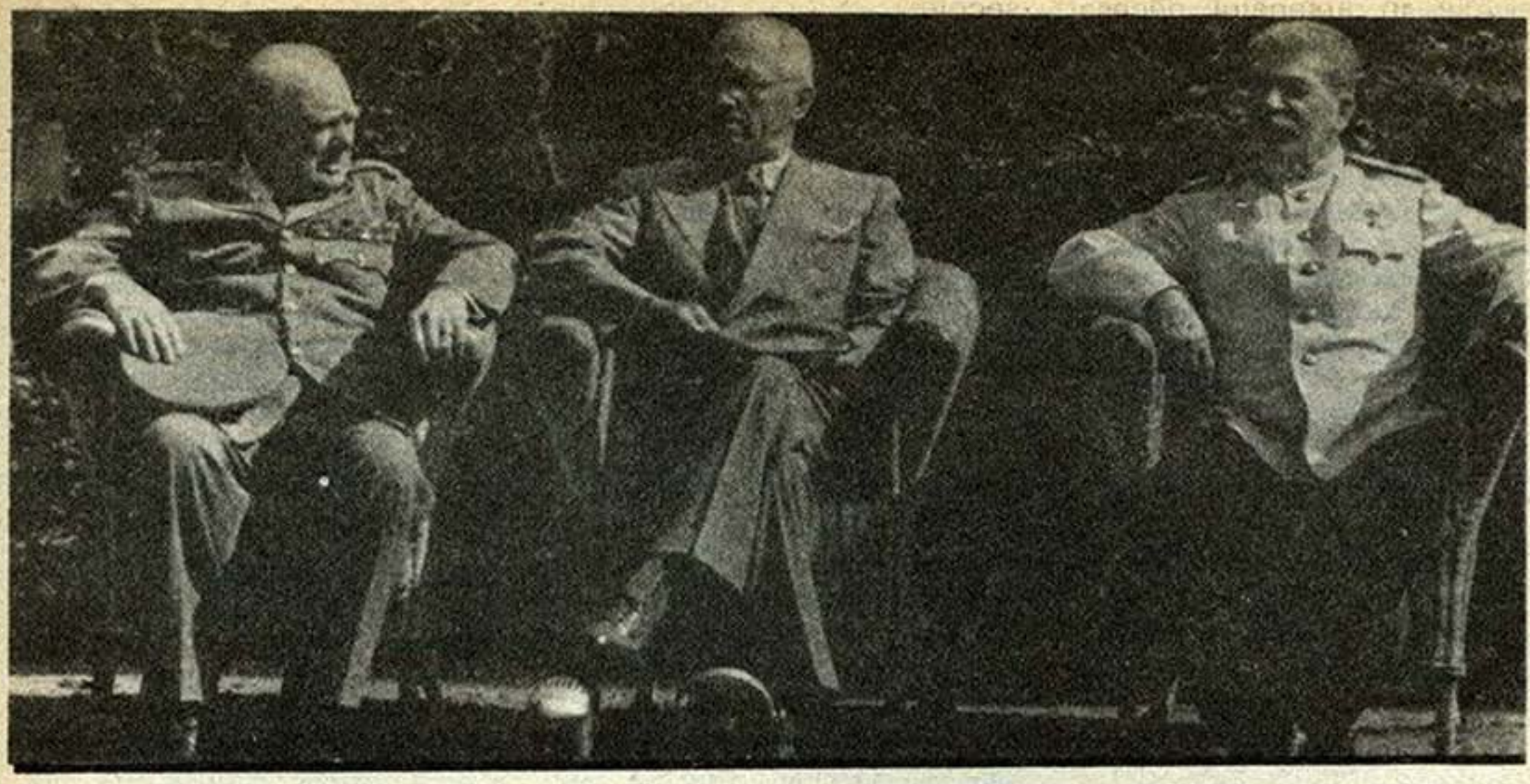

ROMÂNIA LA FINALUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

ÎN EUROPA

Timp de două luni şi jumătate (29 iulie-15 octombrie), Conferinţa de pace convocată la Paris a discutat proiectele tratatelor de pace. Documentele fuseseră pregătite de Consiliul miniştrilor de externe, organism creat în urma hotărârii adoptate de conducătorii celor trei mari puteri aliate cu prilejul Conferinţei de la Potsdam (17 iulie-2 august 1945) şi în componenţa căruia intrau reprezentanţii S.U.A., Marii Britanii, U.R.S.S., Franţei şi Chinei.

În baza celor hotărâte de organizatori, la Conferinţa de pace au luat parte 21 de state desemnate sub genericul Puterile Aliate şi Asociate: Australia, Belgia, Bielorusia, Brazilia, Canada, Cehoslovacia, China, Etiopia, Franţa, Grecia, India, Iugoslavia, Marea Britanie, Norvegia, Noua Zeelandă, Olanda, Polonia, S.U.A., Ucraina, U.R.S.S., Uniunea Sud-Africană. **Nu toate aceste state aveau însă acelaşi statut. Din rândul lor se detaşau cele cinci mari puteri, care prin intermediul Consiliului miniştrilor afacerilor externe elaboraseră documentele şi îşi rezervaseră rolul principal în adoptarea hotărârilor. Urma apoi grupul celorlalte 16 ţări, care aveau dreptul să formuleze observaţii şi propuneri, dar acestea puteau trece în competenţa Consiliului miniştrilor afacerilor externe numai după ce erau aprobate prin votul majorităţii celor 21 de delegaţii.**

În sfârşit, alte cinci state — Italia, România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda — **au fost admise la Conferinţă pentru a-şi expune punctele de vedere, dar numai când erau solicitate să dea lămuriri şi explicaţii la chestiunile ridicate de reprezentanţii Puterilor Aliate şi Asociate. Ele puteau prezenta, în plen şi comisii, memorii şi observaţii (în scris sau oral), dar acestea nu puteau constitui documente de lucru ale Conferinţei decât dacă erau însuşite, ca amendamente proprii, de una din cele 21 de delegaţii participante la lucrări.** „Este evident — **arăta delegatul sovietic A.I. Vişinski** — că reprezentanţii Italiei, României, Bulgariei, Ungariei şi Finlandei nu vor lua parte permanent la lucrările Conferinţei; ei vor veni, pur şi simplu, să-şi exprime speranţele, ca şi punctele de vedere". **Era consecinţa firească a principiilor care stătuseră la baza organizării Conferinţei de pace. Iar unul dintre aceste principii — explica şeful delegaţiei americane, James F. Byrnes — fusese acela că** „cei care au făcut războiul trebuie să facă pacea".

Sosită la Paris în 11 august 1946, după

aproape două săptămâni de la deschiderea lucrărilor Conferinței de pace, delegația României avea să suporte din plin exigențele acestor reglementări. În ciuda numeroaselor sale observații și intervenții, făcute în plenul Conferinței sau în comisiile speciale*, proiectul tratatului de pace cu România a suferit foarte puține și nesemnificative modificări. Documentul a fost supus votului pe articole în cea de-a 38-a ședință plenară din 10 octombrie, o ședință ce a durat de la ora 10 până la 1.40 noaptea.

În ziua de 15 octombrie lucrările Conferinței s-au încheiat. Recomandările făcute în timpul desfășurării ei urmau a fi examinate de către Consiliul miniștrilor de externe, însărcinat cu redactarea finală a textului. Tratatul dintre România și Puterile Aliate și Asociate a fost definitivat de Consiliul miniștrilor afacerilor externe întrunit la New York între 4 noiembrie și 11 decembrie 1946. Această fază finală este ilustrată și de cele două documente pe care le reproducem în acest număr. Ele au fost preluate din lucrarea Pregătirea, desfășurarea și rezultatele Conferinței de pace de la Paris (1946-1947), **pregătită pentru tipar de un colectiv compus din: Vasile Arimia, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Alesandru Duțu, Ștefan Hurmuzache, Crisanta Ilie, Ștefan Lache, Rodica Mușetoiu, Nicolae Nicolescu, Emilia Poștăriță, Natașa Popovici, Eugen Preda și Constantin Turcu.**

* Exista o Comisie generală care funcționa pe lângă ședința plenară și care coordona celelalte comisii: militară, juridică și de redactare; lor li se alăturau alte cinci comisii politice și teritoriale, câte una pentru fiecare din țările cu care urmau să se încheie tratate de pace și încă două comisii economice — una pentru Italia, iar cealaltă pentru țările balcanice și Finlanda

Observații ale guvernului român privind proiectul de tratat de pace cu România

București, 28 octombrie 1946

În momentul în care, în lumina rezultatelor Conferinței de pace de la Paris, Consiliul miniștrilor afacerilor externe se pregătește să înceapă redactarea finală a tratatului de pace cu România, guvernul român consideră de datoria sa să prezinte, cu toată sinceritatea datorată unei opere de o asemenea însemnătate, câteva observații asupra unei serii de probleme pe care el le consideră ca deosebit de serioase și importante.

El își permite să spere că aceste observații vor fi luate în considerare cu bunăvoință de membrii Consiliului la viitoarele lor deliberări.

I *Preambul*

Poporul român ar fi încercat de un sentiment dureros dacă tratatul de pace i-ar refuza României recunoașterea calității de cobeligerantă în lupta împotriva Germaniei hitleriste.

Ardoarea cu care întreaga Românie s-a aruncat în această luptă alături de Națiunile Aliate după 23 august 1944, importanța contribuției sale militare în cele nouă luni ce au urmat, deosebit de marile ei sacrificii atât în vieți omenești, cât și în bunuri materiale, scrupulozitatea cu care s-a achitat de toate angajamentele ce decurg din Convenția de armistițiu, permit guvernului român să spere că, în cele din urmă, va fi dată României această satisfacție morală.

Partea II-a

Clauze politice

Articolul 3 A (articol nou)

Inserarea acestui articol adițional vizând, după părerea autorilor lui, protecția elementului izraelit din România, este absolut superfluă dat fiind, pe de o parte, că scopurile care se urmăresc își găsesc deja expresia în articolele 3 și 4 ale proiectului de tratat cu România, iar pe de altă parte, că legislația românească, adoptată după 23 august 1944, a oferit deja și a pus în practică în modul cel mai extins principiile care se dorește a fi salvgardate cu ajutorul acestui nou articol.

Un astfel de text, pe lângă caracterul său vexatoriu — și prin nimic justificat — față de statul român, ar prezenta riscul de a crea în România curente de opinie regretabile chiar în detrimentul populației izraelite române. Iată de ce ar fi în cel mai înalt grad de dorit ca textul despre care este vorba să fie în final scos.

Partea VI-a

Clauze economice

Articolul 24

Paragraful 4

Guvernul român solicită reducerea la o treime și nu doar la 75% a compensațiilor pentru pagubele pricinuite bunurilor Națiunilor Unite aflate pe teritoriul românesc, prevăzute de articolul 24, acea reducere care fusese propusă în proiectul inițial de delegația sovietică.

Guvernul român consideră necesar să sublinieze următoarele considerente:

Articolul 11 al Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944, care prevede ca despăgubirile ce urmează a fi acordate pentru pierderile provocate bunurilor aliate, să fie stabilite mai târziu, prevede, în același timp, că reparațiile ce urmează a fi plătite Uniunii Sovietice nu vor fi cerute decât parțial.

Or, această reducere, de altfel însemnată, a fost acordată nu pentru că s-a apreciat că economia românească va fi incapabilă să suporte o povară mai mare, ci pentru că s-a recunoscut că România merită un tratament binevoitor, dat fiind actul de la 23 august 1944 și însemnătatea acțiunii politice și militare întreprinsă în cele ce au urmat.

Aceleași rațiuni ni se par a impune o reducere a compensațiilor ce urmează a fi

acordate pentru pierderile suferite de bunurile aliate, mai serioase decât cea care a fost admisă recent, deși este vorba, în cazul în speță, de un efort, mai degrabă de plată și nu de transfer.

Aceasta cu atât mai mult cu cât situația economică a României este în acest moment extrem de gravă: în al doilea an de secetă care vine să compromită total recolta de porumb, a făcut să apară acum spectrul foametei și a creat pentru economia agricolă a țării o situație foarte critică ale cărei consecințe le va avea de îndurat încă mult timp.

Guvernul român cere, de altfel, ca reducerea să fie aplicată cu un caracter general, adică chiar pentru pagubele determinate de măsurile discriminatorii (articolul 24, paragraful 4 [e]).

Articolul 24 bis (articol nou)

Inserarea unui articol adițional, care prevede restituirea bunurilor, drepturilor și intereselor sau, în lipsa lor, compensații pentru pierderile și pagubele pricinuite evreilor, cetățeni români, victime ale măsurilor rasiale, este superfluă dată fiind legislația românească adoptată după 23 august 1944 care, din acest punct de vedere, a dat, în cea mai mare măsură posibilă, satisfacție tuturor persoanelor în cauză.

Este cazul, de altfel, să remarcăm că textul propus la primul alineat al acestui articol impunând, fără nici o diferențiere, principiul *compensației integrale*, ar crea evreilor, cetățeni români, o situație privilegiată în ceea ce privește pagubele de război propriu-zise în raport cu cetățeni chiar ai Națiunilor Unite, care, conform noului articol 24, nu se pot aștepta decât la o compensare de cel mult 75% pentru pagubele suferite de ei. Pe de altă parte, fără a lăsa la o parte cazurile de forță majoră, și anume operațiunile de război, ar ajunge să creeze evreilor români o situație privilegiată în raport cu alți cetățeni români, ceea ce ar fi contrar principiului egalității între cetățenii aceleiași țări.

În ceea ce privește dispozițiile finale ale acestui articol, care prevede concret predarea către Organizația Internațională a Refugiaților (sau oricărei organizații desemnată de Consiliul Economic și Social al ONU) a bunurilor nereclamate, abandonate sau fără moștenitori, care au aparținut unor cetățeni români victime ale măsurilor rasiale, pentru a fi folosite în România în scopuri de ajutorare în beneficiul unei categorii date de cetățeni români, toate acestea, fiind inutile în esență — având în vedere intențiile guvernului român de a satisface, în cadrul legislației sale interne cererile care au determinat prezentarea textului în chestiune — ele reprezintă o atingere vădită a drepturilor României ca stat suveran și un amestec periculos în afacerile ei interne.

Pentru toate motivele de mai sus expuse și, chiar în interesul evreilor români, vizați prin aceasta, ar fi oportun ca acest articol să fie scos în întregime.

Articolul 26

În legătură cu acest articol, care prevede folosirea bunurilor românești, aflate în teritoriul fiecărei puteri aliate și asociate, pentru lichidarea oricăror pretenții ale numitei puteri sau ale cetățenilor ei față de România, guvernul român cere cel puțin scutirea, în limitele excepțiilor prevăzute, a disponibilităților Băncii Naționale a României (aproximativ 36 milioane dolari).

El cere, de asemenea, ca folosirea bunurilor neliberate să fie stabilite pe cale de înțelegere bilaterală cu România și nu de o manieră unilaterală, cum prevede textul.

Articolul 27

România datorează Germaniei — și anume ca urmare a creanțelor acordate de Germania statului român sau instituțiilor românești — aproximativ 1 013 milioane Reichsmark — o sumă care atinge în cifre rotunde, potrivit rezultatelor definitive ale lichidării, 1 100 - 1 250 milioane Reichsmark.

Din contră, România este creditoarea Germaniei cu o sumă sensibil egală, *din care 1 056 milioane Reichsmark*, sold activ în cliring în afara oricărei discuții, rezultată din exporturile românești în Germania.

Articolul 27 prevede renunțarea de către România la această creanță asupra Germaniei.

Or, lichidarea creanțelor României față de Germania, așa cum prevede textul articolului 27, după cum a fost propus, ar obliga România la un nou efort pentru a-și lichida datoriile.

Cu alte cuvinte, România — după ce a exportat mărfuri a căror contravaloare reprezintă exact soldul ei activ în cliring capabil să-i acopere datoriile — ar fi obligată ca urmare a anulării creanțelor sale la Germania, să exporte a doua oară, în vederea lichidării aceleiași datorii. Aceasta ar avea drept rezultat ca o parte din reparațiile datorate de Germania către U.R.S.S. — pentru plata cărora a fost anume instituită suprimarea prevăzută de articolul 25 — ar fi plătită în realitate nu de Germania, ci de România din fondul și așa redus de care ea va mai putea dispune în viitor.

Date fiind considerentele expuse mai sus, guvernul român roagă ca, în cazul în care textul articolului 27, așa cum a fost propus de Conferință majorității simple, va fi menținut, să se adopte un amendament sub forma unui nou alineat având următorul conținut:

„Totodată, renunțarea prevăzută de prezentul articol nu se aplică la creanțele românești la Germania, inclusiv soldul activ al Băncii Naționale a României în cliring româno-german, decât în măsura în care aceste creanțe depășesc eventual suma creanțelor germane la România, transferate în favoarea Uniunii Sovietice, în cadrul aplicării dispozițiilor

La întoarcerea sa de la Paris, delegația română la Conferința de pace a fost întâmpinată de primul ministru dr. Petru Groza...

În p. 7: *W. Churchill, H.S. Truman și I.V. Stalin, în timpul ultimei conferințe a celor trei mari puteri (Potsdam, 17 iulie-2 august 1945)*

prezentului tratat".

Articolul 30 bis (articol nou)

Acest articol, introdus ca urmare a unui amendament al Uniunii Sud-Africane, prevede pentru România obligația de a plăti un preț just, *ținând cont de piața mondială* pentru mărfurile pe care România le va livra în cadrul despăgubirilor și care vor fi procurate de cetățenii Națiunilor Unite.

Este cazul să menționăm că, chiar dacă ar exista un preț mondial incontestabil pentru un anumit produs exprimat în dolari, în lire sterline sau în franci elvețieni, acest preț nu ar fi semnificativ pentru produsele românești similare din cauza imposibilității de a exprima în lei un astfel de preț, în lipsa unei relații generale și stabile între leu și monedele mai sus menționate.

Numai printr-o operațiune inversă, adică prin compararea prețului, în devize străine, practicat pentru un anumit produs la un moment dat, pe o piață dată, și prețul în lei — fixat pe baza costului de producție — pentru același produs, în aceeași perioadă, se va putea ajunge la un curs de schimb al leului în raport cu devizele străine respective, curs valabil, de altfel, numai pentru exporturile românești ale produsului în chestiune, la un moment dat, pe o piață determinată.

Trebuie precizat, de altfel, că dacă prețurile de vânzare ale produselor românești sunt stabilite pe baza costului de producție, înseși elementele acestui cost — mâna de lucru și materia primă — sunt și ele plătite la prețuri proprii pieței românești, care nu are nimic comun cu prețurile engleze sau americane ale acestor produse.

Consecința adoptării amendamentului sud-african ar fi de a acorda prețuri speciale, în lei, pentru produse aparținând cetățenilor Națiunilor Unite, superioare prețurilor interne românești, fără a se ține seamă de nivelul scăzut al prețurilor la care aceiași cetățeni își procură din România mâna de lucru și materialele necesare.

Aceasta ar însemna să se creeze pentru acești cetățeni o situație nedrept privilegiată, numai dacă guvernul nu se va vedea obligat să adopte, în ceea ce îi privește, măsuri speciale potrivit cărora ei ar fi obligați să plătească mâna de lucru și materia primă tot la prețuri mondiale, deși ele sunt procurate din România.

Pentru motivele arătate deja în memoriile sale anterioare și pentru rațiunile mai sus prezentate, guvernul român solicită anularea acestui articol.

Dispoziții suplimentare cerute de guvernul român

În legătură cu clauzele economice ale proiectului de tratat de pace, și anume cu articolul 23 (înapoierea bunurilor luate cu forța sau prin constrângere din teritoriile Națiunilor Unite), cu articolul 25 (cedarea către U.R.S.S. a bunurilor germane aflate în România) și cu articolele 26 și 27 (vezi mai sus), guvernul român își exprimă dorința ca o dispoziție specială, inserată în tratat să prevadă convocarea unei Conferințe internaționale pentru reglementarea situației materialului rulant străin care se află în România și pe care România l-ar putea lua în virtutea articolelor 23 și 25, precum și a materialului rulant românesc ce se află în străinătate și pe care România l-ar putea lua în virtutea articolelor 26 și 27.

Partea VII-a
Clauzele referitoare la Dunăre

Articolul 34

În ceea ce privește navigația pe Dunăre, guvernul român este de părere că organizarea regimului internațional al acestui fluviu trebuie să fie rezervată doar riveranilor.

* * *

Prezentând acest memoriu succint spre studierea cu bunăvoință a Consiliului miniștrilor afacerilor externe, guvernul român nu se poate reține să nu-i semnaleze că, capacitatea economică a României a ajuns la un nivel de adevărată epuizare, ca urmare a efortului depus în ultimii ani, a distrugerilor suferite, a uzurii mari a utilajului industrial, precum și a calamității survenite datorită a doi ani de secetă.

I se pare deci indispensabil de a solicita să i se lase României resursele necesare pentru a putea asigura funcționarea serviciilor sale publice și dezvoltarea sa economică.

Discutarea clauzelor tratatului de pace cu România la New York

1. Ajuns la New York, domnul ambasador Franasovici a întreprins o acțiune de lămurire a poziției României, luând în acest scop contact cu diferitele delegații la Conferința de pace.

La dl. Rieber, delegat de dl. Byrnes să-l primească, a găsit puțină înțelegere pentru chestiunile ridicate de memoriul nostru. În special în cazul articolului 27 (renunțarea la creanțele românești din Germania) a recunoscut că această stipulație ne obligă să plătim de două ori datoria noastră către Germania, dar cu toate acestea și-a menținut punctul de vedere. În ceea ce privește Dunărea, dl. Rieber a declarat că guvernul american va rămâne intransigent în atitudinea sa. Relativ la articolele privitoare la evrei, dl. Rieber a declarat că ele au fost introduse la cererea organizațiilor evreiești, inclusiv cele din România, contrar celor afirmate categoric de acestea din urmă.

Întrevederea cu dl. Jebb, delegat de dl. Bevin să primească pe reprezentantul nostru, s-a desfășurat într-o atmosferă mai favorabilă decât aceea în care a avut loc convorbirea cu reprezentantul Statelor Unite.

Dl. ambasador Franasovici a rămas cu impresia că nici dl. Jebb, nici dl. Gregory, expertul financiar englez, n-ar fi înțeles exact consecințele pentru noi ale articolelor 25 (situația bunurilor germane din România cedate U.R.S.S. în contul despăgubirilor) și 27 (bunurile românești din Germania).

Primul delegat francez, dl. Couve de Murville, a arătat cea mai mare înțelegere pentru România și, fără a se pronunța precis, a lăsat impresia că va sprijini punctul de vedere românesc.

Dl. Vișinski, reținut de lucrările O.N.U., a delegat pe dl. Gusev să primească pe dl. Franasovici. Dl. Gusev a dat asigurări că delegația sovietică va continua să sprijine interesele noastre, dar a adăugat că nu este exclus ca în unele chestiuni să fie necesar un compromis.

Dl. ambasador Franasovici relevează declarația d-lui Gusev că articolul privitor la evrei din tratatul cu Bulgaria a fost prescris la cererea d-lui Bevin, pe motivul că, în cazul acestei țări, nu era necesară o atare prevedere. De la reprezentantul Congresului mondial evreiesc a obținut însă informația că modificarea din tratatul cu Bulgaria a fost cerută chiar de organizațiile evreiești.

Dl. Franasovici a mai avut întrevederi și cu dl. Clayton, subsecretar de stat la Ministerul afacerilor străine, și cu dl. Benjamin Cohen, consilierul d-lui Byrnes. Dl. Cohen a declarat că socotește că ar fi greu să se revină asupra articolelor adoptate cu două treimi sau adoptate de cei patru mari. O insistență în privința clauzelor referitoare la evrei ar nemulțumi pe anglo-saxoni. Totuși, dacă Uniunea Sovietică ar ridica această problemă, n-ar fi exclus ca aceste articole să fie retrase, cum s-a întâmplat în cazul bulgar.

II

Discutarea tratatului de pace cu România a început, prin surprindere, vineri 8 noiembrie la New York. Nu au mai fost luate în discuție articolele asupra cărora se stabilise acordul la Paris.

Dl. Molotov s-a opus însă la discutarea unor articole din proiect referitoare mai ales la despăgubirile pentru bunurile aparținând Națiunilor Unite și ale evreilor din România, creanțele României contra Germaniei, interpretarea tratatului și statutul Dunării, declarând că nu este de acord cu formulele adoptate la Paris.

În ședința din ziua de 2 decembrie, Consiliul miniștrilor de externe a hotărât modificarea articolului 24 bis, înlocuind expresia „compensații integrale" cu expresia „justă compensație" — în englezește „fair compensation". (Este vorba de obligația României de a acorda despăgubiri pentru bunurile puse sub sechestru sau administrație forțată din cauza originii sau religiei persoanelor cărora aparțineau.)

În ceea ce privește paragraful al doilea al articolului privitor la bunurile evreiești rămase fără proprietar și care

...și numeroși locuitori ai Capitalei

ar urma să fie transmise organizației internaționale, dl. Molotov a insistat ca acest paragraf să fie scos din tratat. Dl. Byrnes a cerut ca delegația sovietică să consulte organizațiile evreiești, iar dl. Bevin a propus ca după semnarea tratatului, o comisie compusă din reprezentanți ai guvernului român și ai organizațiilor evreiești din România să discute cui să fie atribuite aceste fonduri și cine să le administreze. Dl. Molotov persistând în punctul său de vedere, discuția a fost amânată pentru a doua zi, când însă dl. Molotov a renunțat la cererea sa, la redactare ținându-se seama de sugestia d-lui Bevin.

După ultimele informații primite, prin redactarea definitivă s-a hotărât ca averile evreiești fără moștenitori sau nereclamate în termen de 6 luni de la intrarea în vigoare a tratatului, vor fi predate organizațiilor evreiești din România pentru ajutorarea coreligionarilor.

De asemenea, s-a hotărât să se acorde cetățenilor Națiunilor Unite același tratament cu cel acordat cetățenilor români în alocarea materialelor pentru refacerea proprietăților din România și în alocarea de valute pentru materiale.

În privința articolului 31 privitor la neînțelegerile în aplicarea articolului 23 (restituirea bunurilor ridicate de pe teritoriile Națiunilor Unite) și 24 (bunurile Națiunilor Unite aflate pe teritoriul român) s-a hotărât că dacă reprezentantul guvernului român și cel al statului aliat nu ar cădea de acord asupra chestiunii în litigiu și nici asupra alegerii unui supraarbitru, acesta să fie desemnat în termen de o lună de ambasadorii aliați. În caz de neînțelegere, numirea se va face de secretarul general al O.N.U.

În ședința de la 5 decembrie, Consiliul miniștrilor de externe a terminat discuția asupra tratatelor. În ceea ce privește România s-a stabilit:

1. Procentul compensațiilor pentru distrugerea bunurilor aliate din România a fost fixat la 66 și 2/3%;

2. Prețul petrolului va fi fixat prin negocieri bilaterale și în caz de neînțelegere prin hotărârea celor trei ambasadori aliați din București; iar dacă nici aceștia nu se pot pune de acord, printr-o comisie de conciliere constituită în modul indicat mai sus;

3. Nici un stat fost inamic nu va avea dreptul să posede vedete torpiloare;

4. În chestiunea Dunării s-a căzut de acord de a se insera în tratatul de pace principiul libertății și egalității pentru toate pavilioanele, rezervându-se însă cabotajul pentru riverani. În maximum 6 luni (nu se specifică cu începere de când) va fi convocată o conferință a Dunării care va cuprinde în afară de riverani pe cei patru mari.

Redactarea definitivă a tratatului a fost încredințată la patru delegați speciali, care trebuie să-și încheie lucrările în patru săptămâni. În următoarele trei săptămâni textele vor fi traduse și tipărite. Semnarea va avea loc probabil între 1 și 5 februarie la Paris.

În concluzie, s-ar părea, judecând după informațiile primite până acum de către Ministerul afacerilor străine, că la New York a fost admis punctul de vedere anglo-saxon. În ceea ce privește România, concesiile făcute se reduc la o mică scădere în cota despăgubirilor pentru bunurile aliate distruse și o ușoară atenuare pentru despăgubirile acordate evreilor cetățeni români pentru bunurile de care au fost privați total sau în parte.

București, 18 decembrie 1946

M.S. Mătăsaru,
Prim-secretar de legație ■

(Va urma)

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Paul Ștefănescu — ENIGME ALE ISTORIEI. VOL. I.**

Editura All, București, 1994, 256 pp., 3 970 lei: fără a dori să pună verdicte finale, autorul avansează noi ipoteze de interpretare a unor fapte și personaje ciudate.

● **Emil-Ioan Emandi, Mihai-Ștefan Ceaușu — SĂ NU DĂRÂMI, DACĂ NU ȘTII SĂ ZIDEȘTI** (lucrare apărută sub egida Academiei Române - Filiala Iași, a Institutului de arheologie și a Institutului de istorie „A.D. Xenopol").

Editura „Glasul Bucovinei", Rădăuți, Iași, 1991, 420 pp. + planșe, 200 lei: studiu de morfologie urbană a orașului Suceava, în intervalul 1388-1988.

● **David Yallop — PÂNĂ LA CAPĂTUL LUMII. ÎN CĂUTAREA ȘACALULUI** (traducere din limba engleză: **Dana-Irena Paradovschi).**

Editura All, București, 1994, 554 pp. + ilustr. 8 460 lei: odiseea unui celebru terorist, Carlos, revenit de curând în pagina întâi a ziarelor.

● **Radu Tudoran — SUB ZERO GRADE. SFÂRȘIT DE MILENIU VOL. VII.**

Editura Arta Grafică, București, 480 pp., 3 500 lei: perioada de după război și până în 1953, la moartea lui Stalin, în viziunea romancierului, dispărut dintre noi.

● **PROJECT ON ETHNIC RELATIONS. REPORT. THE MEDIA OF EASTERN EUROPE AND THE FORMER SOVIET UNION: REPORTING ON INTERETHNIC RELATIONS.**

● **PROJECT ON ETHNIC RELATIONS. REPORT. COUTERING ANTI-ROMA VIOLENCE IN EASTERN EUROPE: THE SNAGOV CONFERENCE AND RELATED EFFORTS.**

Project on Ethnic Relations (Proiectul pentru relațiile etnice) a fost creat în 1991; cele două broșuri reproduc raportul prezentat la reuniunea ținută între 29 aprilie - 2 mai 1993, în România, cu tema problema țiganilor și contracararea violenței față de aceștia în Europa de Est și raportul pe tema mass-media din Europa de Est și fosta U.R.S.S. și reflectarea relațiilor interetnice, ținut la Praga, 3-6 martie 1994.

P.C.R. pregătește acapararea puterii

RĂZBOIUL CE VA ÎNCEPE DUPĂ CE

ARMATA ROȘIE VA INTRA ÎN BERLIN

● Unora le dăm un picior, pe alții îi vom forța să colaboreze ● Ce l-a întrebat Tătărescu pe Gheorghiu-Dej după întoarcerea de la Moscova ● Păreri din „locuri foarte competente" ● „La Moscova nu se face deosebire între Maniu și bestiile de Antonescu" ● Dacă cineva râvnește friptura, ea nu poate fi decât a F.N.D.-ului ● Întrebarea care se pune: „colaborăm cu ei" sau îi cucerim pentru a colabora cu noi? ● Un proverb actual: fă-te prieten cu dracu până treci puntea

„Cabinetul de coaliție condus de generalul Nicolae Rădescu a fost în funcție de la 2 decembrie 1944 până la 28 februarie 1945. În decembrie și ianuarie, acesta a dat României o scurtă perioadă de stabilitate, cea dintâi după renașterea partidelor politice în urma răsturnării dictaturii lui Antonescu (23 august 1944). Luna februarie a consemnat dezvoltarea unei crize de cabinet prelungite, în cursul căreia blocul stângist a devenit neîntrerupt tot mai agresiv, a cauzat o serie de incidente violente și, după ce a primit încurajarea deschisă a autorităților sovietice, finalmente a forțat disoluția cabinetului. La sfârșitul lui februarie, vice-comisarul sovietic al afacerilor străine Andrei Vișinski a vizitat România pentru a doua oară, a insistat asupra demiterii lui Rădescu și l-a sprijinit pe Groza, al cărui guvern instalat în prima săptămână a lunii martie este integral dominat de o coaliție de stânga — Frontul Național Democratic..."

Astfel sintetiza un raport al Oficiului Serviciilor Strategice americane (OSS), Secția Cercetare și Analize, situația politică din România la sfârșitul anului 1944 și începutul lui 1945. În câteva fraze, analiștii americani reușeau să surprindă esența fenomenului de

O stenogramă care spune totul

treptată comunizare a României, cu indicarea precisă a celor doi factori care au imprimat hotărâtor cursul evenimentelor: impunerea violentă și artificială a Frontului Național Democrat (F.N.D.) în viața politică a țării și încurajarea deschisă a comuniștilor și a aliaților lor de către autoritățile sovietice.

Deși țara era dominată de neliniște și tensiune, iar confruntarea politică amenința să scape de sub control, criza politică din România nu era determinată de factori politici eminamente obiectivi. Totul a fost pus la cale și pregătit cu minuțiozitate de partidul comunist în strictă corelare cu intențiile și interesele factorilor politici și militari sovietici. Astăzi se știe că intervenția directă a Moscovei a fost elementul hotărâtor în impunerea guvernului condus de dr. Petru Groza. Să reamintim doar câteva momente: sosit la București în după-amiaza zilei de 27 februarie, vice-comisarul afacerilor externe A.I. Vișinski s-a prezentat imediat la Palat. Între orele 21 și 22, într-o discuție tensionată cu regele, a cerut în mod ultimativ demisia generalului Rădescu, sugerând totodată ca viitorul guvern să cuprindă numai „elementele democratice pure ale națiunii". În timp ce discuta cu regele, tancuri sovietice patrulau pe străzile Capitalei, iar sediile Marelui Stat Major Român și ale altor instituții erau ocupate de unități ale armatei roșii. În 28 februarie, la ora 3.30 — deci în toiul nopții — Vișinski a solicitat o nouă audiență la Palat. Regele a primit un răgaz de două-trei ore pentru a anunța demisia lui Rădescu și în termen de patru ore și jumătate să comunice numele persoanei însărcinate cu formarea noului cabinet. Demisia lui Rădescu a fost comunicată imediat, iar prințul Barbu Știrbei desemnat să formeze noul cabinet. La 1 martie, ora 10, Vișinski i-a declarat regelui că Moscova îl dorea ca prim-ministru pe dr. Petru Groza, iar regele a acceptat să-i încredințeze sarcina formării guvernului.

Trebuie spus de asemenea că timp de câteva zile, comandantul sovietic, acționând în numele Comisiei Aliate de Control, a avut grijă să anihileze orice posibilitate de reacție din partea opoziției democrate. Astfel, majoritatea unităților militare românești din Capitală au fost dezarmate sau trimise pe front, iar trupele de poliție și jandarmi dislocate în alte centre, orașul fiind preluat sub control strict sovietic.

Într-un articol publicat în Magazin istoric, nr. 5/1994 insistam asupra rolului pe care l-a jucat F.N.D. în acțiunea de acaparare a puterii de către comuniști și lichidarea structurilor democratice ale statului român. Comentariile noastre se bazau pe textul stenogramei ședinței conducerii F.N.D. cu membrii grupării dizidente național-țărăniste conduse de Anton Alexandrescu, ședință care avusese drept rezultat desprinderea acelei grupări din Partidul Național-Țărănesc și aderarea ei la F.N.D. În condițiile în care, din diverse motive (neprelucrarea unor fonduri, comasarea sau reorganizarea unor arhive etc.), istoricul nu are încă posibilitatea să consulte toate izvoarele de primă importanță, o lucrare de sinteză continuă să rămână un deziderat. Pare ciudat, dar cercetătorul istoriei contemporane a României se află într-un fel în situația căutătorului de aur din epoca de pionierat american. Pentru el este încă greu sau uneori imposibil să consulte arhivele fostului partid comunist sau ale unor instituții centrale, îndeosebi Președinția Consiliului de Miniștri și Ministerul de interne. În această situație, orice nouă sursă documentară importantă introdusă în circuitul științific nu poate decât să ajute cercetarea, analiza și opera de sinteză atât de mult așteptată. Este vorba despre stenograma ședinței Consiliului Frontului Național Democrat din 31 ianuarie 1945[1]. Dacă alte surse de epocă ne dau o privire a celor implicați în evenimente, dar situați în centre mai depărtate de locul în care se aflau adevărații factori de decizie ai partidului comunist, stenograma acestei ședințe a conducerii F.N.D. reprezintă mărturia nudă, directă a concepției și acțiunii principalilor factori interesați în comunizarea țării. Găsim aici o imagine vie a modului și tehnicilor desfășurării luptei politice din acea perioadă, un stil necunoscut până atunci vieții politice românești. Lupta politică din România nu trebuie subestimată nici chiar atunci când raportul de forțe internațional ne oferea cheia instalării comunismului ca o formă a dominației sovietice. Considerăm că în momentul istoric respectiv, ședința amintită a avut misiunea de a defini și definitiva liniile directoare ale tacticii partidului comunist și a aliaților săi, atât pentru captarea populației cât și pentru a aduce în fruntea țării un guvern cu orientare de stânga, potrivit, desigur, planului cu care Gh. Gheorghiu-Dej se întorsese de la Moscova, după vizita sa la începutul lunii ianuarie 1945. Documentul are o valoare excepțională, întrucât nu este doar o demonstrație implicită a intențiilor comuniste, ci și explicit o ilustrare a școlii lor politice care nu a fost luată în considerare cum trebuia pentru a fi contracarată eficient. Pe fondul prezenței militare sovietice decisive — căreia, cum am arătat, i s-au alăturat presiunile directe politice exercitate de A.I. Vișinski în timpul vizitei sale la București — discuțiile din această ședință definesc viziunea partidului comunist pentru a-și subordona toate sferele vieții de stat, de la aliații săi politici la adversarii siguri. Comuniștii nu se

---

[1] *România. Viața politică în documente. 1945*, lucrare de o mare valoare sub raportul izvoarelor, elaborată de un colectiv compus din *Tudor Bucur, Marin Radu Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Silvia Popovici, Natalia Tampa, Lidia Brânceanu*, sub coordonarea prof. univ. *Ioan Scurtu*; traducerea documentelor din limba engleză — *Doina Brebeanu*, iar a celor din limba franceză — *Mărguța Dumitrescu*; Arhivele Statului din România. București, 1994.

sfiesc să vorbească despre intervenția politică și militară sovietică ca factor de presiune hotărâtor în confruntarea cu adversarii lor politici. Cel mai pregnant vorbea în această privință — cum era și normal — chiar conducătorul partidului, Gh. Gheorghiu-Dej. Promisiunea obținută din partea Moscovei că Transilvania va fi restituită integral României a furnizat comuniștilor români un puternic atuu, pe care ei l-au utilizat cu abilitate în lupta pentru acapararea puterii. Instaurarea administrației românești în nordul Transilvaniei chiar în ziua de 9 martie 1945 — deci la trei zile după instalarea guvernului dr. Petru Groza — era nu doar o măsură politico-administrativă, ci mai ales un factor de natură politică și psihologică menit să dea credibilitate unui guvern de preponderență de stânga, dar care era departe de a reprezenta năzuințele reale ale populației țării.

Așadar, să vedem cine erau, cum erau și ce voiau conducătorii comuniști din România în acel moment, așa cum apar ei din stenograma alăturată (urmată de altele ce s-au alcătuit în următoarele cinci săptămâni, pe măsura accelerării succesiunii evenimentelor ce au condus la primul act al căderii României în comunism). Atât cercetătorul științific, cât și analistul politic pot găsi în aceste stenograme un material relevant nu doar istoric și politic, ci și o excelentă documentare asupra psihologiei și mentalității, a educației și limbajului liderilor preocupați de fapt de organizarea unei lovituri de stat (chiar dacă ea s-a desfășurat pe fundalul unui regim constituțional monarhic) destinată ca în final să ducă la schimbarea și răsturnarea ordinii sociale și politice existente atunci în România. Textul și subtextul stenogramei vor putea fi înțelese nu doar de specialiști, ci și de toți cititorii. La încheierea lecturii acestui document vom fi mai aproape de a înțelege cum a venit partidul comunist la putere în România.

Cristian POPIȘTEANU,
Marian ȘTEFAN

Ședința Consiliului F.N.D. din 31 ianuarie 1945

Prezenți:

Din partea partidului comunist: tov. *Ana Pauker*, tov. *Vasile Luca*, tov. *Gheorghiu-Dej*, tov. *Teohari Georgescu*, tov. *Pătrășcanu;* din partea Partidului Social-Democrat: tov. *Lotar Rădăceanu*, tov. *Ștefan Voitec*, tov. *Iordăchescu*, tov. *Deleanu;* din partea Confederației Generale a Muncii: tov. *Chivu Stoica*, tov. *Brătfăleanu*, tov. prof. *Nicolau;* din partea Uniunii Patrioților: tov. prof. *Vlădescu-Răcoasa*, tov. *Constantin Hagiu;* din partea Frontului plugarilor: av. *Petru Groza*, plug[arul] *Romulus Zăroni*, av. *Gh. Micle*, plug. *Baicu*, plug. *Joviță-Dumbrav.*

Ședința se deschide la orele 20, sub președinția tovarășului Vasile Luca.

Tov. Vasile Luca: La ordinea de zi:

1. Situația politică și acțiunea care trebuie organizată unitar.

2. Chestiunea însămânțărilor de primăvară, discuție și hotărâre, întrucât chestiunea este sabotată de 2-3 săptămâni, de când s-a dat comunicatul și până azi, când nu s-a făcut nimic.

3. Chestiuni de organizare. Avem acum casa noastră [sediu] și trebuie începută organizarea biroului permanent. Este vorba să fie numiți oameni care să stea permanent aici la muncă. Nu pot eu cuprinde toată viața F.N.D.-ului. Ar fi ceva unilateral. Ar însemna că aici e partidul comunist și alături tot partidul comunist și deci nu e F.N.D. Așa că trebuiesc aici luate măsuri ca să se organizeze un birou permanent, care să lucreze unitar. Aici trebuie să fie casa de odihnă a miniștrilor [din formațiunile cuprinse în F.N.D.]. În timpul liber ei trebuie să vină fără să fie chemați, pentru ca împreună să ne sfătuim în unele chestiuni.

4. Diverse.

Aveți ceva de adăugat la această ordine de zi?

Prof. Nicolau: Este destul de mare, de cuprinzătoare.

Vasile Luca: Și este necesar ca ședința să se termine la ora 10.

Care este situația? Ați văzut că partidele istorice au trecut la atac violent și isteric, pur și simplu. De la „istoric" au trecut la „isteric". Mai ales Partidul Național-Țărănist are o atitudine de provocare, ceea ce înseamnă că am lovit bine, adică acolo unde trebuie, sub inima lor.

Situația aceasta nu se poate să rămână, în sensul că nu putem lăsa ca ei să treacă la ofensivă și atacurile lor să se prelungească, ca apoi să ne omoare. Deci, trebuiesc discutate aici o serie de acțiuni pentru răsturnarea guvernului Rădescu și pentru instaurarea unui guvern F.N.D.

Ca să aveți și informații suplimentare, țin să vă arăt și că se duc și acțiuni diferite, diverși oameni se duc la Palat. De pildă, acest Niculescu-Ritz.

Tov. Vasile Luca: Și generalul Constantinescu-Claps a propus regelui din nou un guvern de tehnicieni. Generalul Constantinescu-Claps este un excroc, un pezevenghi. A propus un guvern de tehnicieni cu importanță, cu autoritate și a arătat că se va duce la Stalin să-i ceară puterea. (Mare ilaritate.) A propus ca și partidele să ia parte la guvernare prin reprezentanții lor, ca miniștri de stat, spre a asigura politica acestui guvern, iar tehnicienii să lucreze în vederea aplicării unei serii de reforme, iar țara să fie așezată într-o poziție de prietenie față de Uniunea Sovietică. Bineînțeles însă, că această propunere nu este decât o diversiune și o pro-

vocare, pentru că un singur partid nu poate să formeze un guvern, un partid nu are majoritatea poporului și deci nu există posibilitatea unei combinații cu un singur partid.

Informațiuni din presă acum. Presa ia atitudine astăzi, dar o atitudine foarte frumoasă. Nu știu cine a scris în *Semnalul* un articol foarte frumos. Este cineva care pune problema cu toată seriozitatea, analizează chestiunea pusă de F.N.D. și dă dreptate F.N.D.-ului. Scrie că programul este foarte serios și nu trebuie să-l ia nimeni în batjocură.

Tov. Lotar Rădăceanu: Adică să-l ia în serios.

Tov. Vasile Luca: Atitudinea liberalilor împotriva programului este de brutală respingere și critică. După discursul tov. Chivu Stoica s-au lămurit. Ei spun că mergem cu capitaliștii. Numai cineva din F.N.D., spun însă ei, a venit cu programul de a împinge la asemenea acte revoluționare, confiscarea pământurilor. Probabil, spun ei, Frontul plugarilor, pentru că partidul comunist se exprimase; Partidul Social-Democrat nu cred să fie așa de revoluționar și tot asemenea nici sindicatele. Deci, ei au arătat că rămâne numai Frontul plugarilor, care pune accentul pe reforma agrară.

În orice caz, indiferent de atitudinea acestor partide, noi trebuie să pornim foarte serios la acțiune și la organizarea acțiunilor comune, sub egida F.N.D., sub numele F.N.D.-ului, acțiuni pe întreaga țară, și la sate și la orașe, pentru a impune un guvern al F.N.D.-ului.

Acesta este primul punct la ordinea de zi. Cine are cuvântul?

Tov. Rădăceanu: Problema se pune și în ce privește lărgirea F.N.D. Noi am discutat această chestiune de la început și nu știm dacă între timp tovarășul secretar a mai luat contact sau a mai organizat vreun contact. Vrem să știm cum a prins programul, cum merge ideea aceasta de lărgire a F.N.D. cu elemente care acceptă programul.

Tov. Vasile Luca: Fiecare a avut în direcția aceasta anumite obligațiuni și sarcini de a tipări, de a lua legătura. Noi aici am avut oarecare legături cu dr. Lupu. Dr. Lupu a declarat, cum știți, că este de acord cu platforma.

Tov. Chivu Stoica: Cu programul.

Tov. Vasile Luca: Da, cu programul F.N.D., cu care a spus că este gata să meargă. A încercat să convingă și pe Mihalache. Nu a reușit însă să-l convingă pe Mihalache.

Tov. Rădăceanu: Pe tema reformei agrare?

Tov. Vasile Luca: Nu. Să intre în F.N.D. și să accepte programul în întregime. Dr. Lupu a aprobat și reforma agrară. Bineînțeles că el are pretenția să fie prim-ministru. Are gânduri bune, Lupu.

Tov. Vasile Luca: Acum, nè-a pus în ultimul timp problema să-l așteptăm pe Maniu, pe baza că Mihalache a propus să discute și cu Maniu și să facă ruptura. Așteptarea lui Maniu înseamnă diversiune și deci împiedicarea chestiunii.

În ce privește însă nu partidele, ci diferitele organizațiuni serioase, care vor să vină în F.N.D. și care prin schimbarea de conducere sunt în perspectivă ca să susțină F.N.D. Important este de pildă situația inginerilor agronomi, unde nu numai inginerii democrați, grupați, care au depășit numărul de 200 de membri și care conlucrează cu noi, unde acum inginerii democrați au cucerit conducerea întreagă a asociației inginerilor agronomi, în afară de AGIR.

Tov. R. Zăroni: Asociația lor profesională.

Tov. Vasile Luca: Acest lucru a jucat un mare rol și în cucerirea AGIR-ului. Așa că această chestiune, pentru noi, bineînțeles cu susținerea inginerilor din întreaga țară și a AGIR-ului din conducerea sa, are o foarte mare importanță.

Afară de aceasta mai sunt și alte grupări ale intelectualilor. E vorba de o organizație mică, de un grup de intelectuali care în timp de război lucrau izolat, nu aveau legătura. Legăturile care au fost, au căzut cu ocazia căderii Uniunii Patrioților. După 23 august aceștia și-au reluat legăturile, au scos manifeste, ziare împotriva fascismului. Ei n-au activat după 23 august ca organizații și nici acum nu și-au făcut o organizație pentru a îndemna pe fiecare să intre în F.N.D. și în organizațiunile componente, în asociațiile unde pot lucra cu oameni care să susțină F.N.D. Ați văzut adeziunea pe care au dat-o. Astfel, am avut Sfatul negustorilor, organizație care e hotărâtă să sprijine F.N.D.

Tov. Const. Agiu: Și meșteșugarii.

Tov. Vasile Luca: Da.

Tov. Rădăceanu: Acolo este chestiunea cu acel Margulius.

Tov. Vasile Luca: Acesta trebuie dat afară, dându-i-se două picioare.

Tov. Const. Agiu: A fost ținut în afară, dar s-a vârât acolo.

Tov. Rădăceanu: Mișcarea aceasta trebuie s-o organizăm într-o zi. Să vedem ce este acolo.

Tov. Const. Agiu: Noi ne-am ocupat de această chestiune. Sunt 14 sindicate la meșteșugari.

Tov. Rădăceanu: Margulius vorbește în numele lor peste tot.

Tov. Gheorghiu-Dej: Pe cine reprezintă Margulius? Este meșteșugar?

Tov. Rădăceanu: De fapt, el este sufletul mișcării. El este ideea.

Tov. Gheorghiu-Dej: L-am demascat de la tribuna congresului. Păcat că n-a fost luat de gât atunci și dat afară.

Tov. Const. Agiu: Îl vom scoate noi afară.

Tov. Luca: Trebuie să dăm posibilitatea ca anumiți industriași, care nu sunt în partide sau organizațiuni, să intre în F.N.D., pentru ca în modul acesta să adere și indivizii la F.N.D. Treaba lor dacă intră sau nu. Dar ca tehnică economică, ca figură care poate fi folosită cu oca-

zia diferitelor însărcinări economice sau administrative, este bine să fie la F.N.D.

Tov. Rădăceanu: Să avem indivizi în F.N.D.?

Tov. Luca: Da. Asemenea oameni sunt necesari. Nu este vorba de muncitori, ci figuri reprezentative.

Tov. Rădăceanu: O să adere la program?

Tov. Luca: Da, o să adere. Şi comitetul o să se ocupe de ei pentru ca să-i trimită la muncă. F.N.D. trebuie să capete de acum înainte un caracter mai mare. De altfel am stabilit acest lucru, dar nu l-am pus în practică. Oamenii aceştia vor fi numiţi în diferite comitete ale F.N.D.

În ce priveşte pe Gh. Tătărescu, gruparea lui Tătărescu, văd că presa nu a luat nici o atitudine, nici pro nici contra. Nu comentează acest fapt. Ce este acolo, nu ştim. Poate alţi tovarăşi o să ne vorbească despre Tătărescu. Însă pe noi nu poate să ne oprească dacă anumite persoane sau anumite grupări intră sau nu în F.N.D. Fapt este, că aceste partide au frământări continue şi cu cât vor fi mai activi, mai hotărâţi, cu atât va dispare această iluzie la unii idioţi că ţara este cu ei. Şi manifestaţia să nu se mai facă demonstraţii, să fim liniştiţi, masele nu ne mai susţin. Au devenit obraznici. Să le arătăm ce se poate face şi atunci când le vom arăta vor tremura din nou ca varga şi fără îndoială că acele elemente care astăzi şovăie, vor lua atitudinea hotărâtă şi vom forţa astfel colaborarea lor.

Eu am subliniat de la început că colaborarea acestora depinde de acţiunea noastră de mase, de forţa noastră, numai cu forţa noastră putem împinge elementele acestea să colaboreze cu noi şi să piardă încrederea în visurile unor anumiţi oameni. Altfel nu putem realiza nimic.

Acum vedeţi că Partidul Naţional-Ţărănesc, de furie, de isterie, ia poziţie de clasă şi pune clasa burgheză să nu se lase înşelată de program şi de platformă, program mai ieftin decât cel din trecut,

Un grup de muncitori din Capitală sosiţi la ţăranii din Turnu Măgurele pentru însămânţările de primăvară şi „democratizarea" aparatului de stat local

În p. 13: *deocamdată, tovarăşi şi aliaţi, Gh. Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker (în centrul acestei fotografii) erau preocupaţi de un singur gând: să execute cu forţe unite şi cât mai zelos dispoziţiile primite de la Moscova*

cum spun ei, este o momeală de care clasa burgheză trebuie să se apere.

Acum e clar că fără lovitura aceasta, fără o acţiune de mase, în care să se manifeste dorinţa poporului, acţiune dusă şi la oraşe şi la sate, nu vom putea atrage, pe baza tratativelor, anumite cercuri în lupta noastră. Aşa că problema se pune întâi accentuând asupra organizării acţiunilor care vor determina atitudinea elementelor ce nu sunt hotărâte să termine cu trecutul şi să intre în F.N.D., pentru ca pe baza programului F.N.D. să lupte mai departe pentru ţara şi poporul nostru.

Tov. Gheorghiu-Dej: Eu aş avea de făcut o comunicare. Unii dintre tovarăşi cunosc conţinutul discuţiilor pe care le-am dus cu Tătărescu. Am fost chemat de el, în mod insistent, după ce m-am înapoiat de la Moscova şi m-a întrebat:

— Ei, domnule Gheorghiu-Dej, cum vedeţi dumneavoastră cei din F.N.D. situaţia politică? Am auzit că aţi obţinut lucruri frumoase la Moscova. Este o cinste mare pentru ţara noastră şi dovedeşte că într-adevăr se pot obţine condiţiuni bune, condiţiuni avantajoase pentru România, dacă noi ne-am bucura într-adevăr de încredere în faţa guvernului sovietic, luând ca bază declaraţia pe care aţi făcut-o dv. presei, domnule Gheorghiu-Dej.

Şi atunci, i-am făcut o expunere atât asupra celor ce am obţinut, dar mai cu seamă am accentuat perspectiva în care se găseşte România: pe de o parte situaţia actuală insuportabilă, întrucât stăm în faţa dezastrului economic şi din zi în zi se dovedeşte atitudinea de ostilitate a unei părţi însemnate a guvernului, şi prin aceasta se agravează situaţia României faţă de Uniunea Sovietică — şi cealaltă alternativă de a sfârşi cu această politică dubioasă, de a ne ataşa sincer ideea de prietenie cu Uniunea Sovietică, cea mai mare putere vecină şi în felul acesta să obţinem chiar un acord de alianţă, aşa cum a obţinut Cehoslovacia.

Atunci Tătărescu a sărit în sus, spunând:

— Domnule, pentru acest lucru am militat eu.

Cică ar fi discutat el cu cineva încă din timpul ilegalităţii şi că de atunci el militează pentru acest punct de vedere, adică prietenie numai cu Rusia. Şi mi-a descoperit un lucru. Mi-a spus:

— Domnule, eu cunosc cercurile din care fac parte și ele, nu în majoritatea lor, dar în bună parte se leagănă în iluzia unui conflict între anglo-americani și ruși. Dar nu se poate mai mare greșeală decât aceasta. Trebuie să fii într-adevăr un cârpaci politic să crezi că după atâtea succese obținute de U.R.S.S., după ce și-a întărit atât de puternic poziția internațională, ar mai îndrăzni Anglia și America să intre în conflict.

A prezentat situația foarte realist. A arătat că relația dintre marile puteri democratice, Anglia, America și U.R.S.S. se va strânge și mai mult. Interesele noastre ne impun o atitudine hotărâtă pe lângă Uniunea Sovietică și respectarea conștiincioasă a condițiunilor armistițiului. Sunt convins, mi-a spus Tătărescu, că vom obține chiar avantaje, păsuiri, la aceste condițiuni atât de generoase.

Și atunci eu i-am sugerat cam ce am putea obține în cazul unui Front Național Democrat, a unui guvern care să-și bazeze activitatea pe un program de guvernământ, precum și o serie de lucruri cum prevăzuserăm noi în programul nostru.

Tătărescu este gata să intre în F.N.D.; așteaptă să-i fixeze ziua, să avem o discuție cu dânsul, să stabilim relațiile oficiale cu dânsul. A precizat că este gata să facă declarații scrise în presă, să înceapă campania. În sfârșit, este gata să participe într-un guvern național-democrat, cu condiția că nu poate să facă parte dintr-un guvern în care să fie și Iuliu Maniu. El, pezevenghiul, spunea că este foarte recunoscător, mie și d-lui Pătrășcanu și partidului comunist că i-am luat apărarea.

Tov. Pătrășcanu: Nu i-am luat apărarea. Să nu ne fie recunoscător degeaba.

Tov. Luca: Noi i-am luat apărarea.

Tov. Pătrășcanu: I-am luat apărarea atacându-l.

Tov. Luca: Când membrii Partidului Național-Țărănesc au cerut ca Tătărescu să fie trecut în liste, l-am apărat și just am făcut pentru că poate că Tătărescu nu este mai puțin vinovat ca Maniu.

Tov. Hagiu: Va să zică nu este mai puțin vinovat? Noi am cerut și arestarea lui Maniu.

Tov. Luca: Din principiu l-am apărat pe Tătărescu, nu personal.

Tov. Gheorghiu-Dej: Sunt păreri din locuri foarte competente care ne indică necesitatea de a-l apropia pe Tătărescu, de a nu-l respinge, cu toate că apare disgrațios în fața opiniei publice cu Tatar Bunar[1]...

Tov. Voitec: Cu Oradea Mare etc.

Tov. Luca: În Bulgaria, cine este președinte de consiliu?

Tov. Gheorghiu-Dej: Tătărescu este hotărât să ia atitudine deschisă, din punct de vedere politic, în fața opiniei publice și să îmbrățișeze programul F.N.D. Este hotărât să ia atitudine publică în sensul programului nostru, pentru o prietenie sinceră cu U.R.S.S., pentru democratizarea țării etc., și deci dă-i drumul neică...

Tov. Voitec: Ce reprezintă Tătărescu?

Tov. Luca: Puterea economică.

Tov. Gheorghiu-Dej: Reprezintă o grupare în stat. În al doilea rând el are în cercurile partidului liberal destui prieteni, și speră ca aceștia să vină la dânsul. Dar Lupu ce forță are?

Tov. Luca: Nici Lupu nu are forțe.

Tov. Gheorghiu-Dej: Dar chiar persoane izolate, cu suprafață, va trebui să le luăm cu noi.

Tov. Voitec: Dar cu minimum de garanții. Asta nu are nimic.

Tov. Gheorghiu-Dej: Minimum de garanție trebuie să fie luarea de poziție ca să se încadreze în F.N.D. pentru programul de guvernare F.N.D. și în al doilea rând pentru majoritatea care alcătuiește F.N.D., pentru forțele curate democratice și care ne pot asigura aplicarea programului de guvernare în practică. Aceasta trebuie să înțelegem prin minimum de garanție.

Și pentru că suntem la această comunicare, cred că nu ar strica să se ia contact și să se intre în tratative cu ei. Să se discute pe baza programului. Să i se arate care este linia, să-i convingem pe oameni, să-i întrebăm dacă sunt hotărâți, și atunci să facem scrisoare, s-o parafăm, să-i propunem s-o publice în gazeta lui, să-i stabilim linia, să ia poziție împotriva lui Maniu, împotriva acelora care sabotează democratizarea țării etc.

Tătărescu cunoaște foarte multe fapte. Dacă am putea să-l convingem pe Tătărescu, care este un tip realist, să ia poziție împotriva lui Maniu, ar fi bine. De o mie de ori este mai compromis Iuliu Maniu decât Gh. Tătărescu. Maniu a manevrat din umbră, el a împins pe unii și pe ceilalți la diverse manevre. Studiați activitatea lui și veți vedea că de la 20 de ani lucrează astfel.

Tov. Rădăceanu: Lucrurile acestea nici nu se discută.

Tov. Gheorghiu-Dej: Vă pot declara deschis că la Moscova nu se face deosebire între Maniu și bestiile de Antonescu. Locul lui este aici și el va fi judecat de popor. Să nu-și închipuie că va putea să se ascundă sub masca democrației. Noi nu am fost în stare să arătăm rolul lui pe lângă Antonescu și cum a deschis drumul dictaturii la noi în țară. Maniu a lucrat intens, făcând un pact de neagresiune cu Garda de fier. Dar câte nu sunt!

Tov. Chivu Stoica: Dar ce a spus Radio Donau despre el?

---

[1] Aluzie la diversiunea din 16 septembrie 1924, pusă la cale de Komintern în zona Tatar Bunar din sudul Basarabiei, cu concursul elementelor rusofone locale, și care viza ocuparea acestei provincii românești de către U.R.S.S. Ea a fost dejucată de reacția promptă a guvernului român, în cadrul căruia Gh. Tătărescu ocupa funcția de subsecretar de stat la Ministerul de interne. În documentele ulterioare ale Partidului Comunist din România, la indicațiile Kominternului, evenimentele de la Tatar Bunar erau prezentate ca o răscoală a locuitorilor din Basarabia împotriva „regimului burghezo-moșieresc din România" — *n.r.*

Tov. Gheorghiu-Dej: Radio Donau poate să mă scuipe și pe mine.

Tov. Luca: Nu, chiar l-au luat în brațe cei de la Radio Donau și acest lucru trebuie folosit. Trebuie arătat cum este lăudată acțiunea lui acolo.

Tov. Gheorghiu-Dej: Se dau indicații de la Berlin aici. Legionarii au un stab aici. Garda de fier are două conduceri: una la Berlin și alta aici. Țin legătura T.F.F. și cei de aici primesc directive ce să facă. S-au descoperit firele unei organizațiuni gardiste care lucrează de zor. Pe măsură ce influența F.N.D.-ului câștigă masele și F.N.D. are perspective apropiate de a prelua conducerea, gardiștii vor deveni, de aici în colo, și mai turbați.

Tov. Pătrășcanu: După o lună și jumătate m-am dus astăzi la rege și am avut o discuție și asupra situației generale.

Tov. Gheorghiu-Dej: N-a fost nici o aluzie la telegramă?

Tov. Pătrășcanu: Nu interesează discuția în ce privește lucrările de la justiție. Dar, în ce privește politica a subliniat că el este de părere că un guvern de coaliție și-a dovedit competența. S-au produs anumite rezultate și a ținut să sublinieze partea pozitivă a unei guvernări, partea economică reală.

Tov. Luca: Da, a reușit să fixeze prețul negru ca preț legal. Ministrul speculațiilor!

Tov. Pătrășcanu: Regele a fost foarte rezervat în discuție. Eu am expus mai mult punctul de vedere ca să-l cunoască și să știe care sunt perspectivele politice. Aceasta este ceea ce am avut să spun.

Tov. Luca: Cu Lupu ai stat de vorbă?

Tov. Pătrășcanu: L-am văzut pe Lupu și se pare că național-țărăniștii vor să facă bloc în spatele lui Lupu, adică ca să-i treacă mâna Maniu.

Tov. Rădăceanu: Adică conducerea. Cu alte cuvinte să-l folosească Maniu pe Lupu. Ieri a fost delegație

Veniți cu trenul sau camioanele, puse la dispoziție prin mobilizarea comuniștilor și a autorităților militare sovietice, în luna februarie 1945 demonstranții F.N.D. au luat cu asalt străzile Capitalei și ale altor orașe, aducând țara în pragul anarhiei

permanentă în care s-a hotărât să nu se treacă la acțiune, ci să se sprijine o formațiune Lupu, ca fiind mandatar al partidului. O știu chiar de la Lupu. Mihai Popovici este de acord să plece la Maniu și să-i ia consimțământul formal în această privință.

Tov. Luca: Lupu a vorbit acolo și a spus că nu înțelege să meargă cu F.N.D., pentru că F.N.D. l-ar folosi pe el în scopul ruperii partidului și după aceea l-ar da peste gard. Așa că s-ar putea ca Lupu să treacă în fruntea luptei împotriva noastră.

Tov. Gheorghiu-Dej: Lupu păru-și schimbă dar năravul ba!

Tov. Pătrășcanu: Acum nici părul nu și l-a schimbat.

Tov. Luca: S-a convins că după ce armata roșie va intra în Berlin va începe abia războiul.

Tov. Voitec: Mie îmi pare rău că nu sunt de acord cu tov. Gheorghiu-Dej. Comitetul nostru, examinând situația politică, a găsit, ca și în timpul dictaturii, că o conlucrare cu Gh. Tătărescu este o imposibilitate. El este un farseur mare, dar din punct de vedere politic nu reprezintă nimic. Din punct de vedere economic reprezintă și mai puțin. Partidul Național Liberal, care reprezintă economia, stă grupat în jurul lui Dinu Brătianu, iar Tătărescu dacă acceptă alianța cu F.N.D. o face pentru ca să-și refacă situația politică și să iasă la suprafață.

Cred că nu am avea nici un succes în lumea muncitorească, în opinia publică dacă am putea smulge o parte din oamenii care ar adera cu el. Mai bine să pornim așa decât să luăm oameni compromiși. Tov. Pătrășcanu, care știe din timpul dictaturii rolul pe care l-a jucat Tătărescu, își dă seama că organizația lui nu este viabilă și nu reprezintă nimica. O parte a plecat spre noi, spre F.N.D. Puteți controla și dv. după cum am putut controla și noi, ceea ce reprezintă Tătărescu. Poate să fie o piedică în mijlocul nostru și nimic mai mult. Nu uitați că Tătărescu reprezintă Tatar Bunar, Oradea Mare, reprezintă lacheul principal al regelui Carol, pe acela care l-a dus la alianța cu Germania. Este o experiență tristă a omului care a fost lacheul regelui Carol.

Tov. Rădăceanu: Reprezintă toleranța cea mai mare față de legionari, el a fost cel mai mare protector al lor.

Tov. Voitec: Îl vom folosi, dar în guvern nu-l vom pune.

Tov. Gheorghiu-Dej: Nu este vorba să-l punem în guvern.

Tov. Pătrășcanu: Înainte de 23 august, când noi, în urma insistențelor febrile ale lui Tătărescu, am avut acele două sau trei discuțiuni, am plecat de la acest punct de vedere că Tătărescu trebuie folosit pentru că în jocul politicii burgheze el este un instrument foarte bun împotriva lui Maniu. Atât tov. Hagiu cât și tov. Voitec știu că datorită presiunii pe care noi am făcut-o cu Tătărescu l-am constrâns pe Maniu în bună măsură cu ocazia pactului încheiat, adică i-am jucat pe unul împotriva altuia. Tătărescu s-a pretat crezând că va fi el beneficiarul. S-a întâmplat să fie pe dos. N-a fost el beneficiarul! Din acest punct de vedere al folosirii lui, cred că Tătărescu trebuie păstrat ca o rezervă întrucât reprezintă o figură care poate fi ușor manevrată. El va accepta totul, așa cum acceptă și astăzi. Așa că din acest punct de vedere, a importanței lui politice, văzută sub această prismă, cred că tov. Gheorghiu-Dej are dreptate.

Tov. Rădăceanu: Este o condiție sine qua non ca noi să reușim?

Tov. Gheorghiu-Dej: Uniunea Sovietică nu iubește capitalismul, după cum capitalismul nu iubește Uniunea Sovietică; și cu toate acestea colaborează în lupta contra fascismului. Există între grupe contraziceri foarte fierbinți, ascuțite, dar care sunt folosite admirabil în interesul întâlnirii pozițiilor politice internaționale ale țării care reprezintă aspirația clasei muncitoare din întreaga lume. De ce oare noi, pe plan național, n-am putea folosi această contrazicere?

Hai să ne întrebăm dacă există o grupare mai determinantă în jurul lui Maniu și atunci nu trebuie să procedăm astfel, pentru că i-am întări poziția. Chiar o serie de puteri libere, împinse în brațele lui Maniu prin lozincile nebazate pe un studiu serios al vremurilor prin care treceam, nu ne poate fi de folos.

Tov. Voitec: Facem un pas înapoi.

Tov. Gheorghiu-Dej: Să ne gândim și dacă e nevoie să facem un pas înapoi, ca să putem face doi înainte, tot trebuie să procedăm așa.

Pe Gh. Tătărescu nu-l privesc numai ca pe o simplă manevră. Nu am pledat numai pentru o simplă manevră cu Tătărescu. Eu îl privesc pe Tătărescu din alt punct de vedere. Eu nu mă uit la Tatar Bunar, într-o situație ca aceasta, ci mă uit la ceea ce ar putea face Tătărescu, la ceea ce am putea să-l determinăm să facă, în interesul F.N.D.

Dacă Maniu vrea să-l pun în fruntea listei criminalilor de război trebuie să aibă în vedere și a avut un motiv serios ca să se scape de acest tip nedelicat pentru el, de acest adversar periculos. Acest lucru dovedește o contrazicere ascuțită, care merge până la exterminarea fizică, deși Maniu vine și spune că el dezavuează măsurile acestea sălbatice și ne vorbește despre inima lui. Banditul acesta vorbește despre inima lui, dar în același timp cere: „bărbieriți-l, omorâți-l, deși în intimitatea mea mă doare că trebuie să facem acest lucru. Eu nu propovăduiesc condamnarea cu moartea".

Dacă Tătărescu are o mică grupă în jurul său și intră în F.N.D. sunt convins că din rândurile Partidului Național Liberal vor fi transfugi care reprezintă ceva, din punct de vedere economic. O sugestie venită din loc destul de competent mi-a dat friptura pe la nas: „Miroase? Îți place? I-a fă-i lui Tătărescu și celorlalți". Noi nu umblăm după friptură, dar dacă sunt fripturiști se înșeală. Friptura o s-o aibă F.N.D. Așa trebuie să lucrăm.

De aceea, eu rog foarte insistent pe tovarășii noștri care au asemenea puteri să reflecteze, să-și revizuiască poziția lor și să ne gândim foarte serios a începe o acțiune de tratative cu asemenea grupări, sau cu elemente izolate și de a pune în mișcare întreg aparatul pentru a disloca de jos în sus Partidul Național Țărănesc, — pentru ca elementele izolate care-și vor da adeziunea să intre în F.N.D. și astfel să adâncim procesul de dezagregare la care s-a pretat deja Partidul Național-Țărănist și să spargem noi frontul lor, așa cum am hotărât noi, dar nu ei să spargă frontul nostru. Adversarii noștri n-au pierdut această speranță, ați văzut articolele de rândul trecut din ziare. Adversarii noștri să pieptene Partidul Social-Democrat, spunând că este așa de moderat, îl ia în brațe pe Chivu Stoica, discută favorabil afirmația și Gh. Apostol. Și vai de capul nostru dacă facem asemenea afirmațiuni care nu sunt bine conturate. Și se întreabă oare cine o fi venit cu acest program? O enigmă.

Dacă noi am fi mers încă de când am publicat platforma mai rapid pe linia tratativelor și ar fi venit Tătărescu și ar fi făcut o declarație, ar fi spus: „Iată pe Tătărescu" sau „Iată pe Lupu". Lupu, porcul acela bătrân stă încă acolo și dovedește încă o dată că locul lui este la cimitir.

Prof. Nicolau: Ai găsit un calificativ foarte bun.

Tov. Luca: Înainte de a da cuvântul, trebuie să vedem mai departe de nasul nostru. Nimeni dintre noi nu este de acord ca noi să spunem lui Tătărescu să vină în guvern. Să nu uitați că atmosfera creată în jurul F.N.D. este de extremă stângă. Revoluționară, sperietoare pentru burghezie, dar sperietoare și pentru anumite elemente internaționale.

Deja s-a spus că nu am reușit, pentru că compoziția noastră a fost de așa natură că într-adevăr au rămas mult mai îndărăt elementele [ce] ar da o anumită culoare acolo.

Prof. Nicolau: Ceva vopsea.

Tov. Luca: Nu este întâmplător că U.R.S.S. a creat guvernul ungar. Între noi putem spune lucrul acesta precis. Nu se face altceva. Și atunci l-au băgat pe un oarecare Teleki. Cine este acest Teleki? Decât că este o figură a

contelui Teleki, care dă acestui guvern o coloratură acceptabilă. Nu este democrat.

Prof. Nicolau: Nu reprezintă nimic.

Tov. Luca: Nu reprezintă nimic. În Bulgaria, guvernul bulgar care a dus toată acțiunea revoluționară, prin faptul că acolo puterea Frontului Patriotic este dominantă, după cum la noi trebuie să fie dominantă puterea F.N.D., a pus în fruntea guvernului un tip care până mai alaltăieri a fost cu fasciștii. Așa că și noi trebuie să fim puțin mai diplomați și să mai turnăm puțină culoare în guvernul care îl facem. Aceasta nu înseamnă că noi vom renunța la vreunul din principiile noastre de luptă sau din ceea ce trebuie să realizăm. Noi vrem să mergem cu legea. Nu putem veni acum cu chestiunea că nu recunoaștem factorul constituțional, cu acțiuni de răsturnare prin forță.

Avem o grupare Tătărescu și o altă grupare, hai să nu spunem a lui Tătărescu personal, ci a unei figuri cunoscute, acceptabile, liniștitoare pentru burghezia română în momentul de față.

Nu uitați că după platforma noastră, acțiunea F.N.D. a început să scadă. Și atunci luăm o figură liniștitoare și dovedim că în acțiunea noastră vrem să fim loiali cu regele și vrem să lucrăm.

Cu frica aceasta pe care o au de noi acești dușmani ai poporului se ascund tocmai după poziția de clasă și noi nu reușim să atragem la noi câteva figuri burgheze politice cunoscute ca să dea oarecare liniște elementelor acestora care au frică și din cauza acestei frici merg direct în brațele reacțiunii, merg în tabăra dușmană democrației, uneltind cu reacțiunea.

Nu trebuie uitat că fascismul în curând va fi înfrânt militaricește în Germania, dar că de acum înainte el se organizează ilegal în toate țările și va duce lupta mai departe, pe viață și pe moarte și după război. Noi nu vom putea înfrânge fascismul dacă nu vom ști să manevrăm în așa fel ca să mobilizăm tot ceea ce este posibil de mobilizat împotriva fascismului și reacțiunii.

Important este ca această acțiune să meargă cu egida noastră. Noi să fim tari, noi să fim conducătorii acestei lupte antifasciste. Și atunci pe noi nu ne împiedică nici Tătărescu nici alții. Nu pentru clasa muncitoare avem nevoie de Tătărescu, ci pentru țărănime. Țărănimea și muncitorimea se înțeleg când facem o asemenea colaborare.

Cine a fost Churchil? Churchil a fost cel mai mare reacționar. El este organizatorul intervenției împotriva U.R.S.S. Realitatea de pe teritoriul lui național l-a împins ca el, Churchil, dușman de moarte al Uniunii Sovietice, să colaboreze cu Uniunea Sovietică, cu dinții strânși, dar să colaboreze. Pentru că contrazicerile sunt atât de puternice între Anglia și America, încât Churchill a fost nevoit să colaboreze cu Uniunea Sovietică împotriva dușmanului comun. O să aibă ei o luptă mare între ei, pe care o va folosi Uniunea Sovietică.

Și noi trebuie să atâtăm acest lucru în sânul dușmanului nostru sau în sânul burgheziei care caută să mențină privilegiile de clasă ale membrilor ei. Noi trebuie să adâncim această luptă și să rupem rândurile lor, să sfărâmăm, să spargem unitatea lor, să nu-i împingem cu stângismul nostru la unirea forțelor reacționare. Unirea lor cu forțele reacționare, cu fascismul nu s-a făcut numai în Germania. Fascismul german a fost creat de reacțiunea mondială și această reacțiune mondială a făcut școală. Citiți astăzi articolele lui Ilya Ehrenburg. Reacționarii pregătesc o Germanie a lui Breming, se încearcă reclădirea, organizarea trustului mondial.

Ținta noastră nu este numai să terminăm cu Germania. Astăzi Germania ne trimite parașutiști. În Bulgaria, peste tot, se organizează reacțiunea și s-a dovedit că fasciștii care au venit aici, au venit cu scopul de a lua legaturi cu alți fasciști, pentru organizarea activității lor.

Tov. Agiu: Sunt dovezi precise, de pretutindeni, în această privință. Sunt dovedite legăturile mondiale împotriva noastră. De aceea în lupta noastră nu trebuie să fim așa de singuri.

Tov. Gheorghiu-Dej: Să nu ne izolăm.

Tov. Luca: Credeți că este bine să începem numai cu lupta de clasă, să punem accentul pe lupta de clasă și nu pe lupta de eliberare națională, independența națională, de ridicarea întregii economii naționale, chiar și cu colaborarea altora? Este greșită expresia „să colaborăm cu ei", noi îi cucerim pe ei pentru colaborarea lor cu noi, nu a noastră cu ei. Aceasta este greșeala exprimării unora care spun că mergem cu patronii ș.a.m.d. Din contră, patronii trebuie convinși că trebuie să colaboreze cu muncitorii. Ei trebuie să colaboreze cu noi pentru ridicarea țării, pentru că noi suntem elementul dinamic care mișca totul și ridică țara. Aceasta este lupta noastră.

Noi nu trebuie să ne speriem de ceea ce a fost Tătărescu. Toți știm cine a fost. Dar dacă cu Tătărescu putem sparge partidul liberal, daca Tătărescu înțelege că singura cale este prietenia cu U.R.S.S. — și el pare serios și înțelege că nu este altă cale, — atunci să tratăm cu el. Și tocmai acest fapt că Maniu bate în Tătărescu, aceasta dovedește că Tătărescu este pentru prietenia cu Uniunea Sovietică și Maniu este împotriva acestui lucru. Englezii știu prea bine unde merge Tătărescu. De aceea englezii, îl împing pe Maniu să ceară arestarea lui Tătărescu. Așa că noi trebuie să folosim această contrazicere.

Și linia lui Tătărescu o putem combate mâine. Îl putem și aresta dacă încearcă sa danseze în altă parte. Dar dacă el astăzi vrea să intre, să dea un cadru burghez, să

se bată în lupta noastră, acest fapt va da o încredere imediată nu Partidului Național Liberal sau Partidului Național-Țărănist, ci fabricanților, forțelor economice din țară. Aceste forțe își vor spune că dacă este vorba de Tătărescu nu poate fi vorba de confiscarea averilor și astfel vor avea mai mult curaj să lucreze cu noi. Nici noi nu vrem ca Tătărescu să fie șeful guvernului, nici să intre personal în guvern. Unii oameni din gruparea lui Tătărescu pot intra în guvern, noi am pus numai această problemă. Avem noi pe cine să punem la președinția guvernului și dacă în acest guvern F.N.D. vor intra 2-3 persoane din gruparea lui Tătărescu sau din alte grupări, care fac parte din partidele burgheze, care sunt elemente ce reprezintă burghezia, burghezia aceea care vrea să colaboreze cu Uniunea Sovietică, pentru noi acest lucru va reprezenta un câștig foarte mare.

Aceasta nu înseamnă că dacă noi nu vom rezolva această chestiune nu vom porni la acțiune. Noi pornim la acțiune și vom vedea prin lupta noastră pe cine cucerim. Dacă cucerim pe Tătărescu — și eu sunt de acord să începem cu el, să tratăm cu el — și dacă Tătărescu vine deschis și aprobă acest lucru o să fie o lovitură mare pentru acei care se concentrează împrejurul lui Maniu.

Tov. Zăroni: Va fi o bombă explozibilă.

Tov. Luca: De aceea nu trebuie să luăm formula că trebuie să rămânem la o poziție. Și noi avem aceleași sentimente în ce privește persoana lui Tătărescu ca și prietenii noștri social-democrați, însă nu trebuie să rămânem așa și să spunem că a fost un ticălos și să nu-l folosim. Nu ar fi just acest lucru. Trebuie să te faci prieten cu dracu până treci puntea.

Tov. Rădăceanu: Tătărescu este pe aceeași linie cu Maniu și Brătianu.

Tov. Luca: Eu cred că trebuie să vă revizuiți părerea și să nu respingeți colaborarea, dacă Tătărescu vrea ca gruparea lui să intre în F.N.D. Să facem această spargere. Unele din elementele sale vor intra în guvern. Desigur că este exclus ca Tătărescu să fie membru al guvernului.

Tov. Voitec: El o să pretindă acest lucru.

Tov. Luca: Nici nu se gândește. El speculează această acțiune pentru mai târziu. Vrea să asigure o poziție pentru burghezie. Nu este atât de idiot și de prost ca să pretindă lucrul acesta. Noi nu-l putem respinge. Din contră, trebuie făcut lucrul acesta cât mai repede ca gruparea lui să intre în F.N.D. și să meargă cu noi.

Tov. Rădăceanu: Eu cred următorul lucru: acest fapt al aderării unui partid ca al lui Tătărescu sau al altcuiva asemănător, nu împrăștie această atmosferă de neliniște.

Tov. Luca: Sparge gheața.

Tov. Rădăceanu: A spus tov. Luca ceva despre scăderea acțiunilor. Nu știu dacă putem lua contact cu cercurile acestea economice, cu Asociația Textiliștilor.

Tov. Luca: S-a stat de vorbă cu textiliștii. Sunt bucuroși și ne susțin.

Tov. Rădăceanu: Acolo mai degrabă ne putem adresa pentru că Tătărescu nu reprezintă burghezia. Este burghez dar nu reprezintă burghezia dornică să colaboreze cu noi. Eu mă gândesc din câte s-au dovedit, Bentoiu și Bejan sunt în realitate pe linia lui Maniu și Brătianu, prin atitudinea lor. Ce ar spune în discuția cu noi este altă chestiune. Așa că socot că este nevoie să luăm contact și cu cercurile economice propriu-zise."

Tov. Gheorghiu-Dej: Am mai prevăzut această chestiune la începutul discuției. Mergem pe linia aceasta.

Tov. Luca: S-a luat contactul și cu textiliștii și cu cercul bancar.

Tov. Rădăceanu: Aceste lucruri trebuie organizate.

Tov. Teohari: În ce privește chestiunea aceasta, tovarășii și-au spus părerea. Să nu discutăm asupra ei. Nu sunt divergențe mari. Suntem de acord ca pe lângă Tătărescu să atragem și alte grupări.

Tov. Iordăchescu: Ar fi chestiunea dacă atragerea lui Tătărescu să se producă mai înainte. Trebuie văzut dacă un contact mai strâns cu el nu ne-ar îndrepta anumite elemente care totuși ar veni la noi dacă n-am trata cu Tătărescu. Dacă s-ar vedea în fața unui fapt, da. Dar sunt elemente țărănești. Eu cred că acolo am avea interes mai mare, să atragem anumite grupări care, dacă ar ști că tratăm cu Tătărescu ar sta în rezervă și s-ar îndepărta de noi.

De aceea este mai bine să ducem acțiunea împreună, fără îndoială, dar în așa fel ca să putem folosi dezacordul și disensiunile de la țărăniști, care ar veni la noi dacă ar ști că lui Tătărescu nu-i dăm importanța pe care i-o dăm. ■

(Va urma)

STIMAȚI CITITORI

De la punctul de difuzare de la sediul redacției noastre, str. Ministerului, nr. 2, parter, Sectorul 1, București, puteți procura:

● **exemplare din** Magazin istoric: **2, 4-8, 11-12/1991; 1-6, 9-10, 12/1992; 1, 3-7, 9-12/1993; 1-9, 12/1994; 1/1995.**

De asemenea, la sediul redacției noastre puteți contracta abonamente, la Magazin istoric **pentru anul 1995 numai cu ridicarea exemplarelor de la sediul redacției.**

12 februarie

1945,

Transilvania de Nord

• Comunismul — mantie de vreme rea • Comandamentele sovietice sub influenţa şovinilor unguri • Dentistul subprefect • Ajutoarele de la Bucureşti nu pot trece Carpaţii • Foametea şi molimele — la ele acasă

„Judeţul Cluj. **Judeţ care înglobează oraşul Cluj, cu o populaţie de cca 85 000, din care abia 14 000 români. În restul judeţului (fără oraşul Cluj), afară de câteva insule neînsemnate, populaţia este românească.**

Oraşul Cluj, azi aproape integral unguresc, în urma izgonirii românilor (care în 1940 aveau majoritatea ca şi în judeţ) înfăţişează şi din punct de vedere politic o imagine specială: cuibul de rezistenţă şi de îndrumare a politicii ungureşti şoviniste. E un centru al mişcărilor de stânga extremă, sincer sau camuflat, al şovinismului unguresc. În aceste mişcări abia sunt angajaţi câţiva români (dr. T. Vescan, prefectul Pogăceanu, Tudor Bugnariu şi câţiva minores gentium). **Restul românilor din Cluj, democraţi, dar potrivnici comunismului. Administraţia centrală a judeţului — Frontul Naţional Democratic.**

Între intelectualii şi ţăranii români din judeţ nu e nici cel mai slab curent de extrema stângă (comunist, Frontul Plugarilor etc.). Ei sunt grupaţi în Uniunea Democratică Română, care e baza de colaborare de acolo a Partidului Naţional-Ţărănesc şi Naţional Liberal.

Adrese: dr. Iuliu Hossu, episcop român unit, Cluj; dr. Nicolae Colan, episcop român ortodox, Cluj; profesor Coza, inspector şcolar; dr. Liviu Pop, medic; dr. Liviu Telea, medic; dr. Liviu Lazăr, profesor universitar; dr. Iuliu Oros, avocat; Valer Ghircoiaş, directorul Băncii «Albina»; Ion Buzea, directorul Centralei «Plugarul»; Gheorghe Giurgiu, directorul ziarului Tribuna Ardealului; **prefect e dl. Pogăceanu din Partidul Comunist".**

Iată o sintetică prezentare a judeţului Cluj la începutul anului 1945. Ea este însoţită de altele asemănătoare, consacrate judeţelor Someş, Sălaj, Bihor, Satu Mare, Năsăud, Maramureş, Mureş, Trei Scaune, Ciuc şi Odorhei. Aceste 11 judeţe s-au aflat sub dominaţia horthystă în urma dictatului de la Viena din 30 august 1940 când nord-vestul Transilvaniei a fost cedat Ungariei. Au fost eliberate de armata română în cooperare cu unităţi ale armatei roşii, în toamna lui 1944, la 25 octombrie acelaşi an cotropitorul fiind alungat de pe ultimul petic de pământ românesc. Aceste prezentări sunt anexate documentului inedit **pe care îl prezentăm în continuare — privind situaţia din nord-vestul Transilvaniei după alungarea ocupanţilor horthyşti şi când aceste ţinuturi încă nu trecuseră sub deplina administraţie românească. Memoriul, păstrat în fondul Vasile Stoica, dosar I/163, pp. 56-63, de la Arhivele Statului din Bucureşti, este o sinteză alcătuită (nu am reuşit să identificăm autorul) probabil în vederea întocmirii dosarului documentar privind reinstaurarea autorităţii româneşti în această parte de ţară.**

După cum se ştie, în virtutea Convenţiei de armistiţiu semnate de România la 12 septembrie 1944, la Moscova cu U.R.S.S., S.U.A. şi Marea Britanie, statul român ar fi trebuit să-şi exercite suveranitatea asupra întregului său teritoriu statuat prin acest document. Astfel, articolul 17 al amintitei Convenţii stipula: „Administraţia civilă românească este restabilită pe întreg teritoriu al României, afară de un sector de 50-100 km de linia frontului, depinzând de condiţiile terenului; organele administrative româneşti se obligă să aducă la îndeplinire, în interesul restabilirii păcii şi securităţii, instrucţiunile şi ordinele Înaltului Comandament Aliat (sovietic), date de către el, în scopul de a asigura execuţia acestor condiţiuni de armistiţiu".

Cu toate că la începutul lui 1945 linia frontului depăşise cu mult graniţele României, autorităţile militare sovietice tergiversau repunerea în drepturi a statului român, după cum se menţiona şi într-un memoriu din 23 ianuarie 1945 întocmit de Savel Rădulescu, preşedintele Comisiunii române pentru aplicarea armistiţiului (Magazin istoric, **nr. 11/1992). Mai mult, reinstaurarea ad-**

„VIAŢA ROMÂNEASCĂ S-A REFUGIAT LA SATE"

ministrației românești în partea de nord a Transilvaniei a fost folosită de sovietici și ca un factor de presiune asupra autorităților de la București pentru acceptarea la 6 martie a guvernului dr. Petru Groza. Îndată după formarea acestuia, la 9 martie 1945, Ardealul de Nord a putut fi preluat de sub stăpânirea noului ocupant și integrat pe deplin în structurile administrative ale statului român.

Dar, la 12 februarie 1945, sovieticii controlau încă Ardealul de Nord, iar populația românească, deși majoritară, nu se putea bucura pe deplin de drepturile ei firești, dintotdeauna, asupra pământurilor natale. Sunt încă pagini nescrise din calvarul românilor transilvăneni aflați sub dominație străină în anii '40 ai veacului nostru și a căror revenire la patria mamă n-a fost scutită de alte umilințe și suferințe.

Documente până acum nepuse în circulație (inaccesibile sau interzise publicării înainte de 22 decembrie 1989), cum este și acest memoriu, pot contribui la cunoașterea adevăratelor dimensiuni ale istoriei românilor într-un moment de mari transformări și tensiuni, când eliberați de sub un regim dictatorial, se îndreptau spre un altul, impus de la Moscova cu acordul aliaților occidentali.

Să urmărim acest memoriu din preziua reinstaurării administrației românești în Ardealul de Nord, în urmă cu cinci decenii.

Ioan LĂCUSTĂ

12 februarie 1945

După o epocă de libertate de 22 ani (1918-1940), poporul român din Transilvania de Nord, în urma dictatului de la Viena, a ajuns din nou sub asupritoarea stăpânire șovinistă ungurească. Lucrări amănunțite cuprind datele și dovezile persecuțiunilor la care au fost supuși românii din acea provincie în epoca 1940-1944. Ajunge aici să amintim, pentru ilustrare, că armata, jandarmeria și formațiuni teroriste paramilitare unguresti au omorât în acest răstimp câteva mii de români (de exemplu, întreaga populație românească din comunele Trăznea, Ip din Sălaj); au expulzat și alungat din acel teritoriu peste 250 000 persoane, refugiate pe teritoriul rămas României; au deportat în interiorul Ungariei și Germaniei circa 90 000 români, care și azi se găsesc acolo. Amintim numai politica de distrugere economică și culturală pusă în practică de guvernele Ungariei împotriva românilor în anii 1940 și 1944.

În urma evenimentelor dintre anii 1940 și 1944, situația din Transilvania de Nord se poate schița în felul următor:

— orașele, din care a fost expulzată aproape în întregime populația românească și înlocuită în mare măsură cu elemente unguresti aduse de aiurea, prezintă azi un aspect unguresc, insule în marea românească a satelor;

— dintre intelectualii români au rămas acolo preoții, puțini învățători, foarte puțini liber-profesioniști; clasa de mijloc — meseriașii și industriașii români — au fost cu desăvârșire eliminați din viața economică;

— satele românești pauperizate, terorizate, înapoiate în progresul de cultură pe care îl dovediseră până în 1940.

Cei ce trec fugitiv prin Transilvania de Nord, atingând doar orașele, au o falsă impresie, în urma acestor împrejurări. Viața românească — oricât de mizeră — s-a refugiat la sate, unde găsim neatins adevăratul spirit românesc al acestei provincii. După eliberarea Transilvaniei de Nord prin efortul comun al armatelor române și sovietice, s-a crezut că au ajuns la un sfârșit suferințele și epoca de persecuție de patru ani.

Întâi au fost eliberate județele din estul Transilvaniei (Trei Scaune, Ciuc și Odorhei) locuite în majoritate de secui, apoi județul Mureș, cu populație mixtă (în majoritate românească) și în fine celelalte județe. În județele amintite mai sus a fost reintrodusă administrația românească între 5 și 12 octombrie 1944. Orașul Cluj a fost eliberat la 11 octombrie 1944; la 14-15 octombrie, încercându-se introducerea administrației românești și în orașul și județul Cluj, operațiunea a fost împiedicată de Comandamentul sovietic. Apoi în 12 octombrie 1944, în urma unei drastice note a Comandamentului sovietic din București, au fost retrase autoritățile românești și din cele patru județe amintite mai sus, singurele în care au funcționat un scurt timp de cca o lună.

Trebuie menționat că acolo și atâta timp cât au funcționat autoritățile românești, nu s-a produs nici un singur caz de atrocitate, omor, persecuțiune etc. împotriva populației maghiare sau evreiești. Se pun în mod răuvoitor în sarcina acestor autorități unele omoruri, însă acestea au fost săvârșite sau înainte de a fi instalate autoritățile românești, în vâltoarea războiului (cazul Aita Seacă, Trei Scaune), fie pe un teritoriu care, din 1940, nu a mai fost sub autoritate românească (Cluj — familia dr. Ovaci, Aghireșu jud. Cluj).

Aceste cazuri în nici un chip nu pot fi puse în sarcina autorităților românești, care au dus cu ele, acolo unde s-au putut vremelnic instala, ordine, siguranță și gândire democratică.

După eliminarea autorităților române (12 noiembrie 1944) și interzicerea preluării administrației în Transilvania eliberată de aceste autorități, s-a inaugurat o epocă extrem de dificilă pentru întreaga Transilvanie de Nord și în special pentru elementul românesc de acolo.

Transilvania de Nord, în linii generale, prezintă azi următorul aspect:

1. Întreaga populație româ-

nească freamătă de bucuria revenirii acestei provincii în cadrele statului român și — ca o stare paradoxală — e cuprinsă de o mare durere văzându-se și după aproape cinci luni de la „eliberare" tăiată de România, expusă acelorași umiliri, acelorași desconsiderațiuni și nenumăratelor acte de persecuțiune, unei mizerii și mai accentuate. Nu are altă dorință decât imediata și deplina încorporare în cadrele statului român, împărtășind în bine și în rău soarta comună a neamului.

Populațiunea ungurească, pentru motive de oportunitate, de azi pe mâine, s-a declarat comunistă. Sub această mantie de vreme rea se ascunde însă — cu mici excepțiuni — vechiul șovinism și tendințele de a păstra Transilvania în cadrul Ungariei sau, în cel mai rău caz, ca un stat autonom sub influența ungurească. Sub masca comunismului și la adăpostul acestei platforme, conducerea poporului unguresc se străduiește — și foarte adeseori reușește — să inducă în eroare comandamentele sovietice. Rezultatul e că românii (în afară de cei câțiva inși, extrem de puțini, înscriși în partidele comuniste sau paracomuniste) și mai ales intelectualii români sunt declarați „fasciști", „parafasciști" etc. Cu toate consecințele acestor calomnii, care prea adesea sunt crezute.

Comandamentele sovietice, stând în orașele ungurești, ajung ușor sub influența acestor elemente pseudo-democratice și în fond șoviniste ungurești și, rău informate, aprobă acte care dau aspectul net al favorizării elementelor ungurești în detrimentul românilor. Derivă din această stare nenumărate suferințe pe seama populației românești și amintitul spirit de mare deprimare sufletească.

În fond, populația rurală ungurească — în afară de pătura lor conducătoare și acoliții politicii șoviniste și iredentiste — ar primi, dacă nu cu bucurie, dar cu un sentiment de liniștire, introducerea administrației românești. Ea își amintește bunăstarea în care a trăit în România înainte de 1940 și nu poate suporta situația de nesiguranță și de decadență în care a ajuns acum întreaga provincie.

Regele Mihai (x), A.I. Vîșinski (xx), dr. Petru Groza (xxx), Gh. Tătărescu (xxxx) la Cluj, la reinstaurarea administrației românești în Transilvania

2. În Transilvania de Nord nu există o administrație publică propriu-zisă. Există autorități locale, improvizate din elemente alese la întâmplare, de cele mai multe ori fără pregătire teoretică sau practică.

Între singuraticele județe nu există nici un fel de contact sau comunitate. Nu este autoritatea superioară care să coordoneze administrația din singuraticele județe. Fiecare județ se guvernează cvasi autonom, după norme proprii, cu finanțe proprii, după imaginația, adesea fantezistă, a acelor ce întâmplător și foarte efemer se găsesc la conducere. Pretutindenea un complet haos administrativ și financiar.

Funcționarii sunt recrutați de prefecturi fără nici o normă, în mare parte pe temeiuri de considerente politice. (Subprefectul din Cluj, de exemplu, e un dentist; primarul din Tg. Mureș un funcționar superior al Ministerului de externe ungar din Budapesta etc.) Funcționarii regimului unguresc în mare măsură au rămas la locurile lor, continuând politica anti-românească în care au fost educați.

3. Justiție organizată realmente nu există. Judecătorii și tribunalele improvizate nu au nici o activitate, decât doar parchetele în executarea arestărilor ordonate de poliție cu caracter de partid.

În fiecare județ e o altă legislație. În unele s-au menținut din partea prefecților legile ungurești; în altele au fost introduse cele românești, în altele sunt în vigoare alăturea ambele, în fine unele județe își întocmesc legi proprii.

4. Regimul unguresc a suprimat învățământul românesc. „Secțiile românești" de pe lângă unele din școlile de stat ungurești erau mai mult pe hârtie sau parodii de învățământ.

După eliberarea Transilvaniei (toamna 1944), cu enorme greutăți, s-au înjghebat școli primare și secundare românești. Ele luptă cu enorme dificultăți: lipsa de

învățători și profesori, lipsa de localuri, de material didactic etc.

În orașe, ungurii au menținut școlile organizate de ei, abia redând românilor câte o clădire (de exemplu în Tg. Mureș, din nouă clădiri de școli secundare a fost cedată românilor numai una, fără nici o mobilă).

Învățătorii și profesorii români nu primesc salariile sau primesc salarii de mizerie. Trimiterea de fonduri în acest scop din București e suspectată și tehnicește e imposibilă plata, neexistând acolo locuri de plată ale statului (administrații financiare, Banca Națională a României etc.).

Eforturile mari pe care le fac românii pentru înjghebarea învățământului nu pot da rezultate mulțumitoare în asemenea împrejurări. Pe alocurea (de exemplu în Sătmar) autoritățile impun menținerea la învățământul primar a unor învățători unguri, care nu știu nici un cuvânt românește, chiar și în școlile din satele curat românești.

5. Întreg teritoriul Transilvaniei de Nord e lipsit de o pază serioasă și siguranța persoanelor și a avutului. Jandarmerie organizată nu există. În orașe sunt polițiii improvizate din elemente dubioase în cea mai mare măsură, care servesc mai curând interesele de partid și cele ungurești în multe părți. La sate, unele „gărzi" din secui încearcă să mențină ordinea. Cazurile de omoruri, jefuiri etc. e firesc să fie la ordinea zilei.

6. Situația sanitară e înspăimântătoare. Medicii sunt foarte rari, farmaciile rare și lipsite de medicamente, organizație sanitară nu există în realitate. În unele locuri bântuie epidemii ce nu pot fi combătute cu mijloacele locale. Ivindu-se în unele locuri (Bistrița-Năsăud, Someș etc.) tifos exantematic, Ministerul sănătății din București a organizat caravane speciale pentru combaterea lor. A fost interzis să se trimită medici și personal sanitar în Transilvania de Nord.

Medicamentele ce se trimit din București, incidental și sporadic, nu pot contribui decât într-o măsură infimă la ameliorarea stării sanitare.

7. Pensionarii nu au de unde să-și primească drepturile și se zbat în mizerie. Statul român nu are mijloace de a face încadrarea lor în casa generală de pensiuni din București, neavând funcționari în Transilvania de Nord nici nu are locuri de plată acolo. Ajutoare se pot trimite numai personal, incidental, neorganizat.

8. Intreaga viață economică e dezorganizată. Instituțiile financiare închise sau în inactivitate. Nici unul nu are disponibil în numerar, în urma nesiguranței, a ducerii fondurilor la Budapesta, a lipsei de afaceri. Circulă alături patru valute (lei, pengö, pengö sovietic, ruble). În fiecare județ alt curs după buna chibzuială a prefecților, mărindu-se prin aceasta haosul economic. Stricăciunile cauzate de război, mai ales în uzine, nu pot fi refăcute din lipsă de materiale, credite, mijloace de plată.

9. Transilvania de Nord, ținut neproducător de cereale în cea mai mare parte a lui, a fost totdeauna deficitară în ce privește alimentele. După secătuirea sistematică operată de Ungaria în cei patru ani din urmă, după războiul care a trecut din plin peste acest teritoriu, situația aprovizionării e de-a dreptul dezastruoasă. În unele regiuni bântuie foametea. Aprovizionările din vechiul teritoriu român nu se pot face nici măcar mulțumitor, din următoarele cauze: lipsa autorității locale în subordinele celor centrale din București; dezorganizarea transporturilor; haosul valutei; lipsa locurilor de plată și încasarea.

10. În regiunile secuiești (Trei Scaune, Ciuc, Odorhei, Mureș) există încă formațiuni paramilitare rămase de pe urma armatelor germano-maghiare (regimente de graniță etc.), transformate în „polițiii", „gărzi" etc. având armamentul vechi.

Sunt formațiuni de terorizare la îndemâna pornirilor șoviniste și de partid. Populația românească sufera crâncene persecuțiuni din partea acestor formațiuni teroriste.

11. În întreaga Transilvanie de Nord, de la evacuarea autorităților românești, se țin lanț actele de teroare, omorurile, întemnițările, persecuțiile de tot felul pe care le suferă populația românească din partea autorităților [de ocupație sovietice], sub inspirația elementelor șoviniste ungurești. O exactă înșiruire a lor ar cuprinde loc prea mult. Trecătorul prin acel ținut va putea constata de la oamenii de bine ceea ce s-a întâmplat acolo.

E de remarcat totuși azi că după 1 februarie 1945 s-a început o epocă de și mai accentuate persecuțiuni împotriva românilor și în special împotriva conducătorilor și aderenților Partidului Național-Țărănesc, apoi împotriva celor ce au venit pe la autoritățile românești din București. Citâm din acestea câteva cazuri recente.

În Oradea Mare au fost arestați 14 intelectuali români. Dintre aceștia 2 (canonicul gr[eco]-catolic Gavrilă Stan, rectorul Academiei Teologice, și avocatul dr. Eugen Chiș), după ce au fost ținuți și maltratați în arest mai multe zile, au fost transportați spre teritoriul Ungariei. Nu se cunoaște soarta lor.

În Năsăud a fost arestat și mai este în arest dr. Dumitru Nacu, fost deputat, fost prefect, refugiat în 1940 și întors acolo recent pentru a-și vedea rudele.

În Sătmar au fost arestați și se găsesc încă în această situație dr. Augustin Mircea, notar public, și dr. Virgil Codreanu, avocat în Ardud.

În Maramureș s-a început un regim de teroare a românilor, pentru a face declarații în favorul alipirii acestui ținut la Ucraina subcarpatică.

Toate autoritățile improvizate locale pun în mișcare cele mai odioase mijloace (bătăi, terorizări, arestări, deportări, induceri în eroare, suprimarea presei și a liber-

tății de manifestare), pentru a sili intelectualii și țăranii să se înscrie în formațiunile Frontului Național Democrat (F.N.D.). E un cuvânt de ordine să fie dizlocate și distruse organizațiunile vechi ale Partidului Național-Țărănesc, care deține efectiv unanimitatea încrederii românilor din Transilvania de Nord.

Acest partid (ca și Partidul Național Liberal) e împiedicat să aibă o singură gazetă, să răspândească o singură broșură de lămurire, să ia contact cu masele țărănești. În aceeași vreme, propaganda comunistă și a Frontului plugarilor e favorizată cu toate mijloacele posibile, presă, mijloace de transport, avantagii materiale. Populația din Transilvania de Nord, românească, respinge aceste formațiuni politice noi și fiind cu sentimente vechi și adevărat democratice rămâne fidelă vechilor partide. Dintre intelectualii chiar înscriși prin acte de silnicie în F.N.D. abia se vor găsi câțiva care să nu fie actuali și convinși aderenți ai unuia dintre partidele „istorice" și să nu aștepte momentul încetării acestei stări de constrângere a conștiinței lor.

Încetarea acestei terori politice, imediat, ar reprezenta aspectul politic real, astăzi aparent paralizat de starea de teroare în care se găsește opinia publică de acolo.

Chiar în populația sătească ungurească e o mișcare încă surdă dar puternică pentru a se îndrepta înspre Partidul Național-Țărănesc și într-un regim de libertate acest partid ar avea majoritatea sufragiilor țăranilor unguri — pe lângă unanimitatea celor ale românilor.

12. Presa românească e persecutată. Nu se admite să apară gazete românești decât cele care propovăduiesc idei de extremă strângă. Cererile pentru admiterea înființării de ziare românești democratice, însă nu extremiste, sunt fără glas refuzate. Sub stăpânirea ungurească a existat la Cluj singurul cotidian românesc din Transilvania de Nord, *Tri-*

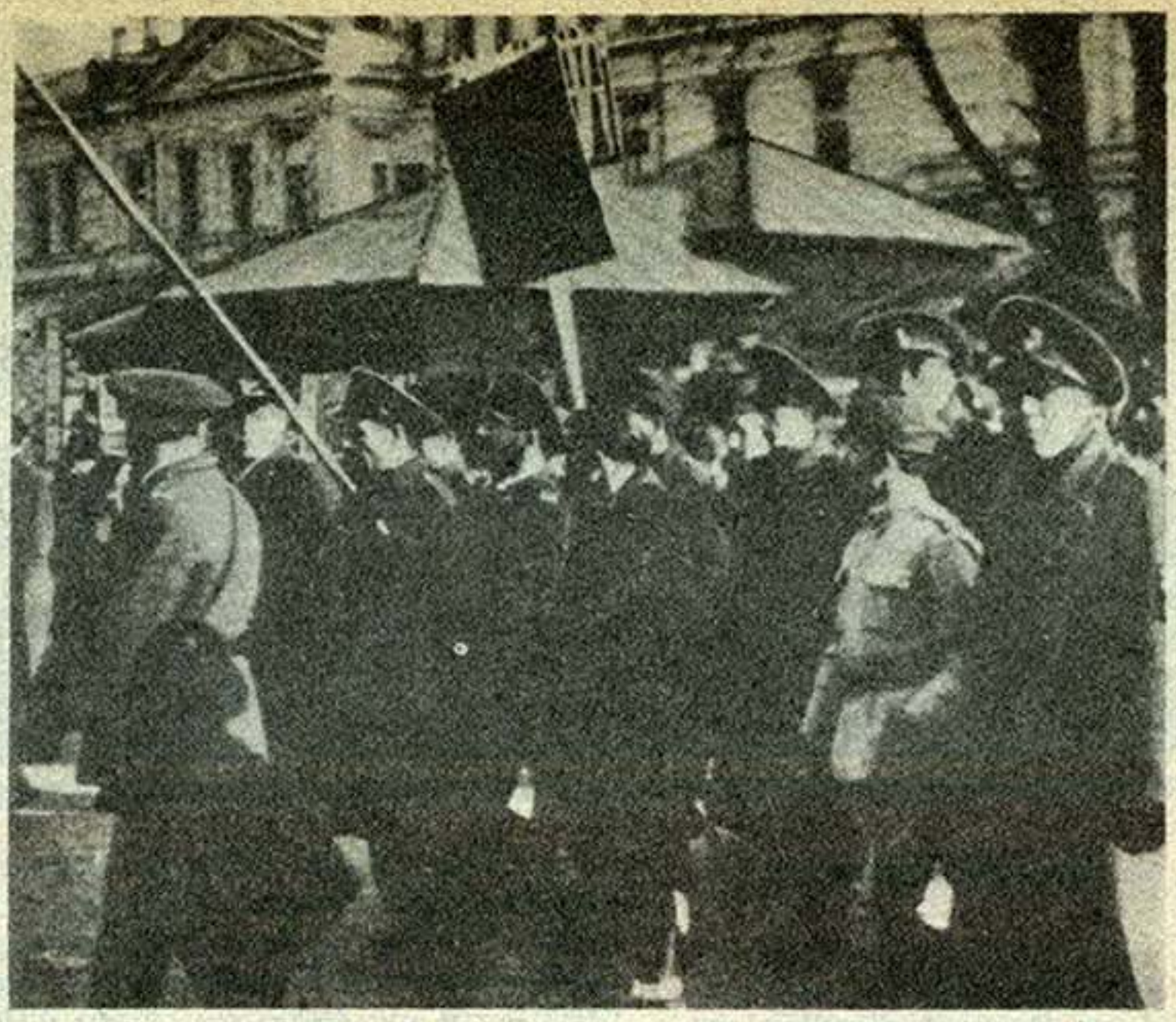

Demonstrația militarilor în București pentru guvern F.N.D.

buna Ardealului, care și-a continuat apariția și după eliberare. Acum a fost suprimat, rămânând acea provincie fără nici un cotidian românesc, având însă mai multe unguresti.

Pentru a avea informații exacte asupra stărilor actuale din Transilvania de Nord nu este îngăduit a ne mărgini la contactul cu autoritățile instituite în orașele năpădite de elementele șoviniste unguresti. Mai ales în ceea ce privește opinia publică în materie politică, orașele formează oaze mici cu aspecte deosebite de realitatea mare. În orașe se etalează de citadinii unguri și de mâna de muncitori de acolo (în fond șovinisti) o atmosferă de extremă stângă. Marea realitate sunt satele românești, complet refractare acelor tendințe extremiste și pătrunse de un spirit democratic românesc.

Luarea de contact cu intelectualii și țăranii români va putea descoperi stările reale, numai dobândindu-le deplina încredere. Ei sunt sub neîncetata teroare, neîncrezători, bănuitori față de orice necunoscut care poate să fie un agent al celor ce-i terorizează. Cel ce vrea să cunoască lucrurile de acolo va trebui întâi să risipească această atmosferă de neîncredere perfect justificată de trecutul și prezentul de suferință și incertitudine.

Altfel va primi răspunsuri echivoce, nu va găsi inimi deschise și cu vorbă deplină.

Ce sursă de informație vrednică de încredere, în afara recomandărilor de mai jos, putem trimite la toți preoții, învățătorii, țăranii români din Transilvania de Nord, apoi la toți intelectualii români? (Nu contează trei-patru persoane interesate sau preocupate, care s-ar putea găsi între intelectualii români.)

Toate autoritățile de conducere (prefecți, primari) sunt numite de Comandamentul militar sovietic, care are administrația întregului teritoriu. Prefecții numesc pe toți funcționarii din cuprinsul județului. ■

FEBRUARIE 1945

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● O delegație **de înalți prelați ai Bisericii ortodoxe române, condusă de P.S. Iosif Gafton, episcopul Argeșului, pleacă la Moscova, pentru a asista la alegerea de patriarh al Bisericii ortodoxe rusești. Se reiau astfel legăturile dintre cele două Biserici, după o întrerupere de mai bine de 27 ani.**

● La Dalles **se deschide expoziția de picturi marine a plasticianului Dimitrie Stiubei.**

● Spectacol **de gală la sala studio a Teatrului Național cu piesa** Platon Krecet, **de Al. Korniiciuk. Este cea dintâi lucrare dramatică sovietică prezentată în România.**

● La o ședătoare **a Uniunii Patrioților, prof. Petre Constantinescu-Iași prezintă conferința** Paralelă între 24 ianuarie 1859 și 23 august 1944.

● Noile solde **zilnice ale ostașilor: sergent — 40 lei; caporal — 30 lei; fruntaș — 20 lei. Ziarul care reproduce știrea,** Jurnalul de dimineață, **costă 20 lei.**

● La 2 februarie **se inaugurează Casa Asociației „Prietenii Națiunilor Unite". Asociația, având-l președinte pe V. Vișoianu, ministrul de externe, are drept scop dezvoltarea relațiilor culturale cu țările străine, și în special cu Națiunile Unite, organizarea de manifestări culturale în străinătate și în țară, pentru o mai bună cunoaștere a realizărilor spirituale românești și ale celorlalte state.**

● *„Vrem guvern F.N.D. Un strigăt uriaș izbucnit din 300 000 piepturi* (1 februarie) ● *Guvern F.N.D. singura chezășie a refacerii țării* (3 februarie) ● *Poporul cere guvern F.N.D.* (4 februarie) ● *Capitala întreagă mobilizată la luptă pentru guvern F.N.D.* (7 februarie) ● *Cetățenii din toate colțurile țării cer un guvern F.N.D.* (9 februarie)

Iată, în câteva titluri de primă pagină din ziarul C.C. al P.C.R. *Scânteia*, sintetizată atmosfera politică a acestei luni februarie, din urmă cu cinci decenii în care comuniștii și aliații lor din cadrul Frontului Național Democrat își intensifică acțiunile pentru răsturnarea cabinetului generalului N. Rădescu și instaurarea unui guvern dominat de forțele de stânga.

Capitala, ca și țara de altfel, este răscolită, de mitinguri organizate de comuniști, de acțiuni pro-fenediste și de demascări ale „reacțiunii", întruchipate în partidele istorice, național-țărănesc și național liberal. O uriașă risipă de energii, o acută dezlănțuire de patimi, un torent de inventive și de acuzații inundă lumea presei și, odată cu ea, lumea românească. Lupta pentru putere capătă forme paroxistice și încercările generalului Rădescu de a menține ordinea sunt sortite eșecului. (Pe larg vezi în *Magazin istoric*, nr. 2/1993.)

În Capitală mitingurile fenediste se țin lanț. Numai într-o zi, duminică 4 februarie, au loc întruniri cu următorii vorbitori: *sala „Aro"* (sectorul I galben): Vasile Luca, g-ral Vasiliu Rășcanu, prof. dr. Bagdasar, Lăsceanu, Gh. Apostol, dr. Dimitriu, Alexandra Sidorovici, preot Vasile Ionescu, inginer Petreanu Alfred; *sala „Tomis"* (sectorul II negru): Gh. Gheorghiu-Dej, preot Popescu-Moșoaia, Marin Florea Ionescu, avocat Radu Paul, Florica Stafiescu, Stern, industriaș, Praporgescu D-tru, inginer; *sala „Aida"* (sectorul III albastru): Lucrețiu Pătrășcanu, Sulică Marin, fost senator, ing. Ștefănescu Gheorghe, diacon Nicolaescu Nicolae, Brătescu Mircea, Angheliu Emilian, Cociuban Valeria; *sala „Marna"* (sectorul IV verde): Iordăchescu T., Boc Constanțin, avocat, d-na col. Vasilescu Anca, Stroia Gheorghe, preot Alexandru Ionescu, inginer Țăruș Valentin, Gheorghe Dumitrescu.

La 24 februarie, în Piața Națiunii, are loc un mare miting organizat de P.C.R., continuat apoi pe străzile Capitalei. Pe Calea Victoriei, asupra manifestanților s-a tras din clădiri publice, căzând morți și răniți.

Agitația sporește pe zi ce trece. La 27 februarie, A.I. Vîșinski, primul locțiitor al comisarului poporului pentru afacerile externe ale U.R.S.S. sosește la București. A doua zi, 28 februarie, guvernul N. Rădescu își depune demisia.

Meşteşugari pe străzile Capitalei

De la stânga la dreapta: Savel Rădulescu, contraamiralul Bogdenko, generalul Vinogradov şi M. Romniceanu la o recepţie cu prilejul zilei armatei roşii

În faţa acestei avalanşe fenediste, presa democratică încearcă să invoce temeiurile legalităţii; un nou guvern nu poate fi instalat decât prin alegeri. „Fără alegeri — scrie B. Brănişteanu în *Jurnalul de dimineaţă*, din 15 februarie — nu putem cunoaşte voinţa poporului; o putem bănui, presupune, putem să activăm pentru a o îndruma pe calea pe care o credem cea bună şi dreaptă. Să-i vorbim pentru a-l aduce şi menţine pe această cale".

La rândul său *Dreptatea*, din 22 februarie, prin directorul ei, Ion Livianu, notează: „Ţara n-a mărturisit. Şi deocamdată, cât va fi războiul, nu se poate mărturisi. Cetăţeanul este acum preocupat de arma din mâna sa, acolo, pe front, iar nu de buletinul de vot de acasă.

În consecinţă factorul constituţional este lipsit acum de elementul corectiv al prerogativelor, pe care ţara i le acordă. El nu poate şti ce vrea sau ce nu vrea ţara.

A dispune deci singur de voinţa ţării fără consultarea acesteia este un act temerar, pe care un suveran constituţional e greu să-l săvârşească".

În viziunea comuniştilor însă, „consultarea poporului" reprezintă o diversiune. „Pălăvrăgeala clicii maniste — scrie Miron Constantinescu în *Scânteia* din 2 februarie — şi ţipetele despre «democraţie» şi «dictatură», despre «sistem antonescian», toate aceste injurii, provocaţiuni şi diversiuni sunt menite doar să semene nelinişte, să provoace panică, să aducă în viaţă vrajba, care este ultima nădejde a satrapului călău, Hitler, şi a ciracilor săi. Sunt menite să ascundă sub mască «democratică» disperarea şi ura criminalilor de război şi a complicilor lor ce simt strânsoarea funiei în jurul grumazului".

În faţa unor astfel de atacuri, reprezentanţii partidelor istorice încearcă să restabilească adevărul. Partidele istorice, scrie de pildă Gh. Dumitrescu în *Viitorul* din 9 februarie, „au emanat cândva din înseşi necesităţile istorice ale României şi au dăinuit prin forţa de continuitate care explică progresul şi îndepărtează nesiguranţa.

Ele există azi mai ales ca o forţă a viitorului, pentru că ele au înţeles ritmul dezvoltării noastre şi n-au căutat niciodată să-l înfrângă sau să-l abată pe drumuri greşite.

Noi recunoaştem în ele forţele care tind în mod necondiţionat la realizarea României ca stat independent şi democrat, iar cetăţeanul necunoscut, oricât de umil ar fi el, a salutat în ele lupta discretă şi viguroasă a oamenilor responsabili de misiunea lor.

De aceea, realitatea partidelor istorice este o condiţie absolută a statului român eliberat de sub teroarea nazistă în care ele

Cronică măruntă

● Prin decret-lege **se abrogă dispoziţiile din codul civil şi cel penal care interziceau căsătoriile pentru femei sub 18 ani şi pentru bărbaţi sub 21 ani. Noile limite de vârstă sunt: femei — 15 ani, bărbaţi — 18 ani.**

● În str. General Berthelot 19 **(lângă Catedrala „Sf. Iosif") se deschide prima bibliotecă de împrumut a copiilor şi şcolarilor, specializată numai în cărţi pentru tineret: scrieri ale clasicilor români, romane educative, istorioare morale etc.**

● Arhiva istorică **sionistă „Dr. I. Niemirover deschide o expoziţie de documente, fotografii şi publicaţii diverse în localul „Executivei sioniste", din str. Remus nr. 15.**

● Printr-o **circulară a Ministerului educaţiei naţionale sunt interzise bătaia şi pedepsele fizice în şcoli. „Membrii corpului didactic — se arată în circulară — nu pot uza în viitor decât de argumentele raţiunii; toate formele de constrângeri exterioare rămân interzise".**

● Vizitează **Bucureştii celebrul violonist sovietic David Oistrah.**

● Din iniţiativa **răniţilor T.R. academicieni şi cu sprijinul miniştrilor Gh. Pop şi prof. G. Fotino, decanul Facultăţii de drept, la Biserica Amzei se oficiază un parastas pentru ostaşii români şi sovietici care au căzut pe frontul Tisei.**

● În capela **Sf. Maria, din str. Pitar Moş nr. 15, se ofi-**

FEBRUARIE 1945

Demonstrație F.N.D. în București

Cronică măruntă

ciază o masă în memoria d-nei René de Weck (Magazin istoric, **nr. 8-10/1992), soția ministrului Elveției la București, decedată la 14 februarie 1944.**

● Prof. Al. Rosetti **își deschide, la 14 februarie, cursul său de la Facultatea de litere în amfiteatrul „B.P. Hasdeu".**

● Scriitorul **Camil Petrescu, fost director al Teatrului Național, deschide în sala de festivități a ziarului** Universul **un seminar de regie experimentală.**

● La Academia Română **este comemorat Petru cel Mare, la 220 ani de la stingerea sa din viață. Ion I. Nistor evocă viața și faptele țarului reformator.**

● Comandamentul **militar al Capitalei reamintește publicului următoarele: circulația pietonilor și a vehiculelor este complet interzisă între orele 23-5; orarul de închidere a localurilor este: cârciumile — ora 19, bodegile — ora 21, restaurantele — ora 22; în viitor nu se mai dau aprobări pentru baruri pe timpul nopții; tramvaiele de pe toate traseele nu se retrag înainte de ora 21.45.**

● La 15 februarie **Cercul Militar din Capitală își redeschide, după patru ani, saloanele, pentru ceaiul oferit de secția militară a A.R.L.U.S. în onoarea armatei roșii. Programul artistic este susținut de Maria Tănase și Nicu Stoenescu.**

● Cenzura militară **a presei comunică: toate tipografiile care tipăresc afișe și mani-**

au stat în mod autentic drept singurele forțe capabile și protestatare.

Partidele istorice — încheie autorul amintit — sunt realitatea politică a țării".

Presiunea forțelor de stânga se exercită și asupra presei. Instigați de comuniști, tipografii din Sindicatele grafice refuză să mai tipărească ziarele *Dreptatea* (P.N.Ț.) și *Viitorul* (P.N.L.).

„Național-țărăniștii — notează ziarul *Bilete de papagal* din 4 februarie — obiectează că acest refuz ar constitui o impietate asupra unui elementar drept constituțional democrat, al expresiei gândirii.

În sensul acestor vederi, d. Ion Mihalache a avut o întrevedere cu d. Dinu Brătianu, fixând liniile unei atitudini comune. A urmat o întrevedere cu d. g-ral Rădescu, care s-a raliat punctului de vedere al celor două partide.

Interesantă — continuă ziarul amintit — este atitudinea d-lui Petru Groza. Deși face parte din F.N.D., d-sa s-a declarat public împotriva atitudinii Sindicatelor grafice, afirmând că va interveni pentru a se remedia această stare de lucruri.

În cercurile național-țărăniste se declară că și d. Titel Petrescu, șeful Partidului Social-Democrat, ar fi pentru reluarea imprimării ziarului *Dreptatea*, d-sa profesând ideea necesității unei libertăți absolute în materie de presă".

La rândul său, *Viitorul*, confruntat cu același refuz al tipografilor protestează, în câteva ediții speciale din 16, 17 și 18 februarie: „Aliații noștri — arată C.I.C. Brătianu, președintele P.N.L. — alături de care soldații români își varsă sângele pentru un ideal comun, ne cer să instaurăm în țara noastră, ca și în toate țările eliberate din Europa, un regim de sinceră democrație și libertate, al cărui fundament este în primul rând *libertatea presei*".

„Libertatea — notează Mihail Fărcășeanu, directorul ziarului *Viitorul*, în ediția specială din 18 februarie — nu poate fi păstrată decât prin curaj și prin luptă permanentă. Orice adormire a vigilenței, orice abdicare de la demnitate, de la drepturile omului și independența lui însemnează lovitura mortală adusă libertății.

Tot în februarie 1945, încep să funcționeze primele tribunale ale poporului. Sunt date publicității liste cu componența acestora, cu numele primilor arestați, alte și alte liste cu epurări din magistratură, administrație etc.

În ziarul său *Bilete de papagal*, din 11 februarie Tudor Arghezi semnalează în acest sens un abuz: la 1 septembrie 1944 au fost arestați 21 de funcționari care au activat în Transnistria în timpul lui Antonescu (în total au fost trimiși 8 500). „Între cei 21 sunt 6 artiști, un advocat, doi ingineri, un arhitect, un dirijor de

Regina mamă Elena la atelierul de croitorie „Radu Vodă" al Consiliului operelor sociale

Ostaşi români împărţind pâine prizonierilor de razboi unguri

operă, un sculptor, un director de teatru pentru copii şi o dactilografă".

Cei 21 sunt arestaţi pe nedrept, şi poetul le ia apărarea într-o scrisoare publică adresată ministrului de justiţie, Lucreţiu Pătrăşcanu: „Aceşti criminali de camuflaj, siliţi să joace un rol de erzaţ şi să ţie loc de criminali adevăraţi sunt nevinovaţi, domnule ministru. Cunoaşteţi o situaţie sufletească mai atroce decât să fii acuzat fără vină? Calificarea exactă a împrejurării e conţinută în ultimul memoriu al celor 21. Citez: «Am reprezentat un element de diversiune şi manevră politică, arestaţi într-un moment de criză guvernamentală pentru amăgirea opiniei publice». Cu toate că — continuă T. Arghezi — e prea cunoscută mândria de prestigiu a unei autorităţi să nu-şi ia vorba îndărăt, dacă a făcut conştient sau nu o greşeală, când Lucreţiu Pătrăşcanu, fiul scriitorului Dumitru Pătrăşcanu, unul din intelectualii cei mai năpăstuiţi ai războiului trecut, e ministru al justiţiei, nu poate să tolereze nedreptăţile din războiul de azi".

Peste două zile, *Biletele* şi-au încetat apariţia...

La 16 februarie este dat publicităţii un memoriu semnat de un mare număr de cadre didactice universitare din Bucureşti, Iaşi şi Sibiu prin care se solicita „venirea la cârmă a unui guvern care să fie expresia tuturor elementelor democratice ale ţării şi să realizeze imediat programul de guvernare al Frontului Naţional Democrat".

Se pare că textul publicat diferă faţă de cel prezentat iniţial semnatarilor. O mărturiseşte G. Oprescu, profesor la Facultatea de litere, într-o scrisoare publicată de *Jurnalul de dimineaţă* din 18 februarie: „Nu-mi amintesc ca acest text să fi cuprins, cum el cuprinde sub forma publicată de ziare, nici afirmaţia că *noi n-am executat armistiţiul*, nici că dorim imediat un *guvern al Frontului*.

În orice caz — scrie G. Oprescu — această parte a manifestului publicat eu n-o aprob.

Iscălind, am ţinut să afirm, că nu vreau să fac parte din nici un partid, nici să militez în favoarea vreunuia şi că, participând la întrunirea noastră de profesori democraţi, aceasta nu înseamnă că aparţinem Frontului Naţional Democrat".

La rândul lor, prof. Al. Roşetti (litere, Bucureşti) şi A. Oţetea (litere, Iaşi) precizează la 19 februarie: „Pasajul privitor la neexecutarea clauzelor armistiţiului se referea numai la chestiunea criminalilor de război şi la epuraţia aparatului de stat. Nu ne-am gândit nici un moment că nesocotim sforţările leale pe care le-a făcut guvernul român pentru executarea convenţiei de armistiţiu". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

feste politice sunt obligate a trimite câte 20 ex. Direcţiei generale a presei pentru a fi prezentate Comisiei Aliate de Control.

● Viaţa românească, **nr. 1-2/1945, din sumar: Miron Constantinescu,** Comemorând pe Lenin, **Al. Philippide,** Versuri, **Geo Bogza,** Întâmplări pe marile înălţimi, **Demostene Botez,** Versuri, **Al. Piru,** Însemnări despre G. Ibrăileanu; **mai urmează: Andrei Şerbulescu (Belu Zilber), I. Flavius, S.A. Sturdza, G.M. Cantacuzino, Tudor R. Popescu, D.I. Suchianu, Adrian Marino ş.a.**

● „Populaţiunea **Capitalei — scrie** Semnalul — **e foarte revoltată de totala incapacitate de care dă dovadă prefectura de poliţie în apărarea avutului cetăţeanului. Nu e zi, nu e noapte, fără ca alte jafuri şi spargeri din cele mai îndrăzneţe să nu se producă. Răufăcătorii au ajuns să-şi bată joc de organele poliţiei.**

Cetăţenii Capitalei roagă pe d. prim-ministru, care e şi ministru de interne, să anchieteze situaţia la prefectura poliţiei şi să vadă de unde vine această carenţă totală, nemaiîntâlnită până acum".

● La oficiul **de emigrare al evreilor din Capitală sunt înscrişi pentru plecare în Palestina 35 000 evrei din România, 5 000 din Ungaria, 1 000 din Polonia şi 500 evrei din diferite ţări din Europa. Se aşteaptă plecarea din Constanţa a unui vas care va duce un prim transport de 2 000 emigranţi.**

MAGLAVIT — 1935

La început, omul a fost profund religios, un *homo-religiosus*. Pentru ei, lumea exista pentru ca fusese creată de zei. Viața se desfășura pe două planuri: atât ca existență umană, cât și ca una transumană, a Cosmosului sau a zeilor. Evident, pe aceasta din urmă o concepea tot după chipul și asemănarea celei umane. Între cele două planuri trebuiau create punți de comunicare, realizate prin practici magice.

Foarte multe dintre aceste ritualuri magice au fost preluate de popoarele creștinate, ajungând, în forme uneori dificil de recunoscut, până la noi. Moștenirea arhaică a fost mai puternică la sate. Mircea Eliade dădea câteva exemple de astfel de preluări: „Așa, de pildă, amintirea zeilor furtunii a supraviețuit în legendele despre sfântul Ilie; un mare număr de eroi învingători de balauri au fost asimilați cu Sfântul Gheorghe; anumite mituri și cultele diverselor zeițe au fost integrate în folclorul religios al Sfintei Maria".

Treptat însă, pe măsură ce cunoștințele sale despre lume s-au acumulat, Universul și-a pierdut pentru om o tot mai mare parte din caracterul său sacru. Dar în Evu Mediu întâlnim încă multiple manifestări ale sacrului. Și să urmărim, pe baza celor adunate de James G. Frazer, în celebra sa lucrare *Creanga de aur* — doar câteva exemple din Europa despre modul cum se puteau alunga bolile. În Bavaria, ca să scapi de febră, era suficient să scrii pe o bucată de hârtie „Fugi de-aicea, fierbințeală, nu sunt acasă" și să o pui în buzunarul cuiva. Respectivul se îmbolnăvea în locul tău. În Boemia, pentru aceeași suferință, duceai o oală goală la o răspântie și apoi fugeai. Prima persoană care lovea oala se pricopsea cu fierbințeala și te scăpa de boală. În Anglia și în Țara Galilor, pentru a scăpa de tuse, puneai un fir de păr între două felii de pâine cu unt și le ofereai unui câine. Existau și modalități de a scăpa de rău transferându-l unei plante.

O altă cale de vindecare, mai ales pentru boli grave sau pe atunci incurabile, erau pelerinajele la Locurile Sfinte sau unde își făcuseră simțită în mod deosebit prezența Dumnezeu ori Sfânta Fecioară. Și regii, ca unși ai lui Dumnezeu, aveau această proprietate de a-i vindeca, prin simpla atingere, pe cei bolnavi. De pe la sfârșitul sec. XII însă — mai ales în Europa Occidentală — s-a produs un soi de „deprofesionalizare" a unor astfel de tămăduitori sacri, prin fenomenul de pietate populară. După cum nota Mircea Eliade, „unii, exaltându-și experiențele proprii de apropiere de Dumnezeu, înțelegeau să se dispenseze de cultul și chiar de sacramentele Bisericii". În tratatul *Schwester Katrei* (Sora Caterina), aceasta îi mărturisea duhovnicului ei: „Stăpâne, bucură-te împreună cu mine: am devenit Dumnezeu!"

Pentru Occident, marea ruptură s-a produs însă în a doua jumătate a secolului XVIII, când filosofia raționalistă ca și descoperirile științifice — al căror lanț neîntrerupt continuă până astăzi — au dat lovitura decisivă caracterului sacru al lumii. Așa s-a putut ajunge în secolul nostru la formularea ideii de „moarte a religiei".

Credința ortodoxă a păstrat — datorită unor trăsături specifice — mult mai bine unitatea dintre Pământ și Cosmos. Fenomene similare celor descrise mai sus s-au produs, desigur, și la noi. Cel mai vestit „vindecător" popular atins de Duhul Sfânt a fost, fără îndoială, ciobanul Petrache Lupu de la Maglavit. Povestea lui are toate trăsăturile clasice. La începutul verii anului 1935, presa anunța că lui Petrache Lupu i se arătase Dumnezeu pe câmp, unde-și păștea oile. Ne lipsește o analiză serioasă a mecanismelor prin care Maglavitul a devenit, rapid (așa cum o demonstrează și fotografiile planșelor noastre, ce înfățișează imagini din stația de cale ferată și de la ceremoniile organizate în localitate) un loc de pelerinaj. Comportamentul bolnavilor era identic cu cel al predecesorilor lor din Evul Mediu, care căutau să fie cât mai aproape de regele „vindecator", să îl convingă să îi atingă. S-au făcut și pelerinaje la locul minunii, unde i se arătase Dumnezeu lui Petrache. În sfârșit, nu lipsea nici fântâna cu apă sfințită, care vindeca miraculos. Ziarele au consacrat largi spații fenomenului, o vreme, după care l-au uitat. Câtă vreme afacerea a fost bănoasă, nu au lipsit din zonă „întreprinzătorii" care se ofereau să faciliteze bolnavilor veniți din cele mai îndepărtate colțuri, un contact mai ușor cu omul căruia i se arătase Dumnezeu. Interesul pentru Petrache Lupu a mai cunoscut o scurtă revigorare în timpul campaniei din Est, când, din ordinul lui Antonescu, a fost plimbat pe front, pe la diverse unități. După decembrie 1989, în presă au apărut câteva articole, fără vreun ecou deosebit. Petrache Lupu a murit la jumătatea lunii decembrie a anului trecut. Să încheiem cu recomandarea făcută de Fraser: „atunci când trecem în revistă opiniile și practicile unor epoci mai primitive, trebuie să privim erorile lor cu îngăduință, ca greșeli inevitabile făcute în cercetarea adevărului, și să le acordăm indulgența de care poate noi înșine vom avea nevoie într-o bună zi". (Planșele ① ② ③ ④)

D.M.

COPERTELE

① Și mănăstirea Vatopedi — asemenea altor așezăminte de la Sfântul Munte — a beneficiat de generoasele ajutoare ale domnilor români, vreme de mai multe secole (**Athosul și românii**, p. 3)

② Înainte de a predica împărăția lui Dumnezeu, Iisus a fost, asemenea omului, cel din viața pământească, un discipol al lui Ioan Botezătorul. Imagine medievală (sec. XIII), reprezentând botezul lui Christos (**Zâmbind în Evul Mediu,** p. .86)

③ Tadj Mahal, simbol al Indiei eterne, pentru care bolșevicii ruși pregăteau drapelul roșu. În imaginea de jos, miniatură medievală reprezentând o scenă de la o petrecere. **(Steagul roșu pentru Tadj Mahal,** p. 54)

④ Miniatura surprinde un aspect de la ceremonia de încoronare și consacrare a regilor Castiliei; Codice pergament din secolul XIV (**Un călător spaniol...,** p. 83)

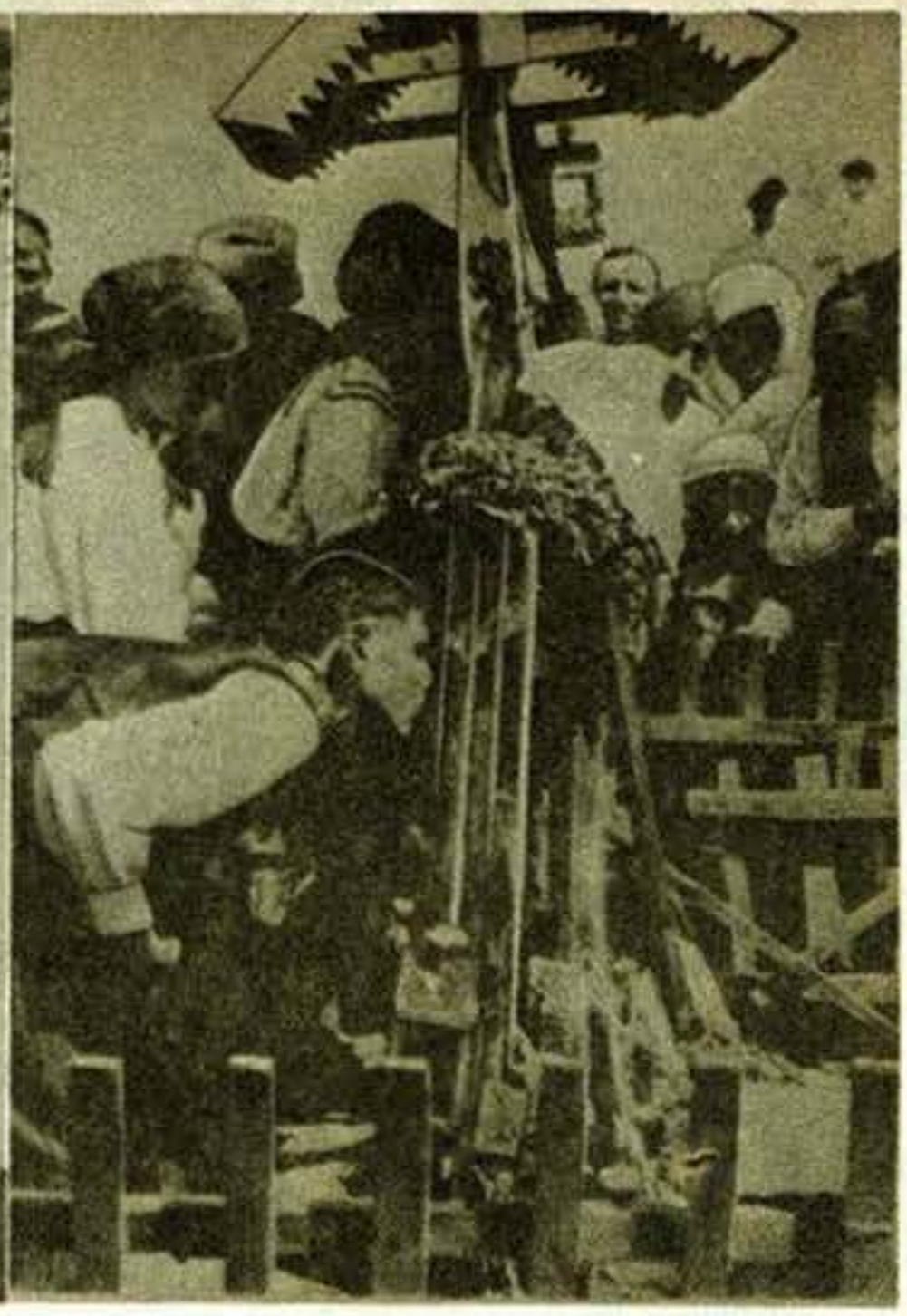

Revelații istorice

OCTOMBRIE 1962 — CRIZA DIN MAREA CARAIBILOR

CRISTIAN POPIȘTEANU

Marți 16 octombrie 1962, în timpul micului dejun, președintelui Statelor Unite, John Fitzgerald Kennedy, i-a fost prezentăt un set de fotografii de către asistentul special pentru securitate națională McGeorge Bundy (un fost decan al Facultății de litere de la celebra Universitate Harvard). După ce a privit cu maximă atenție imaginile, Kennedy a decis să-și continue programul de lucru stabilit pentru acea zi. La 11.45, el a convocat în Biroul oval de la Casa Albă un mic consiliu de război la care au fost prezenți vicepreședintele Johnson, secretarul de stat Rusk, ministrul Apărării McNamara, fratele președintelui Robert Kennedy, ministrul Justiției, Bundy și generalul Maxwell Taylor, șeful statului major combinat. În următoarele șase săptămâni acești oameni, botezați ad-hoc Comitetul executiv al Consiliului securității naționale, se vor întâlni de 2-3 ori pe zi pentru a examina situația.

S-a decis ca președintele să-și continue activitatea anunțată, să fie adunate toate probele care să confirme fotografiile și mai ales să nu se sufle un cuvânt nimănui.

Pentru după-amiaza de 18 octombrie, președintele Kennedy acordase o audiență ministrului de externe al U.R.S.S., Andrei Gromiko, aflat în S.U.A., pentru a participa la sesiunea anuală a Adunării generale O.N.U. Audiența fusese solicitată și stabilită cu multe zile înainte.

După ce și-au expus punctele de vedere, cei doi oameni de stat au abordat subiectul Cu-

Criza cubaneză la Consiliul de Securitate O.N.U.

Dr. EUGEN PREDA

În toamna anului 1962, când pe agenda sesiunii a XVII-a a Adunării Generale a fost înscris un punct referitor la numirea secretarului general (mandatul secretarului general interimar expira la 10 aprilie 1963), concluziile privind această reconsiderare nu îmbrăcaseră o formă precisă și impasul privind formula nu părea depășit. Criza care ar fi putut suscita sfârșitul mandatului lui U Thant a fost, însă, pusă în umbră de cea mai gravă criză politică din perioada postbelică izbucnită public în octombrie 1962 în relațiile sovieto-americane în legătură cu problema instalării de rachete în Cuba („criza rachetelor"), care a amenințat, timp de treisprezece zile, până la soluționarea ei printr-un compromis, să se transforme într-o catastrofă termonucleară. Nu numai că această „criză a rachetelor" a marcat un punct de cotitură în relațiile sovieto-americane și în trecerea, treptată, de la „războiul rece" la destindere, dar, în timpul gravelor și periculoaselor zile de la sfârșitul lui octombrie și începutul lunii noiembrie, și-a găsit o strălucită expresie abilitatea diplomatică a lui U Thant: tactul, marea discreție, răbdarea, capacitatea de a transforma situații ascuțite în momente de dialog, de a câștiga încrederea personală indispensabilă în exercitarea bunelor oficii de la toate țările implicate și interesate. Din primul moment în care criza a izbucnit public, U Thant s-a făcut disponibil tuturor părților pentru orice serviciu folositor stingerii ei.

Consiliul de Securitate s-a întrunit la 22 octombrie la cererile separate ale Statelor Unite, care „puseseră în carantină Cuba", Uniunii Sovietice și Cubei, care acuzau Statele Unite de instituirea unei „blocade navale". Dezbaterile din Consiliul de Securitate au sporit și mai mult tensiunea. La 24 octombrie se aniversa, ca de obicei, „Ziua Națiunilor Unite", când marea sală a Adunării Generale devine gazda tradiționalului concert simfonic, în a cărui pauză secretarul general rostește mesajul festiv. În cursul dimineții, reprezentanții permanenți la O.N.U. ai 45 de țări i-au solicitat lui U Thant să întreprindă demersuri urgente pentru a se evita confruntarea între cele două principale puteri nucleare, care părea inevitabilă. În timp ce concertul era în plină desfășurare, mesaje identice ale lui U Thant către președintele J.F.

Președintele S.U.A., John F. Kennedy, semnează, la 23 octombrie 1962, Proclamația S.U.A. privind interzicerea armelor ofensive

bei, unde, în urma prăbușirii la 1 ianuarie 1959 a regimului Batista și a victoriei luptei insurgenților, conduși de Fidel Castro, se stabilise un regim politic de stânga, care se bizuia masiv pe ajutorul U.R.S.S. și al Chinei Populare. În vreme ce ministrul sovietic se plângea de campania anticubaneză, desfășurată de S.U.A., Kennedy l-a avertizat asupra primejdiei stabilirii unei eventuale baze strategice pe insulă, care ar amenința securitatea americană.

Privindu-l în ochi pe Kennedy, șeful diplomației sovietice l-a asigurat că țara sa nu urmărește decât să contribuie la întărirea potențialului defensiv al insulei. Dacă ar fi vorba de altceva, U.R.S.S. nu s-ar preta niciodată la acel gen de ajutor — a asigurat Gromiko.

Păstrându-și calmul, Kennedy s-a despărțit de ministrul sovietic fără să-i spună nimic despre fotografiile văzute cu două zile înainte.

A doua zi, Gromiko a plecat la Moscova, iar președintele S.U.A. într-un turneu electoral în centrul Americii.

La 20 octombrie, orele 8, președintele, aflat la Chicago, a înmânat purtătorului de cuvânt al Casei Albe un scurt comunicat scris de mâna sa, în care opinia publică americană era informată că șeful executivului are febră și, dat fiind vremea rece, i s-a recomandat să se întoarcă în Capitală.

Din acel moment, evenimentele s-au succedat cu o viteză amețitoare. Sâmbătă seara, președintele l-a rugat personal pe redactorul șef de la New York Times să nu publice editorialul despre amenințarea din Cuba, scris de celebrul James Reston. Duminică, Kennedy a pus la curent aliații S.U.A. din NATO, din Organizația Statelor Americane și alte state, cu situația creată, iar luni seara el s-a adresat națiunii americane denunțând duplicitatea guvernului sovietic, șmecheriile și minciunile lui Gromiko și demonstrând că deține dovezile sigure ale prezenței pe teritoriul cubanez a bazelor pentru rachete îndreptate asupra orașelor de pe continentul

---

Kennedy (1917-1963) și premierul N.S. Hrușciov (1894-1971) fuseseră expediate. Abia după încheierea concertului, Consiliul de Securitate s-a reunit și U Thant a informat despre apelul pe care îl lansase în vederea abținerii de la acte susceptibile de a provoca înfruntări, precum și în vederea angajării imediate de negocieri pentru soluționarea pașnică a crizei. A doua zi, șefii celor două guverne au răspuns, dând, o înaltă apreciere inițiativei și acceptând interferența Națiunilor Unite în negocieri. La 30 și 31 octombrie, U Thant a conferit cu autoritățile cubaneze la Havana, continuând schimbul de mesaje cu șefii guvernelor celor două mari puteri. Oricum, în primele zile ale lunii noiembrie, situația încetase să mai prezinte aspecte de iminentă catastrofă nucleară, și criza începuse a se resorbi.

Demersurile lui U Thant au avut meritul că, putând fi acceptate de cele două mari puteri ca emanații ale îngrijorării comunității mondiale, dădeau răgazul necesar care să permită negocieri confidențiale directe (de fapt în afara cadrului Națiunilor Unite) și să reglementeze diferendul. La 20 noiembrie a fost făcut public acordul privind retragerea unor materiale militare sovietice, inclusiv rachete, din Cuba și renunțarea de către Statele Unite la „carantina maritimă". La 7 ianuarie 1963, guvernele american și sovietic i-au transmis în comun lui U Thant „aprecierea pentru eforturile prin care ați asistat guvernele noastre să împiedice grava amenințare la adresa păcii a recentelor evenimente din Caraibi". U Thant era informat că cele două părți consideră că nu mai e necesar ca problema să rețină atenția Consiliului de Securitate și, practic, a ieșit din sfera Națiunilor Unite. În aceeași zi, guvernul cubanez l-a informat pe U Thant că nu consideră acceptabil acordul la care s-a ajuns.

La 28 noiembrie 1962, ambasadorul A. Stevenson (1900-1965), membru al guvernului și reprezentantul permanent al S.U.A. la O.N.U., și A.I. Mikoian (1895-1978), prim viceprim-ministru al U.R.S.S., au ajuns la o înțelegere de a-l sprijini pe U Thant pentru funcția de secretar general. Această poziție avea încă dinainte asigurat sprijinul țărilor mici și mijlocii. La ședința din 30 noiembrie 1962, membri nepermanenți ai Consiliului de Securitate (Chile, Ghana, Irlanda, Republica Arabă Unită [Egipt], România, Venezuela) au prezentat o rezoluție adoptată în unanimitate, privind recomandarea numirii lui U Thant ca secretar general până la 3 noiembrie 1966. Aceasta însemna că începutul mandatului de cinci ani, ca secretar general, era socotit din momentul selectării inițiale, în 1961, când primise titlul doar ca *interimar*, și indica supraviețuirea funcției ca atare. În aceeași zi, Adunarea Generală a adoptat în unanimitate, prin vot secret, propunerea României și a celorlalte cinci țări membre nepermanente ale Consiliului de Securitate privind numirea lui U Thant. ■

american de nord și de sud, precum și a bombardierelor strategice capabile să transporte arme nucleare. Toate acestea reprezentau o amenințare directă la adresa păcii și a securității tuturor statelor americane. Examinând clișeele fotografiilor luate deasupra bazelor în construcție și a silozurilor cu arme și rachete nucleare, președintele Franței, generalul de Gaulle, a spus secretarului de stat american, Dean Rusk: „Puteți spune președintelui Dv. că Franța îl va susține".

În cuvântarea sa radiotelevizată în direct de la Casa Albă, președintele american a spus că orice atac din Cuba contra unei țări de pe continentul american va fi considerat drept un atac contra S.U.A. și va fi urmat de represalii racheto-nucleare americane contra orașelor din U.R.S.S. „Prețul libertății a fost întotdeauna ridicat, dar americanii l-au plătit" — a încheiat Kennedy.

Lumea afla astfel uluită că poate trece pragul celui de-al treilea război mondial, care se anunța a fi nuclear și echivala cu un dezastru general. Pe baza instrucțiunilor președintelui Kennedy s-a instalat o carantină maritimă americană împotriva oricăror vapoare transportând armament către Cuba și s-a cerut U.R.S.S. să participe la efortul de restabilire a unei situații normale și de soluționare pașnică a crizei prin retragerea armamentelor și armelor ofensive din Cuba. Primul vas care a fost lăsat să treacă prin blocusul american, deoarece ducea doar o încărcătură de carburanți, a fost petrolierul sovietic „București". În timp ce lumea aștepta cu răsuflarea tăiată să vadă ce se va întâmpla, au avut loc negocieri la cel mai înalt nivel sovieto-american, prin schimbul de scrisori Hrușciov-Kennedy, care au dus la acordul din 21 noiembrie 1962 dintre cele două superputeri.

Canalul prin care au început negocierile a fost unui neortodox. La 40 de ore de la instituirea blocusului american asupra livrărilor de armament ofensiv sovietic către Cuba (în acest interval, 12 vapoare dintr-un convoi de 25 de vase mari sovietice au oprit în plin ocean sau pur și simplu au făcut stânga împrejur), consilierul Alexandr Fomin l-a invitat pe corespondentul rețelei TV ABC John Scali să dejuneze împreună. Fomin (despre care se spune că avea și rolul de rezident KGB la Washington, Gordievski furnizând și adevăratul său nume, Felisov) i-a cerut lui John Scali să transmită Casei Albe și Departamentului de Stat propunerile care arătau că U.R.S.S. este dispusă să se angajeze ferm în soluționarea crizei. Pe baza acestor propuneri s-au dus negocierile. Oricum fermitatea poziției S.U.A. a reușit să stăvilească expansiunea racheto-nucleară spre continentul american.

Un alt canal neortodox folosit anterior lui Fomin a fost ziaristul sovietic Bolșakov, care i-a transmis lui Robert Kennedy mesaje direct de la Hrușciov. El a susținut că sovieticii nu aveau rachete în Cuba. Se pare că sovieticii se bazau pe supoziția că fotografiile luate din satelit sau din avioanele de recunoaștere U-2, de la o altitudine de 22 000 m, nu erau probe suficient de precise și convingătoare. Oleg Gordievski, fost rezident KGB la Londra, spunea în cartea sa despre KGB, apărută de curând și în traducere românească la editura All, că doar fotografiile și documentele furnizate de Oleg Penkovski (colonel din serviciul militar sovietic de spionaj, GRU, recrutat de britanici, descoperit ulterior și executat) le-au permis americanilor să fie foarte siguri pe ei. Deci acel ziarist sovietic a susținut sus și tare asigurările lui Hrușciov și Gromiko că ei nu au instalat rachete. Robert Kennedy l-a întrebat pe Bolșakov — după ce i se arătaseră fotografiile — încă o dată dacă sovieticii aveau rachete în Cuba. Cum Bolșakov s-a încăpățânat să susțină contrariul, Robert Kennedy i-a transmis dezamăgirea personală a președintelui american. Din acel moment, canalul Bolșakov a fost compromis și s-a recurs la Fomin. Oricum, furia sovieticilor la descoperirea lui Penkovski a fost de înțeles. Iar generalul Serov, fostul șef al KGB și în acel moment șeful GRU, și-a zburat creierii într-un parc moscovit.

Dacă în alianța nord-atlantică am văzut ce se întâmpla în timpul crizei, în rândul aliaților U.R.S.S. din Europa, respectiv în țările supuse, după cel de-al doilea război mondial, dominației sovietice se înregistra un sprijin oficial automat dat politicii Moscovei. În general aprobarea acestei politici avea după 1948 un caracter permanent și indiscutabil, fiind într-un fel un cec în alb dat adesea în necunoștință de cauză. Și totuși, în octombrie-noiembrie 1962, perspectiva unei catastrofe racheto-nucleare era cât se poate de apropiată datorită orientării U.R.S.S. spre crearea de baze de arme ofensive în Cuba. Măcar în acest caz s-ar fi impus o consultare și o informare inițială, dacă nu anterioară, a aliaților guvernului de la Moscova, din centrul și estul continentului european.

Iată însă că în arhivele secrete ale Partidului Comunist Român (și sigur în cele de la Moscova, probabil în arhiva președintelui Federației Ruse) au existat dovezile certe că în ceea ce privește România, ea nu numai că nu a fost consultată sau informată, dar nici nu a fost anunțată corect de cele întâmplate. Revista Magazin istoric poate oferi — pentru prima oară — cititorilor săi aceste dovezi. ■

La 18 octombrie 1962, președintele Kennedy îl primește pe ministrul sovietic de externe Andrei Gromiko, dar nu îi dezvăluie că S.U.A. știu deja de începerea instalării rachetelor în Cuba

Revelații istorice

ROMÂNIA — ALIATUL IGNORAT

AL. OCȘA, M. CHIRIȚOIU

În octombrie 1962, când a izbucnit criza din Marea Caraibilor, Gh. Gheorghiu-Dej se afla în fruntea unei delegații de stat în Indonezia, India, Birmania. În timpul călătoriei, Gheorghe Gheorghiu-Dej a primit o invitație pe canale diplomatice din partea șefului guvernului sovietic și conducătorului partidului comunist al U.R.S.S., N.S. Hrușciov, de a face o escală la Moscova, pentru o problemă „importantă și urgentă".

La 23 octombrie 1962, la Kremlin, Hrușciov îl informa pentru prima dată pe Dej despre „intenția" de a instala rachete sovietice în Cuba. În așteptarea găsirii documentelor române și sovietice privind reacția lui Dej la aflarea acestei vești, reluăm aici cele ce afirmă consilierul său, Silviu Brucan, în memoriile sale recent publicate (p. 88): „Întors la hotel, Gheorghiu-Dej a exclamat: «Omul acesta e nebun, nebun de legat. E în stare să arunce lumea în aer». Și a adăugat: «Și noi, în România ne putem trezi în război cu Occidentul, fără să fim consultați și fără să știm. Comandantul trupelor în Tratatul de la Varșovia e mareșal sovietic și dacă el primește ordin de la Hrușciov ne trage și pe noi după nebunul ăsta. I-am spus lui Nichita Sergheevici, cum spuneau nemții după război, Ohne Uns (fără noi)»".

Informat de aliatul sovietic *după* ce se decisese introducerea armamentului ofensiv în Cuba și se desfășurau lucrările masive de stocare și amplasare a acestora pe teren, lucrări revelate de fotografiile obținute de serviciile speciale și de autoritățile militare americane, Bucureștiul lua cunoștință, la 24 octombrie 1962, de declarațiile oficiale date publicității la Budapesta, Praga și Sofia, prin care guvernele respective condamnau acțiunile S.U.A. împotriva Cubei.

Pe 25 octombrie 1962, odată cu China, Polonia, Mongolia și Coreea de Nord, guvernul român dă publicității o declarație în care se subliniază că „mai mult ca oricând, se impunea înțelepciune și simț de răspundere în politică, deosebită grijă pentru întreținerea și întărirea păcii și eliminarea pericolelor care planează asupra lumii. De la înțelegerea acestui imperativ trebuie să pornească, orice om de stat, cu sentimentul răspunderii față de propriul popor și față de toate popoarele".

Pe 27 octombrie 1962, ambasadorul român la Washington, Petre Bălăceanu, a analizat situația cu Mihail Hașeganu, reprezentantul României la O.N.U. În acea lună țara noastră făcea parte dintre membrii nepermanenți ai Consiliului de securitate unde M. Hașeganu era asistat de consilierul Corneliu Bogdan. Iată cum a consemnat în memoriile sale M. Hașeganu aceste momente: „De la început m-a întrebat ce am de gând să fac cu arhiva confidențială; i-am spus că am luat toate măsurile ca într-o oră de la declanșarea oricărui act de război să fie distrusă. M-a întrebat dacă am aprobarea Bucureștiului pentru astfel de acțiune. I-am răspuns că în acest domeniu nu am nevoie de nici o aprobare; că nimeni nu mă va absolvi de răspunderea dacă arhiva secretă a ambasadei cade în mâinile unui stat inamic. Mi-a spus atunci că el a cerut Ministerului aprobarea ca în caz de pericol să poată distruge arhiva secretă și că a primit drept răspuns o admonestare în care este acuzat că și-ar fi pierdut capul; că a căzut sub influența isteriei războinice a presei americane; că a intrat în panică și că nu mai are luciditatea necesară unei analize serioase" (p. 83).

Mihail Hașeganu l-a întrebat apoi pe Bălăceanu dacă a stat de vorbă cu Dobrînin, ambasadorul sovietic la Washington, sau cu alți diplomați sovietici și ce spun aceștia despre rachete. „Mi-a răspuns că diplomații sovietici, inclusiv Dobrînin, afirmă că nimic nu este adevărat din ce spun americanii, că toată problema instalării de rachete în Cuba este o invenție a CIA-ului și a presei americane. I-am spus atunci lui Bălăceanu că probabil ministerul nostru l-a întrebat pe ambasadorul sovietic la București și că acesta a dat aceleași explicații; că prea sunt identici termenii folosiți de ministerul nostru în răspunsul pe care l-a dat".

Rezultă clar că și la acea dată Bucureștiul era complet dezinformat de Moscova de ce se petrecea cu adevărat în Marea Caraibilor și mai ales cum s-a ajuns aici. Rămasă doar o ipoteză mulți ani, acea realitate a fost confirmată prin spusele lui N.S. Hrușciov în timpul vizitelor în România din iunie și octombrie 1963.

Evenimentele din Marea Caraibilor se petreceau atât de rapid și puteau avea consecințe tragice pentru întreaga omenire. România se putea trezi angajată prin acțiunile aliatului său din Tratatul de la Varșovia într-un război termonuclear, fără să i se ceară acordul și fără să cunoască măcar cauzele și nici împrejurările în care este declanșat.

Prin comportamentul diplomatic în Consiliul de Securitate, unde România s-a manifestat, cu multă rezervă, față de declarațiile agresive ale reprezentantului U.R.S.S., prin reprosul exprimat liderului sovietic în România, ca și prin modul cum au fost orientate corespondențele transmise zilnic de la O.N.U. de către corespondentul Agerpres, Cornel Răducanu, care se distingeau prin obiectivitatea lor, fapt extrem de nou în presa regimului comunist, Bucureștiul lăsa să se întrevadă supărarea sa pe marele aliat pe care-l ignora.

Iată cum au decurs convorbirile de la București între delegațiile C.C. al P.M.R. și C.C. al P.C.U.S., în zilele de 24-25 iunie 1963 în legătură cu criza din Marea Caraibilor, așa cum au fost consemnate atunci.

Tov. N.S. Hrușciov:

„Tovarășe Dej, m-ați criticat că am dus rachete în Cuba și nu v-am spus și dumneavoastră. Este adevărat, trebuia să vă spunem. Eu am explicat tov. Ceaușescu cum s-a întâmplat.

Toți au știut despre acest lucru în afară de dv. *[subl. aut.]. Când am fost la dv. și în Ungaria, ți-*

neam cuvântări și mă gândeam că dacă nu vom ajuta Cuba o vor mânca imperialiștii: Kennedy l-a chemat pe ginerele meu [este vorba de Alexei Adjubei — redactor șef al cotidianului Izvestia *— n. aut.] la vila lui [de la Hyannis Port - Florida — n. aut.] și i-a spus: Voi în trei zile ați înăbușit revoluția din Ungaria [președintele american se referea la intervenția U.R.S.S. care a lichidat revoluția maghiară din octombrie-noiembrie 1956 — n. aut.], însă noi am început în Cuba și nu am terminat. Din aceasta eu am dedus că vrea să ne dea o lecție, că ei ne-au înțeles ce am făcut noi în Ungaria, așa că acum să-i înțelegem și noi în privința Cubei. Atunci s-au ridicat la noi probleme.*

Întâi am pus în Prezidiu problema dacă va fi sau nu va fi Cuba revoluționară. Dacă nu vom pune rachete cu încărcătură atomică acolo americanii o vor mânca.

O să înceapă invazia americană.

Tovarășii noștri au manifestat înțelegere. Eu le-am spus: gândiți-vă și vom reveni la această discuție. Trebuia să ne gândim bine pentru că aci riscăm să mergem la război. Apoi ne-am adunat și toți am fost de acord că dacă vrem să ajutăm Cuba este necesar să nu venim cu injurii la adresa capitalismului, că nu o vom ajuta în felul acesta.

Au plecat acolo mai mulți specialiști militari, o întreagă grupă.

Se punea problema dacă pot fi ascunse aceste rachete și cei trimiși acolo ne-au raportat ca există condiții, însă s-a dovedit că aceasta nu este posibil.

N-am transportat acolo totul și americanii au declanșat criza pentru că descoperiseră aceste rachete.

Am spus acest lucru lui Jivkov, lui Ulbricht, lui Kadar și ne-am gândit să vă înștiințăm și pe dv., însă evenimentele s-au precipitat cu o mare rapiditate, încât în șase zile au zguduit întreaga lume.

Tovarăși, noi înșine am mers la această aventură în interesul Cubei. Noi expuneam țara noastră. Cât ne costă pe noi, aceasta o știe numai Ministerul de finanțe.

Am mobilizat întreaga flotă civilă, pe care am concentrat-o pentru transportul mărfurilor noastre.

Cuba va plăti sau nu, nu ridic problema aceasta. Ce am primit în urma acestui lucru? Satisfacția morală că Cuba revoluționară a fost păstrată; ne-am îndeplinit datoria comunistă. Câte miliarde ne costă asta noi știm. Dacă vreți vă putem spune. Chiar dacă vă spunem cât ne-a costat nu vă facem participanți.

Pentru întregul armament livrat Cubă nu ne-a plătit nici o copeică, dar nici nu poate plăti. Lucrul acesta ne costă pe noi.

Chinezii ne critică și spun că ei au donat sânge. Desigur acesta este un ajutor. Dar sângele donat sau viața ofițerilor și soldaților noștri sunt totuși lucruri diferite.

Vă spun că noi înțelegem ce înseamnă suveranitatea națională și de aceea ne situăm pe poziția aceasta. Toate trebuie făcute rațional. Castro nu ne-a înțeles: noi îl ajutăm și el ne critică.

Am spus, noi suntem totuși mai în vârstă, avem mai multă experiență, pentru noi este mai clar. O să ne înțeleagă și pe noi și până la urmă ne-a înțeles.

Am spus că dacă noi nu am fi acționat în felul acesta, nu ar fi existat Cuba revoluționară.

Chinezii ne critică că am retras rachetele. Daca noi nu am fi retras rachetele n-aș putea spune ca ar fi fost război, dar nici că n-ar fi fost. Suntem oameni de stat și nu trebuie să ne jucăm cu existența a milioane de oameni.

Noi suntem politicieni internaționali și am făcut un compromis rațional.

Prestigiul nostru a suferit pentru că am retras rachetele sub presiunea imperialiștilor, iar pe de altă parte, a suferit prestigiul lor, în sensul că afirmația că nu vor admite Cuba revoluționară a fost lezată.

Le-am spus: dacă declarați că nu veți ataca Cuba, retragem rachetele. Președintele Kennedy s-a obligat și ne-a promis în scrisoare că va retrage și rachetele din Turcia. Rachetele au fost retrase și Cuba există. Cine s-a retras și cine a câștigat?

Ne-am pus sarcina de a păstra Cuba revoluționară, iar americanii și-au pus sarcina de a o lichida. Cuba există, iar Fidel guvernează.

Noi spunem că nu trebuie să crezi în imperialiști, iar imperialiștii spun că nu trebuie să crezi în comuniști. Nu credem, însă trăim pe același pământ și trebuie să conviețuim.

De aceea, vă informez tovărășește și mă scuz pentru faptul că nu v-am informat [subl. aut.], însă la urma urmei noi am făcut o treabă bună comună.

Deocamdată Kennedy își respectă obligația pe care și-a luat-o".

Peste câteva luni N.S. Hrușciov a revenit în țara noastră pentru o partidă de vânătoare, între 3-7 octombrie. Iată ce a spus, de data aceasta, șeful guvernului sovietic interlocutorilor săi din conducerea partidului comunist și statului socialist din România, discutând despre Cuba în tren, în mașină sau la masă:

N.S. Hrușciov.

„În legătură cu Cuba.

Nu vă cer părerea, ci vă expun unele probleme cu titlu informativ.

Chinezii ne acuză că trimițând rachete în Cuba am manifestat aventurism, iar luându-le din Cuba, am capitulat în fața imperialismului.

Da, când am hotărât trimiterea de rachete strategice, am știut că mergem la aventură; dar altă soluție nu era. Imperialismul nu se înspăimântă de înjurături și avertismente, ci de forță.

Când Kennedy în fața lumii întregi a declarat că nu va invada Cuba, am scos rachetele strategice. Cuba continuă să se dezvolte și să se întărească.

Gh. Gheorghiu-Dej.

Trebuie să vă spun Nichita Sergheevici, că niciodată după eliberare n-am încercat sentimentul pe care l-am avut în perioada crizei din Marea Caraibilor, când am simțit că ne aflăm la marginea prăpastiei și totul depinde de un fir de păr ca să ne prăbușim într-o catastrofă nucleară. Când am aflat de hotărârea de a retrage rachetele din Cuba am răsuflat ușurat. Trebuie făcut tot ce ne stă în putință pentru a apăra pacea.

Hrușciov:

Castro este nervos și spune că după semnarea Tratatului privind interzicerea experiențelor nucleare, situația Cubei s-a înrăutățit. De aceea nici n-a vrut să semneze acest tratat.

Dej:

Dacă eram în locul lui Castro semnam printre primii acest tratat. El avea numai de câștigat din aceasta.

Hrușciov:

Castro este un conducător tânăr, care se înfierbântă foarte repede. Spune că americanii lansează contrarevoluționari în Cuba. Contrarevoluționarii sunt parașutați pentru că nu-i întărită încă situația internă din Cuba. Americanii ar lansa contrarevoluționari și la noi și la dv. dacă n-am avea o situație internă puternică.

În 1918 americanii, francezii, englezii, polonezii și alții au susținut pe contrarevoluționari împotriva Puterii Sovietice.

Castro spune că autoritatea lui se va întări dacă se va semna un tratat militar între U.R.S.S. și Cuba, sau Cuba va fi primită în Organizația Tratatului de la Varșovia. Castro susține că încheierea unui tratat militar între Cuba și U.R.S.S. ar constitui un avertisment serios pentru imperialiștii americani de a nu invada Cuba.

Aderarea Cubei la Tratatul de la Varșovia, de asemenea, va constitui o apărare, întrucât conform Tratatului orice atac împotriva unui participant la tratat este considerat un atac împotriva tuturor țărilor socialiste.

I-am explicat lui Castro că în cazul adoptării primei soluții reacțiunea va spune că Cuba este un satelit al U.R.S.S., că și-a pierdut independența.

Adoptarea celei de-a doua variante va constitui un element de încordare a relațiilor cu țările Americii Latine. În ambele cazuri, revoluția cubană va pierde puterea de atracție a țărilor Americii Latine.

Ce ne dă Cuba? Șapte milioane de locuitori. Cuba este o plăcere scumpă. Cuba însă este un exemplu pentru țările Americii Latine. Când am trimis rachetele strategice acolo, am ocupat vasele noastre comerciale cu așa ceva, iar pentru transportul mărfurilor comerciale am fost nevoiți să închiriem vase străine, plătind cu aur. Aceasta a mers tot în fondul revoluției mondiale.

Cred că știți că noi întreținem de câțiva ani armata Cubei de 120 000 oameni cu armament și echipament. Și acum sunt soldați sovietici în Cuba.

Avem acolo rachete sol-aer și rachete de coastă. Rachete strategice nu sunt.

Gromîko a discutat cu Rusk [secretarul de stat american — n. aut.] atrăgându-i atenția asupra pericolului ce se creează prin parașutarea de contrarevoluționari. Rusk a spus că ei decolează fie din porumb, fie din țările Americii Latine. I s-a atras atenția că S.U.A. poartă răspunderea pentru asemenea acțiuni și într-un caz sau celălalt caz.

Castro este un om căruia îi place să spună că el singur hotărăște, însă uneori se pripește și poate face greșeli cu efecte negative mari.

Fidel Castro, „un conducător tânăr, care se înfierbântă foarte repede"

Înainte de a veni în U.R.S.S. a dat un interviu unei ziariste americane în care a spus că problema cubană este o problemă care privește Cuba, U.R.S.S. și S.U.A.

Când a venit în U.R.S.S. m-a întrebat ce părere am despre interviu, i-am atras atenția asupra paragrafului unde vorbea de Cuba, U.R.S.S. și S.U.A., spunându-i că nu e just. Dacă este vorba de relații între S.U.A. și Cuba, atunci U.R.S.S. n-are ce căuta, iar dacă e vorba între S.U.A. și U.R.S.S., Cuba n-are ce căuta. A fost de acord cu mine.

Nu știu cum s-a făcut dar acest paragraf n-a fost sesizat de presa capitalistă.

Problema care se pune în momentul de față în Cuba este întărirea situației interne.

Într-o discuție, Castro a spus că el va rezista la nevoie.

L-am pus pe Malinovschi să socotească cât ne va trebui să ștergem (?) Cuba, pornind de la posibilitățile noastre militare și ale Cubei. Mi s-a răspuns: în trei zile. America are aceleași posibilități. L-am întrebat pe Castro dacă trei zile îi ajung. Să spunem nu trei zile, ci șase, o lună.

Or, prin rezolvarea crizei, Kennedy și-a luat obligația că în timpul cât va fi președinte nu va invada Cuba. Asta înseamnă doi ani și dacă va fi reales (și eu cred că va fi reales) încă patru, deci în total 6 ani. Pe urmă vom vedea. Până atunci Cuba se va întări.

Când s-a organizat mitingul la Moscova cu prilejul vizitei lui Castro, i-am dat textul cuvântării mele pentru a face observații. După ce l-a citit mi-a comunicat că este absolut de acord. La acest miting în auzul întregii lumi am declarat că vom apăra cu toate mijloacele Cuba revoluționară.

Castro m-a invitat în Cuba de 1 ianuarie, cu ocazia împlinirii a 5 ani de la răsturnarea regimului lui Batista. I-am spus că obiceiul este ca de 1 ianuarie să se organizeze o recepție la Moscova. Castro a insistat și cred că voi face o vizită în decembrie, urmând ca de 1 ianuarie să rămân la Havana.

Americanii spun că vizita mea acolo le va crea greutăți. Le-am spus că aceasta este treaba noastră și ei să nu-și bage nasul în gaura care nu se cuvine.

Am scris o scrisoare confidențială lui Kennedy nu prin intermediul Departamentului de Stat, ci prin alte canale. Scrisoarea nu e semnată și nici înregistrată. Cândva, poate, se va găsi, dar pentru asta va trebui să se scotocească mult.

În această scrisoare i-am atras atenția asupra faptului că acțiunile S.U.A. vor duce iarăși la situația din octombrie anul trecut. Kennedy mi-a răspuns pe aceeași cale că atâta timp cât va fi președinte nu va invada Cuba. Eu cred că americanii nu vor invada Cuba.

Toate acestea sunt compromisuri, concesii. Trebuia făcut totul pentru a evita războiul. A realiza un compromis înseamnă că fiecare poate să cedeze".

Până în prezent sunt puține documente secrete relevante despre istoria postbelică în care să se poată *citi în clar* natura relațiilor dintre U.R.S.S. și România. Declarațiile făcute de Hrușciov ca răspuns la critica liderilor comuniști români și publicate pentru prima oară acum de *Magazin istoric* sunt pe deplin elocvente și ele creionează chiar un portret al șefului partidului și guvernului sovietic. Nimic nu justifica faptul că o țară socialistă, legată de U.R.S.S. printr-un tratat bilateral, aliată cu U.R.S.S. în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia, ca și printr-un sistem de relații

O fotografie luată la 23 octombrie deasupra bazei de la San Cristobal

politice, economice, militare, să nu fie avertizată de o situație atât de gravă ca aceea pe care guvernul sovietic hotărâse să o creeze în Cuba. Indiferent de rațiunile strategice, politice și ideologice care determinaseră U.R.S.S. să-și încerce „norocul" în emisfera occidentală, ignorând unul din fundamentele politicii și strategiei S.U.A. exprimat încă de președintele Monroe în urmă cu peste un secol în postulatul că nici o putere străină nu poate fi acceptată ca factor militar în emisfera vestică, România trebuia anunțată. Există toate motivele să se creadă că în procesul politic de desprindere a conducerii comuniste din România din „indestructibila prietenie sovieto-română", început prin îndepărtarea grupării venite de la Moscova în 1952, continuat cu acordul retragerii trupelor sovietice în 1958, și apoi retragerea consilierilor sovietici, criza cubaneză a jucat rolul unui accelerator important pe drumul spre acea Declarație de independență din aprilie 1964 care punea raporturile dintre cele două țări și partide într-o altă cheie decât până atunci. Cu cât vom putea cunoaște mai repede și mai complet adevărul despre relațiile româno-sovietice (pe baza documentelor din cele două țări ca și a altor surse de primă mână), cu atât mai ușor vom putea delimita și analiza evoluția și răspunderea regimului comunist ca și rolul — *de cele mai multe ori — precumpănitor al factorului extern și al influenței marilor puteri asupra destinului românesc.* ■

Revelații istorice

De la fața locului

REMEMBER 1962

Dr. EUGEN PREDA

„Acum aproape treizeci de ani, rachetele din Cuba au stat între Statele Unite și Uniunea Sovietică și diferențele dintre noi ne-au adus aproape de război. Niciodată înainte cele două țări ale noastre nu s-au aflat atât de aproape de război; niciodată înainte nu a fost atât de limpede cât de periculos poate fi un astfel de conflict în epoca nucleară. Nu cred că cineva care a trăit atunci ar putea uita vreodată tensiunea și teama acestui moment" (James Baker, secretar de stat al Statelor Unite, în prefața la: Scrisori referitoare la criza rachetelor din Cuba, *date publicității în mai 1992).*

„O primire caldă pe vreme rece" — aceste cuvinte mi-au fost spuse de ministrul principal al statului Mysore, S. Nijalingappa. Ele se referă la primirea făcută astă seară la Bangalore președintelui Consiliului de Stat Gheorghe Gheorghiu-Dej, președintelui Consiliului de Miniștri Ion Gheorghe Maurer și ministrului de externe, C. Mănescu. De fapt, vremea nu este rece pentru meleagurile noastre: 20 grade Celsius peste zero. Clima este foarte plăcută, Bangalore reședința Statului Mysore fiind situat pe platoul din sudul peninsulei Hindustan, la o înălțime de 3 000 de picioare..."

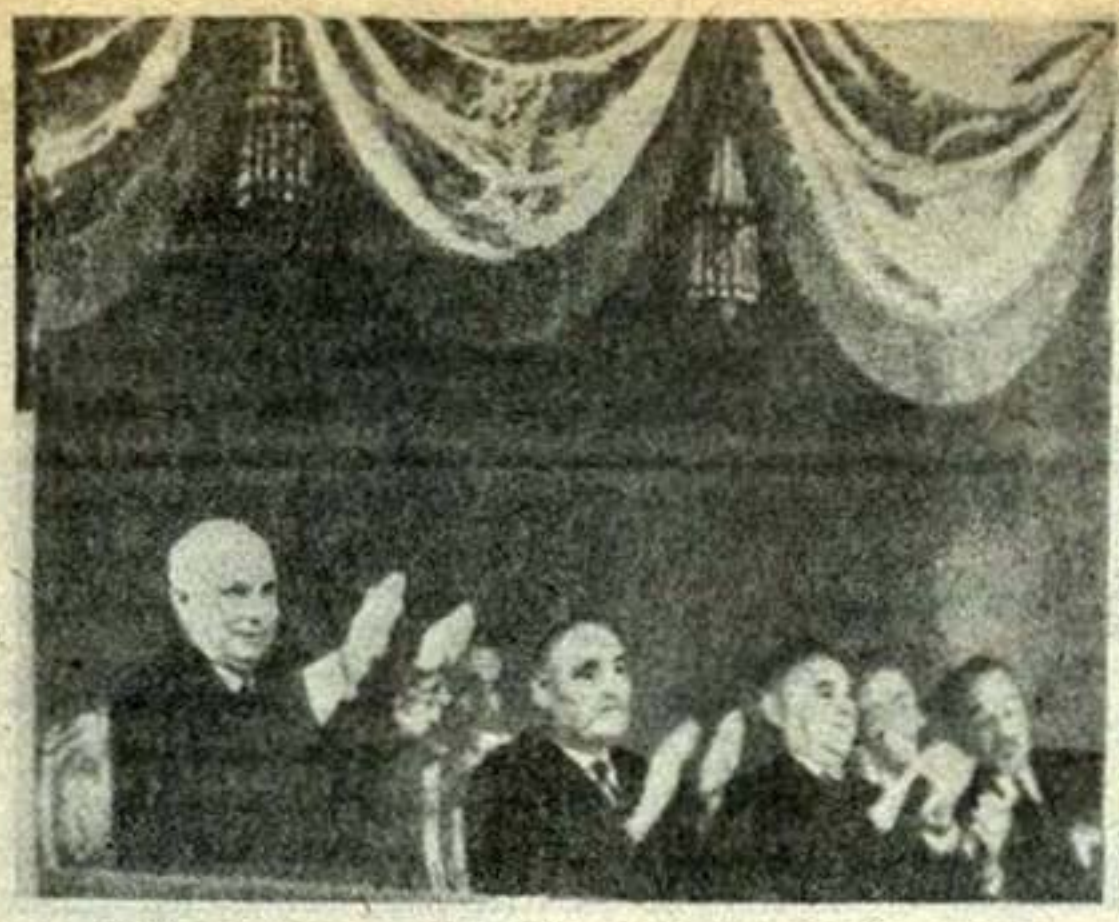

N.S. Hrusciov și Gh. Gheorghiu-Dej, în balconul Operei din Moscova.

Așa începea o corespondență trimisă în seara zilei de duminică, 14 octombrie 1962, din orașul santalului, artizanatului, turismului și care devenise în anii anteriori un important centru industrial al Indiei de sud. Rămăsese deci în urmă vizita în Indonezia, care avusese loc între 1 și 12 octombrie 1962. Ne aflam la jumătatea vizitei în India (12-20 octombrie 1962), în preajma convorbirilor care de miercuri 17 octombrie urmau să înceapă la Delhi cu premierul Jawaharlal Nehru și președintele Indiei, dr. S. Radhakrishnan. Mai urma călătoria în Birmania, între 20 și 22 octombrie.

De ce, totuși, evoc momentul Bangalore? Dar mai întâi o precizare: dat fiind dificultățile de comunicare din asemenea locuri îndepărtate și mai ales după ce constatasem în Indonezia că nu exista legătură telex cu Bucureștiul, s-a ajuns la o înțelegere ca toate cuvântările să fie transmise prin cablul radioului. A doua zi, luni 15 octombrie, puțin după ora 19.00, la scurtă vreme după ce în sala municipalității din Bangalore avusese loc recepția cetățenească, în cinstea delegației române, am fost chemat la „Residence House" (Casa de oaspeți a guvernului), unde domnul Andrei Păcuraru m-a întrebat dacă fusese transmisă cuvântarea de la adunarea cetățenească de la Bangalore. I-am explicat că dat fiind decalajul oral față de București, nu era nici o problemă ca această cuvântare să apară în ziarele din 16 octombrie. Mi-a atras atenția să comunic că partea de politică externă, de altfel foarte scurtă și cuprinzând doar trei paragrafe, să fie culeasă cu litere mai mari, astfel încât să poată să iasă în evidență. De la „Residence House" m-am îndreptat spre „Legislator's House" (hotelul cămin al Adunării Deputaților statului) unde eram cazat pentru a-mi definitiva corespondența în vederea celei de-a doua emisiuni a zilei, care urma să înceapă la ora 20.30 ora locală, respectiv 17.00 ora Bucureștiului.

Primul paragraf al părții de politică externă, care avea să apară în presa cotidiană a doua zi, tipărit cu aldine, suna în felul următor: „Problema cea mai arzătoare a zilelor noastre este apărarea păcii. În conformitate cu politica externă pașnică a Republicii Populare Române, considerăm că conducătorii de stat trebuie să manifeste înțelepciune, răbdare și perseverență pentru rezolvarea tuturor diferendelor existente pe calea tratativelor. Ne exprimăm convingerea că cel mai rațional și eficace mod de a rezolva neînțelegerile dintre state este calea tratativelor, ceea ce corespunde întru totul intereselor tuturor popoarelor iubitoare de pace".

Prima impresie a fost că acest paragraf era o aluzie la „întâmplările de la frontiera indo-chineză și despre coincidența acestora cu unele incidente la frontiera cu Pakistanul" — după cum aveam să aflu ulterior când în cursul aceleiași după-amieze ambasadorul Indiei la București, domnul Marthur întreprinse un sondaj pe lângă ministrul de externe român, Corneliu Mănescu. Totuși, regăsind același pasaj, identic, în cuvântul rostit de Gheorghe Gheorghiu-Dej la 6 noiembrie 1962 la Ambasada U.R.S.S. din București, cu prilejul recepției dedicate celei de-a 45-a aniversare a Marii revoluții socialiste din octombrie, am rămas cu impresia că, de fapt, aluzia din discursul rostit la Bangalore viza în primul rând criza acută din regiunea Mării Caraibilor. În încercarea de a stabili adevărul am avut în lunile noiembrie și decembrie 1994 o serie de convorbiri cu persoane care ar fi trebuit să se afle „în secretul lucrurilor" și am avut posibilitatea de a studia materiale de arhivă deținute în fondurile Ministerului afacerilor externe.

Ce s-a știut și mai ales când

La 23 octombrie, ora 10.00, a sosit pe aeroportul Vnukovo din Moscova delegația română în drum spre București, își reamintește domnul Corneliu Mănescu: „Ei bine, acest numărul 1 [referire la Frol Kozlov — n.n.] care ne-a așteptat la aeroport, a mers în aceeași limuzină cu Dej [de fapt, și Leonid Brejnev care exercita funcția de președinte al Prezidiului Sovietului Suprem — n.n.]. Maurer și cu mine am fost împreună cu [Aleksei] Kosighin [președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.]. Ei erau în spatele limuzinei, eu eram pe strapontină, în apropierea lor, în fața lor. Și am auzit următoarea discuție: Kosighin i-a spus domnului Maurer: «Avem o problemă deosebită, suntem într-o situație foarte încordată cu americanii care ne acuză că noi am instalat rachete nucleare în Cuba. Ceea ce este fals!»... Ne-am instalat și culmea... seara, Hrușciov a oferit un spectacol sau ne-a invitat la un spectacol la Bolșoi Teatr, **unde ne-am înghesuit delegația română și toți liderii sovietici... și această fotografie a apărut într-o carte, nu-mi aduc aminte titlul, dar am văzut cartea și am văzut fotografia... unde suntem arătați cu subli-**

nierea: la uitați-vă, în timp ce soarta omenirii era în joc și un pericol major amenința întreaga lume cu distrugerea, dumnealor ședeau în balconul de la Bolșoi Teatr! Asta este ce mi-aduc aminte!" (înregistrarea convorbirii cu domnul Corneliu Mănescu a avut loc în 12 decembrie 1994). Rezultă așadar, în mod clar, că abia în cursul escalei de la Moscova din 23 octombrie i s-au comunicat României de către partea sovietică, unele date referitoare la ceea ce istoria avea să înregistreze drept „criza rachetelor din Cuba".

Este de precizat că în ziua de 22 octombrie ora 19.00, ora Coastei Atlanticului, respectiv ora 2 a.m. 23 octombrie, la Moscova, președintele Kennedy a făcut o declarație prin rețelele de televiziune americane referitoare la măsurile pe care le vor lua Statele Unite în vederea „eliminării bazelor de rachete cu rază lungă de acțiune și a altor sisteme de arme ofensive instalate în Cuba"[1]. În momentul respectiv, delegația română se afla la Taşkent. În legătură cu această escală, facem două precizări. Prima: dintr-o notă de audiență, datată 24 septembrie 1962, rezultă că în cursul unei întâlniri G.E. Ciubotariov, consilier, însărcinatul cu afaceri ad-interim al U.R.S.S. la București, l-a întrebat pe adjunctul ministrului român al afacerilor externe, Eduard Mezincescu „care este motivul pentru care s-a hotărât zborul principal [spre Extremul Orient — n.n.] fără escală până la Taşkent". E. Mezincescu a răspuns „că motivul nu este cunoscut și că, personal, nu a pus nimănui această întrebare". De fapt, rezultă clar că nu s-a dorit ca avionul, la bordul căruia se află delegația, să facă escală la Moscova, pentru a se evita comentariile curente la vremea respectivă, privind „obediența" conducerii românești față de Kremlin. În ce-l privește pe domnul Corneliu Mănescu ne-a spus: „De la Taşkent, unde escala nu putea să fie evitată, avionul avea și el o limită de zbor, ne-am îndreptat spre Moscova. Asta e un fapt care... sau nu... era o obligație... după ce ai fost în țări atât de importante, să te oprești puțin și la Moscova, să spui cum mai merg lucrurile, faci un schimb de păreri, «ca între frați»! Eeh, am ajuns la Moscova!"

Oricum, delegația română n-avea cum să afle până la sosirea la Moscova, conținutul declarației televizate a președintelui Kennedy. Au rămas prea puține documente la care autorul acestui articol a putut să aibă acces care să prezinte mai amplu discuțiile din 23 octombrie 1962 din Palatul mare al Kremlinului, în cursul prânzului oferit în cinstea delegației române. Într-un material de sinteză întocmit în 9 februarie 1963, ambasadorul român la Moscova, consemna: „După cum am mai informat, mai multe elemente dovedesc că Uniunea Sovietică, atunci când a hotărât ca să instaleze rachete în Cuba și să trimită avioane IL-28 n-a prevăzut complicațiile la care s-a ajuns ulterior. Astfel, în discuția pe care a avut-o cu ocazia mesei oferite în cinstea delegației guvernamentale a R.P.R. care se întorcea din Indonezia, India și Birmania, N.S. Hrușciov a prezentat în exclusivitate numai latura pozitivă a problemei și anume, instalarea rachetelor a dus la trezirea la realitate a opiniei publice americane, ceea ce va constitui de fapt începutul unui proces mai îndelungat de activizare a acesteia în direcția exercită-

[1] Menționăm pe baza publicării în 1992 a *Corespondenței Hrușciov-Kennedy* că la 22 octombrie 1962, cu o oră înaintea alocuțiunii televizate a președintelui S.U.A., a fost comunicată Ambasadei U.R.S.S. la Washington și simultan Ministerului afacerilor externe al U.R.S.S. de către Ambasada americană la Moscova textul primului mesaj la nivel înalt american

25 octombrie 1962: americanii prezintă în Consiliul de Securitate al ONU dovezile fotografice ale preparativelor de instalare a rachetelor sovietice în Cuba

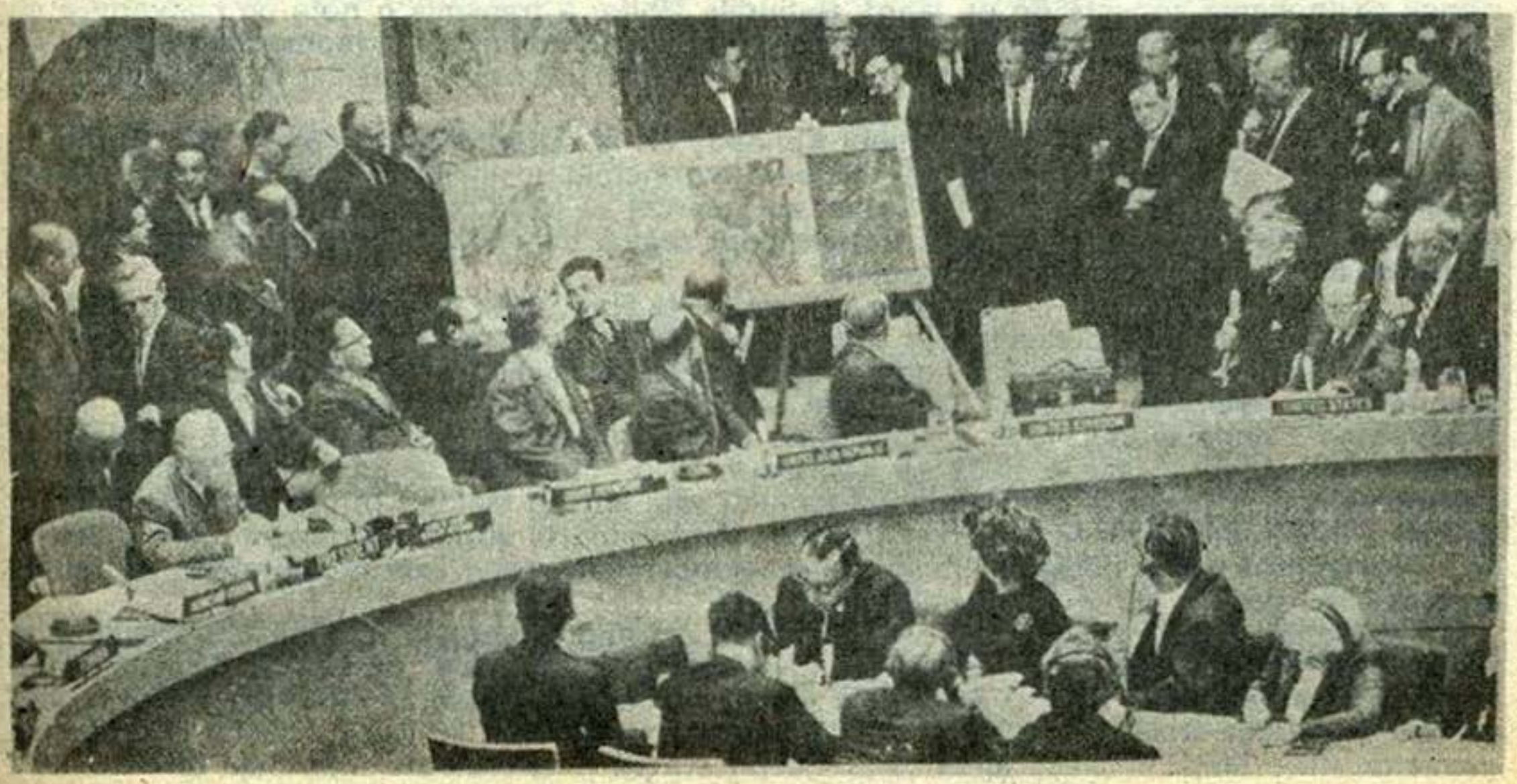

rii unor influențe mai pregnante asupra politicii cercurilor conducătoare".

Ceea ce este sigur este faptul că în seara zilei de 23 octombrie ambasadorului Nicolae Guină i s-a înmânat declarația guvernului sovietic. În cursul dimineții de 24 octombrie, delegația română a revenit la București. În cursul aceleiași zile, W.A.Crawford, ministrul Statelor Unite la București a fost primit, la cererea sa, în audiență de către Gheorghe Pele, adjunct al ministrului afacerilor externe. Conform notei de audiență, Crawford arăta că „potrivit instrucțiunilor primite din partea guvernului său, vine să transmită textul proclamației președintelui Kennedy, dată ieri (23 octombrie 1962) și care intră în vigoare azi (24 octombrie 1962) la ora 14GMT.

Crawford subliniază că guvernul american este nevoit să ia aceste măsuri datorită datelor de necontestat și observațiilor făcute, potrivit cărora pe teritoriul Cubei sunt amplasate rampe de lansare a rachetelor și rachete cu rază medie și intermediară de acțiune, care au un caracter ofensiv. Guvernul S.U.A. este obligat să ia aceste măsuri datorită condițiilor noi create în această regiune a emisferei de Vest.

Această nouă situație afectează nu numai securitatea S.U.A., dar și securitatea țărilor latino-americane, din emisfera de Vest. Măsurile pe care guvernul american a fost nevoit să le ia sunt menite să împiedice transmiterea de arme ofensive Cubei".

Poziția lui Gheorghe Pele a constat în evitarea unei polemici cu ministrul Statelor Unite și în sublinierea repetată a faptului că „problema se află în studiu". Cert este că după publicarea declarației guvernului român în presa din 25 octombrie, după două zile, într-o notă circulară adresată reprezentanților diplomatici români din capitalele lumii se preciza: „Față de reprezentanții S.U.A. sau ai aliaților săi, veți fi fermi dar calmi, stăpâniți, evitând cu grijă violențele de limbaj".

În cuvântul rostit de Gheorghe Gheorghiu-Dej la recepția din 6 noiembrie 1962 se releva: „Poporul nostru a manifestat o adâncă îngrijorare față de criza acută care s-a ivit în regiunea Mării Caraibilor punând popoarele lumii în pragul unor evenimente de excepțională gravitate. Omenirea putea fi împinsă într-un nimicitor război termonuclear și ne dăm seama cu toții ce distrugeri incalculabile ar provoca un astfel de război. Ne exprimăm satisfacția că în aceste grave împrejurări simțul de răspundere și rațiunea au făcut posibilă evitarea acestui dezastru și că, drept urmare a schimbului de mesaje între Nikita Sergheevici Hrușciov și președintele Kennedy, lucrurile au luat curs spre soluționarea pașnică a conflictului. Nădăjduim că acest curs va fi dus până la capăt, că înțelepciunea politică va triumfa, iar focarul din această parte a lumii va fi stins".

De ce nu s-a știut?

Din stenogramele publicate în acest număr, rezultă clar răspunderea lui N.S. Hrușciov. Reiese din consultarea Arhivei M.A.E. că la vremea respectivă, principala răspundere a fost atribuită oficiilor diplomatice românești. Au existat totuși unele indicii și poate că ele explică existența pasajului din cuvântarea de la Bangalore. Astfel, la 14 septembrie 1962, Corneliu Bogdan, care la 27 februarie 1962 fusese numit consilier pentru Consiliul de Securitate la Misiunea permanentă română de pe lângă Națiunile Unite, a transmis o notă de convorbire cu Lucio Alberto S. Garcia del Solar, reprezentant permanent adjunct și în momentul respectiv însărcinat cu afaceri al Misiunii argentiniene și cu William H. Barton, consilier la Misiunea canadiană de la New York.

Comentându-se declarația președintelui Kennedy de la o conferință de presă desfășurată în 13 septembrie, în sensul că acesta „nu exclude în principiu posibilitatea unei intervenții armate împotriva Cubei". Atât Barton cât și Solar „au încercat să justifice atitudinea guvernului Kennedy prin motive interne, arătând că trebuie ținut seama de opoziția pe care acesta o are de înfruntat din partea cercurilor extremiste".

La 6 octombrie 1962, într-o informare primită de la New York, referitoare la dineul oferit de A.A. Gromiko în cinstea președintelui Cubei Osvaldo Dorticos și a ministrului său de externe, Raul Roa, demnitarul sovietic ar fi sugerat că „în ceea ce privește acțiunile concrete, să se mai aștepte să se analizeze situația". După alte două zile, Corneliu Mănescu era informat că „la Washington circulă zvonul că în a doua parte a lunii noiembrie N.S. Hrușciov va lua parte la lucrările O.N.U. și va face o vizită lui Kennedy". La 9 octombrie, se comunică ministrului de externe român la Djakarta din partea adjunctului său, Mircea Malița: „În privința întrevederilor Gromiko-Rusk este păstrată o discreție totală". Ambasadorul sovietic Morozov „care a asistat la ultima întrevedere a declarat următoarele: «Deocamdată, totul este la suprafață, se anunță probleme și poziții. Nu a intervenit nimic nou»".

Era evidentă o „intoxicare". Tot așa cum la 5 octombrie Legația română din Washington transmisese informații din care reieșea că invadarea Cubei nu este „probabilă" datorită evenimentelor internaționale. Dintr-o telegramă din 12 octombrie, reiese că Gromiko a avut o convorbire cu Mircea Malița din care rezultă că acesta ar fi discutat cu Rusk pozițiile în problema germană. Între timp, în presa americană începuseră să fie strecurate informații referitoare la

construcțiile militare sovietice din Cuba. La 18 octombrie, după cum transmitea a doua zi Ambasada română de la Djakarta, Agenția Association Presse sesizase o declarație a Comitetului Național al Partidului Republican din S.U.A.: „care critica poziția luată de administrația Kennedy față de Indonezia și declarația comună româno-indoneziană semnată recent". În declarație se indicau „dificultățile administrației Kennedy (care) se multiplică cu o serie de probleme la care nu se întrevăd răspunsuri", situând pe primul loc: „ce să se întreprindă în problema construcției militare sovietice din Cuba".

În timpul vizitei delegației române, ministrul de externe a cerut în repetate rânduri: „informați-ne regulat asupra principalelor evenimente internaționale". În seara zilei de 9 noiembrie, a avut loc o ședință cu directorii și directorii adjuncți ai direcțiilor din M.A.E. și primii lor colaboratori. Ședința a fost convocată în scopul de a fi analizat modul în care M.A.E. se achită de sarcinile informării conducerii „în această perioadă și legat de evenimentele din Cuba, din Marea Caraibilor". A avut loc cu acest prilej, o analiză extrem de critică calificând drept una din „sarcinile de bază ale Ministerului nostru, informarea la timp și cu competență a conducerii". Ministrul de externe Corneliu Mănescu sublinia în concluziile ședinței: „Această sarcină de bază, informarea politică, este o problemă pe care am discutat-o și o vom mai discuta, pentru că în această direcție noi încă mai avem o cale lungă până când să putem spune că ne-am apropiat de îndeplinirea acestei sarcini care revine ministerului nostru". Oricum, credem că întregul material diplomatic al ședinței din 9 noiembrie 1962 ar merita să constituie un subiect de reflecție. ■

PREMIILE FUNDAȚIEI CULTURALE MAGAZIN ISTORIC

În 1994, numărul premiilor destinate lucrărilor de valoare deosebită sub raport științific a sporit la patru și ele sunt oferite de prințul Dimitrie Sturdza (premiile *Ion Nistor* și *D.A. Sturdza)* și de familiile Constantin C. Giurescu (premiul *Constantin C. Giurescu)* și Radu R. Rosetti (premiul *Radu R. Rosetti).*

Felicitându-i pe domnii *Gh. Vlad Nistor, Ion Dumitriu-Snagov, Paul Cernovodeanu* și *Mihai Iacobescu,* Fundația Culturală Magazin Istoric așteaptă încă de pe acum propuneri pentru premii ce vor fi acordate la sfârșitul lui 1995 unor lucrări științifice din domeniul istoriei dintre cărțile anului 1994.

Premiul Constantin C. Giurescu (din partea familiei academicianului Constantin C. Giurescu) a fost acordat lucrării *Colapsul unei societăți complexe. Britannia secolului al V-lea,* Editura Erasmus, București, 1993. Valoroasă cercetare originală pe o temă de istorie universală a tânărului lector *Gh. Vlad Nistor,* de la Universitatea din București.

Premiul Ion Nistor (oferit de prințul Dimitrie Sturdza) a fost acordat lucrării *Basarabia. Drama unei provincii românești în context internațional. 1806-1920,* Editura Albatros, București, 1993. Distinsul și temeinicul cercetător *Paul Cernovodeanu,* autor al multor lucrări de referință și descoperitor de nenumărate izvoare inedite în arhive publice și particulare, din țară și străinătate, a dat la iveală o impresionantă frescă istorică a Basarabiei, care excelează prin abundența surselor documentare inedite.

Premiul D.A. Sturdza (oferit tot de prințul Dimitrie Sturdza) a fost conferit lucrării *Raymond Netzhammer Arhiepiscop în România Jurnal de război. 1914-1918,* București. 1993. Un prim volum din memorialistica înaltului prelat și cărturar; ediție critică în limba română, postfață și indici de prof. univ. *Ion Dumitriu-Snagov.*

Premiul Radu R. Rosetti (oferit de familia generalului academician Radu R. Rosetti) a fost obținut de lucrarea *Din istoria Bucovinei,* vol. I (1774-1862), Editura Academiei Române, București, 1993. Lucrarea conferențiarului *Mihai Iacobescu* de la Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava reprezintă o amplă și documentată contribuție consacrată acestei provincii istorice românești strâns integrată fluxului istoriei generale a poporului român.

Iată deci că academicianului *Virgil Cândea,* doctorului *Tahsin Gemil* și istoricului american *Kurt W. Treptow,* laureații din 1993, li se adaugă acum domnii *Gh. Vlad Nistor, Paul Cernovodeanu, Ion Dumitriu-Snagov* și *Mihai Iacobescu.* Șapte premiați ai Fundației Culturale Magazin Istoric în domeniul științelor istorice într-un singur an. Este o mare sursă de încredere să vedem că la aproape 30 de ani de existență, *Magazin istoric,* datorită generozității unor autentici iubitori și slujitori ai Muzei Clio, a devenit o instituție stimulatorie pentru cercetătorii din diferite centre universitare și cu multiple specializări.

Pentru prima oară în arhivele diplomatice germane adevărul despre evadarea lui Horia Sima, conducătorul rebeliunii legionare din ianuarie 1941

DUMITRU HÎNCU

• Killinger pozează în victimă • Horia Sima la Buchenwald, dar nu în lagăr, ci în închisoare • Himmler se abţine de la comentarii • Kaindl sau refuzul unei favori • „În numele celor mai sfinte interese germane“

În numărul precedent am prezentat împrejurările în care s-a produs evadarea lui Horia Sima dintr-un lagăr german, ecourile ei în Germania şi la Bucureşti, apoi măsurile luate pentru prinderea lui. Documentele comunicate atunci despre acest controversat episod n-au constituit, totuşi, decât o parte din cele aflate la îndemâna cercetătorului în Arhiva Ministerului de externe de la Bonn, întru elucidarea acestui caz care, la vremea lui, a agitat mult cercurile conducătoare germane şi române.

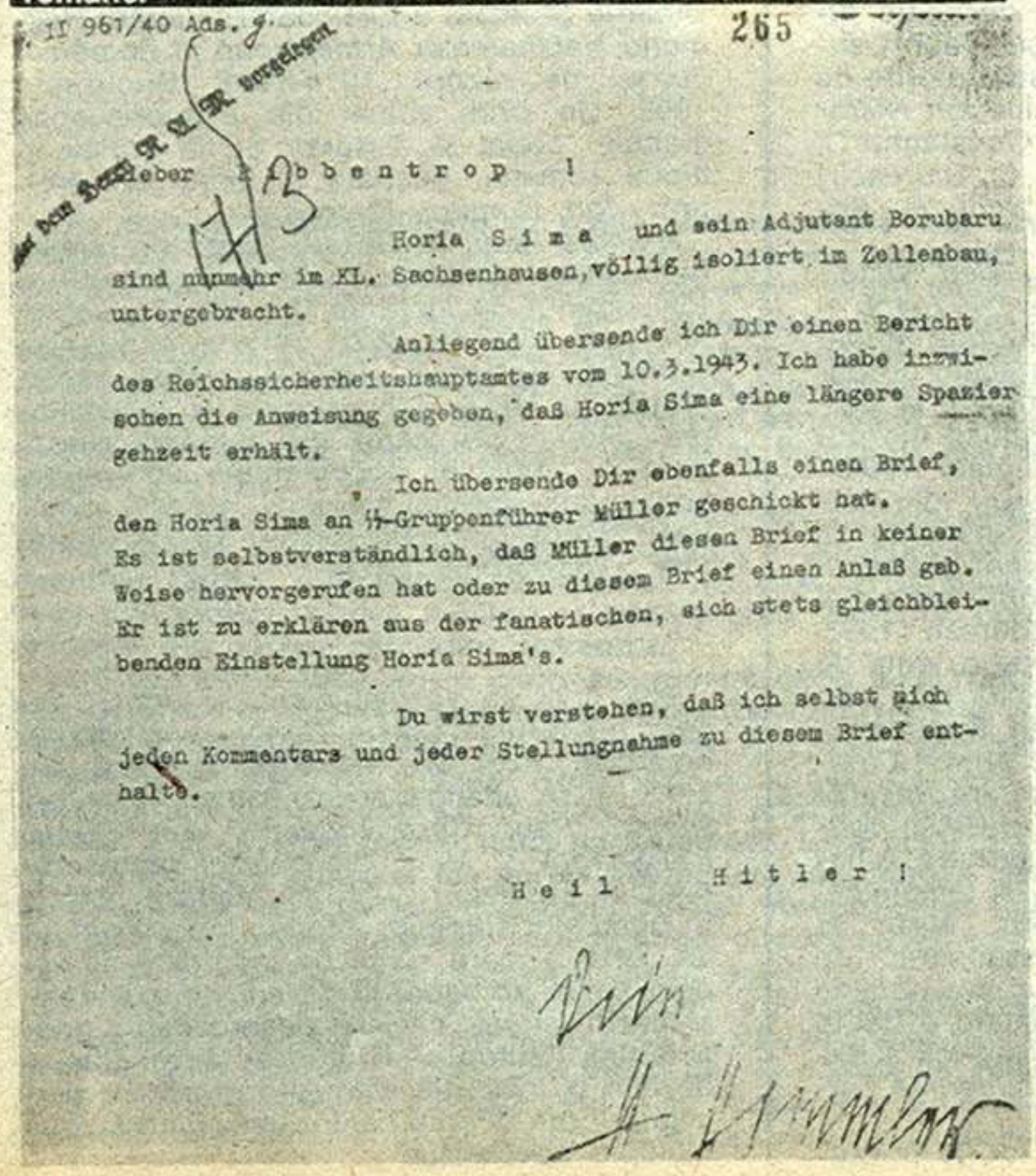

II 961/40 Adj. g. 265

Geheim

Reichsminister von Ribbentrop !

Horia S i m a und sein Adjutant Borubaru sind nunmehr im KL. Sachsenhausen, völlig isoliert im Zellenbau, untergebracht.

Anliegend übersende ich Dir einen Bericht des Reichssicherheitshauptamtes vom 10.3.1943. Ich habe inzwischen die Anweisung gegeben, daß Horia Sima eine längere Spazier gehzeit erhält.

Ich übersende Dir ebenfalls einen Brief, den Horia Sima an SS-Gruppenführer Müller geschickt hat. Es ist selbstverständlich, daß Müller diesen Brief in keiner Weise hervorgerufen hat oder zu diesem Brief einen Anlaß gab. Er ist zu erklären aus der fanatischen, sich stets gleichbleibenden Einstellung Horia Sima's.

Du wirst verstehen, daß ich selbst mich jeden Kommentars und jeder Stellungnahme zu diesem Brief enthalte.

H e i l H i t l e r !

Dein

H. Himmler

Convorbirea dintre Ion Antonescu şi ministrul plenipotenţiar german a fost amănunţit relatată în raportul nr. 2 din 2 ianuarie 1943, expediat de Killinger la Berlin telegrafic, cu menţiunea „Citissime“. Încercând să încălzească oarecum atmosfera, oficialul german a început prin a arăta că tocmai discutase cu vicepreşedintele Consiliului de Miniştri român şi-i comunicase acordul lui Hitler pentru data de 8 ianuarie, propusă de Ion Antonescu pentru o întrevedere cu cel dintâi[1]. La rândul său, Ion Antonescu l-a anunţat pe Killinger că urma să fie însoţit de generalul Ştefleа, şeful Marelui Stat Major, şi de generalul Dobre, ministrul înzestrării armatei.

Generalul Ştefleа se întorsese de puţină vreme de pe front, deci cunoştea exact situaţia armatei române, iar generalul Dobre era foarte bine informat despre necesităţile de muniţie ale armatei, greu încercate. În sfârşit, odată cu Ion Antonescu, urma să plece la Cartierul general al lui Hitler şi Mihai Antonescu, în vederea unor discuţii politice şi economice.

„După care — a relatat Killinger — am transmis mareşalului ştirea că Horia Sima a fost arestat la Roma, iar Borubaru în Germania. Şi, de asemenea, că au fost luate, cum s-a anunţat, măsurile necesare pentru împiedicarea repetării unor astfel de situaţii. Asupra soartei lui Sima şi a legionarilor aflaţi în Germania va decide însuşi Führerul, întrucât, la vremea respectivă, măsura internării legionarilor în Germania a fost luată la dorinţa mareşalului, iar tratamentul aplicat refugiaţilor politici, cărora li se acordă azil în Germania, este hotărât personal de Führer. De altfel, Führerul este ex-

[1] Comunicatul oficial, publicat la sfârşitul întrevederii, a precizat că ea a avut loc la 10 ianuarie 1943.

Scrisoarea lui Himmler către Ribbentrop, prin care îl încunoştinţează despre noul loc de detenţie al lui Horia Sima

trem de indignat de fapta lui Sima".

După acest preambul, s-a trecut la adevăratul obiect al întâlnirii.

În răspunsul lui, a raportat Killinger, Ion Antonescu s-a referit amănunțit la cele comunicate, declarând pe un ton neutru și grav: *„Pe măsură ce se prelungește, războiul este tot mai greu resimțit. Atitudinea mea nu se va schimba deloc. Dar pentru ca, în afară, frontul să reziste și să rămână victorios, este în primul rând nevoie ca în interior să fie liniște. În legătură cu acest lucru, am nevoie ca lucrurile să fie limpezi. În nici un caz nu trebuie să se creadă că Germania n-ar juca cu Horia Sima un joc clar și să se nască bănuiala că ea dorește ca, într-o bună zi, să se folosească de Sima. Și, mai presus de toate, este nevoie ca armata să fie convinsă că între Germania și România totul este în ordine, întrucât altfel ea nu va mai colabora. De aceea, o măsură neechivocă împotriva lui Sima este și în interesul Germaniei și sper să urmeze un gest oficial și ca el să fie adus la cunoștința opiniei publice".*

Killinger își varsă aleanul

Declarația lui Ion Antonescu a fost numaidecât urmată de replica lui Killinger, care s-a arătat uimit că cineva și-ar putea imagina că, la mijloc, ar fi un joc nu prea curat. Alianța dintre Germania și România era trainică și, ca atare, nu putea să existe nici un motiv pentru o astfel de supoziție. În schimb, în România — a ținut să remarce ministrul nazist — existau cercuri care încercau mereu să tulbure bunele relații dintre cele două țări. Și, lansându-se într-o lungă perorație pe această temă care, evident, îi stătea pe suflet, i-a declarat lui Ion Antonescu:

„Sunt fericit că am ocazia să vă vorbesc o dată deschis. Astfel de cercuri sunt peste tot; ele caută să arunce me-

București, 23 ianuarie 1941. După înfrângerea rebeliunii legionare, evacuarea cazărmii gardienilor publici, ocupată temporar de rebeli

Raport către Himmler în legătură cu transferul lui Horia Sima și Borubaru la Sachsenhausen

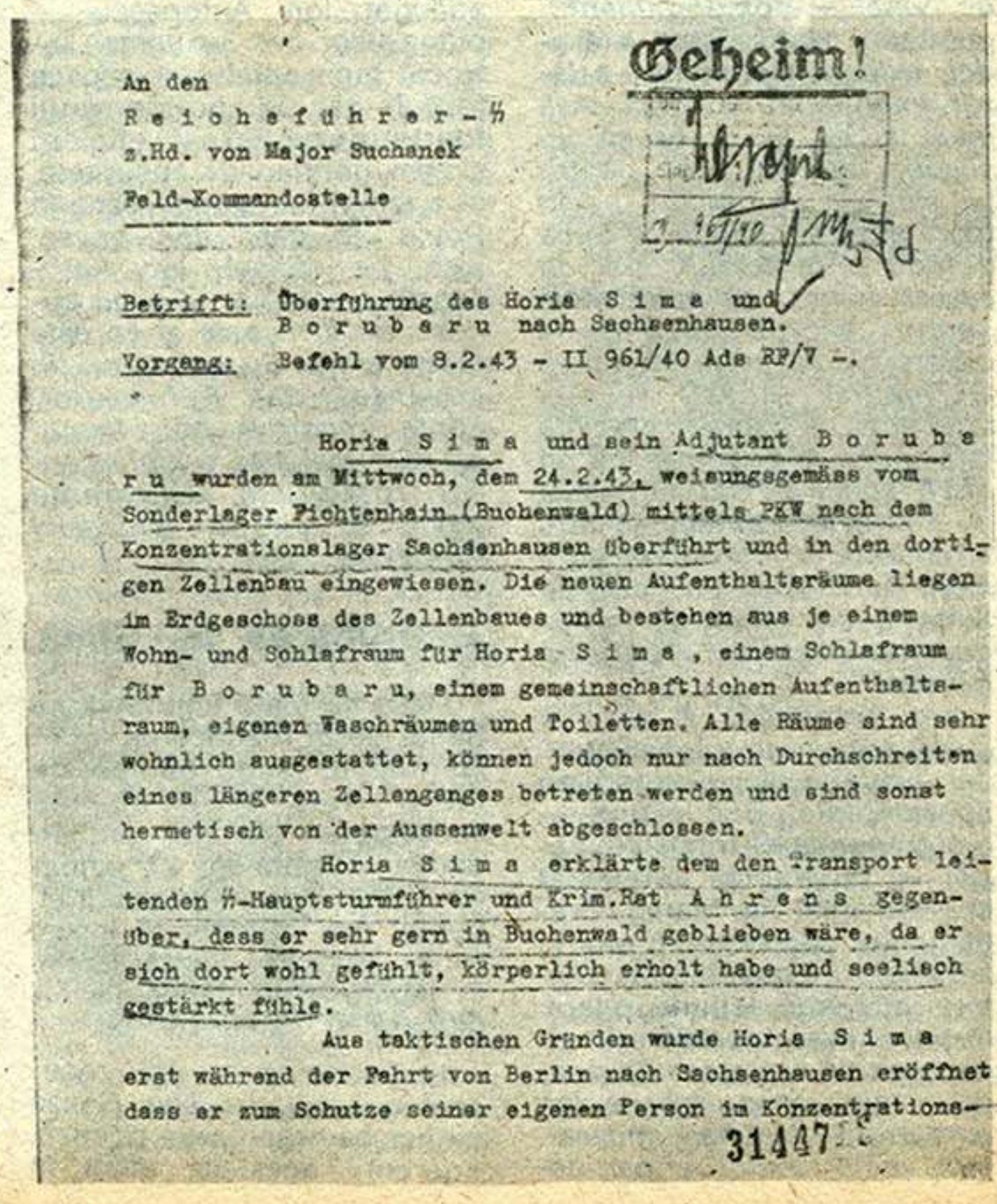

Geheim!

An den
Reichsführer-SS
z.Hd. von Major Suchanek
Feld-Kommandostelle

Betrifft: Überführung des Horia Sima und Borubaru nach Sachsenhausen.

Vorgang: Befehl vom 8.2.43 - II 961/40 Ads RF/V -.

Horia Sima und sein Adjutant Borubaru wurden am Mittwoch, dem 24.2.43, weisungsgemäss vom Sonderlager Pichtenhain (Buchenwald) mittels PKW nach dem Konzentrationslager Sachsenhausen überführt und in den dortigen Zellenbau eingewiesen. Die neuen Aufenthaltsräume liegen im Erdgeschoss des Zellenbaues und bestehen aus je einem Wohn- und Schlafraum für Horia Sima, einem Schlafraum für Borubaru, einem gemeinschaftlichen Aufenthaltsraum, eigenen Waschräumen und Toiletten. Alle Räume sind sehr wohnlich ausgestattet, können jedoch nur nach Durchschreiten eines längeren Zellenganges betreten werden und sind sonst hermetisch von der Aussenwelt abgeschlossen.

Horia Sima erklärte dem den Transport leitenden SS-Hauptsturmführer und Krim.Rat Ahrens gegenüber, dass er sehr gern in Buchenwald geblieben wäre, da er sich dort wohl gefühlt, körperlich erholt habe und seelisch gestärkt fühle.

Aus taktischen Gründen wurde Horia Sima erst während der Fahrt von Berlin nach Sachsenhausen eröffnet dass er zum Schutze seiner eigenen Person im Konzentrations-

31447

reu vina asupra Germaniei, dacă ceva nu este sută la sută în regulă. Acești intriganți vor, și o și spun pe față: o victorie a Germaniei asupra Rusiei ar fi în interesul României, dar ei nu doresc și o victorie a Germaniei asupra Angliei, pentru că ar vrea să vadă revenite vremurile, atât de fericite pentru ei, ale lui Carol. Aceste cercuri răspândesc vorba că cine este pentru mareșal este și pentru Germania și că cine este împotriva mareșalului este și împotriva Germaniei. Ele îi desconsideră pe miniștrii dumneavoastră și pretind că numai o foarte mică parte din guvernul dumneavoastră este pentru Germania. Dacă scade leul, de vină e Germania; dacă evreii sunt duși în răsărit, e pentru că așa a ordonat ministrul german; dacă nu funcționează distribuirea pâinii, e pentru că trupele germane au mâncat-o; dacă trupele române sunt înfrânte, de vină e comandamentul german... Horia Sima a evadat, evident Germania l-a lăsat intenționat să fugă. Așa încât și eu aș putea să fiu sceptic, dar nu sunt, pentru că știu din ce cercuri provin toate acestea. Faptul că Sima a fugit e regretabil, mai cu seamă pentru că pomenitele cercuri profită imediat de ocazie ca să atâțe împotriva Germaniei. Acești veșnici otrăvitori de fântâni prezintă fără încetare Legiunea ca un mare spectru. Dar Legiunea nu mai este o primejdie. Nu-i organizată, n-are arme și o mare parte a ei s-a dezis de Sima și s-a situat de partea dumneavoastră, domnule mareșal".

Ion Antonescu a ascultat atent expozeul lui Killinger, dar i-a contrapus propriile-i considerente. Bucureștiul — a argumentat el trimisului nazist — nu trebuia confundat cu România, iar Maniu, Brătianu sau alții nu erau nici în situația, nici capabili de a întreprinde vreo acțiune în țară. Poporul avea încredere în el, iar opoziția era alcătuită doar din *„mici grupulețe: evrei, comuniști, legionari îndărătnici, vechi membri ai partidelor, grupulețe pe care le pot ușor nimici"*. După care, revenind la fuga lui Sima, a afirmat:

„La vremea respectivă, eu l-am lăsat pe Sima, a cărui ascunzătoare o cunoșteam, să iasă din țară. Este un lucru pe care dumneavoastră îl știți cel mai bine. I-am lăsat să plece din țară ca răniți, soldați în uniforme germane etc., fără ca poporul sau armata să fi știut ceva despre asta. De altfel, dorința de a-i interna în Germania n-a fost chiar unilaterală. Cu o condiție însă: ca Sima și adepții lui să nu desfășoare nici o activitate politică și cu o garanție: ca Sima să nu mai prezinte nici o primejdie de eventuale turburări. Sima a încălcat condiția. Germania nu are nici o obligație față de Sima, ci față de mine, mareșalul Antonescu".

În fine, bănuiala că îndărătul fugii lui Sima s-au aflat forțe care l-au ajutat — a mai adăugat Ion Antonescu — putea ușor găsi un temei, întrucât cum altfel s-ar explica faptul că, în pofida unui foarte dezvoltat și eficient sistem german de securitate, el a izbutit să ajungă până la Roma. În ceea ce-l privea, însă, pe dânsul, Ion Antonescu a conchis: *„Eu nu cunosc decât o cale și ea este foarte clară. Eu am să-mi țin cuvântul dat Führerului. Lupta împotriva bolșevismului este mai ales o luptă pentru românism. Germania poate să aleagă, mareșalul Antonescu însă nu"*.

Deprimarea lui Sima

Măsurile luate împotriva lui Sima, după readucerea lui în Germania, sunt enumerate într-o *Notă către domnul subsecretar de stat Luther*, datată „Westfalen, 21 ianuarie 1943". Prin intermediul ei, Luther era informat că însuși Hitler hotărâse următoarele, în legătură cu căpetenia legionară și camarazii săi:

1) Germania nu mai recunoștea Legiunea sau Garda de fier ca organizație politică. Aderenții acesteia, aflați în Germania, vor fi socotiți refugiați politici obișnuiți și tratați ca atare.

2) Grupul de legionari aflat la Rostock trebuia să muncească mai departe în industria aeronautică. Ei vor trebui să se abțină de la orice activitate politică, să nu părăsească lagărul, să respecte riguros dispozițiile în vigoare și să nu întrețină nici un fel de legături cu alte grupe din alte localități.

3) Legionarii transferați de la Berkenbrück la Buchenwald vor rămâne în acest ultim lagăr și li se va atrage atenția că orice încercare de evadare va avea drept consecință predarea lor către guvernul român.

4) Serviciile germane nu vor mai întreține nici o legătură cu legionarii și se vor abține în viitor de la orice influențare a acestora.

5) Fuga lui Sima va fi făcută publică printr-un comunicat trimis tuturor ziarelor și având acest cuprins: *„Fostul șef al Gărzii de fier române, Horia Sima, care, în februarie 1941, a fugit în Germania, unde i s-a acordat azil, în calitate de refugiat politic, și-a călcat recent angajamentul luat pe cuvânt de onoare și a încercat să părăsească Germania. Încercarea de fugă a fost zădărnicită de organele de siguranță germane. În consecință, atât Horia Sima cât și un grup de foști legionari români au fost internați într-un lagăr de concentrare"*.

6) Luther va aduce cele de mai sus la cunoștința șefului Poliției de Siguranță și S.D.-ului, cerându-i să ia măsurile ce se impun. Executarea ordinelor amintite și supravegherea legionarilor vor rămâne mai departe exclusiv în seama Serviciului de siguranță.

Ulterior, tratamentul rezervat lui Sima a fost în detaliu descris într-un raport secret al Poliției de Siguranță (SS), adresat Reichsführerului SS recte Himmler, la 10 martie 1943. Raportul arată că, la 24 februarie 1943, Sima și Borubaru au fost mutați din lagărul special Fichtenheim (Bu-

chenwald) în lagărul de concentrare Sachsenhausen. Aici li s-au pus la dispoziție un dormitor și o cameră de zi pentru Sima și un dormitor pentru Borubaru, o încăpere comună amândurora, precum și spații proprii pentru spălat și toalete. *„Toate camerele* — specifică raportul — *sunt bine orientate, dar accesibile doar printr-un coridor lung între celule și ermetic izolate de lumea exterioară"*.

Din „rațiuni tactice", abia în cursul transportului de la Berlin la Sachsenhausen i se dezvăluise lui Sima unde urma să fie din nou depus. La început, noua destinație nu i-a stârnit nici o reacție, dar odată ajuns acolo el a cerut să aibă o convorbire între patru ochi cu șeful escortei, consilierul de poliție Ahrens, pe care — vădit deprimat — l-a întrebat:

„Ce-am făcut ca să fiu acum mutat într-o închisoare? Vă rog să transmiteți domnului general Müller, pentru ca el să comunice Reichsführerului SS că nu pot deloc înțelege de ce a intervenit o schimbare atât de drastică în internarea mea. Ar trebui, totuși, să se țină seama de ceea ce eu și Legiunea mea am făcut pentru Germania".

Iar la protestul ipocrit al lui Ahrens că unicul motiv care determinase transferul fusese grija de a se realiza o cât mai bună apărare a persoanei lui Sima și că nu putea încăpea îndoială că atât el, cât și Borubaru se vor simți foarte bine în încăperile puse la dispoziție, Sima a observat: *„Înțeleg prea bine că în situația și în împrejurările politice de acum este necesară o severă internare a persoanei mele, dar această internare s-ar fi putut efectua și la Buchenwald. Securitatea persoanei mele și garanția împotriva altei încercări de fugă ar fi fost asigurate la Buchenwald în cele mai bune condiții. Comunicați-i, vă rog, domnului general Müller că în această închisoare — pentru că altfel nu pot să-i spun — mă ruinez atât fizic, cât și sufletește"*.

În consecință, afirmă semnatarul indescifrabil al raportului, comandantul lagărului, S.S.-Obersturmführerul Kaindl, a fost rugat ca, în limitele prerogativelor sale, să-i permită lui Sima un spor de plimbare pe zi. Kaindl a refuzat însă această favoare, sub cuvânt că internații din corpul de clădire în care se afla Sima nu aveau voie să se vadă între ei și, deci, nu-i putea prelungi durata plimbării.

Fanatic și fidel doar lui însuși

După câteva zile de la primirea acestui raport, Himmler a socotit de cuviință că trebuia să-l informeze și pe Ribbentrop despre noul loc de internare al lui Sima. Ca atare, i-a trimis chiar raportul din care am citat mai sus, însoțit de o notă — din care vedem, printre altele, că cei doi vechi complici se tutuiau și în relațiile oficiale — și din care spicuim: *„Îți mai trimit, de asemenea, și o scrisoare a lui Sima adresată S.S.-Gruppenführerului Müller. Este de la sine înțeles că Müller n-a provocat-o în nici un fel și n-a oferit nici un prilej pentru o asemenea scrisoare. Ea se explică prin fanatismul și poziția mereu fidelă lui însuși a lui Horia Sima.*

Ai să înțelegi că, în ce mă privește, eu mă abțin de la orice comentarii și de la orice luare de atitudine față de această scrisoare".

Așadar — cine ar fi crezut-o? — chiar și pentru Himmler, Sima era un fanatic ce ajunsese să creadă în propriile-i năluci. El se socotise îndreptățit să atragă până și șefului Gestapoului luarea aminte asupra „misiunii istorice a Germaniei" și a sumbrelor comploturi puse la cale de „perfidul Albion" și, evident, de „iudeo-masonerie", comploturi invizibile pentru alții, dar cum nu se poate mai străvezii pentru el. Scrisoarea lui, datată 1 martie 1943, este încă un document semnificativ pentru aberațiile la care puteau — și pot încă împinge — extremismele de toate soiurile. Căci iată ce-i scrisese Horia Sima S.S.-Gruppenführerului Müller: *„Domnule general! Nu cunosc rapoartele pe care le primiți, după cum nu știu nici ce aprecieri se fac atât în România, cât și în Germania despre situația mișcării* [legionare]. *Nu știu ce soartă ne este rezervată, dar de un lucru pot să vă asigur. În toate încercările care se fac în România spre a realiza nimicirea Gărzii de fier în Germania, este mâna Angliei. Se dorește a răpi poporului român ultima speranță într-un viitor mai bun, se dorește sădirea în sufletul poporului a unui vid pe care să fie suprapuse intențiile clare și vizibile ale politicii anglo-iudaice. Consecințele unei asemenea izbânzi iudeo-masonice în România ar avea însă efecte asupra întregii situații din Europa, întrucât România ar deveni astfel un puternic factor propagandistic în mâna Angliei. Iar după ce, prin intrigi engleze, s-ar crea o asemenea situație în România, tot Anglia s-ar folosi de acest prilej pentru a împiedica mobilizarea totală a forțelor europene de către puterile Axei.*

De aceea, domnule general, nu lăsați să apună încrederea guvernului german în Mișcare. V-o spun în numele celor mai sfinte interese germane. Germania are de înfăptuit o misiune istorică, în timp ce englezii și evreii luptă împotriva unirii tuturor forțelor europene sub conducerea Führerului".

Sima a scris cele de mai sus în românește, Müller le-a citit însă în germană. Pentru exactitatea traducerii a garantat — și semnat în josul scrisorii — S.S. Untersturmführer Weber, un personaj astăzi ignorat, dar care a jucat un rol nebănuit de mare și de nefast în difuzarea influenței naziste în România interbelică și asupra căruia vom reveni cu alt prilej. ■

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢĂ...

A. C. CUZA

„7 iunie **[1906]. Mai deunăzi, Ministerul cultelor a trimis o circulară şi la Universitate, invitându-ne ca să participăm la Expoziţia jubiliară care s-a deschis în Bucureşti. Întrucât mă priveşte, am refuzat să particip, răspunzând pe adresă: «Sub-semnatul, în calitate de profesor de economie politică, considerând Expoziţia ca inoportună, fiind prea costisitoare faţă de mizeria ţărănimii — nu va participa».**

Ce să trimet, lucrări în care de zece ani atrag atenţiunea asupra stării de suferinţă a clasei rurale, pentru a lua parte la o expoziţie pentru care se cheltuiesc vreo douăsprezece milioane în zadar?"

Am reprodus acest pasaj din jurnalul lui A.C. Cuza pentru că el are o semnificaţie mai aparte. Pentru a sesiza această semnificaţie sunt necesare însă unele explicaţii.

Anunţată şi pregătită cu mult timp înainte, la 6 iunie 1906, în parcul din Dealul Filaretului (actualmente Parcul Carol), s-a deschis Expoziţia generală română, **prilejuită de jubileul celor 40 de ani de domnie a lui Carol I. Prin prezenţa masivă a delegaţiilor de români din provinciile aflate sub dominaţie străină (materializată această prezenţă, între altele, şi de pavilioanele Bucovinei, Banatului, Ardealului şi Basarabiei) şi manifestările ocazionate de şederea acestora în capitala României, expoziţia şi-a depăşit caracterul pur omagial, fiind o manifestare puternică a unităţii şi solidarităţii neamului românesc. Numeroase personalităţi ale epocii au sesizat acest fapt, Nicolae Iorga în primul rând, care afirma cu mândrie că Bucureştii au fost în acele zile capitala întregului neam românesc.**

Drept este însă şi faptul că nu toată lumea a receptat în acelaşi fel acest eveniment. Adversari vehemenţi ai proiectatei expoziţii au fost în primul rând socialiştii — republicani declaraţi — care şi-au exprimat punctul de vedere printr-un manifest lansat sub titlul Patruzeci de ani de sărăcie, de ruşine şi de robie, **punct de vedere cel puţin subiectiv şi unilateral, căci cele patru decenii însemnaseră cucerirea independenţei şi proclamarea Regatului, modernizarea instituţiilor statului român şi accelerarea progresului economic al ţării. Potrivnice expoziţiei au fost şi alte organizaţii şi personalităţi politice, fără ca opiniile lor să capete însă forme atât de insolent-ofensatoare.**

Revenind la A.C. Cuza, şi el unul dintre opozanţi, vom spune că motivaţia dată de el ni se pare incompletă şi, în parte, nesinceră. Şi iată de ce. Exact cu o lună în urmă, în ziua de 2 mai 1906, în fruntea unui grup de studenţi şi prieteni de idei, efectuase un pelerinaj la mormântul lui Alexandru Ioan Cuza de la Ruginoasa. Iniţiativa îi aparţinuse şi pelerinajul se dorise un omagiu adus celui care, prin lovitura de stat de la 2/14 mai 1864, dizolvând Adunarea electivă cu majorităţi obstrucţioniste, făcuse posibilă împroprietărirea ţăranilor. Calendaristic, 2 mai amintea şi ziua în care, în 1873, departe de ţară, se stinsese din viaţă fostul domnitor Al.I. Cuza.

Din diverse motive, cele mai multe ţinând de oportunismul politic, dar şi altele ce îşi aveau izvorul în sentimente sau resentimente de ordin personal, timp de patru decenii, personalitatea lui Cuza-Vodă fusese estompată sau privită în mod partizan, unii negând-o, alţii contrapunând-o lui Carol I, pentru a-şi procura capital politic. Să fi fost oare A.C. Cuza, cum pretinde, chiar aşa de dezinteresat politic în acţiunea sa? Credem că nu. Fără a exclude sinceritatea unor sentimente de stimă şi preţuire pentru ilustrul său înaintaş (de altfel, cel mai reprezentativ membru al familiei din care şi el însuşi făcea parte), nu este exclusă dorinţa sa de a-şi face, prin astfel de iniţiative oarecum frondiste şi atât de specifice activităţii lui, un nume în viaţa politică de atunci, o modalitate de a atrage atenţia contemporanilor asupra persoanei sale, speculând sentimentele reale ale unei mari părţi ale populaţiei, îndeosebi ale ţăranilor, faţă de fostul domn.

Dar mai importante decât încercarea noastră de a stabili dramul de adevăr cu-

Din jurnalul unui antisemit

prins în afirmațiile lui A.C. Cuza, rămân numeroasele detalii pe care le cuprinde jurnalul său despre domnitorul Al. I. Cuza și ceilalți membri ai familiei sale. El a reținut date și fapte relatate de oameni din anturajul fostului domn, îndeosebi de soția și cumnatul său, respectiv Elena Doamna și Teodor Rosetti.

Fragmentele pe care le publicăm în continuare vor fi relevante în această privință. Textele au fost selectate și pregătite pentru tipar după aceleași criterii pe care le-am utilizat la primul episod. Repetăm că titlul de episod, supratitlul, notele explicative și traducerea pasajelor din limba franceză ne aparțin.

Marian ȘTEFAN

Moartea lui Cuza-Vodă povestită de Elena Doamna

1906

11 mai (Joi, Înălțarea Domnului, 8 ore dimineața). Cu ajutorul lui Dumnezeu, după unsprezece ani de întrerupere, reiau astăzi însemnările mele. Aseară am avut prilejul să văd pe Teodor Rosetti, fratele Doamnei Elena Cuza. L-am întrebat, se înțelege, de impresiunea Doamnei și a lui asupra pelerinajului ce l-am făcut, împreună cu studenții și cetățenii, la Ruginoasa, în ziua de 2 mai. Mi-a spus că, dintr-o parte, ca sentiment generos, am făcut foarte bine că ne-am dus la mormântul marelui Domnitor, dar că din altă parte, poate că nu a fost așa de nimerit, pentru că asemenea manifestațiuni se fac cu zece mii de oameni sau nu se fac. I-am arătat că, după părerea mea, nu putea să treacă anul jubiliar fără a ne arăta recunoștința noastră față de Cuza-Vodă și că trebuia odată să se înceteze cu atitudinea nedemnă față de memoria lui, pe care toate guvernele au căutat să o întunece și toate opozițiile să o agite în contra regelui. De altmintrelea, dacă am fi așteptat să adunăm zece mii de oameni, niciodată această manifestație nu s-ar fi putut face, tocmai din cauza împotrivirei sălbatice a administrației, despre care și acum am avut a ne plânge. Trebuia să se rupă gheața și sperăm că de acum înainte ne vom duce în toți anii la Ruginoasa în ziua de 2 mai și vom fi tot mai mulți.

Mi-a spus apoi că Doamna Elena a fost profund mișcată de telegrama ce i-am dat. În ce-l privește, el e unul din foștii prefecți numiți la 2 mai și împărtășește cu totul părerea mea că aceasta e ziua cea mare în care Cuza-Vodă a salvat țara; își aduce aminte cu cât entuziasm a lucrat atuncea având această convingere. În ce privește cauza urei lui Dimitrie Sturdza, mi-a confirmat în totul faptul cunoscut că Vodă-Cuza l-a dat pe Sturdza afară, prinzându-l că a trădat o depeșă de mare importanță, pe care o cunoscuse numai Cuza-Vodă și Sturdza, ca secretar intim. Același fapt îl știu de la colonelul Lipan, care pe atunci era în București și căruia i s-a povestit faptul de către un camarad în gardă la Palat, tocmai în ziua întâmplării faptului, pe care tot orașul l-a știut.

Teodor Rosetti mi-a povestit că, în 1870, fiind trimes la Berlin, în afacerea căilor ferate[1], a cerut audiență regelui. Vorbind cu M.S. de domnia lui Cuza, Vodă-Carol i-a spus amărât, precum era pe vremea aceea: „Cu cât petrec mai multă vreme în țară, cu atât mă conving că principele Cuza avea dreptate!"

Rosetti, pentru moment, locuiește la Doamna Cuza, care stă în Piatra [Neamț] și care e cu totul retrasă de lume, nemaiprimind aproape pe nimeni.

11 mai (9 ore seara). Astăzi dimineață au venit la mine Teodor Rosetti, fratele Doamnei Elena Cuza și generalul Lambrino, nepotul ei. După ce am mai stat de vorbă, mi-au spus că au venit din partea Doamnei, care dorește mult să mă vadă.

La 4 ore, am fost la Doamna Cuza, care m-a primit cu multă distincțiune, sculându-se și venind înaintea mea: „Mon cher Alexandre, îmi zise sărutându-mă pe frunte, je désirai vous voir pour vous dire que vous n'avez fait un grand plaisir en allant à Ruginoasa[2]". A început apoi, cu vocea tremurândă de emoțiune, să-mi povestească cum, cu prilejul morții lui Vodă-Cuza, rămânând singură în străinătate, doctorii au întrebat-o cum dorește ca să fie îmbălsămat Domnitorul, pe câți ani anume, și că ea ar fi spus că pe 12 ani, ceea ce s-a făcut. Adus în țară, trupul a fost așezat în cavou, însă după câțiva ani, într-una din zile, preotul Vasile Tomescu, care și acum este la Ruginoasa, a venit să-i spună că din sicriul lui Vodă-Cuza curge un fel de apă, care a inundat cavoul. S-a dus să vadă și a trimis îndată pe fratele ei, Mitică Rosetti, la doctorul Scafioti la Galatz, doctorul de casă al lui Vodă-Cuza și al părinților lui, ca să întrebe ce-i de făcut. Scafioti a sfătuit să se descopere sicriul și

[1] Referire la așa-numita „Afacere Stroussberg", ale cărei culise au fost dezvăluite într-un serial publicat în *Magazin istoric*, nr. 2-5/1979.

[2] Dragul meu Alexandru, am vrut să te văd pentru a-ți spune că mi-ai făcut o mare plăcere venind la Ruginoasa.

....Deodată apare la Heidelberg și generalul Davila, desigur trimes de guvern ca spion..."

să se așeze în pământ, ceea ce s-a și făcut, după cum a rămas și până astăzi. Doamna mi-a spus că la ridicarea capacului, trupul domnitorului era așa de bine conservat că parcă dormea. Două zile însă după ce a sfârșit ceremonia așezării trupului [în mormânt] s-a întâmplat nenorocirea cu prințul Dumitru (care se știe că s-a împușcat). Celălalt fiu, Alexandru, era desperat, așa că Doamna, luând cu sine pe fratele mai mic al lui Matei Cantacuzino,[1] Nino, acum secretar de legațiune la Viena, au pleçat cu toții la Montreux. Aice, fiind vreme din cale afară [de] rea, neguroasă, s-au dus la Cannes. Nu mult după aceea, prințul Alexandru, prin colonelul Roznovanu, a făcut cunoștința viitoarei lui soții, Maria Moruzi, așa că se și logodi la Roznov, după care veni să ceară Doamnei consimțământul pentru căsătorie. Înainte de a se căsători, Alexandru făcu însă și testamentul, fără ca Doamna Elena să știe nimic.

După moartea prințului Alexandru, într-o zi, soția lui întrebă pe Doamna dacă știe că Alexandru a lăsat și un testament. Doamna răspunse că nu știe nimic, dar văzând conținutul acelui testament, prin care soția lui Alexandru era instituită legatară universală, cu toată invitațiunea ce i se făcu de a rămânea [la Ruginoasa], ea se duse și nu mai veni. Toate acestea mi le-a povestit Doamna Elena, pentru a se desvinovăți de învinuirile ce se adusese prin presă, cu ocazia pelerinajului, că mormântul Domnitorului era lăsat în părăsire. „Până la șapte ani, îmi spuse Doamna, în toți anii am purtat grijile și am păstrat mormântul în tot timpul cât am fost la Ruginoasa. După ce m-am dus, am plecat cu gândul de a nu mă întoarce, și nu știu ce s-a mai făcut".

Doamna Elena era profund mișcată, având lacrimile în ochi și tremurând la amintirea neînțelegerilor ce a avut să îndure cu prințesa Maria Cuza-Moruzi, care se pare că s-a purtat într-un mod cum nu se poate mai necuviincios. M-a conjurat să nu spun nimic despre aceste neînțelegeri; între altele, mi-a spus că nici hârtiile politice rămase de la Vodă-Cuza nu mai voia să i le dea și nu i le-a dat decât după ce a declarat că ea este hotărâtă să desgroape osemintele Domnitorului și să plece pentru a le înmormânta unde va fi ea. „După ce am umblat în lada unde erau hârtiile și am luat ce era a lui Cuza-Vodă, i-am aruncat cheile, pot zice, în obraz", zise Doamna.

Cu toate acestea, văzând acum starea rea în care a ajuns biserica din Ruginoasa și necesitatea de a se face desgroparea lui Vodă-Cuza, a venit la Iași numai pentru aceasta, ca să se înțeleagă cu princesa Maria Moruzi (fostă Cuza și despărțită acum de Ionel Brătianu, cu care are un băeat)[2], fosta ei noră, pentru a lua cuvenitele măsuri, deoarece reparațiunea ar trebui să coste vreo 40 000 de lei și ea, Doamna Elena, nu dispune de banii aceștia, neputând să dea decât jumătate, cealaltă parte trebuind a fi suportată de principesa Moruzi. S-a stabilit că reparațiunea se va face de către antreprenorul italian Scolari, de aice din Iași, după care se va proceda și la descoperirea rămășițelor lui Cuza-Vodă și ale fiilor săi.

„Aceasta este cauza venirei mele la Iași și e cea din urmă călătorie pe care voi fi făcut-o, înainte de călătoria cea mare, îmi zise Doamna, pe care o doresc să fie cât mai apropiată".

„Și noi cu toții — i-am răspuns — dorim ca Măria Ta să trăiești pe cât mai mult, pentru mângâierea noastră a tuturor și pentru sprijinul atâtor oameni pe care Măria Ta îi ajuți".

„Sunt prea puțini, după dorința mea", îmi răspunse ea.

Vorbind de moartea lui Cuza-Vodă, Doamna Elena mi-a spus că a murit tocmai în noaptea de 2 spre 3 mai, drept la miezul nopții, când și-a dat ultima suflare. Astfel, ziua de 2 mai e și din acest punct de vedere ziua comemorării Domnitorului, pe care și Doamna mi-a spus că bine am ales-o și că bine am făcut de am întreprins pelerinajul în anul acesta...

Spunând Doamnei că aș dori să am o copie fotografică după un frumos portret în aquarelă făcut în atelierul Nadar la Paris, al lui Cuza-Vodă, cerând voe ca să trimet un fotograf la Ruginoasa, Doamna mi-a spus că, deși portretul e al ei, va vorbi cu principesa Moruzi ca să dea voie să se ia copia dorită și că în ce privește acel portret, va stărui să fie pus în biserica de la Ruginoasa.

Am mai vorbit de istoria lui Cuza-Vodă[3], făcută de Xeno-

[1] Matei Cantacuzino (1854-1925), jurist și om politic, profesor universitar la Iași.

[2] Este vorba despre marele istoric Gheorghe I. Brătianu (născut la Ruginoasa în 1893 și mort în închisoare în 1953); despre tragicul său sfârșit, vezi *Magazin istoric*, nr. 3,4/1991.

[3] Titlul exact al lucrării este *Domnia lui Cuza Vodă*, apărută în 1903 la Iași, în două volume (472 și, respectiv, 528 de pagini). Ele reprezentau volumele VII și VIII din sinteza elaborată de marele istoric sub titlul de *Istoria românilor din Dacia Traiană*. În 1930-1931, monografia consacrată lui Cuza-Vodă a apărut într-o nouă ediție revăzută și adăugită, ea reprezentând acum volumele XIII și XIV din ediția a III-a a sintezei lui A.D. Xenopol.

pol, și de dedicațiunea necuviincioasă a acestei opere pretinsei poete „Riria"[1] pe care eu am căutat în zadar să o împiedic. La întreaga noastră convorbire erau de față: Teodor Rosetti, generalul Lambrino și Matei Cantacuzino. Pe la 5.30, venind doctorul Russ, ne-am retras cu toții, lăsând pe Doamna cu doctorul.

Am ieșit cu Teodor Rosetti, cu care m-am dus cu trăsura mea într-o lungă preumblare până dincolo de Școala Vasile Lupu de la Copou. Mi-a povestit câte puțin din viața lui, arătându-mi cu ce începuturi grele a avut de luptat și el. La moartea mamei lor, el a rămas fără nici un ban, deoarece fuseseră datorii de plătit. A intrat în magistratură, după ce făcuse studii de drept și de economie politică la Viena, unde a avut de intim camarad pe Dionisie Marțian[2]. Acesta era sărac lipit pământului, trăind dintr-o bursă de 25 florini pe lună, ce i-o dedea mitropolitul [Andrei] Șaguna mi se pare, dar era foarte cavaler cu prietenii săi. La Vaslui, ca magistrat, Rosetti trăia cu 300 lei pe lună și avea o casă proastă pentru care plătea 60 de galbeni pe an (vreo 700 de lei) și în care nu era chip să te încălzești. În martie 1864 fusese numit profesor de economie politică la Iași, dar pe când își pregătea cursul la țară, iată că intervine 2 mai și e numit prefect de Vaslui, organizând plebiscitul.[3] După căderea lui Cuza-Vodă, a fost trimis la Berlin în afacerea căilor ferate Stroussberg, apoi ca agent diplomatic, și a stat trei ani; reîntors în țară, a fost numit membru la Curtea de casație. Apoi a ajuns prim-ministru. E și astăzi plin de admirație pentru Cuza-Vodă, pe care îl consideră că a fost cel mai mare român de la Ștefan cel Mare. Îmi spunea că Cuza-Vodă nu avea instrucție, dar o inteligență vie și că, cu toate aparențele lui nonșalante și zeflemiste, era cu adevărat mare, când trebuia să fie. La Constantinopole, știe și el că a lăsat o impresie profundă prin atitudinea lui plină de demnitate[4]. Curioasă a fost întrevederea lui cu ambasadorul Angliei, lordul Sytton, care nu tocmai privea bine pe români. Intrând Vodă-Cuza la ambasador și văzând că acesta nu era ce trebuia să fie, având aerul de a voi să stea în picioare, Cuza luă un scaun, se așează călare pe dânsul și pofti apoi și pe nobilul lord să șadă. Și mai caracteristică e scena cu reprezentanții puterilor veniți să-i prezinte o notă colectivă, după revoluția[5] din august

---

[1] Pseudonimul literar al Coraliei (1862-1951), născută Biberi, soția lui A.D. Xenopol. A fost poetă, autoare dramatică și publicistă, contestată de mulți dintre contemporanii săi, autorul jurnalului fiind unul dintre ei.

[2] Dionisie Pop Marțian (1829-1865), economist și statistician. Deși a avut o viață scurtă, a desfășurat o activitate bogată, cu reale contribuții la dezvoltarea sistemului de credit și a învățământului de toate gradele, îndeosebi tehnic și economic.

[3] După lovitura de stat de la 2/14 mai 1864, la 10/22-14/26 mai același an s-a desfășurat un plebiscit în cadrul căruia electoratul trebuia să se pronunțe asupra *Statutului dezvoltător al Convenției de la Paris* și a noii legi electorale; rezultatele au fost: 682. 621 voturi pentru, 1 307 împotrivă și 70 220 abțineri.

[4] Se referă la vizita întreprinsă de Al.I. Cuza la Istanbul în septembrie 1860, dar aprecierile sunt valabile și pentru cea de a doua vizită, din iunie 1864, a cărei desfășurare a fost prezentată și în *Magazin istoric*, nr. 1/1991.

[5] Aluzie la mișcarea urmărind înlăturarea lui Al.I. Cuza, organizată în ziua de 3/15 august 1865 de către conservatori și liberal-radicali („monstruoasa coaliție"), în timp ce domnitorul se afla la o cură de băi în străinătate. Armata și forțele de ordine au reacționat însă cu promptitudine (au existat 20 de morți și câteva zeci de răniți), principalii capi organizatori fiind arestați.

1865. Cuza-Vodă abia sosise din străinătate, că reprezentanții puterilor se și prezentară la Palat. Consulul Austriei, ca decanul corpului diplomatic, scoase nota și voi să o citească. Domnitorul, fără a-i lăsa timp, îi ia nota din mână, o pune în buzunar și congediază pe diplomații veniți cu câteva banalități și glume.

Îmi spune că de nepotism nu era vorba în vremea lui Cuza-Vodă. El, Teodor Rosetti, era membru la Curtea de apel din Iași, ca și tatăl meu Costake Cuza, cu care lucra împreună. Toți se gândeau mai puțin la dânșii decât la Domn și țară, făcându-și o deosebită onoare din serviciile ce puteau să aducă. Cu toate acestea, au fost unii care s-au folosit și au făcut mult rău lui Cuza-Vodă, între aceștia mai ales Neculai Docan, vărul Domnitorului. (Am uitat să spun mai sus că, vorbind cu Doamna de osemintele familiei Cuza și anume, ale moșului Grigore Cuza, ale lui Dumitru Cuza, fratele Domnului, și ale Sultanei, născută Cozadini, mama sa, Doamna mi-a spus că Ion Cuza, tatăl Domnitorului, a murit de holeră în casa lui Neculai Docan și că ar fi fost îngropat la biserica Bărboi, de aice din Iași, dar că, cu toate cercetările făcute, nu a fost în stare să-i afle mormântul, de-aceea osemintele lui nu se găsesc în cavoul de la Ruginoasa).

Cu Teodor Rosetti am vorbit puțin politică, între altele de P.P. Carp. Mi-a spus că acesta a pățit-o cu Cuza-Vodă, pe care întâlnindu-l nu știu în care local public din Viena, și-a permis să-l fixeze cu monoclul în mod ostentativ. Cuza-Vodă, adresându-se către însoțitorul său, a întrebat ca să fie auzit: „Oare cine este obraznicul acela?"

...Despre hârtiile culese de Sturdza în Palatul domnesc, după detronarea lui Cuza-Vodă, Rosetti mi-a spus că ele trebue să se afle în mâinile regelui, după cum a înțeles dintr-un gest al acestuia, când s-a dus să-i vorbească de celelalte documente luate de Doamna de la Ruginoasa și pe care Rosetti a voit să le dea Academiei, prin rege, temându-se ca Sturdza să nu facă cine știe ce, fiind cunoscută firea lui pătimașă. Ce va fi în hârtiile luate de Sturdza nu se știe, dar desigur că de-ar fi fost ceva atingător pentru demnitatea lui Cuza-Vodă, el le-ar fi publicat de mult.

După excursiunea noastră, l-am dus pe Rosetti acasă, rugându-l să nu uite a-mi trimite copia testamentului lui Cuza-Vodă, pe care Doamna Elena mi-a făgăduit-o la plecare...

21 mai. Astăzi pe la 10 dimineața a venit la mine generalul Lambrino, din partea Doamnei Elena Cuza, ca să-mi spuie că Doamna voiește să-mi încredințeze testamentul lui Cuza-Vodă, dar că nu ar dori să-l trimeată prin poștă și nici să-l încredințeze oricui. I-am spus generalului ca să comunice Doamnei expresiunea recunoștinței mele pentru că voește ca un dar atât de prețios să rămâie spre păstrare în familie, după cum a zis Măria Sa, și că mă voi duce eu singur la Piatra N[eamț] pentru a o vedea...

20 septembrie. Chiar în momentul acesta a plecat de la mine Teodor Rosetti, care trece la Piatra ca să vadă pe Doamna Elena. A venit să-mi spună că, după înțelegerea avută cu Doamna, a hotărât să-mi încredințeze mie spre păstrare documentele rămase pe urma lui Cuza-Vodă, de care s-a servit Xenopol, zicându-mi că nu crede că e cineva mai vrednic să le păstreze decât mine. I-am mulțumit foarte mult și l-am rugat să prezinte respectuoasele mele mulțumiri Doamnei pentru încrederea ce-mi arată și în același timp să-i vorbească și de testamentul lui Cuza-Vodă, pe care mi l-a promis de mai înainte.

Vorbind de una de alta, Rosetti mi-a spus că printre conspiratorii de la 11 februarie se afla și generalul [Carol] Davila, deși era omul de casă al lui Cuza-Vodă și mai cu deosebire având aerul să fie devotat Doamnei. Pe când se conspira, după ce se hotărâse cum să [se] procedă cu Domnitorul, rămăsese a se ști ce era de făcut cu Doamna. Chestiune foarte delicată, față de popularitatea de care se bucura Doamna Elena în București. Atunci generalul Davila se însărcină să înlăture această greutate, zicând că el va lua pe Doamna Elena la dânsul acasă. În ziua de 12 februarie se și prezintă la Doamna arătându-se indignat la culme de faptele petrecute și oferind Doamnei ospitalitatea casei sale. Doamna primi. Venind la București, în drum, fără să știe, Rosetti se încrucișă cu Vodă-Cuza, care trecuse prin Ploiești odată cu dânsul, și se grăbi a se duce să iee pe Doamna Elena, pe care o găsi la Davila. Aice întâlni pe un nepot al lui Davila, unul Racoviță, băiat cam naiv, cu care fusese camarad de studii la Paris și care-i destăinui că moșul său [dr. C. Davila], cu toată indignarea lui aparentă, fusese și el unul din conspiratori, ceea ce a putut stabili mai târziu și prin alții.

În 1873, după moartea lui Cuza-Vodă, guvernul de pe atunci[1] era foarte îngrijorat de înmormântarea Domnitorului. Voiau unii să-l ducă pe fostul Domnitor prin București, căutând astfel să provoace neorânduieli cu prilejul funeraliilor. Atunci, deodată apare la Heidelberg [unde murise Al. I Cuza] și generalul Davila, desigur trimes de guvern ca spion, pentru a vedea care erau intențiile familiei — și cerând să vadă pe Doamna Elena, îngrijat de sănătatea ei. Dimitire Rosetti,

[1] Prezidat de Lascăr Catargiu.

celălalt frate al Doamnei, îi comunică refuzul Doamnei de a-l primi, pe motiv că nu are nevoie de nici o îngrijire medicală. Davila insistând, însă, Teodor Rosetti îi spuse încă o dată hotărât, la obiecţiile ce le făcuse, că Doamna nu-l va primi şi că nu pentru alt motiv, dar nu e bolnavă, după care urmă şi o explicaţiune. Davila îl provocă în adevăr pe Rosetti să-i spuie dacă nu cumva are vreo îndoială întrucât îl priveşte. Teodor Rosetti îi spuse atunci că-l va lăsa singur să judece cum se poate aprecia purtarea unui om — purtând şi epolete — care a fost primit — ca prieten — în casa şefului armatei din care făcea parte şi căruia i-a jurat credinţă şi care, abuzând de încrederea şi prietenia ce i se arătau, s-a unit cu trădătorii lui. „Vous prétendez donc que je suis une canaille?" — zise atunci Davila. „C'est vous qui le dites, mon général",[1] îi răspunse Teodor Rosetti, după care conversaţia se întrerupse şi generalul plecă. „Am gândit — îmi spuse Teodor Rosetti — că după aceasta, omul acesta nu-mi va [mai] adresa cuvântul cât va trăi. Doi ani mai târziu, fiind ministru în cabinetul Catargiu şi ducându-mă cu femeea mea la Asilul Elena, l-am întâlnit pe Davila, care mi-a făcut onorurile — «comme un plat valet»[2] —, ca şi cum nimic nu se întâmplase".

Vorbind de înmormântarea lui Cuza-Vodă, Teodor Rosetti îmi spuse că a fost însărcinat să întovărăşească rămăşiţele Domnitorului din străinătate în ţară. De la hotar, vagonul a fost deschis şi la fiecare gară veneau preoţii şi ţăranii să facă rugăciune şi apoi sătenii mergeau să sărute icoana de pe pieptul Domnitorului. La una din gări, un sătean bătrân, apropiindu-se împreună cu un nepot al său care nu putea să ajungă să sărute şi el, l-a ridicat în sus zicându-i: „Uită-te la dânsul, ca să-ţi aduci aminte întotdeauna: acesta te-a făcut om". E cel mai frumos discurs ce l-am auzit atunci rostindu-se, cu prilejul înmormântării, îmi spuse Rosetti. La Ruginoasa, o mulţime imensă era adunată şi o emoţiune profundă îi stăpânea pe toţi şi care până astăzi a rămas neuitată de toţi acei care au asistat. Au vorbit Kogălniceanu, Grădişteanu, Florescu, acesta din urmă fiind însărcinat cu comanda oştirei pe care o concentrase guvernul la Ruginoasa sub cuvânt de paradă, în realitate din cauza îngrijirei ce-i inspira înmormântarea marelui Domn. Venise vreo două regimente de infanterie, cavalerie şi vreo două baterii de artilerie.

8 octombrie. Astăzi m-am întors, după o şedere de trei zile în Bucureşti, de unde am adus documentele lui Cuza-Vodă ce mi-au fost încredinţate spre păstrare de Teodor Rosetti, după înţelegerea avută cu Doamna Elena Cuza. Odată cu acele hârtii, T. Rosetti mi-a dat şi exemplarul olograf al testamentului lui Cuza-Vodă, care fusese încredinţat Doamnei Elena, şi pe care acum mi l-a trimis prin fratele său, dupa cum îmi făgăduise. ■

(Va urma)

[1] Pretinzi deci că sunt o canalie? D-ta ai spus-o, generale.

[2] Ca un oarecare.

O BUCURIE PENTRU PASIONAŢII CONCURSURILOR
MAGAZIN ISTORIC:

NOUL CONCURS

Clio între **da** şi **nu**

- **ATRACTIV • INSTRUCTIV • CAPTIVANT**
- **SUBSTANŢIALE PREMII**

NU EZITAŢI! Asiguraţi-vă din timp procurarea numărului 3/1995, în care veţi afla:

- **Regulamentul concursului**
- **Bibliografia**
- **Primele 11 întrebări**

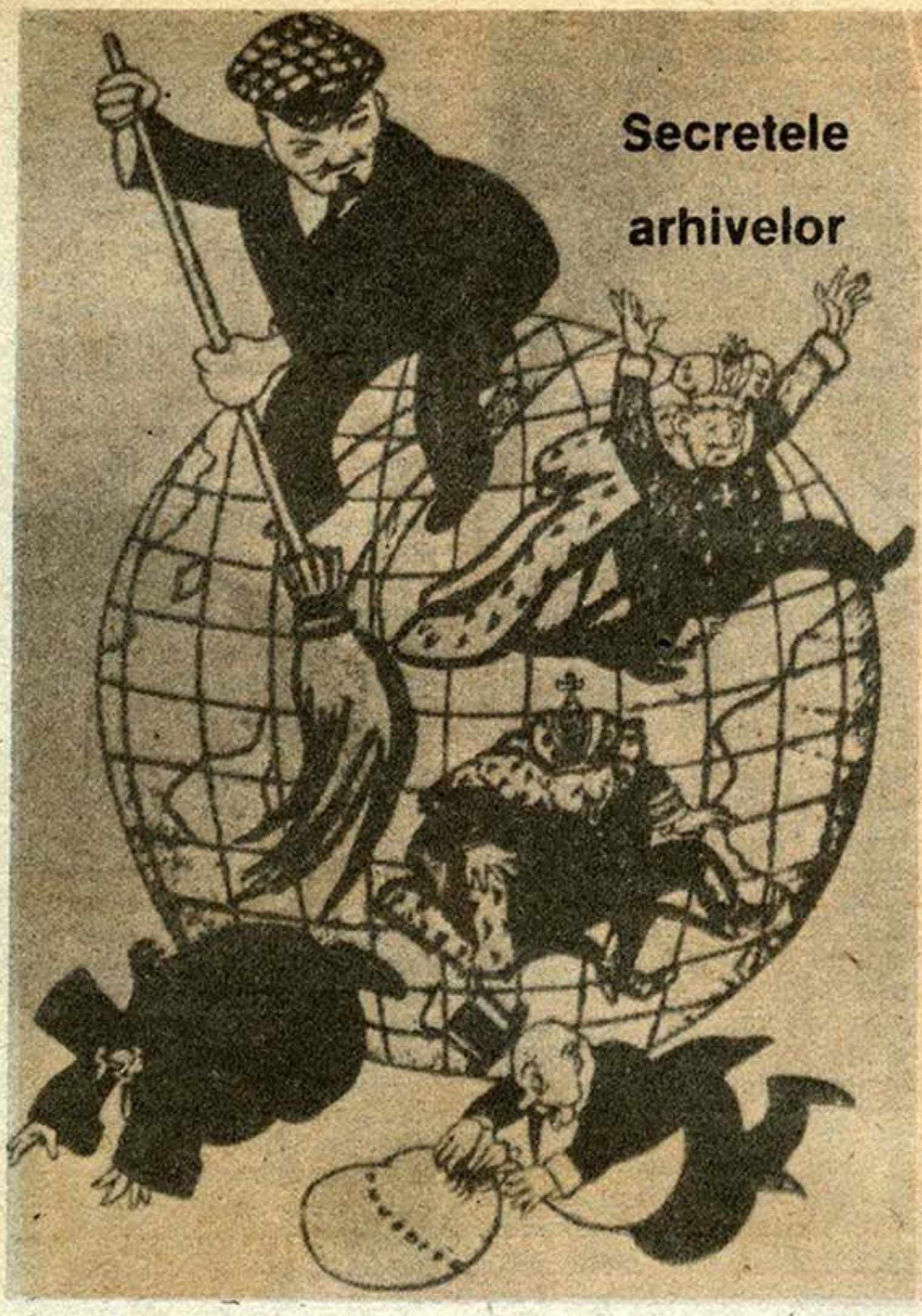

• Călcându-şi pe inimă, bolşevicii renunţă la ideea revoluţiei în India • „Sponsorizare“ în limba chineză şi coreeană • Aur din belşug • Revoluţia mondială se opreşte în faţa Varşoviei • Rudzutak încalcă ordinul • „De bani nu ne plângem“

STEAGUL ROŞU PENTRU TADJ MAHAL

ANATOLI LATÎŞEV

La al IV-lea Congres al Cominternului, din 13 noiembrie 1922, Lenin a prezentat ultimul său raport, înainte de a muri, în faţa comuniştilor din alte ţări[1]. Şi l-a intitulat „Cei cinci ani ai revoluţiei ruse şi perspectivele revoluţiei mondiale“. De la an la an, aceste perspective se modificau în viziunea lui Lenin. Imediat după revoluţia din octombrie, el a sperat ca „pârjolul revoluţiei mondiale“ să cuprindă rapid ţările europene şi, înainte de toate, Germania.

În ianuarie 1919 la Berlin au avut loc lupte de stradă. Lenin jubila de bucurie, după cum reiese dintr-o serie de scrisori adresate de el unor tovarăşi de idei şi publicate recent pentru prima oară de presa rusă.

La 18 martie 1919 Lenin îi telegrafia prin cifru lui Stalin, în calitatea sa de membru al Consiliului Militar Revoluţionar al Frontului de sud, înştiinţându-l că „trebuie accelerată operaţia din Crimeea, pentru a avea mâinile libere, întrucât războiul civil din Germania poate oricând să ne oblige să ne deplasăm spre apus, în ajutorul comuniştilor“. Dar — după cum se ştie — mişcarea grupului Spartakus de la Berlin a fost înăbuşită şi campania plănuită de armata roşie în Germania nu a avut loc.

Au fost înfrânte şi aşa-zisele republici sovietice din Ungaria, Bavaria, Slovacia. Pe scurt, cum spre Occident nu se prea întrezăreau perspective, privirile Kremlinului s-au îndreptat spre Orient.

200 000 ruble pe trimestru

Prezentăm în acest articol, pentru prima oară, două documente din anul 1919 privind politica orientală a bolşevicilor, documente din fondul „secret“ al lui Lenin.

[1] Prezentăm acest articol, într-o formă adaptată, din revista *Novoe vremea*, ce apare la Moscova.

În imagine: *desen satiric din* Novoe vremea *(1993), având ca explicaţie: „Tovarăşul Lenin curăţă pământul de pleavă“.*

„Urgent
Strict secret
Către Consiliul Comisarilor Poporului
Tov. președinte al CCP, V.I. Lenin.

Propunere de alocare către Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe a sumei de 200 000 (două sute de mii) ruble pentru sprijinirea organizațiilor muncitorești din Orient, trimiterea de agitatori în scopuri de propagandă în Orient — pe primul trimestru al anului — ianuarie-martie 1919.

Expunere de motive

În prezent Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe acordă sprijin financiar organizației muncitorești chineze și alianței naționale coreene. Prima dispune de trei sedii la Petrograd, a organizat o bursă chineză a muncii, urmează să deschidă școli și cămine. Din luna ianuarie Comisariatul pune la dispoziția organizației 20 000 (douăzeci de mii) de ruble lunar. La Moscova, pe Bd. Bogoslavski, organizației i s-a alocat o vilă și cât de curând va fi ajutată în organizarea unor cursuri agitatorice și în convocarea unui congres unional al muncitorilor chinezi.

Se vor aloca alte 20 000 (douăzeci de mii) de ruble lunar și 10 000 ruble pentru convocarea congresului.

Organizația coreeană dispune și ea de un local într-o vilă de pe Bd. Bogoslavski și se prevede a i se acorda un sprijin substanțial în editarea unei publicații săptămânale și a unor manifeste.

Comisariatul va trimite periodic agitatori în Extremul Orient în scopul stabilirii de legături cu organizațiile democratice proletare. Asemenea delegații mai sunt propuse în Persia și în India.

Comisariatul va traduce și edita, cu ajutorul Secției de Propagandă, circa 10 broșuri în limbile chineză, coreeană și japoneză. 5 broșuri în limba indiană au fost trimise spre editare la Taşkent. Au mai fost editate apeluri către muncitori și soldați în limbile arabă și azerbaidjană.

Importanța activității Comisariatului în direcția mai sus arătată nu mai necesită explicații, ea a fost remarcată deja în paginile presei imperialiste dușmane.

Semnat: Locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe, L. Karahan. Șef al Secției Orient, Voznesenski".

Documentul este datat 20 februarie 1919 și are apostila lui Lenin: „Să fie analizat în Consiliul Comisarilor Poporului".

Ajutor în arme pentru India

La sfârșitul lunii mai, Lenin a primit un raport al secretarului Comisariatului, privind călătoria sa în unele țări din Orient — Japonia, China, India, Turcia, Egipt. În acest document erau abordate probleme privind dezvoltarea mișcării revoluționare în aceste țări. Iar la 3 iunie, Lenin primea o scrisoare de la un profesor indian pe tema luptei împotriva imperialismului englez în India și ruga să-i fie publicat un articol despre bolșevism, „pentru a câștiga sufletul musulmanilor la mișcarea bolșevică". Cicerin, comisarul poporului pentru afaceri externe, a fost însărcinat să se ocupe de cererea profesorului indian.

O a doua scrisoare a lui Lenin, tot din fondul „secret", scrisă de mână, este expediată în Turkestan, lui Șalva Eliava:

„Tov. Eliava! În Turkestan trebuie creată repede o bază, chiar dacă mică, dar *de sine stătătoare;* să se facă cartușe (mașini trimitem noi), să fie reparată muniția de război, să se extragă petrol, cărbune, fier.

Am vorbit cu Rudzutak, vine pe 17 X și aduce câte ceva.

De bani nu ne plângem, vom trimite aur destul și monede străine de aur, dacă vă angajați să cumpărați (de la ofițerii și soldații englezi, de la negustorii din Persia etc.) muniție de război și să stabiliți prin Persia, India etc. rela-

Politica abilă a primului-ministru britanic Lloyd-George a salvat — și ea — India de bolșevism

G. Zinoviev și Cominternul urmăreau instăpânirea revoluției mondiale, dar..

... Cicerin (dreapta) avea deja alte priorități.

ții cu Europa și America. În vederea acestui lucru trebuie să căutați urgent oameni devotați, în stare să ajungă în punctele portuare și de acolo să facă legături pe vapoarele unor țări neutre, cu negustori, marinari și contrabandiști etc. Evident, afacerea trebuie să se desfășoare ultraconspirativ (așa cum se lucra în timpul țarului). Arme, legături cu America și Europa, ajutor popoarelor Orientului în lupta cu imperialismul. Cu o ocazie trimiteți-mi răspuns prin radio (cifrat) și înștiințați-mă despre cele mai importante evenimente și cerințe.

Cu salutări. Lenin".

Șalva Eliava nu a dus la îndeplinire indicațiile lui Lenin, pentru că nu a ajuns la locul de destinație, multe zone din Turkestan aflându-se sub ocupația trupelor generalului alb Kolceak (cum scrie Eliava, în autobiografia sa).

La începutul anului 1920, generalul Andrei Snesarev, geograf militar și savant-orientalist, comandant al Academiei Marelui Stat Major între anii 1919-1921, sublinia în lecțiile sale că nodul gordian al tuturor problemelor din Orientul Mijlociu îl constituie rivalitatea între Rusia și Anglia. Pentru el, „prin Orientul Mijlociu se înțelegea teritoriul în care intra India ca obiectiv de cucerit, o grupare de state-tampon și marele Turkestan rusesc — ca bază a operațiilor de pregătire pentru cucerirea Indiei". Snesarev propunea și două trasee posibile pentru desfășurarea operației militare, cu scopul ieșirii la mările sudului: prin Afganistan și direct în India. La plenara CC al partidului comunist (b) din 20 septembrie 1920, s-a analizat „Propunerea de ajutor în arme pentru India". Plenara a hotărât ca „în principiu să fie date arme și aur Indiei, urmând a se preciza cantitățile și termenele".

Dar, curând, interesul bolșevicilor pentru extinderea pârjolului revoluționar în Asia s-a stins. În principal, din cauza tensionării relațiilor sovieto-poloneze.

Mustrarea lui Kalinin

După insuccesele armatei roșii în fața Varșoviei, Lenin și-a pus mari speranțe în încheierea acordului comercial cu Anglia, ceea ce nu l-a împiedicat să plănuiască exportul de revoluție pe direcția apuseană. Abia în 22 septembrie 1920, el a declarat categoric: „Perioada războiului de apărare cu imperialismul mondial s-a încheiat, putem și trebuie să folosim situația militară pentru a începe războiul ofensiv". Dar un „război ofensiv" plănuit de el contra Poloniei și Germaniei, Ungariei și Cehoslovaciei, nicidecum contra Orientului.

La 19 noiembrie 1920 Lenin îi dădea sarcină expresă lui Cicerin să se ocupe de acordul cu Anglia. În sfârșit, la 16 martie 1921, L. Krasin, reprezentant al delegației comerciale sovietice la Londra, și Robert Horne, ministrul britanic al finanțelor, au semnat un acord comercial provizoriu anglo-sovietic, pe care o săptămână mai târziu, primul ministru englez Lloyd-George l-a definit ca o recunoaștere *de facto* a Republicii Sovietelor de către Marea Britanie. A fost un moment crucial în politica externă a Rusiei Sovietice în perioada NEP-ului. Cele două țări se angajau să nu acționeze în scopuri dușmane una contra celeilalte, să nu facă propagandă — directă sau mascată — împotriva instituțiilor Imperiului britanic și, respectiv Republicii Sovietice, să se abțină de la orice încercare de încurajare a unor acțiuni dușmănoase, militare, diplomatice sau de orice natură desfășurate de popoarele Asiei împotriva intereselor britanice sau Imperiului britanic, India și statul independent Afganistan fiind direct vizate.

Dar, în arhiva centrală a KGB, se păstrează proiectul unei scrisori din 19 mai 1921, o notă a lui Kalinin către președintele Biroului pentru Asia Mijlocie a Partidului comunist (b) din Rusia, I. Rudzutak: „În ziarul moscovit «Pravda» din 11 mai a fost publicată o telegramă din Taşkent, datată 5 mai, în care se afirmă că ați declarat că «dacă în rândurile țărănimii din Asia Centrală va fi desfășurată o intensă activitate comunistă, ea va deveni în scurt timp avanpostul mișcării comuniste din Orient și atunci țări asuprite ca India, Persia, Afganistan și altele vor înțelege că Rusia Sovietică și Internaționala III vor putea elibera de jugul colonial pe muncitorii diferitelor naționalități». Declarația dv. poate fi interpretată ca o chemare la extinderea în Orient a unei mișcări îndreptate împotriva autorității Angliei în India. De aceea ea reprezintă o încălcare a acordului ruso-englez din 16 martie, prin care guvernul rus s-a obligat să se abțină de la orice tentativă de încurajare a popoarelor Orientului la acțiuni împotriva intereselor britanice sau Imperiului britanic...

Vă pun în vedere că încălcarea de către un reprezentant oficial al puterii sovietice a unui articol dintr-un acord internațional încheiat de guvernul sovietic este o acțiune ce contravine intereselor vitale ale Republicii Sovietelor. Insist pentru adoptarea, de către toate instituțiile Republicii Turkestan și de către reprezentanții RSFSR în Turkestan, a măsurilor necesare pentru evitarea în viitor a repetării unor asemenea încălcări a acordului anglo-rus din 16 martie.

Cu salutări comuniste,
M. Kalinin"

Începuse perioada conflictelor dintre conducerea Cominternului, orientată spre extinderea „revoluției mondiale", și Comisariatul poporului pentru afaceri externe, care urmărea recunoașterea diplomatică internațională a Rusiei sovietice. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN

CEL MAI SECRET NUME DIN NKVD

PAVEL A. SUDOPLATOV

Soția lui Sudoplatov era evreică. Prietenul lui cel mai bun și colaboratorul cel mai apropiat, Eitingon, era evreu. Mulți dintre subordonații săi — mai ales cei cu foarte bune rezultate în activitatea desfășurată dincolo de granițele U.R.S.S. — erau evrei. Toate acestea vor cântări, probabil, greu în modul cum vor judeca unii descrierea pe care o face Sudoplatov, în cartea sa Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness — A Soviet Spymaster **(Operațiuni speciale. Memoriile unui martor nedorit — un maestru al spionajului sovietic), de Pavel Sudoplatov și Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. și Leona P. Schecter, apărută la Little, Brown and Company, în 1994, a cărei recenzare pentru cititorii revistei** Magazin istoric **o continuăm),— episodului Complotului doctorilor.**

Subiectul este delicat pentru că tema antisemitismului — atât a originilor, cât și manifestările concrete în timp — este abordată de ambele părți cu prejudecăți, mai mult sau mai puțin explicite. La nivel comun, principalele „tare" atribuite unui evreu sunt faptul că are bani și relații. Acest din urmă aspect ține de întinderea diasporei evreiești și de solidaritatea fără egal a membrilor ei, creată și consolidată de secole de persecuții.

Sudoplatov, fără a insista asupra cauzelor fenomenului se referă la precedentele cazuri de persecuții antisemite din perioada stalinistă. Subiect abordat și de Christopher Andrew și Oleg Gordievski în istoria KGB-ului, recent apărută și într-o versiune românească la editura All. Cei doi autori dădeau următoarea explicație pentru prezența în număr mare a evreilor în partidul bolșevic: „Antisemitismul stimulat de stat constituie o explicație la răspândirea mai rapidă a marxismului printre evrei, comparativ cu alte etnii din imperiul rus". Și tot ei apreciau KGB-ul drept „secțiunea cea mai antisemită a instituțiilor sovietice... În spatele obsesiei permanente a anumitor ofițeri KGB, privitor la conspirațiile sioniste și «subversiunea ideologică», transpare mitologia antisemită propagată de Ohrana". După cum vom vedea din relatarea lui Sudoplatov, cel puțin în ceea ce privește sectorul informații externe, în prima fază a existenței sale, s-a bazat foarte mult pe evrei. Și asta dintr-o rațiune foarte simplă: erau singurii care puteau penetra cu ușurință în mediile occidentale, imediat după venirea bolșevicilor la putere.

Dar să urmărim în continuare cum a luat naștere Complotul doctorilor, în ce a constat și cum s-a terminat. Să mai spunem doar că, spre deosebire de capitolul consacrat „colaborării" savanților atomiști americani cu organele de informații sovietice, acesta nu a stârnit nici o reacție în mediile occidentale.

California din Crimeea

Contrar opiniei larg răspândite că antisemitismul a fost principalul motiv pentru care Stalin i-a persecutat pe evrei, eu consider că a fost doar o armă, nu strategia lui determinantă. În 1944 și prima jumătate a anului 1945, motivația strategică a lui Stalin a fost să folosească problema evreiască drept monedă de schimb pentru a atrage capital evreiesc la reconstrucția Uniunii Sovietice, afectată de război, și pentru a influența raportul de forțe în Orientul Mijlociu în perioada postbelică. Stalin plănuia să se folosească de aspirația evreilor de a-și crea o țară pentru a atrage credite occidentale.

Proiecte de a forma o republică evreiască au existat cu adevărat. Ele se bazau pe o scrisoare trimisă lui Stalin de către Comitetul antifascist al evreilor. Scrisoarea — care avea să se dovedească o piatră de răscruce în viața evrei-

lor din Uniunea Sovietică — a fost scrisă de Solomon Mikhoels, un îndrăgit actor al Teatrului evreiesc de stat și un membru de frunte al comunității, de Șahne Epștein, secretarul executiv al comitetului, și de Itik Feffer, poet și membru al comitetului, care l-a însoțit pe Mikhoels în turneul efectuat în S.U.A., din iunie până în decembrie 1943.

Stalin renunță

Această scrisoare, adresată lui Stalin și datată 15 februarie 1944, a fost mai târziu arătată lui Viaceslav Molotov de către Solomon Lozovski, adjunct al ministrului de externe și supervizor al Comitetului antifascist al evreilor. Din instrucțiunile lui Molotov, el a revăzut scrisoarea, a redatat-o 21 februarie și a readresat-o lui Molotov. La 24 februarie, scrisoarea a fost înregistrată la secretariatul lui Molotov, cu numărul M-23314; în aceeași zi, cu adnotarea lui Molotov pe ea, a fost dirijată către Gheorghi Malenkov, secretar al CC al partidului comunist, Anastas Mikoian, ministrul comerțului exterior, A.S. Șcerbakov, secretar al comitetului de partid al Moscovei și șef al directoratului politic al forțelor armate, și către Aleksei Voznesenski, președintele GOSPLAN, comitetul de stat al planificării. Scrisoarea, a cărei existență este oficial admisă de revistele partidului comunist, încă nu a fost dată publicității și nu a fost prezentată, împreună cu materiale ale Comitetului antifascist evreiesc, la Washington, în timpul vizitei președintelui Elțîn, în 1992. Grigori Heifeț mi-a spus că scrisoarea cuprindea propuneri în detaliu pentru un plan de creare a Republicii Socialiste Crimeea, o țară pentru evreii din toată lumea. Realizarea lui cerea redislocarea întregii populații care locuia în Crimeea. În martie și aprilie 1944, tătarii de acolo au fost deportați cu forța: 150 000 oameni au fost mutați în Uzbekistan. Faptul că scrisoarea și ordinul de a-i muta pe tătari purtau practic aceeași dată — 14 și 15 februarie — a fost o simplă coincidență. Ordinul de evacuare a tătarilor fusese dat de Stalin — ei erau acuzați de a fi colaborat cu naziștii — mai devreme, dar a ajuns la Beria pentru semnat cu o zi înainte de a se primi scrisoarea Comitetului antifascist evreiesc.

Coordonarea și executarea planului lui Stalin de atragere a capitalurilor evreiești a fost încredințată lui Heifeț, care a organizat turneul lui Mikhoels în America, în 1943 (vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1994).

Sudoplatov face și un scurt istoric al problemei evreiești în U.R.S.S. La începutul anilor '20 — spune el — când s-a instalat regimul bolșevic, exista o preponderență a numelor evreiești în pozițiile administrative, la toate nivelurile, pentru că „ei aveau gradul de educație care să le permită să ocupe acele posturi". În anii 1922-1923 s-au organizat razii contra liderilor grupărilor secrete naționaliste, evreiești sau de alte origini. Dar Poliți Țion, poliția organizației sioniste, a înșelat vigilența echipelor de filaj ale GPU-ului în mai multe rânduri. La Odesa, ofițerii GPU-ului au fost atrași într-un cimitir îndepărtat și bătuți. Ironia era că evreii care lucrau în secția ucraineană a GPU-ului primiseră însărcinarea să se ocupe de mișcarea sionistă! Liderii evrei au fost fie exilați, fie li s-a permis să emigreze. În 1933 s-au introdus actele de identitate și evreii erau identificați ca un grup național. Ei continuau să dețină poziții cheie în toate ministerele importante. Directiva Comitetului Central din 1939 a introdus, pentru prima oară, o limitare a numărului de reprezentanți ai unei singure naționalități care puteau ocupa asemenea posturi în ministere de importanță deosebită. Dar, cum precizează Sudoplatov, cea mai mare parte a colegilor săi evrei se aflau deja la post și nu au fost afectați de respectiva măsură. Stabilirea unei regiuni autonome evreiești în Birobijan, în 1928, a fost făcută de Stalin doar cu intenția de a consolida granița din Orientul Îndepărtat, nu pentru a-i favoriza pe evrei.

Planul de a atrage capital american era legat de ideea unui stat evreiesc în Crimeea — ceea ce noi numeam California din Crimeea. După cum mi-a spus Heifeț, în cercurile evreiești din S.U.A. s-a discutat mult în jurul proiectului. Foarte interesat era Eric Johnston, președintele Camerei de Comerț a S.U.A., care în iunie 1944 a fost primit de Stalin, împreună cu ambasadorul Averell Harriman, pentru a discuta refacerea zonelor cu populație evreiască numeroasă din Bielorusia, cât și reașezarea evreilor în Crimeea. Johnston i-a prezentat lui Stalin un foarte atrăgător tablou al creditelor americane pe termen lung ce vor fi acordate pentru acest scop Uniunii Sovietice după război.

Mikhoels s-a bazat foarte mult pe Feffer, agent al NKVD, controlat personal de către comisarul securității statului, Leonid Raihman, director adjunct al Directoratului II (contraspionaj). De câteva ori, chiar Beria, s-a întâlnit cu Feffer într-o casă conspirativă, pentru a discuta proiectul unei republici sovietice evreiești, încurajându-l în această direcție.

Apoi, în iunie 1945, după Ialta și victoria asupra lui Hitler, Stalin a dat un decret prin care declara Crimeea doar regiune administrativă, nu republică. Înainte de război Crimeea fusese o republică autonomă, cu o puternică reprezentare tătărască la toate nivelurile guvernamentale. În noiembrie 1945, când Harriman a încercat să ajungă la Stalin, prin Molotov, pentru a discuta cooperarea economică, cererea lui a fost respinsă. Aparent, Stalin renunțase la planul unei republici evreiești în Crimeea. „Stalin avea o părere diferită în privința soluționării problemei evreiești. El nu sprijinea ideea unei republici

evreiești în Crimeea. Fără altă consecință, scrisoarea [Comitetului antifascist evreiesc] și-a găsit locul în arhivă. A fost scoasă ani mai târziu și i s-a dat chipul potrivit pentru condamnarea multor oameni inocenți" — scrie Arkadi Vaksberg în nr. 7/1993 din *Literaturnaia Gazeta*, ca răspuns la întrebarea unui cititor dacă ideea întemeierii unei republici evreiești în Crimeea a fost o provocare pusă la cale de Beria pentru a declanșa o campanie antievreiască sau dacă într-adevăr a existat o scrisoare către Stalin.

Adevăratul scop al eforturilor sovieticilor

După război, Stalin a preferat să joace un alt joc, cel al penetrării mișcării sioniste. Până în 1948, Marea Britanie a deținut mandatul primit de la Liga Națiunilor pentru administrarea teritoriului Palestinei. Stalin și Molotov au căutat să calmeze temerile britanicilor că vor fi scoși din Palestina prin întemeierea unui stat evreiesc acolo. În parte, susținerea creării unui teritoriu pentru evrei în Crimeea avea menirea de a-i ajuta pe aliații noștri britanici. Era o diversiune pentru liderii comunității evreiești mondiale, ca să îi împiedice să se concentreze asupra Palestinei. Când a devenit limpede, la sfârșitul anului 1945, că Stalin nu avea de gând să dea consistență aluziilor sale anterioare despre o republică evreiască în Crimeea, englezii și americanii au creat Comitetul anglo-american pentru Palestina, lăsând deoparte U.R.S.S. Ceea ce contravenea unei înțelegeri prealabile, că vor fi consultări în comun ale celor trei aliați din vremea războiului.

În aprilie 1946, Dekanozov, adjunct al ministrului de externe, și Vîșinski, alt adjunct, au trimis un memorandum lui Stalin și Molotov, subliniind că U.R.S.S. a fost umilită. Problema palestiniană urma să fie rezolvată fără Uniunea Sovietică. Ei sugerau să se formuleze, la nivelul conducerii, o politică oficială care să privească în mod favorabil crearea unui stat evreiesc în Palestina. Sub un nume de împrumut, cu consimțământul lui Molotov, Vîșinski a publicat un articol în revista *Novoe Vremea*, afirmând necesitatea creării unui stat evreiesc democratic pe teritoriul aflat sub mandat britanic. În mod clar, intenția era să se consolideze poziția sovietică în Orientul Mijlociu și să fie subminată influența britanică în statele arabe — care se opuneau creării statului evreiesc — punând în evidență incapacitatea mandatarilor de a-i opri pe evrei.

În paralel cu această mișcare politică, mi s-a ordonat, în 1946, să trimit agenți în Palestina, prin România. Ei trebuiau să creeze o rețea ilegală, care să ia parte la acțiuni de sabotaj și de luptă contra britanicilor. Am numit trei ofițeri: Iosif Garbuz, Aleksandr Semionov (numele adevărat: Taubman; fusese adjunctul lui Grigulevici în mișcarea ilegală din Lituania și contribuise la lichidarea lui Rudolf Klement la Paris, în 1938) și Iulius Kolesnikov. Semionov și Kolesnikov s-au stabilit în Haifa și au constituit două rețele, dar nu au luat parte la vreo acțiune de sabotaj contra britanicilor. Kolesnikov a organizat transportul spre Palestina a unor arme și grenade antitanc, luate de la germanii capturați în România. Garbuz a rămas în România, strângând candidații pentru stabilirea în viitorul Israel.

Când am primit ordinul să plantez agenți în Palestina și să furnizez muniție organizațiilor de gherila evreiești, mi-a fost limpede că deși îi ajutam pe evrei, adevăratul scop al eforturilor noastre era să ne creăm propria rețea în cadrul structurii militare și politice sioniste. Evreii luptau pentru independență și erau

Solomon Mikhoels în timpul turneului întreprins în S.U.A., în 1943

strâns-legați de americani. Ei nu puteau fi sub influența noastră în măsura în care se găsea Europa de Est, dar simțeam că era important să fim prezenți acolo. Heifeț mi-a spus că încă din 1943, Litvinov, într-un mesaj către Molotov, de la Washington, a subliniat că Palestina și crearea unui stat evreiesc aveau să devină o problemă majoră a vieții politice internaționale postbelice.

Abia în a doua jumătate a anului 1946 Stalin, nemulțumit de contactele cu lumea evreiască din afara U.R.S.S. și de cererile evreilor de acasă, simțindu-se izolat din cauza poziției comune americano-britanice față de Palestina, a început să stimuleze o campanie antievreiască. Ea avea să culmineze cu epurarea evreilor din partid, serviciul diplomatic, armată și serviciile secrete. Campania de antisemitism repeta epurările din anii '30, o altă manevră a lui Stalin pentru a lichida toate centrele de putere din cadrul birocrației, pentru a le înlocui cu personaje noi, mai slabe, care să nu îi amenințe supremația politică.

În octombrie 1946, Abakumov, proaspăt numit ministru al securității statului, i-a trimis lui Stalin o scrisoare în care îi acuza pe liderii Comitetului antifascist evreiesc de faptul că puneau preocupările evreiești mai presus de interesele sovietice. Abakumov le reproșa, printre altele, că cereau înapoi casele pe care le avuseseră în teritoriile ocupate de germani. Mikhoels intervenise personal, într-o problemă spinoasă, căci ținuturile respective fuseseră devastate de război și erau destule probleme locative și așa.

Singura șansă pentru a evita bătaia

Imaginați-vă, în sistemul disciplinei de partid din U.R.S.S., că, brusc, un om cu reputație internațională și cu autoritate începe să acționeze din proprie inițiativă. Mikhoels era condamnat. Situația s-a deteriorat în 1947. Obrucinikov, adjunctul ministrului securității statului, care răspundea de problemele de personal, a dat o dispoziție orală să nu mai fie angajați evrei în aparatul ministerului. Expresia „Cosmopoliți fără rădăcină" a devenit sinonimă cu evreii; ea însemna că sovieticii de origine evreiască împărtășeau valori comune cu evreii occidentali și de aceea nu puteau fi loiali pe deplin Uniunii Sovietice. Această mișcare anticosmopolită a coincis cu o modificare a balanței de forță din jurul lui Stalin.

Prima victimă a fost Mikhoels. Lui Stalin i-a fost teamă că acesta era capabil să dezlănțuiască forțe ce nu puteau fi controlate. A fost omorât în ianuarie 1948, la ordinul expres al lui Stalin. Asasinatul nu i-a fost încredințat lui Sudoplatov — probabil din cauza faptului că soția lui era evreică, după cum crede el. De îndeplinirea lui s-a ocupat colonelul Lebedev, dirijat de ministrul securității din Bielorusia, Lavrenti Tsanava, și de adjunctul lui Abakumov, Ogolțov. Dus la dacea *lui Tsanava, de lângă Minsk, Mikhoels a fost zgâriat cu un ac otrăvit, apoi aruncat sub roțile unui camion.*

Lupta pentru putere desfășurată între 1948-1952 a evoluat în campania antisemită cunoscută sub numele de Complotul doctorilor. De fapt, el nu a cuprins doar evrei. Pe de o parte, Stalin, cu ajutorul lui Malenkov și Hrușciov, încerca să înlăture vechea gardă și pe Beria. Țapii ispășitori în așa-numita „conspirație" evreiască urmau să fie Molotov, Voroșilov și Mikoian. Adevărul despre inițierea Complotului doctorilor nu a fost dat la iveală, nici măcar de glasnost-ul lui Gorbaciov, pentru că era vorba despre o luptă pentru putere la Kremlin, în preajma morții lui Stalin, care a angrenat întreaga conducere.

Se crede în general că Complotul doctorilor a început cu isterica scrisoare către Stalin care îi acuza pe doctorii evrei că plănuiau să ucidă conducerea politică prin tratamente greșite și otrăvire. Scrisoarea îi aparținea Lidiei Timașiuk, doctoriță la policlinica din Kremlin. Ea fusese scrisă și trimisă lui Stalin nu în 1952, înainte de arestarea doctorilor, ci în august 1948. Ea îl acuza pe academicianul V.N. Vinogradov că îl tratase greșit și îl omorâse pe Jdanov. Inițial, răspunsul lui Stalin a fost „cepuha", „prostie". Scrisoarea a fost păstrată la dosar trei ani, fiind scoasă la iveală abia la sfârșitul anului 1951. Toți membrii Biroului politic știau de existența scrisorii, cât și de reacția lui Stalin.

Eu am crezut întotdeauna că Abakumov inițiase Complotul doctorilor ca o prelungire a acțiunii contra cosmopoliților. Am aflat că lucrurile stăteau altfel în 1990, când procuratura militară m-a consultat, ca martor, în cazul reinvestigării represiunilor postbelice ale lui Abakumov. În loc să fie inițiatorul complotului, Abakumov fusese una dintre victime. La arestarea lui în 1951, a fost acuzat că a distrus dovezi ale complotului ce viza omorârea lui Stalin pentru că vroia să pună mâna pe putere.

Unealta aleasă a fost un locotenent-colonel, Mihail Riumin, un om primitiv și un antisemit convins. În plus, el se afla într-o situație dificilă, pentru că pierduse un dosar în autobuz, pe drumul de la închisoarea Lefortovo până la Lubianka, și ascunsese că tatăl său fusese culac, fratele și sora condamnați pentru furt, iar socrul ofițer în armata lui Kolceak. A acceptat să scrie o scrisoare în care îl denunța pe Abakumov. A trebuit să o rescrie de 11 ori, până când a reușit să-i dea forma dorită. Deja, un număr de doctori evrei fuseseră arestați. Riumin a fost numit adjunct al ministrului securității statului. Lui Abakumov i s-a pus în cârcă și ascunderea crimelor soției — evreică — a lui Molotov, Polina Jemciujina, acoperindu-i contactele cu Golda Meir. Abakumov, în ciuda torturilor la

care a fost supus, a refuzat să recunoască acuzațiile care i se aduceau. Până la urmă, singura mărturie „grea" a venit din partea colonelului Naum Șvarțman, care a „recunoscut" că era adjunctul lui Abakumov în cadrul organizației teroriste evreiești, că avusese relații homosexuale cu Abakumov, fiul său și cu ambasadorul britanic, în general, tot ce i s-a pus în cârcă. De fapt, colonelul Șvarțman, care lucrase la Direcția anchetă, știa că singura șansă pentru a evita bătaia era să recunoască totul. În același timp, a inventat cele mai trăznite povești, încercând să obțină o examinare psihiatrică.

Eliberat și iar arestat

Stalin a ordonat arestarea tuturor generalilor și colonelilor evrei din Ministerul securității statului.

La început nu mi-am dat seama ce se întâmpla pentru că arestările nu erau anunțate. Am realizat că ceva nu era în regulă atunci când nu am reușit să îl găsesc pe colonelul Subnikov, șeful sectorului american din Directoratul de contraspionaj. Doar el deținea informația despre un agent, de care aveam nevoie. Deși eram șeful Biroului diversiuni și informații și general-locotenent, nimeni nu îmi explica unde îl puteam găsi. Supărat, i-am telefonat generalului Pitovranov, șeful contraspionajului, dar am aflat cu surprindere că și el dispăruse. Am înțeles atunci că se repeta schema epurărilor dinainte de război.

În stadiul final al Conspirației evreiești, în 1952, povestea a scăpat de sub controlul celor care lansaseră. Conspirația pentru o secesiunea Crimeei a fost rezolvată prin executarea tuturor membrilor Comitetului evreiesc antifascist care fuseseră arestați. Heifeț a fost ținut în viață pentru a depune mărturie contra lui Beria și Molotov. La sfârșitul lunii februarie 1953, în preajma morții lui Stalin, am remarcat că Ignatiev nu mai era chiar atât de sigur pe sine și mi-am spus că valul de antisemitism era în scădere. Venise vremea ca anchetatorii să se transforme în martori nedoriți și să fie eliminați. După moartea lui Stalin, Beria l-a acuzat pe Ignatiev că a înșelat partidul și l-a dat afară. Ulterior, Ignatiev, ca și Mesețov și Koniahin, au fost promovați de Hrușciov și Malenkov în posturi importante din Comitetul Central.

Moartea lui Stalin a pus capăt Complotului doctorilor, dar antisemitismul a rămas un factor puternic. Beria a inițiat dezvăluirea falsurilor care paralizaseră țara într-un val de frică paranoică și a început să îi reabiliteze pe doctorii arestați, dar adevărul nu i-a adus doar prieteni. În mai 1953, după moartea lui Stalin, Zoia Zarubina, care ajunsese decana Institutului de limbi străine din Moscova și secretară de partid, a aflat, la o ședință confidențială, că Beria își ascundea originea evreiască. Peste două luni a fost arestat și executat.

Complotul doctorilor a deteriorat grav imaginea profesiunii de medic în societatea rusească și a creat un sentiment de neîncredere față de aceștia.

Chiar și în acea atmosferă antisemită, începută în vremea lui Stalin și continuată de Hrușciov, s-a păstrat un mod de abordare „selectiv", care a permis ca un grup de intelectuali evrei și profesioniști de înaltă calificare să își poată realiza carierele în cadrul sistemului sovietic. Dar complotul sionist și căderea lui Beria au pus capăt utilizării evreilor în posturi importante din serviciul de informații sau în Comitetul Central. Din câte știu, KGB-ul a utilizat, în anii '60 și '70, doar doi ofițeri, fără funcții înalte, pentru operații curente contra organizațiilor sioniste. Prezența unui mare număr de evrei în serviciile de informații, ca până în 1948, a luat sfârșit.

Într-o societate închisă, precum U.R.S.S., crearea statului Israel, în 1948, i-a transformat pe evrei în singurul grup național important care aveau o altă țară. În mod automat, ei au devenit suspecți că își împart loialitatea, mai ales după ce evreii i-au înfrânt pe arabi în războiul din 1948. Mândria care a marcat victoria militară a revitalizat conștiința evreilor sovietici. Evreilor și germanilor nu li s-a permis să-și constituie republici proprii în U.R.S.S. Tot așa, grecii au fost deportați din Crimeea în Uzbekistan.

După moartea lui Stalin, Beria mi-a cerut să îl folosesc pe Ivan Maiski, fostul ambasador la Londra, pentru a prezenta Occidentului noua noastră politică externă. Fedotov, care îi revizuia cazul, m-a sfătuit să nu mă întâlnesc personal cu el. „Pavel Anatolievici, de la prima întâlnire cu el, când l-am anunțat: «Vă aflați în biroul generalului Fedotov, șeful contraspionajului, căruia i s-a ordonat să stabilească netemeinicia acuzațiilor care vi s-au adus și circumstanțele arestării nelegale», a început să-mi mărturisească că a fost mai întâi spion japonez, apoi britanic și ulterior american". Încerca astfel să scape de tortură. A refuzat să creadă că Stalin murise și fusese îngropat; a spus că era o provocare menită să îl compromită.

Sudoplatov a acceptat să îl lase să se mai odihnească vreme de trei săptămâni. Din nenorocire, după arestarea lui Beria, Malenkov și Molotov l-au acuzat pe Maiski că ar fi complotat cu Beria, urmărind să devină ministru de externe, și l-au trimis înapoi la pușcărie, unde a făcut o depresie nervoasă.

Cazul complotiștilor evrei din serviciul de securitate a fost definitiv închis la mijlocul lunii mai 1953. Propunerile de reabilitare a membrilor Comitetului antifascist evreiesc executați au fost refuzate de Hrușciov până în 1955. ■

(Va urma)

Prezentare, adaptare și versiune românească:
Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

Cartea străină

Întocmită îndeosebi pe dezvăluirile personale ale scriitoarei Martha Bibescu, încredințate propriului ei jurnal, dar și pe „secretele" vieții ei strecurate în cărțile sale de mare succes și în egală măsură pe documente din arhiva personală a familiei Bibescu, lucrarea La Princesse Bibesco. La dernière orchidée, **semnată de scriitorul și istoricul francez GHISLAIN DE DIESBACH (născut la Le Hâvre, în 1931), reprezintă deopotrivă o biografie realizată cu multă disponibilitate pentru sufletul feminin și o carte de atmosferă, cartea unei epoci, cea în care a trăit Martha Bibescu (1886-1973).**

În numărul trecut al revistei noastre am părăsit o Marthă cu sufletul tremurând de emoția revederii cu Kronprinzul, la Berlin.

În pădurea de la Sans-Souci

Pentru ea, soarele înalțat a doua zi, 15 iunie 1909, îi va aduce cele mai glorioase clipe din viață. Zi cu ore de vis, a căror amintire va ilumina îndelunga ei viață și a cărei ultimă rază îi va îndulci crepusculul. În 1923, când Imperiul german era năruit, când o nouă Europă depășea dezastrul și când Wilhelm se afla în exil, ea evoca nu fără nostalgie apoteoza acestei zile: „Oh! Pariserplatz! Oh! Această Poartă Brandemburg pe sub care a trecut Napoleon, despre care a vorbit Chateaubriand și care s-a deschis pentru trecerea mea în 1909... Istoria, cu *I* mare îmi strângea inima cu o angoasă pe care nu îndrăzneam să o mărturisesc și pe care o găseam încântătoare... *(Jurnal,* 18 ianuarie 1923).

Este, într-adevăr, foarte frumos în această dimineață de 15 iunie. Orașul este înecat într-o lumină caldă. La 10.15, Kronprinzul vine să o ia pe Martha de la „Hotel Bristol", pentru a o conduce să viziteze Berlinul. Șofează el personal un Mercedes decapotabil. În spatele lui un servitor în livrea cântă la o trompetă de argint trei note dintr-un leitmotiv din *Siegfried,* ca să-i avertizeze pe pietoni. Automobilul alunecă în lungul trotuarelor, trecătorii, alertați de trompeta de argint, îmbulzindu-se pentru a-și aclama prințul. Merg mai întâi la palatul împăratului Frederic, unde prințul și-a petrecut copilăria. După schimbarea gărzii, în sunetul tobelor, el îi arată apartamentele private ale lui Wilhelm II. În cabinetul de lucru al suveranului, Martha remarcă un mare drapel britanic, pavilionul de pe „Victoria and Albert", pe care împăratul l-a păstrat în amintirea unei croaziere pe iachtul bunicii sale.

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

— Intram aici tremurând, la 15 ani, ca și la 20, îi mărturisește Kronprinzul, dar găsisem un mijloc al meu de a depăși mânia pe care mi-o inspira potopul de insulte paterne, nejuste și totdeauna adresate în prezența unor martori, pentru a mă umili și mai mult. Îmi imaginam că judecătorii invitați de tata erau goi și purtau pălării înalte. De îndată această imagine grotescă mă ajuta să îmi păstrez sângele rece...

Ieșind de la palat, automobilul o ia cu mare viteză spre poarta Brandemburg. Suflând în trompetă, servitorul le deschide calea triumfal, în mijlocul aclamațiilor și saluturilor. Fără a încetini, mașina trece cu toată viteza pe sub arcul principal al porții, privilegiu exclusiv al familiei imperiale și onoare pe care Martha o gustă cu voluptate. La Tiergarten, unde merg apoi, prințul o urcă până în vârful turnului, pentru a admira panorama Berlinului. Acolo ea îi face o fotografie lui, aplecat lejer peste balustradă, într-o poză care îl amintește un pic pe Lucifer, arătându-i lui Christ imperiul mondial.

După-amiază, prințul moștenitor vine să o ia din nou pe Martha, însoțită de George, de data aceasta, pentru a-i prezenta pe amândoi soției lui, prințesa Cécile, pe atunci însărcinată cu al treilea copil. Pentru a profita de timpul frumos, hotărăsc să meargă să se plimbe în parcul Sans-Souci. Kronprinzul și Martha urcă într-o mașină ușoară, de 4 persoane, urmați de prințesa Cécile, într-o alta, de George și de un general din suită în a treia mașină. La întoarcere, Kronprinzul taie pădurea pentru a ajunge la palatul Marbre, fără nici o îndoială pentru a rămâne singur cu pasagera lui. Soarele este încă sus. O aromă de pini, de iasomie și tei îi transmută pe cei doi într-o tandră moleșeală. „Poezie de o oră, va nota Martha seara. Mi-a jurat prietenie eternă și pură. Oh! Ce fericire!" După-amiaza se încheie printr-o vizită la grajduri cu prințesa Cécile. Poate simțind o vagă remușcare, Kronprinzul se apropie de soția lui și îi atinge obrazul cu buzele.

Atent la cele mai mici detalii, GHISLAIN DE DIESBACH, autorul cărții pe baza căreia este întocmit acest text, remarcă faptul că pentru

dineu, Martha, care și-a adus cu ea o rochie de seară, se îmbracă — destul de ciudat — în cabinetul de toaletă al Kronprinzului, fără să precizeze dacă acela asistă la operație. Dineul, intim, nu reunește decât familiari: prințul Emmanuel de Salm cu Sofia, fiica arhiducelui Frederic, și cele două domnișoare de onoare ale prințesei moștenitoare, d-rele von Trotter și von Stumm, care o privesc insistent pe Martha, cu o curiozitate aproape insolentă, șocate, fără îndoială, să-și vadă prințul susținând conversația cu această străină. Martha este plasată la stânga stăpânului casei, „în partea inimii", îi murmură el. După dineu, o mașină de la curte îi conduce pe Bibești la hotel.

Zilele care urmează acestor momente îmbătătoare sunt un fel de lună de miere, își notează Martha în *Jurnal*, iar GHISLAIN DE DIESBACH se grăbește să ne comunice acest lucru. Ele încep cu o plimbare la castelul unde Frederic II a petrecut-o pe a lui, excursie pe care Martha o rezumă astfel, seara: „O cursă încântătoare, care a durat mai bine de două ore. Am fost singură cu el în automobil, așezată la dreapta lui. Era atât de apoape de mine. Mi-a vorbit despre viața lui curată, mi-a mărturisit totul cu o încredere naivă. Îmi părea că îi văd inima copilăroasă".

Pe 17 și 18 iunie, din nou rendez-vous-uri, alte plimbări exaltate. Pe 17 se întâlnesc în fața castelului lui Wilhelm: „Era îmbrăcat în alb și bleu închis, ca un adolescent englez", scrie Martha, care poartă o ținută roz și o pălărie mare neagră. Cei doi se admiră reciproc, pentru a încheia râzând: „Ce eleganți suntem!" A doua zi, prințul, evocând toaleta ei din ajun, îi declară:

— M-am simțit atât de rău ieri dimineață, din cauza dumitale. Am fost mai degrabă tulburat de d-ta. Erai atât de răpitoare...

Cu Kaiserul, la bordul lui „Hohenzollern"

Cei doi trebuie să se smulgă din această atmosferă idilică, pentru a merge la regatele de la Kiel, ținta oficială a acestei călătorii în Germania. În drum Bibeștii se opresc la Hamburg pentru a asista la cursele ecvestre, una dintre principalele manifestări mondene ale sezonului, în prezența familiei imperiale. La Hamburg, sunt primiți de prințul Eitel-Friedrich, al doilea fiu al lui Wilhelm II. Martha Bibescu se miră să vadă un Hohenzollern iubind atât de mult bijuteriile. La hipodrom este prezentată suveranilor. Împărăteasa va spune

Mama Marthei, Emma Lahovary, mult prea ocupată de ea însăși pentru a mai avea timp pentru fiica ei...

mai târziu fiului ei cel mare că i-au plăcut ochii tinerei femei „nu pentru că erau albaștri, ci pentru că se uitau la tine ca dinspre un suflet autentic". La ieșirea de pe terenul de curse, Kronprinzul, văzând-o pe Martha, extaziată în fața unei grămezi de baloane multicolore, pe care un negustor le ținea în vârful unui băț, îi oferă tot setul. Mulțimea, care îl recunoaște pe prințul moștenitor, se amuză de a-l vedea atât de copil și îl aplaudă.

Seara, după dineu, el își face apariția la hotel. De data asta în ținută de marinar: „Tinerețe, zvelțețe, frumusețe", psalmodiază Martha în extaz. A doua zi, 21 iunie, se reia acest refren al gloriei soldatului devenit marinar, pentru a participa la regate: „Dimineața la mare... Cei trei fii ai împăratului... Cel mai zvelt, cel mai elegant, unicul este el. Câtă grație, câtă inocență! Când trece, escadronul îl salută în sunet de goarnă. Glorie acestui tânăr bărbat!"

După dineul de la Clubul Nautic, ea notează în agendă: „Discuție hotărâtoare". Să fi fost în fine seara când Kronprinzul i-a vorbit despre poziția lui față de tatăl său și de eventualitatea de a-i succeda pentru a salva imperiul și pacea? Sau această „discuție hotărâtoare" nu este decât un angajament sentimental, mărturisirea unui bărbat cu fiecare zi tot mai îndrăgostit?

Ca și în cazul sejurului Kronprinzului în România, Martha va scrie despre călătoria ei în Prusia mai multe versiuni, în care abordarea problemei abdicării și a consecințelor sale este localizată când la Potsdam, la întoarcerea din plimbarea în pădurile de la Sans-Souci, când la Kiel. S-ar părea mai degrabă că prințul era prea îndrăgostit pentru a mai vorbi despre altceva decât despre sentimentele care îl încercau și de aceea nu a vrut deloc să și le ascundă.

Pe 22 iunie — ne relatează în continuare GHISLAIN DE DIESBACH — el o ia pe Martha la Plon, castel din sec. XVIII, unde și-a făcut o parte din educație. Afară este furtună, plouă, cei doi sunt uzi până la piele. Prințul are aerul unei pisici căzute într-o fântână, iar Martha, sub pălăria ei mare din care curg șiroaie, seamănă cu o Ofelie pescuită pe mal. În timpul vizitei, prințul îi mărturisește tristețea lui de a fi trebuit să spună adio copilăriei și bucuria de a o vedea pe ea acolo unde cândva a locuit el. Când se trezește, a doua zi, Martha are surpriza să primească trei pălării trimise într-un gest galant de Kronprinz, pentru a înlocui pe cea compromisă în ajun de ploaie.

Din zori, el a alergat prin magazine, însoțit de fratele

lui Adalbert. Prințul Adalbert, amuzat, în ciuda respectului pe care i-l datorează, ca frate mai mare, îl tachinează cu blândețe și îi fredonează — când îl vede cu Martha — arii sentimentale. Odată cu pălăriile, sosește și vestea că Wilhelm II a intrat în port cu iachtul său „Hohenzollern", pentru a asista la regatele din 24 iunie. Bibeștii vor putea asista de pe torpilorul pus la dispoziție de Kronprinz. Când împăratul va decide, ei vor fi conduși la bordul lui „Hohenzollern", unde însuși suveranul le va da onorurile. Pe „Hohenzollern", Bibeștii sunt primiți de amiralul Tirpitz, care îi roagă să-l aștepte pe împărat, ocupat să treacă în revistă echipajul unei nave de război engleze.

Așteptarea este scurtă, ne asigură GHISLAIN DE DIESBACH. Wilhelm II apare și începe prin a le arăta celor doi cabina fiicei lui, prințesa Victoria: „apartamentul Marii Domnișoare", cum spune el. Sunt admirate succesiv marea sală și mica sală de mese, salonul cu numeroasele fotografii regale, în ramele lor de argint, ce dau un aer de capelă, apoi postul comandantului. „De aici conduc eu imperiul", se adresează împăratul Marthei, arătând spre încăperea cu fotoliu, o masă mare, acoperită de hărți de marină, și un telefon. Este singura mobilă.

— Dar acum am o sarcină mai importantă de îndeplinit: să vă însoțesc să vizitați casa mea pe mare. Imperiul poate să aștepte...

În drum spre țărm, Bibeștii se încrucișează cu iachtul prințului de Monaco, având la bord doi deputați francezi, d-nii Paul Boncour și Ceccaldi, pe care Wilhelm II, în ciuda insistenței lui Albert I de Monaco, nu a vrut să-i vadă, pentru că el nu-i primise pe socialiștii germani la Curte. După-amiaza se încheie la vila prințului Adalbert, iar seara printr-un supeu pe care Bibeștii îl dau în onoarea Kronprinzului. Destul de bizar, Martha Bibescu încheie eliptic povestea acestei zile, din nou triumfală pentru ea, prin trei cuvinte: „Bucurie, Fericire, Morală".

Două zile mai târziu, Kronprinzul participă la alte noi regate, unde ia premiul VI. La dineul oferit de prințul Adalbert, Kronprinzul, care a plasat-o pe Martha în dreapta lui, îi spune suspinând, întristat de plecarea iminentă a Bibeștilor:

— De zece zile de când suntem împreună am vorbit mai serios decât am făcut-o în toți anii vieții mele și îmi place grozav să vorbesc serios.

În seara aceea este prezentă acolo și o americancă bogată, care pretinde că citește viitorul în liniile palmei. După ce examinează palma tânărului prinț, apoi pe cea a Marthei, ea le spune că sunt

Tatăl ei Jean Lahovary...

predestinați unul altuia și vor rămâne prieteni toată viața.

A doua zi, când cei doi îi fac o vizită pe iacht, ea le repetă ce le-a spus în ziua precedentă. Kronprinzul, căpătând curaj după această confirmare, îi șoptește la ureche Marthei: „Te ador".

27 iunie este ultima din zilele minunate de la Berlin și Kiel. Un ultim dineu îi reunește pe Kronprinz și pe Bibești la castelul din Plön; încet-încet, pe măsură ce se instalează amurgul, o undă de melancolie coboară asupra convivilor. Cu un gest de adio, Kronprinzul îi dă Marthei un sonet compus de el, anunțând trandafirii pe care îi va trimite a doua zi la hotel.

Goethe eclipsat de Kronprinz

În trenul care, pe 29 iunie, o duce spre Paris, Martha are tot timpul să viseze la orele de neuitat petrecute la Berlin și să citească și răscitească sonetul pe care îl găsește deosebit de frumos, căci în cazul prinților, ca și al militarilor, cel mai mic efort literar are ceva ingenuu și emoționant. Ea notează în agenda sa, iar GHISLAIN DE DIESBACH notează: „Ar fi prea trist să pronunț cuvântul adio, când noi știm că Dumnezeu este cu noi și că timpul, care azi pare a ne despărți, lucrează pentru a ne reîntâlni".

Această revedere nu se lasă așteptată. Martha a promis prințului că îl va revedea la Weimar peste 15 zile. Ea se abandonează cu multă voluptate acestui vis de fericire, pentru că George nu este cu ea să o agaseze cu permanenta lui proastă dispoziție sau să o revolte prin grosolănia lui. A plecat la Stuttgart să-și aleagă un nou Mercedes, de la firma Benz. Martha este deci singură, pradă viselor ei. Dar niciodată o femeie frumoasă nu rămâne mult timp singură, remarcă, pe bună dreptate, GHISLAIN DE DIESBACH. Șeful de tren vine să o anunțe că un domn care o cunoaște o întreabă dacă acceptă să ia dejunul cu el. Este Jules Cambon, ambasadorul Franței la Berlin, pe care Wilhelm II ținea mult să-l vadă înlocuit prin ducele de Rohan.

Parisul este pustiu în luna iulie, dar Martha savurează această liniște ce îi permite să se gândească la un prieten aflat departe, pe care îl numește, printr-o imprudentă anticipare, „Prietenul III", sperând că tatăl lui va abdica în curând, permițându-i fiului să devină Wilhelm III. Ea, atât de îndrăgostită de literatură, uită faimoasa mustrare a lui Victor Hugo: „Nu, viitorul nu este al nimănui".

De la Kiel, de la Berlin sau din alte locuri, scrisori — dar mai ales telegrame — curg

puhoi în strada Marceau (unde Bibeștii au închiriat un apartament), trădând starea de disperare și de răvășeală în care se află expeditorul lor de la despărțirea de Martha. Scrisă sub emoția de bun rămas, prima scrisoare lasă să se înțeleagă că dacă împăratul și împărăteasa, cuceriți de frumusețea tinerei prințese Bibescu, înțeleg admirația fiului lor pentru ea, prințesa Cécile începe să o găsească puțin exagerată. Cu multă candoare, Kronprinzul o asigură pe Martha că va încerca să o facă să înțeleagă situația pe soția lui și mai ales să o accepte. Dornic să vorbească despre Martha cu cineva care să-i împărtășească entuziasmul, a găsit-o pe dna Mott, o americancă specialistă în chiromanție. Și aceasta este vrăjită de farmecul Marthei, dar socotește că se îmbracă prea „artistic". În consecință, Kronprinzul îi recomandă Marthei să apeleze la croitorul acestei elegante americance: un anume Doucet.

În a doua scrisoare, din 1 iulie, el îi povestește cum soția unui ofițer, văzându-i la balconul palatului Plön, l-a întrebat pe unul dintre prietenii ei dacă Kronprinzul a venit cu prințesa. Plin de tact, prietenul i-a răspuns că era vorba despre prințesa moștenitoare a Greciei. În pofida bănuielilor, pare că neliniștea care a încercat-o pe prințesa Cécile începe să se spulbere. Mai mult, prințesa este hotărâtă să nu dea prea mare importanță acestei situații, știind că soțul ei are un suflet care se aprinde ușor. „Am avut o lungă discuție cu Cécile, noaptea trecută, îi scrie el Marthei, pe 2 iulie; s-a comportat foarte bine; vrea să-ți devină prietenă. Scrie-i o scrisoare drăguță, cred că ar fi bine".

Cele șase scrisori și 14 telegrame pe care Martha le-a primit în 15 zile de la Kronprinz dovedesc cu câtă nerăbdare este ea așteptată la Weimar, unde urmează să-l reîntâlnească. La trecerea frontierei, pe 14 iulie, ea nu poate să-și reprime o tresărire de bucurie când vede vulturul german, simbol al noului său destin. Kronprinzul, aflat incognito la Jena, sub numele de contele von Geldern, o întâlnește la Weimar, pe 17 iulie. Martha cunoaște atunci, în sfârșit, cu atâția ani întârziere, toate emoțiile unei iubiri romantice. „Îl aștept. Știu că la 8.30 va veni să ia masa cu mine. Cât îl aștept! Emoții, mâini reci, voce care se oprește în gât. El este. El. Seara pe terasă. Tandrețe". „Parfumul tău. Trebuie să mă impregnez de acest parfum pentru multă vreme".

Pe 18 iulie merg amândoi cu automobilul să viziteze Jena. Complet subjugat, prințul se dovedește întreprinzător:

— Aș vrea să-ți sărut piciorul, o imploră el, ceea ce

... bunicul, Alexandru Mavrocordat...

n-am mai făcut cu nimeni. Te iubesc atât de mult...

Privirile languroase, cuvintele tandre, promisiunile veșnice nu-i împiedică să vorbească politică. Kronprinzul nu-l place pe noul cancelar, dl. Bethmann-Hollweg, care i-a succedat prințului von Bülow, dar se înțelege destul de bine cu von Schön, ministrul afacerilor externe, ceea ce îi dă speranța că va avea o oarecare influență în relațiile internaționale.

Permisia prințului expiră a doua zi. Trebuie să părăsească Weimarul, pentru a merge la regimentul lui, în vreme ce Martha se smulge cu durere din acest oraș unde, în cugetul ei, amintirea Kronprinzului o va eclipsa pe cea a lui Goethe. Scena balconului de la Weimar, de unde ea l-a văzut pe prinț îndepărtându-se, va rămâne un punct de lumină al existenței ei, temă a nenumărate relatări orale sau scrise, în care poezia și adevărul se amestecă atât de bine, încât e greu de spus unde se oprește una și unde începe cealaltă. Șerban Sidéry, unul dintre oamenii cei mai apropiați Marthei, este mirat să o vadă, cu mai puțin de un an înainte de a muri, ocupată să brodeze pe tema acestei idile: „O las să povestească despre sonetul pe care Kronprinzul i l-a trimis a doua zi după dineul de la Weimar. Distorsionări ale istoriei, pentru a o face conformă visului ei. Ce importanță mai are?..."

O scrisoare drăguță...

Din această idilă — își continuă introspecția în viața intimă a Marthei GHISLAIN DE DIESBACH — punctul esențial va fi obiect de controverse până azi: Martha Bibescu a fost amanta Kronprinzului, cum o acuză cei care o dușmănesc? Sau nu i-a fost decât o prietenă foarte dragă, cu atât mai disprețuitoare față de bârfe cu cât se simțea imaculată? Din lectura corespondenței ei cu Kronprinzul nu s-ar putea afirma că între ei a existat o legătură. Mai târziu, după Marele Război, tonul uneori pueril al Alteței sale regale, cel al unui tânăr soldat către o tânără se va schimba, căci Kronprinzul, maturizat după marea încercare, va vedea lucrurile altfel, trecând preocupările politice înaintea grijii pentru fericirea sa personală. Amintirea zilelor idilice de la Kiel și Weimar aproape că s-a șters pentru el. Angoasele prezentului vor îneca trecutul.

Asupra relațiilor cu Kronprinzul, Martha Bibescu, cu câțiva ani înainte de a muri, va spune întregul adevăr, căci în *Jurnal* ea rămâne sinceră, socotind că nu datorează adevărul decât ei înseși. În februarie 1966, poate

pentru că un ziarist sau un vizitator al ei a evocat legenda dragostei ei cu Kronprinzul, Martha a notat: „Gurile rele au spus că mi-a fost amant. Nu este adevărat. Nu am fost niciodată metresa lui. A fost altceva, cu totul altceva. Dar cui să o spui? Dacă aș spune-o, nimeni nu m-ar crede. Iubirea cavalerească este un sentiment care nu mai e la modă. Așa se întâmplă și cu monedele vechi de aur. Nu mai sunt în circulație, fie ele cât de frumoase. Devin depășite înainte de a deveni medalii. Atunci ele capătă o altă valoare. Este și situația unui sentiment care nu mai e în vogă, despre care omul comun a încetat să creadă că există. Și totuși, eu am experimentat acest sentiment cu fiul împăratului, care ar fi trebuit să fie împărat și n-avea să fie niciodată, întru nefericirea sa și a mea, întru cea a Europei și a lumii. Revin mereu la asta și am să tot revin, fără încetare. Nu există o altă istorie, în povestea asta, decât a mea".

Pentru moment, spațiul și timpul nu au estompat sentimentul și Martha se leagănă cu voluptate în iluzia de a stăpâni un imperiu, stăpânind un om.

Ocolind Parisul, pustiu în această perioadă, Bibeștii ajung la Posada trecând prin Viena, unde Martha găsește o telegramă de la Kronprinz, un răspuns la scrisoarea pe care i-a trimis-o ea înainte de a părăsi Weimarul. Așa cum a vrut el, Martha i-a scris o „scrisoare drăguță" prințesei Cécile, care — îi spune el — este foarte emoționată. Din această scrisoare a Kronprinzului, ca și din cea pe care i-o adresează el din Berlin la 6 august, se poate deduce că Martha s-a ocupat de formarea sa intelectuală, destul de neglijată până atunci, mai puțin însă în ceea ce privea literatura franceză. Ea i-a trimis un volum al doctorului Le Bon, în care noul elev socotește că sunt multe repetiții, un roman de Anatole France, ale cărui descrieri l-au plictisit și, în fine, „Memorialul din Sfânta Elena", lectură instructivă pentru un viitor suveran. Este de altfel singura carte pe care Kronprinzul o găsește interesantă, încât își face adnotări. El îi mărturisește că operele prea intelectuale îl adorm și că le preferă pe cele scrise cu fraze scurte. În luna următoare, el îi recomandă, ca model al genului, un roman de Elynor Glyn, *Elisabeth visits America*, pe care îl socotește de prima mână... Nefericitul! Martha intuiește, citind aceste cuvinte, că spiritul prințului va avea ceva dificultăți în a rima cu al ei, subliniază, cu mult spirit de observație, GHISLAIN DE DIESBACH.

... și bunica, Alexandra Mavrocordat, cel pe care scriitoarea i-a iubit cu adevărat

...și una ce trezește nemulțumiri

În toropeala estivală de la Posada, ea își savurează fericirea, încercând să vadă în viitor, un viitor confuz încă, dar cu siguranță strălucitor. „Pentru prima oară în viața mea — își notează în *Jurnal*, la 3 august 1909, mă bucur de semnele toamnei... Eu care aș fi vrut să opresc toate verile mele trecute, pe asta o alung. Du-te, căci mi-ai dat totul, nu mai aștept nimic de la tine... Toamna îmi readuce speranța și iarna, pe care o detestam, îmi pare a-mi ascunde promisiuni incerte și divine..."

Fiecare depeșă, fiecare scrisoare de la Kronprinz întreține această exaltare, vecină cu mistica. La ea cultul eroului îmbracă un aspect religios. Cititoare asiduă a *Bibliei*, Martha o citează mereu, pentru a-și trasa itinerarul sentimental. „El mă conduce pe căi drepte". Aflând că la 30 septembrie, în palatul Marbre, Kronprinzului i s-a născut un fiu, Hubertus, ea marchează evenimentul printr-un verset din Solomon și se gândește că viitorul dinastiei pare asigurat. Femeie îndrăgostită, însă, este neliniștită mai degrabă de tată decât de copil. Doar el duce o existență atât de primejdioasă!

La începutul lui septembrie, Martha primește la Posada pe prințesa Lucien Murat, fiica ducesei de Rohan, apoi la sfârșitul lui octombrie, pe aviatorul Louis Blériot. Acesta intrase de curând în istorie efectuând, la 25 iulie 1909, prima traversare peste Canalul Mânecii cu un aparat *mai greu decât aerul*. Recunoscător față de George de a-i fi susținut primele încercări, el i-a promis, în caz de succes, să-și înceapă cu România turneul de demonstrații. Avionul cu care a învins Canalul Mânecii sosește la București pe calea ferată, în piese detașate. Montându-l, Blériot zboară, la 30 octombrie, deasupra hipodromului Băneasa, provocând un entuziasm frenetic.

În toamnă, Martha este tulburată de nemulțumirea exprimată de prinț pe marginea unei scrisori a ei adresate prințesei Cécile, o scrisoare lipsită de tact. „Mai întâi, trebuie să-ți spun că nu sunt deloc mulțumit de lunga scrisoare pe care i-ai scris-o Céciliei. Mi-a arătat-o, cerându-mi părerea. Am fost foarte surprins. Aș fi crezut că m-ai înțeles. Acum ascultă-mă. Nimeni pe lume nu mă va înrâuri în problemele serioase. Nimeni nu va avea vreo influență asupra mea dacă nu i-o acord eu, liber, conform propriei mele voințe. De pildă, nu sunt sigur că într-o zi o

femeie deosebit de frumoasă și atrăgătoare n-ar fi capabilă să-mi sucească capul și să mă posede, ceea ce nu înseamnă deloc că în momentele cele mai exaltate, ea mă va putea face să spun ceea ce nu vreau să spun. Aici te înșeli în scrisoarea ta și Cécile a înțeles acest lucru foarte bine, căci ea mă cunoaște".

Dar această punere la punct, care îi arată Marthei că a mers prea departe, nu pare a vesti o răcire a sentimentelor prințului față de ea — notează GHISLAIN DE DIESBACH, extrem de atent la temperatura relațiilor dintre cei doi — căci dacă scrisorile sunt mai puțin numeroase decât în vară, telegramele au aceeași cadență.

La începutul lui ianuarie 1910, Martha află că, împreună cu soțul, trebuie să meargă la Berlin să însoțească pe principele Ferdinand al României și pe principesa Maria, în vizită oficială. Ea reușește să-l vadă în particular pe Kronprinz pe 20 ianuarie, dar acesta o anunță că, din păcate, în timpul dineului de gală de a doua zi, la Potsdam, nu va putea să se ocupe de ea.

Într-adevăr, așa decurg lucrurile, dar, în timpul toasturilor, Kronprinzul ridică totuși paharul în onoarea prințesei Bibescu, ceea ce o mai consolează puțin. După ce sunt ascultate câteva piese muzicale, convivii asistă la proiectarea unui film și, în întuneric, Kronprinzul se așază lângă ea, în vreme ce în spatele lui, trei prieteni, prinții von Pless, von Salm și von Schönburg, formează un paravan.

Cu toată această scurtă întrevedere nesperată, Martha simte o ușoară alterare a raporturilor lor. Dacă în comportamentul prințului nimic nu s-a schimbat, ea este cuprinsă de o vagă neliniște în ce privește sentimentele oamenilor. Încrederea totală de până nu demult cedează locul îndoielii, anxietății, nu numai asupra viitorului, ci și asupra trecutului recent.

Eliza Brătianu își însemnează despre această perioadă că Martha vrea cu orice preț să reușească în viață, refuzând să se lase copleșită de melancolia ce i se strecoară în suflet. la hotărârea să lupte pentru a-și păstra această iubire. „Cred că pentru a-ți menține intactă fericirea, scrie ea la 10 februarie 1910, trebuie o muncă de zi cu zi, continuă, fără odihnă. Când ai investit un mare efort pentru a o atinge, s-ar putea să crezi că poți sta liniștit. Eroare. Pentru a iubi, pentru a fi iubit, pentru a te face credibil că iubești, simt că e nevoie de o muncă perpetuu reîncepută. Nimic nu este o dovadă definitivă, nimic nu este un punct țintit pentru totdeauna..."

La această dată de 10 februarie 1910, ne putem întreba deja dacă gândul îl privește pe prințul moștenitor al Germaniei, care nu va fi niciodată liber, sau mai degrabă pe prințul de Beauvau-Craon care, îndrăgostit nebunește de ea de un an deja, vrea să o divorțeze de George, pentru a se căsători cu ea. ■

(Va urma)

Prezentare și adaptare:
Cristian POPIȘTEANU,
Florentina DOLGHIN

UN DAR AL BRUTARILOR MESOPOTAMIEI: BEREA

În Olanda medievală, considerată țara cu cel mai mare număr de consumatori de bere, orice contract semnat după ora 15.00 nu avea temei juridic, a anunțat recent agenția „Reuters". Se considera că la ora aceea, mintea oricărui olandez normal era serios tulburată de berea îngurgitată, așa încât contractul devenea neavenit.

Cum ceaiul și cafeaua nu fuseseră încă aduse din țările lor originare, laptele era socotit dăunător, iar apa era murdară, în acea perioadă singura băutură valabilă rămânea berea. „Un bărbat adult consuma atunci peste 400 litri anual. Astăzi numai 88 litri", afirmă un colaborator al Muzeului de istorie din Amsterdam, specializat în istoria fabricării berii.

Berea a fost descoperită de franzelarii din Mesopotamia, care au constatat că la căldură făina de grâu umedă începe să fermenteze, obținându-se o băutură interesantă, așa încât până în evul mediu târziu, fabricarea berii a rămas apanajul brutarilor. Gloriei acestei băuturi în Mesopotamia i-a urmat o perioadă de declin. Grecii și romanii au disprețuit-o, preferându-i vinul. „Vinul îngreunează capul, berea îl prostește", remarca Aristotel după un chef.

Desigur că berea consumată în Europa „barbară" de atunci nu putea fi comparată cu cea de astăzi, subliniază muzeograful olandez. Era tulbure, caldă, nu conținea alcool, iar bioxid de carbon foarte puțin, de vreme ce nu făcea spumă și nici nu fermenta. Pentru a-i compensa aceste neajunsuri, „fabricanții" îi adăugau fructul arborelui de mirt. Mai târziu, prin veacul VIII, călugării germani s-au gândit să folosească hameiul în pregătirea ei.

Un veritabil „boom" al berii a început atunci când negustorii germani din Hamburg, Wismar și Bremen au adus-o în Olanda. Peste *8 000 de sorturi* de bere se puteau bea atunci în această țară, cel mai rafinat costând de 12 ori mai scump decât cel mai ieftin, pe care de altfel, antreprenorii erau, obligați să-l asigure muncitorilor lor. În 1749, la Amsterdam a avut loc o răscoală a berii, în timpul căreia constructorii de corăbii au cerut îmbunătățirea calității ei.

Berea a primit o primă lovitură dură prin apariția ceaiului și a cafelei, care au intrat în uzanțele publicului. Comerțul cu bere a continuat însă. Căpitanii corăbiilor aveau nevoie de ea pentru echipajele lor, în călătoriile mai lungi, când apa simplă se degrada repede. Flota cu aburi, care a scurtat timpul călătoriilor pe mare, a dat a doua mare lovitură supremației berii. Mii de rețete antice au dispărut atunci, dar s-au păstrat altele, după care, în cantități mici berea se mai pregătește și astăzi în mănăstiri.

F.D.

CAIETELE DE MIEZUL NOPŢII

• Peripeţiile unei călătorii Madrid-Paris • Frumoasa tânără — jumătate persană, jumătate unguroaică • Întâlniri în închisoarea Văcăreşti • Demersuri pentru organizarea coloniei româneşti din oraşul de pe Sena • Despre Zamolxe la Biblioteca Naţională a Franţei • Întâlnire ratată cu Brâncuşi

Prezentăm noi pagini din însemnările inedite **ale scriitorului şi istoricului de artă Al. Busuioceanu (1895-1961). După cum am văzut din fragmentele apărute în numărul trecut al revistei, Al. Busuioceanu se pregătea, în toamna lui 1950, să facă o călătorie la Paris, unde avea prieteni, colaboratori sau cunoscuţi între românii exilaţi în capitala Franţei.**

Vom cunoaşte aşadar, prin intermediul notaţiilor sale, alte fapte şi personaje din lumea exilului, din frământările şi preocupările acestora, pagini dintr-o istorie care urmează a fi pe deplin înţeleasă şi redată în adevărul ei.

Căci, aşa cum notează şi Al. Busuioceanu, aşa cum mărturisesc şi alţi memorialişti, exilul şi diaspora românească de după cel de-al doilea război mondial nu au fost unite, interese felurite (politice, economice, culturale, personale etc.), egoisme şi meschinării întreţinând dezbinarea între felurite grupuri, grupări sau personalităţi.

Însemnările sale se păstrează la Arhivele Statului din Bucureşti, în fondul Al. Busuioceanu. Precizări suplimentare am oferit cititorului în prezentarea de la primul episod, din nr. 1/1995, al revistei noastre.

AL. BUSUIOCEANU

1950

15 octombrie (către miezul nopţii). Zi ceva mai bună. Ieri mi-a fost atât de rău probabil fiindcă vremea se schimba. Căutam cauze misterioase boalei mele şi nu am decât un banal reumatism. Am trecut la clasicele hapuri de salicilat.

Scrisoare de la Buescu. Buescu binevoieşte să-mi dea, în trei cuvinte, şi oarecare lămuriri cu privire la revista pentru care mi-a cerut colaborarea. E atât de scump la vorbă în privinţa aceasta, încât parcă s-ar teme de duşmani invizibili. Mă numără poate şi pe mine printre ei? Vrea colaborarea mea, dar îmi spune hotărât, fără să fi fost întrebat, că nu poate plăti. Îi voi răspunde, cred, şi eu tot atât de hotărât, că nu pot colabora. Nu sunt dispus să susţin, numai din motive patriotice, nici o întreprindere care se face cu clandestine fonduri diplomatice şi cu atribuiri de recompense tot clandestine.

După masă, multă vreme pierdută cu bagajele pentru Paris, încă neterminate.

16 octombrie (către miezul nopţii). Scrisoare lui Buescu. Îi explic că nu pot oferi studiul despre Zamolxe pentru revista lui, dacă nu mi se plăteşte drepturi de autor. Sunt un scriitor în exil. N-am subvenţii de la Washington.

20 octombrie (după miezul nopţii). De dimineaţă la telefon, cu Vicente Aleixandre[1]. Încântat că dau semn de viaţă. Ne înţelegem să-l vizitez mâine. Îmi cere să-i dau şi numărul din *Centauro* unde a apărut poemul meu dedicat lui. Îi voi duce şi poemele transcrise pentru volumul cel nou.

21 octombrie (1 noaptea). Zi agitată. La amiază, la Vicente Aleixander. Primirea cordială, de totdeauna. Îi face mare plăcere când vede numărul din *Centauro* cu poemul meu dedicat lui. Citeşte

[1] Vicente Aleixandre y Melbo (1898-1984), poet spaniol, laureat al Premiului Nobel (1977).

de vreo trei ori poemul, cu glas tare.

26 octombrie (către 1 fără un sfert noaptea). Telefon lui Vasquez Diáz. Îl anunț că pregătesc volumul de poeme și îi amintesc că mi-a făgăduit să-mi facă un portret. E foarte bucuros să mi-l facă. A rămas să aleagă el ziua și să mă anunțe.

27 octombrie (către 10 și jumătate seara). La amiază, la Vicente Aleixandre. Îl găsesc în grădină cu caietul meu de versuri. Îmi spune impresia lui foarte favorabilă. Mă îndeamnă să public volumul.

30 octombrie (2 fără un sfert noaptea). Acasă la Vasquez Diáz. Timp de două ore îi pozez pentru portret. Reușește o schiță frumoasă. Rămâne să o transpună. Îmi făgăduiește desenul pentru poimâine. Îmi spune că vrea să facă și portretul lui Vicente Aleixandre, de care i-am vorbit eu de mai multe ori. Andaluzi amândoi, ajunși la glorie, și trebuie să-i pun în contact.

31 octombrie (miezul nopții). Primesc de la Buenos Aires o broșură a lui Vintilă Horia, în limba germană, despre *Rasă și religie în dezvoltarea literaturii românești.* Tendințe legionare disimulate. În partea a doua a broșurii, o ochire sumară a literaturii românești în exil: Cioran, Constantin Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade și „grupul de la Madrid", Aron Cotruș, Al. Busuioceanu, George Uscătescu. Întâmplarea face ca, în afară de mine, toți ceilalți să fie sau foști legionari sau simpatizanți. Horia, pe care-l crdeam mai luminat, vede în Cotruș „unul din maeștrii poeziei românești de azi". Notez: „Intelectualii în exil deschid o perioadă nouă a literaturii românești, perioada diasporei", „cu opere care vor avea o adâncă influență asupra culturii românești viitoare". Observația ar putea fi justă, dar e încă prematură. Va trebui să apteptăm un punct de perspectivă, pe care nu-l avem.

În oraș, pentru pașaport. Birourile poliției se arată mai înțelegătoare decât mă așteptam. Mi se eliberează pașaportul.

Telefon [Al.] Ciorănescu! Cu soția lui, se întorc de la Paris și sunt în trecere către Canare. Vrea să ne vedem. Ne întâlnim la „Molínero". Conversație animată până către miezul nopții.

2 noiembrie (12 și un sfert noaptea). La amiază la Vasquez Diáz. Îl găsesc cu doña Eva răsfoind poemele mele. Îmi dă portretul. Un desen admirabil, plin de forță și caracter.

3 noiembrie (către 11 noaptea). La consulatul francez sunt pe punctul de a-mi vedea plecarea amânată fără termen. Biroul vizelor e închis. Un inspector venit de la Paris verifica registrele. Nu-mi poate spune nimeni când mai pot spera viza. Confuz, sunt pe punctul de a pleca cu această dezolantă concluzie. În ultimul moment mă observă o secretară (m-a mai salvat și în alte împrejurări). Mâine am viza. Îmi cumpăr biletul de tren. Plecarea, pe duminică 5 nov. la 9 seara.

4 noiembrie (către miezul nopții). În oraș. Toată ziua pierdută. Trebuie să merg și de dimineață și după-amiază la biroul de vize care e închis pe neanunțate, fiindcă sosește Franco la Madrid! Închisă până și poșta și piața de alimente. Acest entuziasm oficial, care nu ține în seamă nici un interes al oamenilor de pe stradă, mi se pare excesiv. În oraș totuși nu pare a domni vreun aer de sărbătoare.

Paris, 6 noiembrie (2 noaptea). În tren. Mă găsesc alături de o femeie tânără, foarte frumoasă, care merge și ea la Paris. Mai sunt în compartiment un spaniol cu soția și un ofițer cu ticuri nervoase și vorbăreț. Amândoi sunt cu ochii pironiți pe vecina mea. Le las câmpul liber vreo două ore. Nu izbutește însă nici unul să capteze bunăvoința călătoarei. Leg conversația eu, în spaniolă întâi, apoi în franțuzește.

Ne împrietenim. Vecina mea, jumătate persană, jumătate unguroaică, e soția unui fost diplomat ungur la Paris. acum comunist la Budapesta. Și-a părăsit soțul și trăiește la Paris. E muziciană și se ocupă de impresariat de concerte. În Spania a fost cu orchestra de cameră de la Paris.

Când ajungem la Hendaye suntem destul de prieteni ca să facem împreună o plimbare de vreo două ore în orășel. Dar tovărășia se întrerupe când ne întoarcem la gară. Schimbăm vagoanele. Am venit amândoi până la frontieră în clasa I. De la Hendaye, ea trece în clasa II, eu mai modest în cls. III. E destul de amabilă ca să mă asiste până când mă instalez cu totul în vagonul meu. La Paris n-am mai văzut-o. La coborâre din tren a trebuit să-l caut pe Horia Rădulescu, care mă aștepta. N-o întrebasem nici măcar cum o cheamă.

La hotel „Madison" (Bd. St. Germain). Scump și incomod. Trebuie să-l părăsesc mâine. Iau contact cu Parisul prin „Café des deux magots" (peste drum de hotel), unde intru pentru un sfert de oră înainte de a mă culca. La masa vecină, un tânăr și o tânără, în amiciție, foarte stil St. Germaine des Près. Vorbesc românește.

Mă culc târziu, după 26 ore de călătorie. Alături de camera mea o femeie tușește neîncetat. Trebuie să-mi dublez doza de somnifere.

7 noiembrie (către 10 și jumătate seara). Oboseala drumului o simt abia azi. Au revenit nevralgiile. Până la ora asta, 13 pastile de Saridon. Cea dintâi carte cumpărată. *Poemele* lui T.S. Eliot, în ediție bilingvă.

8 noiembrie (după 10 și jumătate seara). Am fost dimineață la Biserica românească, rue Jean de Beauvens. Slujba de ziua regelui. Arhimandritul bisericii, Ioanovici. m-a cunoscut din vreme. M-a poftit în sala de primire. unde, înainte de a începe slujba, au venit câțiva tineri să-mi țină tovărășie. Între ei. un fiu al scriitorului N.N. Bel-

diceanu. Îmi spune că mi-a fost elev la București, prin 1940. Că vorbeam atunci despre Vasari. Ca să-l răsplătesc, îi spun că eu l-am cunoscut pe tatăl său când eram student. Și el adaugă că a citit articole de ale mele în *Flacăra* când era aproape copil. Postura aceasta prea riguros cronologică nu are nimic încântător.

La biserică, nu prea multă lume. E ca la Madrid. O parte din colonie, nu neapărat pentru motive de rit, merge la altă biserică, unde se face slujba uniților. Îi întâlnesc pe C. Antoniade și Ciotori. Cu ei stau mai mult de vorbă.

Apoi N. Caranfil cu soția, Dianu (antipatic). Îi cunosc pe Franasovici, pe Răutu George care ține cuvântarea după slujbă. Și pe Hiottu. Dianu mă întreabă dacă am venit pentru Fundația Regală.

După masă îl vizitez acasă pe Caranfil. S-a oferit să-mi înlesnească schimbul unor dolari. Primire exclusiv de afaceri, fără nici o atenție deosebită. Mă previne că voi avea de plătit un comision.

9 noiembrie (10 jumătate seara). După-amiază vizită la C. Antoniade. Vorbim despre lucruri madrilene, apoi despre intrigile de la Paris. Înțeleg că poziția lui Antoniade față de Comitetul de la Washington și față de rege nu mai e de primul plan. E printre cei trecuți pe linie moartă, împreună cu generalul Rădescu.

Cam paraponosit bătrânul Antoniade. Dar treburile nu-i merg așa rău. Cucoana lui a deschis un negoț de croitorie. Și negoțul prosperă.

10 noiembrie. Cer acoperit toată ziua, stând să plouă, plouând din când în când. Îmi place Parisul în această atmosferă. Am hoinărit pe cheiuri și pe străzi până seara.

11 noiembrie. De dimineață mă anunț la telefon lui Basil Munteanu. Râsul lui gargantuesc la celălalt capăt al firului. Mă invită pentru mâine seară să iau masa la ei.

Către seară la Caranfil. Mi-a schimbat banii. Cunosc la el pe fostul ministru Hiottu. D-na Caranfil mă invită pentru poimâine. Vrea să-mi vorbească nu știu despre ce.

12 noiembrie. Seara la masă la Munteanu. De față și Horia Rădulescu și avocatul Const. Baciu, fugit din România acum doi ani și trecut prin închisorile lui Tito. Ne povestește odiseea lui.

Mai aflu de la el că în 1948 s-a întâlnit cu [Nichifor] Crainic în închisoarea de la Văcărești. Crainic ar fi arătat destul de robust. I se îngăduia să scrie în închisoare. Baciu crede că lucra „pentru apropierea Bisericii românești de cea rusească". (Nu am însă încredere în mărturii de avocați.)

13 noiembrie. După masă la Caranfil. Îmi vorbește de o organizație americană (Free Europe [Europa liberă]) care difuzează programe de radio pentru țările de dincolo de Cortina de fier. Îmi propune să colaborez și mă invită la o consfătuire peste două zile, la CAROMAN. Cunosc la el și pe o doamnă Brăesco (din coconetul care vorbește românește cu accent francez și se ocupă de opere de ajutorare). Apare și... (cine era? Jean Athanasiu? Niculescu-Bassu?), un cântăreț de operă de care nu mai știam poate de 15 ani. Îmi amintesc de el din București. E acum bătrân.

15 noiembrie. La amiază, întâlnire cu Herescu la cafeneaua „La Regence". Luăm masa împreună prin Place Alma. Îl găsesc pe Herescu cu moralul foarte scăzut. E dezumflat de politică. Declară că se ține în rezervă. A trecut și el pe linia moartă, odată cu generalul Rădescu. Și e paraponosit. Observ că face economii neobișnuite la cafenea și la masă. Regretă că a plecat de la Lisabona.

Ne despărțim pe la ora 4. Fac drumul pe jos pe cheiul Senei către Bd. St. Michel. Trec pe la anticarii de pe chei. Intru la unul și întreb de prețul unei măști africane. O admirabilă mască de lemn neagră, provenind din Côte d'Ivoire, 4 800 fr. Mult peste punga mea. Mi-ar fi plăcut s-o am în casă. M-am întors mai târziu s-o mai văd. O vânduseră.

19 noiembrie. Duminică. De la Madrid mi se transmite o convocare a lui Stelian Popescu pentru o consfătuire nouă în vederea organizării coloniei românești. Consfătuirea la biserica catolică. Legionarii nu dezarmează. Și Stelian Popescu se vrea în frunte.

22 noiembrie. De dimineață, la Biblioteca Națională. Am transcris versurile lui (nume ilizibil) care mă interesează pentru lucrarea despre Zamolxe.

1 decembrie. La Biblioteca Națională, cercetez *Genealogia Cantacuzinilor* a lui Iorga. Găsesc lămuriri noi în jurul Luciei [pentru studiul despre J. Valera] în cartea lui Xenopol despre genealogia Callimachilor.

2 decembrie. Cu Mircea Eliade la telefon. Mă invită la masă pe săptămâna viitoare.

3 decembrie. Duminică. După-masă trec la întâmplare pe la Cioran. Îl găsesc acasă singur. Petrec toată după-amiaza la el. Vine mai târziu un francez (Lassay), consilier de presă al ambasadei Abisiniei, cu soția lui (pe jumătate abisiniană), apoi un jurnalist, tot francez și Simone, amica lui Cioran, pe care am cunoscut-o la Madrid. Flecăreală de mai mult de cinci ore în garsoniera filosofului (mansarda hotelului Marjory cu privirea peste acoperișuri, către cupola Panteonului).

5 decembrie (1 noaptea). Vizitez după-amiază expoziția Arp (la Galerie Maeght). Un derivat de Brâncuși, cu imaginație săracă.

Seara la conferința lui [Constantin] Marinescu, despre Nicolae Iorga. Lamentabil de dezlânată și de lipsită de ținută. Acești oameni, pretențioși și vanitoși, n-au nici un respect de ei înșiși? Întâlnesc

cunoscuți la conferință. Nu am însă vreme să vorbesc cu nimeni. Abia câteva cuvinte schimb cu Ciotori și Burileanu, cu Ciorănescu. Îl cunosc pe d-nul Neţianu și întâlnesc pe sora lui Cezar Petrescu. Emoție mare când ne cunoaștem și amintiri de la Eforie și de la Balcic.

6 decembrie. O scrisoare de la München, semnată Cristian Bârlea, G. Racoveanu, Florin Popan, îmi anunță altă revistă românească, *Îndreptarea* (foaie pentru gând și faptă creștinească) și îmi cer colaborarea neîntârziat. Cred că recunosc între aceste nume legionari. Dar și altfel, nu văd necesitatea colaborării mele și nici chiar a apariției acestei foi („... în numele credinței noastre creștine...", „vom ține scaun de judecată", „nu vom face casă bună cu aceia care" etc. etc.).

9 decembrie. Seara, la Mircea Eliade la masă. Starea febrilă [Al. B. era răcit] crește. Și conversația febrilă. Îmi e imposibil să notez ceva.

Eliade stăruiește să fac la centrul lor de cercetări o comunicare despre cercetările mele în legătură cu Zamolxe. Nu-i făgăduiesc nimic. Eliade îmi dăruiește romanul lui apărut zilele acestea, *Les nuits bengali.*

14 decembrie. L-am căutat pe Octavio Paz la telefon. Mexicanul nu sosise încă la ambasadă.

În drum către Biblioteca Națională, mă abat pe la un anticar. Pentru *un franc* cumpăr o cărticică pe care n-o cunoșteam, *Le nationalisme Roumain au XIX-è siécle,* lecție de deschidere a unui curs la Sorbona în 1914 de Ale-

Caricaturi de-o parte și de alta a Cortinei de fier; sus — afiș francez reprezentându-l pe Stalin jucând Cazaciocul în sunetele balalaicilor mânuite de fruntași ai Partidului Comunist Francez; jos — caricatură din revista sovietică Krokodil, *din 1951, reprezentându-l pe generalul Marshall alungând „Pacea" din paradis, cu ajutorul lui Churchill, Franco și al Papei; în p. 68: Al. Busuioceanu — bust de C. Medrea*

xandru A.C. Sturdza. Nu știam nimic nici despre acest curs de istoria românilor la Sorbona și nici despre acest Sturdza, elev al lui Hasdeu și autor al multor lucrări de istorie antică, de texte grecești și de istorie românească (cea dintâi lucrare românească despre Marcu Aurelian e o teză de licență la București în 1891; altele mai târziu premiate de Academia franceză).

La Biblioteca Națională continui cu Iorga (Callimachi) și mai văd unele cărți noi. Descopăr și un R. Kretzulescu, care prin 1886-1890, sub pseudonimul Rodolphe de Veselag, publică la Paris cărți de observații politice asupra Spaniei și Portugaliei (în 1886 călătorea în Spania). Încă un român rătăcit prin Apus și pierzându-și vremea.

16 decembrie (către 1 și jumătate noaptea). Telefon la sculptorul Brâncuși. Mă primește la atelierul său săptămâna viitoare. Apoi telefon lui Octavio Paz. Mă invită pe săptămâna viitoare la dejun acasă la el.

20 decembrie (către 2 fără un sfert noaptea). După masă la Antoniade. Îl găsesc singur. Stăm la taifas până către ora 6. Îmi spune că m-au făcut membru în nu știu ce academie de academici în refugiu. *La Nation Roumaine* de azi — două notițe, despre numirea mea în Academia de los Once de la Madrid [Academia celor 11, vezi episodul din numărul precedent] și Academia din Toledo. Zi academică!

Expediat de dimineață scrisori Liei și Onichi, cu avionul, în orașul lui Stalin! [Brașov].

La prânz, la masă la Octavio Paz. E singur. Convorbire de vreo două ore.

21 decembrie. Zi absolut zăpăcită. Am dormit prost. M-am sculat greu. Iar răcit. De la Buenos Aires, un număr nou din revista *Sexto Continente*. Mi-l trimite Vintilă Horia. Cu nume românești în toate numerele. În afară de Horia, redactor, un articol de Ștefan Baciu, din Brazilia. Trebuie să fie poetul Baciu de la Brașov. Face acum antologii de poezie braziliană în limba germană! Horia semnează rubrica lui obișnuită, despre revistele din Europa și un articol asupra lui Constantin Virgil Gheorghiu. Pe altă pagină îl găsesc pe Mircea Eliade. Invazie românească în al șaselea continent!

Scriu lui Buescu, la Lisabona. Apoi, după masă, merg la sculptorul Brâncuși, care-mi fixase întâlnire pentru azi. Îl găsesc [cuvânt indescifrabil] și morocănos. Uitase că mi-a dat vreo întâlnire. Se plânge că i-a ieșit o spuzeală pe cap și îmi arată mâinile umflate și înroșite. Vrea să-mi arate în fugă atelierul. Eu am imprudența să-i vorbesc de intenția mea de a scrie o carte despre el. Nici nu vrea să audă. „Când oi muri". Am lipsa de tact să stăruiesc și moșneagul mă privește cu ochi răi. Înțeleg atunci că spuzeala aceea trebuie să-l facă să sufere. Mă scuz, se scuză și el, și plec. Pe drum mă gândesc să-i vin în ajutor, să-i aduc un medic român. Nu pot da însă de nici unul. Intenția mea bună se macină în cabinele telefonice. Amân pe mâine.

În rue Mazarine, trec pe la librăria spaniolă. Au vândut trei exemplare din *Poemas Pateticos* [volum de versuri al lui Al. B.]. Trei cititori autentici.

25 decembrie. Ziua Crăciunului. Bolnav. Frig. Camera neîncălzită până la prânz. Ies cu greu ca să merg la Antoniade. Sunt nevoit să-i telefonez fiindcă sunt în întârziere.

Către ora 2 ajung la Antoniade. Mai sunt vreo zece persoane. Afară de gazde, soții Caranfil, Ciotori, un domn Georgescu, un iugoslav Petrovici, Negel și încă un om căruia nu-i știu numele (un strein) cu soția lui, o portugheză simpatică.

Masă românească. Conversație amestecată. Mă găsesc între portugheză și Ciotori. Antoniade, care se gândește la toate, a vrut probabil să-mi dea o vecină mai tânără (și-a rezervat pentru el locul în stânga portughezei!) și mi-a pus în dreapta pe Ciotori, socotindu-l mai literat.

Polemică cu Ciotori, despre principii literare. L-am luat cam în răspăr pe bătrânul iorghist. Dar eram supărat că, în loc de a conversa cu portugheza, mă vedeam nevoit să ascult snoave semănătoriste. Bătrânul Antoniade (care nu-mi împărtășește părerile literare) era totuși de partea mea.

26 decembrie. Bolnav din ce în ce mai alarmant. Probabil bronșită bine instalată. Condițiile în care trăiesc o agravează. Casa continuă a fi înghețată. Abia după-masă puțină căldură, care se pierde repede. Afară vânt glacial și zăpadă. Sunt nevoit totuși să ies din casă pentru dejun și diverse obligații.

Mizeria îmi aduce aminte de iarna petrecută în Basarabia în 1940-41, când am fost concentrat la Bolgrad. Stăteam în casa Ilenuței bulgăroaica. Erau, afară și înăuntru, 35 grade sub zero. În soba rusească se făcea foc cu paie. Ilenuța făcea tot ce putea ca să mă încălzească. Dar era greu. Sufla vântul din Siberia. În noaptea de Sf. Ion, când făceam într-o brișcă rondul sentinelelor din jurul orașului, era să mă mănânce lupii. N-aveam însă bronșită.

1951

1 ianuarie (1 noaptea). Către seară, merg în Montparnasse să vizitez pe Suzanne B. Pe la 9 jumătate plec. Sunt febril. Nu-mi vine să mă întorc acasă. Renunț să iau masa. Merg la o cafenea în Montparnasse și rămân vreo două ore. Sunt într-o asemenea stare că nu reușesc nici

să citesc un jurnal. Privesc oamenii care intră și ies și mă gândesc că nu trăiesc. Asist cum trăiesc alții.

Mă hotărăsc cu greu să fac sforțarea de a pleca. Intru în metrou. Miezul nopții mă prinde așteptând pe o bancă trenul pentru Cetatea Universitară. Frig umed. Tușesc. Respirația îmi face rău. Mă gândesc la Onica și Lia. Mă gândesc că nu le voi mai vedea niciodată; că sunt atâtea lucruri neexplicate între noi; că vor rămâne neexplicate, rău înțelese pentru totdeauna. Și cât timp voi mai trăi?

2 ianuarie. O mie de obsesii. Sunt în colocviu neîncetat cu mine însumi.

Trec pe la librărie de la [place] Luxembourg, unde am lăsat anul trecut exemplare din *Poemas Pateticos*. S-a vândut unul. Aș fi curios să cunosc cumpărătorul. Și să-l întreb: de ce a cumpărat cartea?

3 ianuarie. Către 7 seara, vizită lui Ciotori (locuiește în atelierul lui Pallady, place Dauphine).

Îl găsesc cu Herescu (mă cam așteptam la această combinație). Herescu morocănos și trist. Vorbesc aproape tot timpul eu. Am senzația nu știu cărei distanțe, imposibile de trecut, între ei și mine. Greu de definit, parcă am fi vietăți de spețe contrarii. Poate sunt eu de o specie mai curioasă? De ce se arată intimidați și se apropie numai cu băgare de seamă? În asemenea condiții, și mai blând dacă ești, te simți ispitit să muști.

9 ianuarie [într-o vizită se întâlnește cu diplomatul Dianu]. Sunt cam vehement cu Dianu când acuz pe diplomații care se ocupă de treburile românești că sunt incapabili. Îi acuz de incapacitate și de lipsa de curaj. Cenzurez pe același ton și atitudinea acelorași diplomați și a oamenilor noștri politici care, după armistițiu, s-au repezit să-l acuze pe mareșalul Antonescu și să se lepede de războiul împotriva Rusiei. „Au confundat abilitatea cu lipsa de demnitate". Dianu mă combate. El continuă să-l acuze pe Antonescu de greșeala de a fi dus războiul dincolo de Nistru. „Soldații români care au luptat la Stalingrad au fost mercenari ai Germaniei".

Îi răspund aproape violent: „De ce nu scrii această frază memorabilă într-un jurnal? Nu cred că ai curajul s-o semnezi!" Apoi face elogiul lui Iuliu Maniu, „părăsit azi de toți românii". Îi răspund: „Da, de acord. Dar în vreme ce d-stră acuzați la Paris pe mareșalul Antonescu, Iuliu Maniu, la București, strângea mâna mareșalului în fața Tribunalului popular".

10 ianuarie. Vizită la Ciotori. Două-trei ore de vorbă. Îi citesc din poemele mele noi. Nu înțelege mare lucru. Dar le stimează, din superstiție. Îi explic și cuprinsul cărții mele despre Zamolxis. Uimit și el, ca și alții, de subiectul neașteptat. Când plec, îmi face un dar prețios. O mică pictură în ulei, din atelierul lui Pallady (unde locuiește). Lui i se pare fără însemnătate. Îi explic că e un studiu al lui Pallady după un tablou de Delacroix. Nu primesc darul, decât după ce el, Ciotori, scrie pe dosul tabloului: „Această pictură a fost dată de mine lui A. Busuioceanu. (s.s.) D.N. Ciotori. (Din atelierul lui Pallady.) Paris, 10 ianuarie 1951". Acasă descopăr că micul tablou e și semnat de Pallady cu inițiale. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

O BRIGADĂ „DETAȘATĂ" DE PE MARTE ÎN VECHIUL EGIPT?

Piramidele egiptene și cele câteva obiective de construcții de pe Marte au fost înălțate de una și aceeași echipă, afirmă savantul american Richard Hoagland, care conduce o grupă de tineri matematicieni, fizicieni, astrofizicieni și informaticieni. Lansată de NASA în 1976, prima navă cosmică cu destinația Marte — planeta cea mai apropiată de Pământ din sistemul solar — a dus cu sine sofisticate camere foto, ce au înregistrat urmele unei vechi civilizații. Piramidele de pe Marte și cele egiptene — ca și Sfinxul, de altfel — au aceeași proveniență, susține savantul american. Aceleași principii matematice stau la baza construcției lor, diferența constând exclusiv în dimensiuni. Simetria absolută a obiectivelor de pe Marte dovedește că ele nu sunt create de natură, ci sunt produse de cineva. Serviciul cartografic al Pentagonului a ajuns și el la aceeași concluzie: în natură nu poate exista o asemenea simetrie. Cu siguranță, aceleași calcule matematice au stat la baza înălțării piramidelor și pe Marte, și pe Pământ.

Richard Hoagland consideră că secretul piramidelor egiptene și al Sfinxului se află pe Marte. A dezlega acest trecut îndepărtat al Pământului înseamnă a primi date noi, importante, despre viitorul lui.

F.D.

DE CE AU PIERDUT ENGLEZII BĂTĂLIA DE LA SARATOGA?

BRUCE MACGREGOR

17 octombrie 1777. La Saratoga, mai precis, în apropierea localităţii Saratoga Springs (statul New York), coloniştii americani, comandaţi de generalul Horatio Gates, încercuiesc armata generalului englez John Burgoyne (cel care avea să devină personajul principal în piesa lui G.B. Shaw Discipolul diavolului) **şi o obligă să capituleze. Pentru americani, este prima mare victorie în războiul de independenţă al coloniilor engleze din America (1775-1783). Fără a fi o izbândă hotărâtoare din punct de vedere militar, Saratoga îl determină pe regele Franţei, Ludovic XVI, care, la rândul lui, visează să răzbune înfrângerile suferite de Franţa în războiul de şapte ani, să încheie o alianţă oficială cu coloniştii. Pentru englezi — ale căror forţe pe teatrul american de război sunt comandate de generalul Sir William Howe (48 ani), cuceritorul New Yorkului, cu numai ūn an în urmă, la 11 septembrie 1776 — Saratoga reprezintă o înfrângere ruşinoasă.**

La peste 200 ani de la evenimente, cărora Magazin istoric **le-a consacrat numeroase pagini (11/1970, 7/1971, 7/1975, 1-5, 7/1976, 7/1981, 7/1984), bătălia din vecinătatea lacului Saratoga — unde, în 1949, avea să se creeze un parc istoric naţional — ne revelă încă „necunoscute". Cine a fost de vină? Cum a fost posibil ca 5 500 soldaţi şi ofiţeri din instruita armată a metropolei să capituleze în faţa unor forţe mult mai puţin organizate? Revista** American History Illustrated **oferă un răspuns, pe care îl prezentăm într-o formă adaptată.**

Sir William Howe a avut probabil o strângere de inimă când a deschis ziarul londonez. De fapt, el însuși ceruse o anchetă parlamentară privind modul în care condusese lupta împotriva rebelilor americani, în anii 1776-1778. Din nefericire, ancheta stârnise o dezbatere publică foarte neplăcută. Acum, la un an după ce, în 1778, își dăduse demisia din funcția de comandant suprem al forțelor britanice din America[1], Howe citea o scrisoare anonimă care-l învinuia că, din neglijență, „sacrificase o armată britanică și provocase țării sale o rușine atât de mare, cum aceasta nu mai suferise niciodată până atunci".

Poate că Howe se consola întrucâtva împărțind critica cu alții, căci erau mulți de criticat. Într-o avalanșă de acuzații și contraacuzații, Londra căuta un țap ispășitor pentru pierderea unei întregi armate britanice, în fața unei adunături ridicole de fermieri și pădureni, într-un loc numit Saratoga.

Cu mai puțin de trei ani înainte, Ministerul de război asigurase Parlamentul și opinia publică cum că cea mai mare armată de peste ocean din istoria Angliei, susținută de o flotă ce naviga practic nestânjenită în apele americane, va supune repede o mână de coloniști rebeli. Londra fusese îmbărbătată de rapoarte optimiste, conform cărora marea majoritate a coloniștilor rămăsese credincioasă Coroanei, gata să înăbușe revolta, dacă primea doar un mic ajutor din țara de baștină.

Revolta se transformase însă într-o revoluție, care nu a mai putut fi ținută în frâu și apoi, în octombrie 1777, s-a produs înfrângerea neașteptată și umilitoare de la Saratoga. Această pierdere avea să-i coste scump pe englezi: victoria americană ridicase moralul scăzut al armatei rebele și, fapt mai important, îi convinsese pe francezi să intre în război.

Acum sosise momentul socotelilor. Sir William, care fusese atacat din multe părți pentru că nu reușise să salveze armata la Saratoga, ceruse ancheta pentru ca aceasta să stabilească „dacă greșeala era a comandanților flotelor și armatelor Majestății Sale sau a ministerelor de stat".

Generalul John Burgoyne, care comandase armata la Saratoga, se văzuse și el învinuit pentru acțiunile sale. Reflectând asupra carierei de dramaturg a lui Burgoyne[2], un contemporan remarca: „Oamenii cu o imaginație bogată nu sunt buni la treburi

Generalii englezi William Howe, comandant al forțelor britanice de pe întreg teatrul american de război...

În p. 74: *reacția critică a englezilor față de înfrângerea suferită de ei la Saratoga reiese și din această caricatură anonimă, apărută la Londra, după sosirea veștii*

concrete, militare sau politice; ei fac comparații reușite, creează metafore ingenioase... dar nu sunt nici oameni de stat, nici soldați".

Ministrul de război, lordul George Germain, fusese ținta unora dintre cele mai distrugătoare izbucniri în Parlament. „O armată de mii de oameni distrusă — declarase un membru al Camerei Comunelor, din cauza incapacității și a ignoranței îndârjite și îndărătnice ale nobilului lord".

Critica se concentrase asupra acestor trei bărbați. Cine era vinovat: Howe, Burgoyne sau Germain?

Sub protecția regelui

Strategia engleză pentru anul 1777 debutase cu depunerea la Ministerul de război a planului elaborat de generalul Burgoyne și intitulat *Idei pentru purtarea războiului dinspre Canada*. Burgoyne intenționa să deplaseze o armată numeroasă de la Quebec pe valea fluviului Hudson în jos, să pună mâna pe pozițiile întărite ale rebelilor și, în cele din urmă, să facă joncțiunea, la Albany (oraș situat în partea de vest a statului New York, a cărui capitală avea să devină 20 ani mai târziu), cu armata generalului Howe, care urma să vină de la New York. Stăpânirea asupra văii Hudsonului avea să izoleze efectiv Noua Anglie[3], centrul rebeliunii, de celelalte colonii.

În războaiele cu francezii și cu indienii, linia fluviului Hudson, cu surplusul de siguranță pe care-l oferea, fusese vitală. Acum, nimeni din Ministerul de război nu părea să-și dea seama că ruta terestră nu mai era de actualitate. Totuși, planul lui Burgoyne a fost aprobat în martie și, curând după aceea, generalul s-a îmbarcat cu destinația Canada.

La New York, generalul Howe nu a ținut cont de această hotărâre. El și-a întocmit propriul lui plan, pentru a-și duce armata în direcția sud. Dacă reușea să ocupe Philadelphia, port de primă importanță, având o poziție centrală, și sediul Congresului continental al coloniilor, lovitura putea fi

---

[1] Vicontele William Howe a fost înlocuit, în 1778, de generalul Sir Harvey Clinton (până în 1781).

[2] Abandonând cariera militară, Burgoyne se consacrase ulterior literaturii și teatrului.

[3] În Noua Anglie intrau patru colonii americane din cele 13: New Hampshire, Massachusetts, Rhode Island și Connecticut.

decisivă[1]. Şi — ceea ce era şi mai important — generalul Washington, comandantul suprem al armatei continentale, care evita o înfruntare, ar fi fost nevoit să apere Philadelphia, dându-i lui Howe ocazia să distrugă principala armată rebelă. În plus, era de aşteptat un ajutor masiv din partea loialiştilor din Pennsylvania, de îndată ce în colonie apăreau stindardele unei armate britanice.

La mai puţin de o lună după ce aprobase planul lui Burgoyne, lordul Germain l-a autorizat pe Howe să întreprindă campania din Pennsylvania. Cu greu ar fi putut avea Anglia doi generali mai deosebiţi decât Burgoyne şi Howe. „Gentlemanly Johnny" Burgoyne era un comandant îndrăzneţ, care se mândrea cu un talent artistic minor (era autorul câtorva piese de teatru perisabile), cu o mare popularitate printre subalterni şi cu multă încredere în sine. Ambiţia nu-i lipsea tânărului ofiţer care fugise cu fiica contelui Derby, prezentase Ministerului de război reţeta lui personală pentru câştigarea războiului în America şi pusese rămăşag pe 50 guinee că se va întoarce acasă victorios, înainte de a se împlini un an. Un istoric a spus că generalul avea, poate, „mai multă velatură[2] decât balast".

Sir William Howe, descris în mod lapidar drept „înalt, smead, scump la vorbă", avea prea puţin din farmecul personal al lui Burgoyne şi nimic din vioiciunea acestuia. La sfârşitul şederii sale în America, în funcţia de comandant suprem, criticii i-au reproşat o lipsă de acţiune vecină cu inerţia. După victoriile repurtate asupra lui Washington la Long Island şi Brandywine, în 1776, Howe a fost acuzat că nu făcuse efortul să învingă definitiv armata rebelă, aflată în derută. În iarna 1777-1778, în timp ce Washington şi armata lui zdrenţăroasă îşi aşezaseră tabăra în apropiere, la Valley Forge, Howe se încartiruise în condiţii confortabile la Philadelphia, ceea ce criticii lui au considerat o nouă dovadă a indolenţei sale.

Faptul că avea motive serioase să fie prudent conta prea puţin. Informaţii nesigure, un teren dificil şi responsabilitatea menţinerii unei forţe viabile, cu toate problemele uriaşe pe care le ridica trimiterea întăririlor din Anglia, l-au preocupat permanent pe Howe, ca şi pe toţi comandanţii britanici din America.

Nu se poate spune însă că Sir William nu avea lipsuri reale: era excesiv de prudent şi, în timp ce camarazii lui ofiţeri se grăbeau să-l aprecieze drept un ofiţer eficace şi curajos, s-au găsit şi unii care au spus că poate nu era chiar omul potrivit pentru funcţia de comandant suprem. Maiorul Wemyss, de pildă, a declarat că „era încuiat şi lipsit de cordialitate, cu... o înclinaţie spre plăceri". Această înclinaţie se manifesta printr-o mare atracţie pentru femeile care-l însoţeau în orice campanie.

Aceşti doi generali, atât de diferiţi, urmau, deci, potrivit planului strategic pe anul 1777, să-şi unească forţele la Albany, în statul New York. Dar, toamna acelui an l-a găsit pe generalul Burgoyne la Saratoga, iar pe generalul Howe la Philadelphia. De ce? Răspunsul, dar şi problema, trebuie căutate la Londra.

Ca ministru de război, lordul George Germain coordona, din Anglia, toate operaţiile din colonii. Contemporanii lui l-au socotit ba dur, ba laş; aparent un paradox, dar, de fapt, atributele oricărui tiran. În 1759, după ce refuzase să arunce cavaleria britanică în foc în bătălia de la Minden[3] din războiul de şapte ani[4], Germain fusese judecat de Curtea marţială şi deblocat pe motiv că era „incapabil să servească pe Majestatea Sa în domeniul militar". După 16 ani, avea în sarcina lui efortul de război din America. Revenirea lui Germain, după ce deţinuse o serie de posturi mărunte şi fusese membru al Parlamentului, reflecta, deopotrivă, corupţia existentă în cercurile politice din Anglia în secolul XVIII şi propria lui perseverenţă. Ea demonstra totodată protecţia de care se bucura din partea regelui George III.

Germain era ferm convins că marea majoritate a coloniştilor americani rămăsese credincioasă regelui şi că Parlamentul deţinea autoritatea absolută asupra coloniilor. Pe scurt, el poseda calitatea care, din timpuri străvechi, le-a asigurat consilierilor bunăvoinţa regilor: îi spunea lui George III ceea ce acesta dorea să audă.

Opt scrisori — nici o instrucţiune

Germain s-a văzut confruntat cu două mari dezavantaje când a trebuit să poarte război în colonii. În primul rând, Londra era prea departe de America pentru a putea exercita un control eficace şi rapid. Scrisorile trimise de la Londra comandanţilor aflaţi în campanie nu puteau fi înmânate acestora decât după mai bine de două luni; comunicaţiile între armate atât de îndepărtate una de alta, ca cele ale lui Howe şi Burgoyne, consumau şi ele un timp preţios. În al doilea rând, Germain se pricepea mai bine să câştige puterea

---

[1] Philadelphia devenise capitala oficioasă a americanilor răsculaţi. Ea avea să rămână sediul permanent al Congresului până în 1800, când organele centrale ale puterii legislative şi executive se vor muta la Washington.

[2] Sistemul velelor unei nave, care servesc la deplasarea acesteia sub acţiunea vântului.

[3] La Minden (oraş german din Westfalia), la 1 august 1759, s-au confruntat trupele britanice cu francezii şi aliaţii lor. Deşi învingători în luptele anterioare, englezii nu au obţinut o victorie decisivă tocmai din cauza refuzului lordului Germain de a angaja cavaleria.

[4] Războiul de şapte ani (1756-1763) s-a desfăşurat între Franţa, aliată cu Austria şi alte state europene, pe de o parte, şi Anglia, aliată cu Prusia, pe de alta. Înfrântă în Germania şi Canada, Franţa a pierdut această din urmă colonie prin Tratatul de la Paris (*Magazin istoric*, nr. 5/1974, 12/1975).

decât s-o exercite.

Faptul evident că două armate care se deplasau în aceeași direcție nu se vor întâlni pentru a întreprinde o acțiune comună pare să fi scăpat tuturor celor interesați, până când dezastrul de la Saratoga le-a deschis ochii. Deși Germain aprobase acea parte din planul lui Burgoyne care menționa joncțiunea cu Howe la Albany, era limpede că el considerase aceasta doar drept o mișcare potrivită pentru operații viitoare neprecizate, nu drept o necesitate tactică imediată. În cele șapte săptămâni care au urmat zilei de 3 martie 1777, când aprobase campania lui Howe în Pennsylvania, Germain i-a scris acestuia de nu mai puțin de opt ori, dar niciodată nu menționase că Howe trebuia să-și unească armata cu a lui Burgoyne.

Doar o copie a scrisorii adresate de Germain comandantului britanic din Canada, Sir Guy Carleton, îl informa pe Howe despre misiunea lui Burgoyne, dar această scrisoare nu cuprindea și instrucțiuni cu privire la colaborarea cu Howe. În realitate, Sir William era convins că deplasarea spre sud îl va ajuta de fapt pe Burgoyne în înaintarea sa, deoarece va deturna singura amenințare reală pe care o prevedeau cu toții la adresa forțelor britanice din nord: armata continentală a lui Washington.

La începutul verii 1777, Burgoyne a înaintat fără dificultate de-a lungul fluviului Richelieu și lacului Champlain. Situată între lacul Champlain și lacul George, fortăreața Ticonderoga — aflată în mâinile coloniștilor din 12 mai 1775 — apăra ruta spre sud. Garnizoana sa părea să constituie cea mai serioasă amenințare pentru avansarea lui Burgoyne spre Albany. Britanicii au ocupat înălțimile de lângă fortăreață și și-au instalat artileria. În iulie 1777, Ticonderoga a căzut fără luptă. Rebelii, a declarat vesel Burgoyne, nu aveau „experți în arta militară".

Lăsând o forță de ocupație la fortăreață, Burgoyne, plin de optimism, și-a continuat marșul spre sud. Depeșele expediate de el la Londra și New York explodau de încredere. Se lăuda că, dacă ordinele ar fi mai elastice, s-ar putea îndrepta spre răsărit și, fără nici un ajutor, i-ar îngenunchea pe rebelii din Noua Anglie. Generalul Washington spera că „încrederea câștigată în urma succesului îl va determina [pe Burgoyne] să ia măsuri ale căror urmări ne vor fi favorabile nouă". Cuvintele lui s-au dovedit profetice.

În cursul lunii august, planurile lui Burgoyne, țesute cu mare grijă, s-au destrămat cu

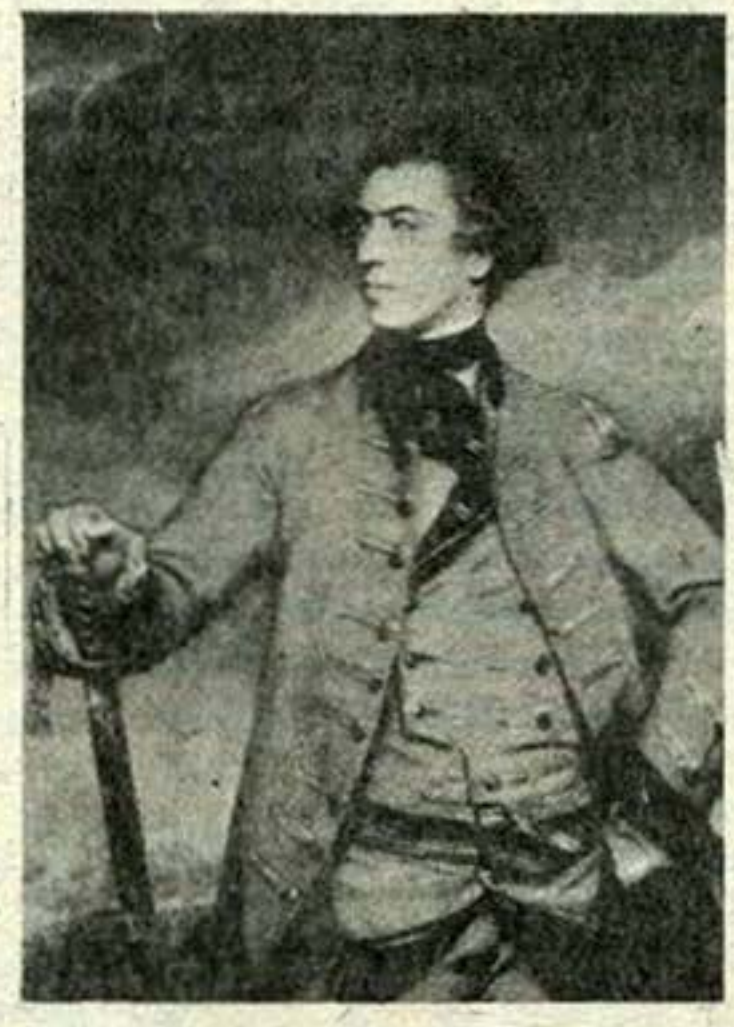

...și John Burgoyne, comandant al armatei la Saratoga, doi oameni extrem de diferiți, ce-au împărțit între ei vina înfrângerii.

o viteză uluitoare. O armată de ajutor, care avansa din Canada pe fluviul Mohawk în jos, pentru a se întâlni cu Burgoyne la nord de Albany, a fost respinsă de rebeli la Fort Stanwix. În ziua de 23 august, Burgoyne a primit vestea neașteptată că Sir William Howe nu se afla la New York, gata să pornească spre nord, ci întreprindea o campanie în Pennsylvania. Numeroase hărțuieli au provocat pierderi grele armatei lui Burgoyne, iar proviziile i-au scăzut vertiginos. Mai rău decât toate acestea însă, forțele rebele care-l înfruntau se înmulțeau zilnic cu voluntari din Noua Anglie.

Prudența cerea ca Burgoyne să se retragă în siguranța pe care i-o oferea fortul Ticonderoga. Dar, în loc să facă aceasta, el i-a scris lui Germain plângându-se că, având „ordine ferme să forțeze joncțiunea cu Sir William Howe", nu era „liber să rămână inactiv".

Germain a avut un șoc când a primit scrisoarea: „Ceea ce mă îngrijorează cel mai mult este ideea lui că ordinul de a merge la Albany, pentru a forța joncțiunea cu Sir William, este atât de categoric încât trebuie să încerce să-l îndeplinească cu orice preț". Abia la 16 august, după ce își încheiase campania din Pennsylvania, Howe a primit instrucțiuni precise din partea lui Germain să „colaboreze" cu Burgoyne. Între timp, acesta văzuse cum ceea ce numise mai înainte „drumul spre glorie" se transformase într-un impas. La 1 octombrie, Howe a aflat, la Philadelphia, că armata lui Burgoyne întâlnise o rezistență îndârjită mult la nord de Albany. Două săptămâni mai târziu, fiind împresurat de forțe superioare și neavând nici un ajutor în perspectivă, Burgoyne se preda.

Parada martorilor

Ancheta parlamentară asupra acestor evenimente a durat luni de zile. Burgoyne s-a plâns că ordinele pe care le primise îl legaseră de mâini și de picioare; Howe, că nu primise ordine. Parada martorilor, înarmați cu o viziune retrospectivă, a emis o gamă întreagă de păreri. Generalul Clinton, succesorul lui Howe, a dat tonul pentru acuzațiile împotriva predecesorului său, declarând că nu cunoștea decât puțini ofițeri „care să nu dezaprobe deplasarea spre sud și să nu vadă necesitatea unei colaborări cu generalul Burgoyne".

Vrând să fie obiectiv, gene-

ralul Cornwallis[1], chemat să-l apere pe Howe, s-a dovedit prea scrupulos creând impresia că Sir William se complăcuse în inactivitate. Germain l-a adus ca martor pe generalul de divizie James Robertson, care a întărit această impresie. În mod inevitabil, ancheta a reamintit că, în 1774, când candidase pentru Parlament din partea partidului whig, Howe declarase că nu crede într-o politică de măsuri drastice în Massachusetts. Dușmanii lui au subliniat, de asemenea, faptul că, atunci când fratele lui mai mare căzuse în luptele împotriva francezilor și indienilor, Adunarea din Massachusetts ridicase un monument în cinstea sa[2].

Generalul de divizie Grey s-a grăbit să răspundă prompt acestor insinuări de trădare: „Nu cunosc nici un caz în care Sir William Howe să nu fi atacat dușmanul sau să nu fi făcut tot ce se putea face în slujba Majestății Sale și pentru onoarea blazonului britanic".

Deși Grey a exagerat agresivitatea lui Howe, apărarea a fost dreaptă. Prostia, nu trădarea, provocase pierderea armatei lui Burgoyne, după cum a remarcat corect deputatul Edmund Burke[3]: „Ignoranța a marcat fiecare pas făcut în cursul expediției, dar a fost ignoranța ministrului". Un alt membru al Parlamentului l-a declarat pe Germain vinovat de „un plan vag, irealizabil, nedemn de un ministru britanic și absurd chiar pentru un șef indian". Germain și-a dat seama că, în cele din urmă, roata acuzației se va întoarce spre el și i-a cerut lui William Knox, subsecretar la Departamentul coloniilor, să-i pregătească apărarea. Cu nepărtinirea studiată care a caracterizat majoritatea martorilor în timp ce căutau să ghicească ce capete vor cădea, acesta a afirmat că „există cu siguranță un punct slab în apărarea lordului Sackville [Germain], anume că planul operațiilor și instrucțiunilor către Burgoyne nu i-au fost comunicate oficial lui Howe, împreună cu ordinul de colaborare". Germain nu-i trimisese instrucțiuni lui Howe decât după ce era mult prea târziu pentru Burgoyne, iar motivele au ajuns de notorietate publică abia mulți ani după aceea.

Într-o zi, după ce aprobase campania lui Burgoyne, ministrul de război era pe punctul de a părăsi Londra spre a-și petrece sfârșitul de săptămână în Sussex, când i s-a amintit că nu-i fusese expediată o scrisoare lui Howe. Germain ura să fie reținut: „Bieții mei cai trebuie să aștepte mereu în stradă, iar eu nu ajung niciodată la timp". Preocupat de vacanța lui, Germain a spus ceva despre redactarea unei scrisori, pe care s-o semneze ulterior, și s-a grăbit să plece. Problema a fost uitată și o armată britanică s-a îndreptat spre propria ei distrugere.

Evident, Germain l-ar fi putut informa pe Howe despre planul lui Burgoyne, în oricare din cele opt scrisori pe care i le-a trimis în martie și aprilie 1777. Faptul că nu a făcut aceasta, după ce aprobase strategiile ambilor generali, constituie esența dezastrului hotărâtor suferit de forțele britanice și, în final, a pierderii coloniilor din America.

Totuși, ancheta parlamentară nu s-a încheiat spre satisfacția nimănui și plângerile au continuat în ziare, fără să apară limpede cine era vinovatul și cine victima. Responsabilitatea lui Germain apărea neîndoielnică, dar nici cei doi generali nu erau complet nevinovați.

Planul lui Burgoyne de a înainta de-a lungul fluviului Hudson fusese indicat în războaiele cu francezii și indienii[4], dar nu și împotriva noii revoluții, iar insistența cu care Burgoyne, deși comanda o armată în acțiune, urmase *ad litteram* instrucțiunile trimise cu luni în urmă de către superiorul său de peste ocean — până la a provoca distrugerea finală a armatei — nu avusese nici un rost. Strategia campaniei lui Howe în Pennsylvania s-a dovedit, de asemenea, greșită. Philadelphia nu reprezenta cheia de boltă a revoltei; controlul asupra orașelor americane nu ar fi pus capăt acestei revolte.

În fine, incapacitatea acestor trei bărbați de a-și coordona ideile, de a ține cont de condițiile schimbătoare și de a fi flexibili s-a dovedit fatală. Edmund Burke s-ar fi putut referi la Saratoga când a scris: „Nimic din ceea ce este în desfășurare nu se poate baza pe planul inițial. Tot atât de bine ne-am putea propune să culcăm un adult în leagănul unui copil". ■

---

[1] Charles Cornwallis (1738-1805) fusese înfrânt de Washington în două campanii. Ulterior, devenise guvernator general al Indiei.

[2] Amiralul lord Richard Howe (1726-1799) comandase flota britanică în războiul anglo-american (1776-1778), apoi devenise prim lord al amiralității în guvernul Pitt (1783-1788). Primind în 1793 misiunea de a înfrunta flota franceză în Canalul Mânecii, el repurtase o strălucită victorie asupra ei, la 1 iunie 1794.

[3] Om politic și filosof, Edmund Burke (1728 sau 1730-1797) a fost prim lord al trezoreriei (1765), ceea ce i-a asigurat un loc în Camera Comunelor. Strălucit orator, el era partizanul unei politici liberale, favorabilă revendicărilor Americii engleze, libertății comerțului, toleranței față de catolicii din Irlanda. Denunțând nedreptățile comise în India, Burke a atacat cu aprinsă elocință administrația guvernatorului Warren Hastings (1785-1794). Cea mai cunoscută dintre lucrările sale este *Reflections on the Revolution in France* (1790).

[4] În momentul sosirii englezilor, în America de Nord existaseră deja colonii olandeze, spaniole și franceze, asupra cărora, în sec. XVII-XVIII, Anglia își extinsese treptat stăpânirea.

VIAŢĂ ŞI MOARTE ÎN ANGKOR

Angkorul, veche capitală cambodgiană a regilor khmeri şi centru de cult, fondată în anul 802 e.n., de Jayaverman II, a cuprins în secolul XII teritoriul Cambodgiei de azi, aproape întreaga peninsulă Malacca şi părţi ale Siamului, devenind cel mai strălucitor stat feudal al Asiei de sud-est. Conflicte interne, atacuri ale unor triburi vecine şi ale mongolilor aveau să destrame înfloritorul regat în veacul XIII, părţi ale lui revenind Siamului şi Vietnamului. În 1296, ambasadorul chinez Ciu Ta-kuan, în vizită prin aceste locuri, descria Angkorul ca pe un oraş ce inspira măreţie: „Palatul, locuinţele oficiale şi casele nobililor sunt toate orientate spre est. Sala de consiliu are cercevelele ferestrelor din aur. La dreapta şi la stânga sunt coloane pătrate cu 40-50 oglinzi".

Dar în cele patru-cinci secole de intensă istorie, Angkorul s-a dovedit a fi un autentic document al vieţii şi culturii unui popor, cel cambodgian. Sute de monumente, şosele, temple — între care Angkor vat se distinge net, cu basoreliefurile sale inspirate de Ramayana **şi** Mahabharata **—, palate, bazine, poduri, toate întinse pe sute de km², au rămas până astăzi ca probe ale unei zone prospere, ce întreţinea relaţii comerciale cu India, Sri Lanka, arhipelagul malayez, China. Fastul de la curtea regală ca şi bogăţiile fabuloase ale ţării sunt apologetic prezentate în cronicile unor călători chinezi.**

Cu timpul, regiunea a fost abandonată, jungla punând stăpânire pe comorile ei. În veacurile următoare, unii misionari europeni au sesizat existenţa unor ruine sub mantaua verde de frunze, dar adevărata descoperire a Angkorului revine naturalistului francez Henri Mouhat, cel care în 1861 a făcut asidue cercetări în zonă. Ulterior Angkorul a fost explorat sistematic, cu precădere începând din anul 1898, sub auspiciile Şcolii franceze a Extremului Orient.

Până astăzi, Franţa, alături de Japonia sunt principalele partenere ale Cambodgiei — sub coordonarea UNESCO — în salvarea şi dezvoltarea aşezării. Proiectul internaţional, sprijinit şi de regele Norodom Sianuk, ar urma să facă din vizitarea Angkorului una dintre principalele resurse financiare ale ţării, pregătită să primească nu mai puţin de un million de vizitatori. Cu toate riscurile pe care aceste vizite le incumbă.

Pentru moment, cele mai acute aspecte rămân restaurarea şi jaful. Angkorul este ţinta traficanţilor de opere de artă, care recurg deseori la jaful înarmat, în cazul muzeelor şi depozitelor arheologice. Acestor degradări şi prejudicii li se adaugă cele provocate de mediu, care afectează îndeosebi monumentele datând din sec. IX-XVI.

Operaţia de conservare a Angkorului a început în 1908, sub conducerea aceleiaşi Şcoli franceze a Extremului Orient, care se ocupa de întreaga Indochină, pe atunci sub regim colonial francez, cea care a executat şi primele acţiuni de inventariere, de consolidare şi restaurare. Dar cea mai mare parte a specialiştilor sau funcţionarilor cambodgieni, formaţi încă din anul 1930, şi-au găsit moartea în orezăriile ţării, în timpul loviturii de stat militare conduse de generalul Lon Nol, în anul 1970, şi al înfruntărilor armate din timpul intervenţiei trupelor americane şi sud-vietnameze.

Întoarcerea cercetătorilor francezi şi internaţionali, începută în vara anului 1994, urmează să reanime un extraordinar fond de cultură, practic „îngheţat" cam de un sfert de secol.

Prezentăm un fragment — în adaptare, cu titlul şi subtitlurile redacţiei Magazin istoric **— din lucrarea** La Vie quotidienne dans la Péninsule indochinoase (800-1300), **semnată de cunoscutul specialist francez în istoria Asiei de sud-est Louis Frédéric (vezi şi** Magazin istoric, **nr. 6/1994), autor a zeci de cărţi despre India, Japonia şi peninsula indochineză.**

Nicolae STANCU

• Prințesă rivalizând cu savanții brahmani • Bogatele mai devreme, săracele mai târziu • Trupul descoperit? Nici o rușine • O fată frumoasă = o monedă de schimb • Chinezul cu ochi pentru toate • Ghimpi în tălpi contra spiritelor răufăcătoare

Drepturile soțului înșelat

În nici un text din Angkor femeia nu apare a avea un statut inferior celui al bărbatului: administrativ și penal, ea apare ca egala lui, deși cutumiar ei îi sunt rezervate sarcini particulare. Mai degrabă se observă o distincție între categoriile de vârstă în sânul aceluiași grup, între băieți și bărbați sau între fecioare și femeile deflorate sau căsătorite.

Familia este restrânsă. Până astăzi individul izolat este de neconceput, el trebuie să se integreze într-un soi de confraternitate: o comunitate de sat, grup de pescari sau vânători, ghildă sau corporație de artiști. Ca întreg satul, individul, deși este considerat liber, aparține suveranului, căruia îi datorează o supunere totală, căci regele reprezintă divinitatea pe pământ.

Indochinezele, chiar dacă nu iau parte direct la administrație, au adesea rol de sfătuitoare. Ca și bărbații, au drept la instrucție, cunosc calculele foarte complexe ale calendarului khmer. Unele erau foarte destoinice atât în matematici, cât și în sanscrită. Inscripțiile ne informează că o prințesă putea rivaliza cu cei mai reputați savanți brahmani. De pildă, sora mai mare a lui Jayaverman VII, Indradevî, „întrecea prin știința sa cunoștințele filosofilor", fiind numită profesor principal într-o mănăstire budistă, unde preda femeilor. Într-o sanscrită ireproșabilă, ea a compus un panegiric al surorii sale, gravat pe un perete al templului Phimeanakha, la Angkor.

Pentru fetele din casele foarte bogate, între vârsta de 7 și 9 ani, iar pentru cele foarte sărace doar la 11 ani, era angajat un preot budist sau un brahman pentru a le deflora. La momentul potrivit, preotul intra în apartamentul tinerei și o deflora cu mâna. Unii cronicari pretind că preotul s-ar fi unit în mod real cu fata, dar mare parte din ei neagă acest fapt. Și cum indochinezilor le era interzis să fie martori la aceste momente, nu se poate ști exact adevărul. Înaintea ceremoniei, mama și fiica dormeau în aceeași cameră, dar odată ce momentul deflorării fusese depășit, fiica era exclusă din apartament. Era liberă să plece oriunde vroia, fără constrângeri și supraveghere. Tânăra trebuia să se răscumpere de la preot cu daruri, în stofe și mătăsuri. Dacă nu prezenta aceste daruri, rămânea pe veci proprietatea lui și nu se putea căsători. În timpul ceremoniei, părinții tinerei și vecinii asamblau în fața porții fetei o estradă, pe care aveau loc reprezentații cu oameni și animale de argilă, în număr de până la zece. Cei săraci nu înălțau asemenea estrade. S-ar putea ca acest ritual să aibă o oarecare legătură cu cel al „deschiderii ochilor", deflorarea putând fi asimilată cu un soi de „deschidere către viață", ea consacrând trecerea de la viața de copil a tinerei fete către cea de femeie.

Cert este că după această ceremonie femeile se bucurau de o totală libertate, atât din punct de vedere sexual cât și social. Astăzi, în Asia de sud-est, nu se acordă aceeași importanță virginității și relațiilor sexuale între femeile și bărbații necăsătoriți. Totul seamănă cu ce se întâmplă în societățile occidentale. Deși un cronicar chinez scria că în Cambodgia „femeile indigene sunt lascive" și că „instinctele lor sunt foarte fierbinți", el își corecta afirmația grăbindu-se să adauge: „Uneori am auzit vorbindu-se că își păstrează fidelitatea". Pe scurt, libertatea sexuală părea a fi destul de mare, dar cu siguranță temperată de cutumă și de o serie de legi nescrise, ce o îngrădeau, atâta cât să nu devină necuviință.

Același cronicar chinez ne informează că soțul înșelat putea avea o serie de drepturi asupra amantului soției sale, ceea ce dovedește că adulterul — dacă el exista frecvent — era privit cu ostilitate și sancționat de cutumă. Cât privește incestul, el era obiectul unei interdicții divine. „În orașul Angkor-thom, aproape de poarta estică, a fost un barbar care s-a dedat plăcerilor carnale cu sora lui mai mică. Pielea și carnea lor s-au lipit, fără a se mai putea dezlipi și, după trei zile fără hrană, cei doi au murit. Compatriotul meu, domnul Xie, care a petrecut 35 de ani în țară, afirmă că acest caz s-a produs de două ori..."

Soții pentru fiecare punct cardinal

Femeile îmbătrâneau repede, din cauza climei, muncilor grele și maternității precoce: „La 20 sau 30 de ani — precizează același cronicar chinez — semănau cu chinezoaicele noastre de 40 sau 50". Clasele de vârstă erau relativ separate, atât la femei, cât și la bărbați. Același chinez, care avea ochi pentru toate, ne descrie, pentru a înțelege această separare, ritualurile băii: „Bărbați și femei laolaltă intrau goi în bazin. Numai când erau în bazin tatăl, mama sau oameni în vârstă, fiii și fiicele lor sau oamenii tineri nu intrau. Sau, când în apă se aflau tineri, cei mai în vârstă rămâneau afară. Dar dacă oamenii erau de aceeași vârstă, femeile își ascundeau sexul cu mâna stângă și intrau în apă fără nici o inhibiție".

Trupul descoperit fiind un

lucru natural, nu șoca pe nimeni. „Chiar și femeile din casele nobile participau (la aceste băi în comun în bazine sau în râuri) și nu încercau nici o rușine. Oricine putea să le vadă din cap până în picioare .

Căsătoria era o afacere pur și simplu, nu era considerată un lucru sfânt. În timpul căsătoriei, cutuma cerea a se face cadouri în stofe; mulți întrețineau raporturi «ilicite» (în opinia unui chinez) cu cele cu care se căsătoreau apoi — scrie Zhou Daguan —, obiceiurile lor nu constituiau deloc un motiv de rușine". Nu exista o ceremonie religioasă a căsătoriei, ca în India, ci numai un ritual civil foarte simplu. Dar ne permitem să punem la îndoială spusele misionarului chinez Zhou Daguan. În Asia căsătoria nu a fost niciodată numai o afacere încheiată între doi indivizi de sex opus, ci mai curând și mult mai mult o alianță între două familii, două clanuri, uneori două sate sau cătune. Ea nu era numai o formalitate ce angaja două ființe, ci un act magic unind două familii, două triburi sau sate. Și, pentru ca uniunea să devină fecundă, căci o uniune fecundă permitea obținerea — prin simpatie magică — a unor recolte abundente, ceremonia trebuia să se desfășoare după reguli precise. O căsătorie privea deci tot satul.

Poligamia exista cu siguranță, dar mai ales în familiile bogate. „Suveranul are cinci neveste, una pentru apartamentul principal și patru pentru punctele cardinale". Soția principală se bucura de un statut special față de celelalte patru. Bărbații de condiție modestă nu se puteau căsători cu mai multe femei, decât dacă erau suficient de înstăriți pentru a le întreține, căci care femeie ar fi acceptat un statut inferior celei al soției principale dacă nu era recompensată prin confort material?

Era de „bon ton" ca funcționarii, pentru a obține funcții la palat, să-și ofere câte o

Sculptură pe un perete al templului Angkor-vat, reprezentând o grațioasă dansatoare și (în p. 79) *imagine a templului, fondat în sec. XII*

fiică: „Când o familie (bogată) are o fată frumoasă, ea anunță la palat acest lucru. Și chiar dacă această fată nu devenea în mod obligatoriu concubină regală, cert este că tatăl o oferise pentru a deveni o privilegiată și a putea obține o oarecare instrucție. Dintre aceste «oferte» erau alese concubinele regale".

Când un tânăr vroia să se căsătorească, el începea prin a-i oferi cadouri tinerei pe care o dorea. Iar când căsătoria era hotărâtă, familia soțului și a soției petreceau opt zile împreună, fără a ieși din casă, timp în care zi și noapte lămpile rămâneau aprinse.

Se alegea o zi fericită pentru căsătorie, cele cinci care o precedau fiind folosite pentru veselie, mariajul consumându-se abia în a șaptea.

În Indochina femeile se căsătoreau destul de devreme și aduceau pe lume copii cu ușurință. „Imediat ce a născut, femeia indigenă pregătește orez cald, îl amestecă cu sare și îl aplică în regiunea abdominală. După o zi și o noapte, ea se ridică din pat. Astfel nașterea nu are urmări supărătoare, producându-se o refacere rapidă a țesuturilor, încât lăuza pare o tânără fată. Când mi s-a povestit, n-am crezut o iotă, scrie Zhou Daguan, dar în familia la care am locuit,o fată a născut un copil și am putut să mă lămuresc singur: a doua zi, purtându-și copilul în brațe, ea s-a scăldat în fluviu, împreună cu el. Este realmente extraordinar".

Dar nașterea era considerată o perioadă foarte periculoasă: o femeie moartă la naștere putea deveni un geniu al răului. Conform obiceiurilor, în talpa picioarelor unor femei moarte la naștere se înfigeau ghimpi, pentru a împiedica spiritul lor să meargă și să-i urmărească pe cei rămași în viață.

Fătul putea și el să devină un spirit al răului și să fie tentat să se răzbune pe cei vii pentru că el nu se născuse. Vrăjitoarele foloseau acești copii născuți morți când făceau farmece. Pentru a evita situația ca femeia să moară în casa familiei ei, se ridica un pavilion temporar în afara casei principale, în care năștea ea și care trebuia apoi ars, obicei păstrat până astăzi în Asia de sud-est.

Ras în cap și nemâncat

Mortalitatea infantilă trebuie să fi fost foarte ridicată în epocă. Cu toate acestea, ca o particularitate a orașelor indochineze din epoca Angkorului, nu se găsesc nicăieri cimitire (poate și din cauza săpăturilor incomplete executate până acum în peninsulă). În regiunile unde predomina o formă sau alta a budismului, aspectul este de conceput, pentru că obiceiul era ca morții să fie incinerați, dar în Cambodgia khmeră budismul coexista cu religia brahmană. În societatea indiană erau practicate patru feluri de ceremonialuri de în-

mormântare: înhumarea, incinerarea, abandonarea în apele fluviului și expunerea lor animalelor sălbatice și păsărilor. „Dacă cineva găsește un mort în poarta casei lui, îl cară cu niște sfori în afara orașului, pe un teren viran. Pentru morți nu se folosesc coșciuge scrie Zhou Daguan. Ei sunt înveliți într-un soi de rogojină, apoi într-o stofă. În afara orașului, cadavrul este abandonat, într-un sector nelocuit, așteptând ca vulturii, câinii sau alte animale să îl devoreze. Actualmente puțini își mai incinerează morții. Copiii nu poartă doliu după părinți, dar băieții se rad în cap, iar fetele își taie părul pe frunte. În asta constă doliul lor filial". Cenușa rămasă în urma incinerării se îngroapă în pământ, într-un bol de argilă, sau se aruncă în apele râurilor. „Trupul este ars pe lemne de esențe aromatice, cenușa este strânsă într-o urnă de aur sau de argint, care este aruncată în ape foarte adânci. Săracii folosesc urne de lut arș, pictate în diverse culori" (Zhou Daguan). Obiceiul trebuie să fi existat din timpuri străvechi, căci el este atestat încă din epoca bronzului prin prezența unor mari urcioare funerare în piatră în centrul Laosului, ce conțin cenușa — probabil colectivă — a șefilor de trib din acea epocă. Asemenea urne în piatră s-au întrebuințat în Birmania până în sec. VIII e.n.

De altfel, incinerarea devenea un ritual din ce în ce mai scump; era nevoie de nu mai puțin de trei metri cubi de lemn pentru a arde în totalitate trupul unui om. Și cum în sud-estul Asiei și în Bali, în special, exista și obiceiul de a se construi o pagodă sau un „turn" special în lemn decorat, care urma a fi ars odată cu cel mort, operația era și mai costisitoare. Procesiuni cu muzică și diverse practici însoțeau înhumarea urnei funerare sau imersiunea ei.

Suveranii își construiau temple funerare, cenușa lor fiind îngropată la baza unora dintre ele. Cel mai elaborat templu funerar regal este — fără îndoială — cel de la Angkor-vat. Suveranii mai puteau fi înhumați înainte de incinerare într-o mare urnă de argint, unde li se depunea corpul, pliat în poziția fătului (ritualul renașterii). În acest caz, urna funerară (din aur sau argint) era expusă mai multe luni într-o construcție improvizată din lemn *(mên)*. Poporul venea să îi prezinte ultimul omagiu monarhului, aducându-i flori, bețișoare parfumate, parfumuri, orez și executând o mișcare circulară în jurul catafalcului. Corpul (sau ce mai rămânea din el) era așezat apoi într-o urnă de santal și incinerat cu mare pompă în zgomotul petardelor, odată cu *mên*-ul, care îl adăpostise temporar.

După deces — scrie M. Dualin — „copiii defunctului nu mâncau nimic șapte zile, erau rași în cap, în semn de doliu, și treceau prin crize acute".

Se distingeau șase categorii de decese: provocate prin înec, prin lovitură de trăznet, prin cădere, în urma atacului unui animal sălbatic, prin spânzurare și ca urmare a unei boli (moartea naturală fiind considerată rezultat al unei maladii, bătrânețea). Ritualurile care însoțeau moartea erau diferite, în funcție de diversele feluri de decese. „Moartea ca și nașterea necesită diverse precauțiuni împotriva spiritelor. răufăcătoare. Orice cadavru era de temut; din carnea, sângele, oasele lui, care se descompuneau, se nășteau păsări purtătoare de ghinion, vampiri, fantome nefaste. Sufluł lui vital putea, dacă mortul nu era satisfăcut, să revină, invizibil, între ai săi, să-i tortureze și să se răzbune", scrie o renumită specialistă în tradițiile Asiei de sud-est.

Nașterea, deflorarea tinerelor fete, căsătoria și funeraliile erau deci însoțite de un ritual anume, domestic și religios, în raport cu credințele populare. Interdicții de hrană, interdicții de machiaj pentru femeile însărcinate, recitarea de texte sacre pentru a alunga spiritele rele, bătăi de tobă, vibrații de corzi, pentru a îndepărta spiritele, diverse practici magice se pot observa și astăzi în satele indochineze. Fiecare eveniment marcând o etapă din viața pământeană a individului căpăta și o importanță socială și privea întregul sat sau comunitate, ai cărei membri participau cu toții la aceste ritualuri. ■

ÎN APĂRARE

(Monoverb: 5-10)

i R = A

Radu STOIANOV

DIEGO DUQUE DE ESTRADA,

un călător spaniol la curtea

principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen

Secolele XVI şi XVII au reprezentat pentru Spania apogeul puterii sale economice, politice, militare şi momentul de strălucire spirituală maximă, aşa-numitul Siglo de Oro. **Ele au prilejuit şi apariţia unui tip uman deosebit, acela al soldatului mercenar, aventurier înzestrat şi cu dorinţa şi capacitatea de a lăsa în scris amintirea faptelor sale. S-a creat în jurul lui o adevărată literatură memorialistică cu rolul de izvor istoric. Desigur, acest gen de izvoare trebuie privite cu multă atenţie şi cu mult spirit critic pentru a deosebi fantezia autorului de adevărul istoric. Odată separarea făcută, ele ne înlesnesc mai buna cunoaştere a unor evenimente importante, precum şi pătrunderea mai adâncă în spiritul epocii.**

Printre aceşti mercenari-scriitori spanioli s-au numărat figuri pitoreşti cum ar fi Jerónimo de Pasamonte, Alonso de Contreras, Miguel de Castro. Unii dintre ei, ca Bernardo de Aldana (Magazin istoric, **nr. 6/1994), Diego Galán şi Diego Duque de Estrada au ajuns şi în spaţiul românesc, în amintirile lor putându-se întâlni numeroase referiri la oamenii pe care i-au întâlnit aici şi la întâmplările pe care le-au trăit. În rândurile ce urmează ne vom opri atenţia asupra ultimului dintre cei menţionaţi, asupra lui Diego Duque de Estrada.**

EUGEN DENIZE

Căsătorit cu cea mai frumoasă femeie

S-a născut la 15 august 1589 la Gand, în Flandra, fiind fiul unui ofiţer de origine nobilă din trupele spaniole staţionate în regiune. După câţiva ani de şcoală la iezuiţi, şi-a început cariera militară. A fost mai întâi copil de trupă, apoi mercenar. Aventurile şi întâmplările prin care a trecut sunt demne de intrigile celor mai vestite romane ale lui Dumas sau Zévaco. În 1627, aflat la Padova, a acceptat oferta principelui Gabriel Bethlen şi, la 22 noiembrie, pleca spre Transilvania, unde a rămas doi ani, până în 1629. S-a angajat ulterior ca mercenar în solda împăratului Ferdinand II, iar în 1635 s-a călugărit în Sardinia, intrând în rândurile ordinului religios San Juan de Dios. Povestirea sa se opreşte în anul 1646, probabil datorită morţii survenite în acest an sau în anul următor.

Memoriile lui Duque de Estrada se intitulează *Comentarios del desenganñdo de si mismo. Vida del mismo autor* (Comentarii despre cel deza-

În imagine: principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen.

măgit de el însuși. Viața autorului însuși). Primele cinci capitole au fost scrise în 1614, iar următoarele nouă în iarna dintre 1631 și 1632, ulterior aduse la zi pentru a vedea lumina tiparului. Dar textul a fost editat pentru prima oară abia în 1860 de către Pascual Gayangos în volumul XII din cunoscuta colecție *Memorial histórico espanol.*

Angajat de principele Transilvaniei pentru un salariu de 500 de scuzi pe an, un cal și întreținerea pentru sine și pentru doi slujitori, Duque de Estrada, a părăsit Veneția la 22 noiembrie 1627. Sosea la Timișoara la 2 ianuarie 1628. De aici, prin Lugoj, Caransebeș și Orăștie, ajungea la Alba Iulia, la 16 ianuarie, și intra efectiv în serviciul lui Gabriel Bethlen. A rămas în Transilvania până după moartea lui Bethlen. Spre sfârșitul anului 1629 a fost nevoit să părăsească principatul datorită unor intrigi care-i puneau în pericol viața.

Informațiile privitoare la Transilvania se întind pe 35 de file de manuscris și, în afară de sumare informații geografice, se referă la viața de curte de la Alba Iulia, la intrigile care se făceau și desfăceau acolo, la protocol, la sărbătorile și balurile care se desfășurau, la aspecte ale vieții de zi cu zi din anturajul principelui.

Parcurgând paginile manuscrisului, două tipuri de informații ne-au reținut atenția. În primul rând cele referitoare la principele Bethlen, căruia aventurierul spaniol îi face un interesant portret fizic, la care se adaugă informații biografice mai mult sau mai puțin exacte. În al doilea rând, schițarea unui proiect de luptă antiotomană, a unei coaliții a puterilor creștine îndreptată împotriva Imperiului otoman.

Dar iată ce ne spune Duque de Estrada despre principele Bethlen: „În ceea ce privește aspectul fizic, principele era de statură înaltă, dar cu un corp foarte bine proporționat, mai ales picioarele, era puternic și îndemânatic, avea capul și fața mari, fruntea lată și netedă, ochii mari, pătrunzători și severi când era calm și cruzi când era supărat; sprâncenele erau arcuite și stufoase, gura mare, buzele căzute, dinții mari și rari, barba înspicată și mare, pieptul și spatele late, aspect sever și grandios, un om perfect pentru călărie, mare dansator în felul său, afabil la masă, plăcut în conversație, cu o atitudine gravă în timpul audiențelor și hotărât în timpul discuțiilor din consilii". În ceea ce privește originea sa, iată ce putem afla: „Acesta descindea din unul din cei patru căpitani care au venit din Sciția să populeze această parte și au populat o provincie pe care au numit-o Stulia și care azi se numește Sivelia [teritoriul locuit de secui în Transilvania — *n.n.*], în mijlocul Transilvaniei... A fost soldat în Ungaria unde a întreținut pe socoteala sa trei cai și, datorită vitejiei sale, principele, l-a numit căpitan de cavalerie împotriva turcilor. Perioadele de armistițiu a dorit să le folosească pentru a călători; a străbătut Germania și Flandra după care, pe drumul de întoarcere, a vizitat statul venețian și o parte din Italia. A ajuns să se bucure de mare încredere din partea principelui său, care l-a trimis împotriva principelui Valahiei, pe care l-a învins de multe ori și l-a redus la situația de tributar. S-a căsătorit acest senior cu cea mai frumoasă femeie din țară, bogată și de rang înalt; datorită calităților sale a fost trimis ca ambasador la Poartă, unde a petrecut câțiva ani înconjurat de multă stimă, apreciat de sultan cât și de principele său, pentru prudența și sfaturile sale...". Despre preluarea domniei în 1613 ni se spune că, după asasinarea lui Gabriel Báthory, Bethlen a devenit principe în mod pașnic și cu asentimentul întregii țări și al sultanului. În fine, sunt descrise ultimele zile de viață și ceremoniile funerare care au avut loc în anul 1629.

Rolul important al românilor

Al doilea tip de informații, cel cu caracter politic, ni se pare și mai interesant decât primul, deoarece aduce în discuție o problemă vitală pentru întreg spațiul românesc, aceea a luptei antiotomane. În acest sens, Duque de Estrada, folosindu-se de prilejul vizitei unui ambasador venețian, ne expune, pe larg, proiectul unei largi coaliții antiotomane, proiect pe care îl atribuie principelui Bethlen. Iată despre ce este vorba:

„Problema era că dacă ar fi avut încredere în împărat, așa cum nu era cazul, ar fi dorit [Bethlen — *n.n.*] să mă trimită în Spania ca ambasador și că, sperând să primească ajutorul Regelui Catolic, era convins că va putea să pună piciorul în Constantinopol și să-l cucerească de la turci, al căror sultan nu era acela care l-a ajutat să devină principe, ci urmașul său, cu care se afla în relații foarte rele datorită tiraniei sale. Forma și modul de realizare ale acestui proiect erau următoarele: împăratul trebuia să promită regelui Spaniei că va ataca cu armata sa în Ungaria, pe care ar putea să o cucerească cu ușurință, deoarece trupele turcești de aici nu ar fi primit ajutoare nici de la Constantinopol, nici din altă parte, pentru că principele le-ar fi oprit intrarea cu patruzeci de mii de călăreți, astfel încât, cu trecătorile tăiate și trăind așa cum trăiesc, lipsiți de toate, ar fi fost înfrânți cu ușurință; după aceea, cele două armate unite, cu toate acordurile pe care împăratul le-ar fi dorit, ar fi avut trecerea liberă spre Constantinopol, trecere pe care ar fi asigurat-o principele Valahiei, aliat cu princi-

pele nostru, amenințat și maltratat de sultan cu mari nedreptăți, care ar fi venit cu douăzeci de mii de călăreți, astfel încât armata noastră ar fi ajuns la o sută de mii de oameni și, fiind în apropierea Constantinopolului, i-ar fi fost ușor să-l cucerească. Imperiul otoman trece printr-o perioadă de disensiuni și rivalități între viziri și pașale, care erau împărțiți în mai multe facțiuni precum și între spahii și ieniceri, prost plătiți și tiranizați și cu toții răsculați. Creștinii, atât cei liberi, cât și cei supuși, care sunt în mare număr, vor face tot ce le va sta în putință pentru a scăpa de jugul turcesc. Grecia vede deja apropiindu-se ora scuturării acestui jug și ea a cerut de multe ori ajutorul militar al regelui nostru pentru a se elibera de tirania turcească, fapt pentru care eu pot depune mărturie. Pe aici ar trebui să pătrundă Majestatea sa Catolică cu armatele, pentru a atrage cât mai multe forțe inamice, iar venețienii, cu puternica lor flotă, ar putea să recucerească ceea ce îi interesează în Dalmația și Croația, acesta fiind și scopul pentru care ambasadorul lor a venit la această curte. În continuare principele mi-a spus că i-a convocat și pe ambasadorii tătari, care sosiseră cu puține zile înainte, precum și pe cel al Persiei, dușmană foarte importantă a turcilor, care trebuiau să continue războiul cu aceștia; a mai spus că, realizată această ligă, împăratul ar putea intra în Constantinopol și, la fel ca regele Spaniei, să-și pună pe cap coroana Greciei Mari; venețienii ar putea lua ceea ce-i interesa din Dalmația și Croația, iar el însuși să devină stăpânul acelor părți pe care turcii le cuceriseră în Ungaria și să depună jurământ de fidelitate față de împărat...".

Bineînțeles că citind acest proiect de coaliție antiotomană se poate pune, firesc, întrebarea dacă el era real sau nu, știind care a fost atitudinea lui Gabriel Bethlen față de împărat în timpul războiului de treizeci de ani. De asemenea, ne putem întreba dacă în cazul în care principele transilvan ar fi nutrit astfel de planuri, el ar fi putut să le facă cunoscute unui personaj destul de îndoielnic, așa cum era Duque de Estrada. De aceea considerăm că un astfel de proiect nu a existat, iar în cazul în care ar fi existat, el nu ar fi putut fi adus de către Bethlen la cunoștința unui aventurier ca Duque de Estrada care, mai mult, ar fi urmat să plece în Spania în calitate de ambasador al principelui. Credem că nu ne înșelăm spunând că întregul plan este o pură invenție a aventurierului spaniol cu scopul de a-și acorda o mai mare importanță în ochii cititorului, de a scoate în evidență cât de însemnat a fost rolul jucat de el la curtea principelui Bethlen, câtă considerație i-a fost acordată.

Dar cu toate acestea credem că acest joc al imaginației are, totuși, o anumită valoare de simbol. Admițând că proiectul coaliției antiotomane nu a existat de loc, faptul că el este descris cu atâtea amănunte de către Duque de Estrada demonstrează că astfel de proiecte erau vehiculate destul de frecvent în Spania acelei epoci. Pe de o parte aventurierul spaniol cunoștea faptul că astfel de proiecte existau, probabil, din abundență și că ele includeau, ca un factor hotărâtor al reușitei lor, participarea țărilor române, iar pe de altă parte, incluzând Transilvania și Țara Românească în proiectul său imaginar, dar destinat a fi adus la cunoștința cititorilor spanioli, el venea să confirme rolul important pe care românii l-ar fi avut de jucat în orice astfel de proiect de coaliție antiotomană. Imaginația lui Duque de Estrada nu este gratuită și ruptă total de realitate. Ea se bazează pe experiența unui militar de carieră și este întărită de cunoașterea directă a spațiului românesc și a realităților politice de aici. În acest sens putem spune că Duque de Estrada, prin acțiunile sale și prin memoriile pe care ni le-a lăsat, a contribuit, atât cât i-au permis puterile și împrejurările, la mai buna cunoaștere a țărilor române și a poporului român nu numai în Spania, dar și în alte țări din apusul continentului nostru. ■

OM POLITIC ROMAN

(MONOVERB: 6—8)

Radu STOIANOU

ZÂMBIND ÎN EVUL MEDIU

JACQUES LE GOFF

„Râsul este în firea omului" (Aristotel)

Oare Iisus a râs vreodată? Nu cumva râsul este lucrătura diavolului, fiind interzis omului? Iată ce întrebări își puneau teologii în Evul Mediu. Jacques Le Goff, cunoscutul medievist francez, care ține la Paris un seminar consacrat râsului în Evul Mediu, ne amintește că și râsul are o istorie a sa[1].

Expresie biografică specific umană în aparență atât de firească, râsul este mai întâi de toate un fenomen cultural, ce diferă de la civilizație la civilizație și evoluează odată cu epocile. În Evul Mediu, râsul a fost o importantă miză ideologică. Fapt excelent oglindit în romanul lui Umberto Eco Numele trandafirului, **al cărui personaj, Jorge de Burgos, este un dușman înverșunat al râsului. Pentru a clarifica oarecum raporturile complexe dintre Biserica medievală și râs, trebuie să ne întoarcem la** Biblie.

Râsul — un păcat?

Vechiul Testament are două cuvinte cu totul deosebite pentru desemnarea râsului: *sâhaq*, râsul vesel, pozitiv (vine de la numele lui Isaac, fiul unei perechi de bătrâni întâmpinat cu un hohot de râs într-un pasaj din *Facerea Lumii)* și *lâaq*, râsul batjocoritor și adesea răutăcios. Și în limba greacă existau două cuvinte diferite, provenind însă din aceeași rădăcină: *gelân*, a râde, și *katagelân*, a-și bate joc. Latina, în schimb nu mai are decât un singur cuvânt, *risus*, și un verb, *ridere*, cu sensul *a râde*, apoi *adridere*, care înseamnă *a surâde*, însă nici un substantiv, *subrisus* însemnând un soi de râs „pe furiș", „pe ascuns".

Evul Mediu latin va folosi însă o întreagă gamă de cuvinte în jurul celor doi poli: *risus* (râs), *derisio* (batjocură, ironie). Natura râsului este redată cu ajutorul unor adjective ori al unor expresii: *risus cum cacchinis*, râsul în hohote, era forma cea mai urâtă, aspru condamnată, deoarece sluțea trupul omenesc, atât de disprețuit de creștinism în Evul Mediu.

În epoca medievală existau două definiții contradictorii ale râsului. Prima, moștenită

[1] Am adaptat acest articol din revista *L'Histoire*.

În imagine: în Evul Mediu, bufonii, dansatorii, muzicanții erau atotstăpânitori, ei distrându-i pe stăpâni și pe oaspeții lor (miniatură din sec. X-XI).

de la părinții bisericii grecești și larg răspândită în Occidentul latin, condamna râsul. Cea de-a doua, pe care o regăsim mai întâi la filosoful grec — păgân — Aristotel, preluată de latinul Quintilian, apoi de un șir întreg de autori creștini din Evul Mediu, afirmă că râsul este, dimpotrivă, în firea omului: această definiție utilizează expresia *Homo risibilis*, care nu înseamnă nicidecum om de batjocură, ridicol, ci om pentru care râsul este un lucru cât se poate de firesc.

Cele două păreri au dus la o controversă între teologi, reflectată într-un subiect tradițional de dezbatere la Universitatea din Paris, în secolul XIII: a râs Iisus, măcar o dată în viață? Iisus nu apare râzând nicăieri în Evanghelii. Or, Iisus, în viața pământească, este asemenea omului. Sfinții dați drept pildă în hagiografie n-au râs nici ei. Ori sunt triști, ori nepăsători. Pentru că, de partea cealaltă a râsului, se află adevărata bucurie, extazul (de care nu au parte decât unii dintre călugări), apropiat de fericirea cerească, dăruită doar aleșilor. Dacă râsul este în firea omului, atunci este vorba de omul păcătos, alungat din rai; pentru că râsul nu este altceva decât un păcat.

Cum au putut oare oamenii Evului Mediu să împace — dincolo de aceste dispute — două păreri atât de deosebite? Mai întâi au încercat să vadă ce anume înseamnă râsul: există o listă nesfârșită de texte teoretice care-i stabilesc locul în sistemul de valori al timpului. Pe de altă parte, acești oameni au încercat să-i facă pe ceilalți să râdă. O foarte bogată literatură medievală oglindește comicul, spiritul, umorul, ironia, caricatura, parodia, grotescul... Istoricul are așadar la îndemână o filosofie și o teologie a râsului, pe de o parte, iar pe de alta o psihologie și o estetică a lui. Cum se poate însă afla, cu ajutorul acestor documente scrise, ce însemna, de fapt, râsul?

Râsul trece mai întâi prin trup. Se cuvine salutat efortul istoricilor de a-și lărgi în zilele noastre aria de cercetare, dincolo de texte și de monumente, până la imagini și gesturi. Autorii regulilor monastice de la începutul Evului Mediu au observat de altfel foarte bine această legătură dintre râs și trup. Teoria pe care au dezvoltat-o ei cu privire la râs, pe care-l condamnau, acordă o importanță fundamentală gurii și urechilor: chemarea la râs trimisă de Satana trebuie zăgăzuită prin filtrul urechilor; iar îndemnurile nerușinate care pornesc dinlăuntrul omului, din inima și din mintea sa, trebuie oprite cu stavila dinților și lacătul gurii. Pentru că râsul este lucrul cel mai rău care poate ieși dintr-o gură omenească; o curățenie sănătoasă a gurii trebuie să fie încununată de o înăbușire a râsului. Cu toate acestea, călugării care se înverșunau să alunge râsul din mănăstire nu se sfiau să alcătuiască meșteșugite jocuri de cuvinte, cu care se distrau și din care făceau chiar culegeri: *Joca Monachorum*...

Iscoadă înspăimântată

Cum se poate așadar privi această documentație fragmentară și adesea contradictorie? Cum se pot împăca râsul unui personaj istoric, izbucnind din filele unei cronici, cu anatemele aruncate de cutare și cutare teolog? Un lucru este sigur: în Evul Mediu, nimeni nu râdea de unul singur. De cine, de ce și cu cine râdea? Răspunsul la aceste întrebări ne îngăduie să pătrundem în structurile sociale și în mentalitățile colective ale unei societăți, pentru că râsul colectiv este o dovadă de sociabilitate. Există o glumă „feudală", numită *gab* în franceza veche, care înseamnă o poveste pe care și-o istoriseau nobilii ori războinicii pentru a se distra: erau niște întâmplări închipuite și nemaiauzite, ca, de pildă, tăierea unui cavaler în două, cu cal cu tot, dintr-o singură lovitură de spadă. Un cântec de vitejie, *Călătoria lui Charlemagne*, îi înfățișează într-un episod comic pe împărat și pe cei doisprezece tovarăși ai săi în ospeție la împăratul bizantin, unde se întreceau istorisind povești unele mai năstrușnice decât altele, în vreme ce o iscoadă de neam grec, care-i asculta dintr-o ascunzătoare și care credea tot ce auzea, era de-a dreptul înspăimântată.

Să nu uităm cu câtă plăcere erau luați peste picior, în Evul Mediu, clericii (s-a vorbit astfel de un anticlericalism medieval) și țăranii, înfățișați ca niște sălbatici, niște animale. Trebuie de asemenea să constatăm tendința literaturii, în latină ori în limba vulgară, de a împinge râsul către erotic, scatologic și obscen. Să fie oare rodul refulării impuse de Biserică, o trăsătură arhaică sau o modalitate specifică a râsului? Literatura medievală, plină de hohote de râs, pe care doar folclorul ne permite să o înțelegem, cuprinde numeroase cazuri dintre cele mai ciudate, precum cel al copilului care râde în clipa în care este amenințat cu moartea, ori cel al „fecioarei care nu mai râsese de șase ani încheiați", din *Perceval* de Chrétien de Troyes.

Se pot desprinde așadar trei mari tendințe ale râsului în Evul Mediu: în epoca timpurie (secolele IV-X), râsul a fost înăbușit și stăpânit. Era vremea râsului diabolic.

În miezul Evului Mediu (sec. XII-XIII), are loc o eliberare controlată a râsului. Deosebim astfel un râs bun și unul rău. Ascensiunea laicilor și dezvoltarea literaturilor în limbile vulgare deschid larg

(Continuare în p. 93)

ÎMPĂRATUL KANGXI

ÎNVREMELEAZĂ

ANNA EVA BUDURA

Soarele aluneca încet în spatele Munților de Vest. De pe prispa „Bibliotecii de pe lângă pârâiașul limpede" (Qing Xi Shufang), Kangxi urmărea cu privirea obosită cum ultimele sale raze, într-un efort disperat parcă, aprinseseră într-o văpaie linia crestată a orizontului și cum amurgul punea stăpânire pe cer.

„Cât de mult seamănă viața noastră cu mișcarea acestui astru", se gândea Xuanye, așezându-se ostenit într-un jilț pregătit în grabă de eunucul de serviciu. A închis ochii și se vedea tânăr precum soarele de dimineață ce urca spre zenit, apoi om matur asemenea acestui astru al bărbăției[1] la amiaza zilei ce încălzește pământul și-l face să rodească. „Și acum iată-mă alunecând spre întunericul veșnic", și-a spus el privind în golul lăsat de soare pe cer. „Când am fost tânăr, cerul mi-a dăruit robustețe și nu am cunoscut ce înseamnă boala. În primăvara acestui an, însă, am fost cuprins de ameteli și mi-am simțit puterile secătuite... Acum mă apropii de cel de al șaptelea deceniu al vieții mele și am trecut de cel de al 50-lea an al domniei mele. Toate acestea se datorează însă faptului că m-am bucurat de ocrotirea cerului și a pământului, de binecuvântarea strămoșilor mei și nicidecum virtuților mele neînsemnate", constata el cu înțelepciunea omului modest și împăcat cu legile implacabile ale naturii.

Se simțea mereu bine în această „grădină a primăverii veșnice"[2], construită de el după ce învinsese pe cei „trei vasali" rebeli. Aici venea când simțea nevoia de liniște, de un loc unde „să se ocupe de treburile statului, departe de lumea dezlănțuită". Aici se simțea aproape de natură, pentru că nu permisese ridicarea unor construcții luxoase, ci doar a unor „colibe acoperite cu stuf, fără decorațiuni sofisticate, fără zorzoane", unde „verdele naturii și purpuriul florilor" îi încântau ochii și sufletul, iar susurul pârâiașului îi asigura un somn liniștit.

„Tronul acestei țări este primordial"

Acum, după ce îl îndepărtase pentru totdeauna pe Yinreng de la succesiunea tronului, sufletul lui rănit simțea și mai mult nevoia de singurătate și comunicare cu natura. Simțea nevoia să treacă în revistă tot ce realizase în viața sa, să se bucure de succese și să pregătească transmiterea moștenirii sale generațiilor viitoare. Era hotărât să nu se lase copleșit de amărăciune, pradă momentelor de disperare. „Voi face un ultim efort precum soarele când apune", își spunea cu vocea șoptită Xuanye. „Am palpitații, picioarele mi se umflă atât de tare încât cu greu pot umbla, fără să fiu sprijinit și numai atingerea lor îmi produce dureri insuportabile. Dar nu vreau să cedez și mă voi conduce după deviza marelui gânditor și strateg al antichității, Zhuge Liang[3]: «Îmi voi consacra întreaga viață îndeplinirii îndatoririlor mele, până la epuizarea totală a puterilor, până în clipa sfârșitului existenței mele»".

A prins cu mână fermă brațele jilțului și a făcut un efort ca să se ridice. Eunucul a sărit să-l ajute. L-a îndepărtat cu un gest aproape brutal, spunându-i: „Nu știi tu oare că unui manciurian îi este interzis să fie sprijinit?" și, cu pași grei, a intrat în „Biblioteca de lângă pârâiașul limpede". Masa de lucru era în-

---

[1] Conform concepției *yin* și *yang* soarele este yang și simbolizează, printre altele, bărbăția, iar luna este yin și simbolizează feminitatea.

[2] Grădina primăverii veșnice a fost distrusă în anul 1860 de armatele aliate franco-britanice. Nu a fost reconstruită. Astăzi doar câteva fundații și o poartă mai amintesc de existența sa.

[3] Zhuge Liang (181-234), om politic, strateg și de cultură, personificarea înțelepciunii și abilității de a găsi soluții pentru orice problemă complicată.

cărcată cu rapoarte legate în coperte de mătase galbenă. Cu o nouă stare de spirit, s-a așezat și a început să parcurgă documentele. Lumina slabă a lămpii desena conturul umbrei sale pe peretele imaculat. Liniștea nopții nu era tulburată de nici un sunet. Doar eunucul de serviciu, ghemuit într-un colț, încerca din când în când să atragă atenția împăratului asupra trecerii timpului.

A parcurs rapid raport după raport și a pus rezoluții scurte cu liniile încă ferme ale caligrafiei sale, rămasă ca model pentru posteritate. „Treburi curente, de rutină" își spunea Kangxi, în timp ce acorda ajutoare sinistraților, scutiri de impozite zonelor calamitate, aproba numirea sau demiterea demnitarilor, cerea trimiterea de urgență la Beijing a doi medici străini, debarcați la Guangzhou, ordona construirea unor linii de fortificații de-a lungul coastei de est a Chinei și indica cu fermitate interzicerea activității misionarilor catolici în rândul populației[1].

S-a lăsat apoi pe spatele jilțului, masându-și ușor picioarele umflate. Se simțea ostenit și era dornic de un moment de relaxare. „Ce fericiți sunt demnitarii mei. Ei se pot retrage din funcție când vor. Se pot întoarce la locurile lor natale, pentru a se bucura de nepoți. Eu nu pot face acest lucru. Eu trebuie să rezist pentru a putea găsi o cale rațională și de perspectivă a problemei moștenirii tronului și a restabili pacea în Tibet. Apoi mă voi putea odihni și bucura de anii mei de bătrânețe", medita Kangxi, îndreptându-se încet spre micul iatac.

Puternic marcat de experiența sa tragică în urma numirii în timpul vieții sale a moștenitorului tronului, Kangxi a înțeles să conceapă un alt sistem, de perspectivă, care să îmbine cutumele stabilite de-a lungul istoriei cu realitatea obiectivă, să elaboreze o modalitate prin care să se elimine neajunsurile constatate și să se asigure continuitatea lină a dominației dinastiei Qing. În anul 1713, într-un edict imperial, a explicat demnitarilor, care i se adresau insistent cu rugămintea să numească un moștenitor, motivele pentru care nu este înclinat să facă acest lucru.

„Credeți voi oare că nu mă preocupă problema moștenirii tronului? Problema este însă mult prea gravă pentru a o putea trata cu ușurință... Credeți voi oare că eu nu știu că prințul moștenitor constituie chintesența existenței statului? Numirea unuia sau altuia poate avea însă urmări deloc neglijabile".

Kangxi era convins că inițial Yinreng dispusese de tot ce era necesar pentru a deveni un moștenitor demn al tronului și că doar „oamenii mici" (nemernici) din anturajul său îi alteraseră caracterul și comportamentul prin lingușirile lor, alimentându-i egoismul și veleitățile de preamărire. El a înțeles că desemnarea moștenitorului a atras după sine divizarea curții și puterii imperiale centrale prin formarea în jurul acestuia a unui grup de oameni nemulțumiți, ahtiați după putere, gata de orice act necugetat, în detrimentul intereselor majore ale statului. Cu simțul răspunderii care îl caracterizase întreaga sa viață, acum la bătrânețe căuta să stabilească criterii precise pentru alegerea unui candidat. Urmărea cu atenție comportamentul fiilor săi la vânătoare, la îndeplinirea sarcinilor încredințate, în viața particulară. Se consulta cu demnitarii de încredere, cu membrii clanului imperial, despre desemnarea moștenitorului, dar fără a numi sau menționa vag nominal pe vreunul dintre fiii săi. Toată lumea era în expectativă, cu atât mai mult cu cât starea sănătății lui Kangxi se deteriora cu fiecare zi.

Pe 21 noiembrie 1717 (anul 56 al domniei sale), a convocat în Pavilionul de est al Palatului Purității Cerești pe toți fiii săi, pe marii secretari manciurieni și hani, demnitarii celor nouă ministere, cenzorii și intendenții, „pentru a asculta edictul meu față în față cu mine". În acest edict-testament, Kangxi a admis că „adesea simt cum vitalitatea-mi scade și cum energia mea internă dispare. Mă preocupă gândul că dacă mi se va întâmpla un lucru nefericit nu voi putea fi în stare să vă spun un cuvânt și tot ce simt eu cu adevărat va rămâne necunoscut. Și nu ar fi oare păcat? Folosesc deci această ocazie, când îmi simt mintea limpede și trupul în putere, să vă spun tot ceea ce poate fi spus". Apoi Kangxi și-a exprimat preocuparea pentru starea sănătății sale și urmările ei asupra țării, în sensul că la un moment dat și-ar putea pierde capacitatea de gândire și de a lua decizii raționale. „Sunt înspăimântat la gândul că aș putea ajunge să nu mai deosebesc răul de bine și aș putea lăsa treburile mele în dezordine", iar „persoane josnice ar încerca să profite de confuzia creată, pentru a impune succesiunea în favoarea unuia sau altuia, cu intenția de a culege recompense ulterioare. Atât timp cât mai pâlpâie viața în mine aș putea eu tolera asemenea fapte?" s-a întrebat retoric Kangxi.

„Demnitari preocupați de gândul că firul vieții mele ar putea să se rupă pe neașteptate — a continuat împăratul — și-au prezentat memoriile cerându-mi să numesc un succesor care să împartă cu mine povara guvernării. Viața și moartea sunt fenomene ale naturii, și eu niciodată nu am evitat să vorbesc despre ele. Problema care se pune acum constă în faptul că puterea în țară trebuie să fie reprezentată doar de o singură persoană. În ultimii 10 ani, am însemnat și ám păstrat sigilat tot ce intenționez să fac și tot ce simt, fără a reuși însă să le finalizez. Numirea prințului moștenitor este o problemă de mare importanță, cum as

[1] Motivul principal l-a constituit cererea papei Clement XI de a interzice venerarea strămoșilor de către poporul chinez și de a distruge templele ridicate pentru cinstirea memoriei strămoșilor.

putea să o neglijez? Tronul acestei țări este primordial. Dacă aș putea să mă eliberez de această povară și să mă destind, să-mi ușurez mintea de toate problemele, aș avea poate parte de o viață mai lungă... Puterile mele mă lasă și trebuie să fac un efort incredibil să rezist pentru că dacă acum, la sfârșitul domniei mele, totul se prăbușește, nu se pierde oare tot ce am realizat în ultimii 57 de ani?... Singura mea dorință este să pot muri fără ca dispariția mea să dea naștere la tulburări. Aș dori ca voi, toți dregătorii mei, să țineți minte că timp de 50 de ani și mai bine am fost un Fiu al Cerului purtător de pace și că tot ce v-am spus până acum a fost spus cu sinceritate".

Yinzhen modifică edictul-testament

Edictul-testament a expus doar frământările lui Kangxi pentru asigurarea succesiunii, fără să dea satisfacție celor care doreau să vadă problema rezolvată. Cercetătorii chinezi consideră că Kangxi era pregătit să instituționalizeze sistemul „nominalizării secrete a moștenitorului", printr-un decret redactat în timpul vieții sale, apoi depus, sigilat, într-un loc bine stabilit în Palatul Purității Cerești, decret care urma să fie deschis după moartea sa[1].

Dar cum istoria este mereu istoria învingătorului, cel de al patrulea fiu, Yinzhen, care s-a impus în clipa morții lui Kangxi drept succesor, când a făcut public decretul-testament, a introdus următorul pasaj: „Am peste o sută de fii și nepoți. Nu există nimeni dintre prinții, miniștrii, dregătorii, soldații și nici dintre mongoli care să nu-și fi exprimat afecțiunea față de mine în anii mei de senectute. Deși acum sunt pe cale să mor de bătrânețe, mă simt mulțumit... Cel de al patrulea fiu al meu, Yinzhen — prințul Yong — are un caracter nobil și îmi seamănă perfect. Este evident că este capabil să moștenească imperiul. El să fie succesorul meu la tron și să fie împărat".

Yinzhen a devenit împăratul Yongzheng (1723-1736) și, probabil, că așa cum a modificat textul edictului-testament, a avut grijă să distrugă orice document în stare să pună la îndoială legitimitatea succesiunii sale. În popor s-au născut legende care-l învinuiesc chiar de patricid și explică acest act prin faptul că el a înțeles să aleagă un loc de veci într-o necropolă nou deschisă, departe de mormântul părintelui său. Cercetătorii se îndoiesc însă că el ar fi recurs la un asemenea act și caută cu răbdare și insistență documente atestatoare ale adevărului istoric.

În timp ce Kangxi și curtea imperială se frământau pentru asigurarea succesiunii la tron, în îndepărtata regiune din nord-vest și vestul Chinei s-au consumat evenimente importante, cu implicații asupra stabilității imperiului.

La scurt timp după înfrângerea lui Galdan, în anul 1697, triburile djungare și-au refăcut forțele sub conducerea lui Tsewang Rabtan (Araptan), nepotul lui Galdan, și au creat un vast și înfloritor imperiu care se întindea din Siberia Meridională până la frontierele Tibetului, înglobând Valea Ili, la sud de lacul Balhas, și partea occidentală a Mongoliei.

Pentru a încununa aceste cuceriri și realizarea visului lui Galdan, unificarea triburilor mongole, Araptan a înțeles că trebuie să obțină controlul asupra Tibetului, asupra Lasei, pământul sfânt al credincioșilor budhiști de pe meleagurile locuite de mongoli și manciurieni. În anul 1715, el a trimis o armată de 2 000 de oameni pentru a ocupa Hami și a deschide drumul spre Qinghai și Tibet. Actul său implica însă schimbarea relațiilor sale cu împărații Chinei: înlocuirea relațiilor de vasalitate, colaborare și înțelegere cu cele de competitor pentru dominația acestei regiuni și, înainte de toate, a Tibetului.

[1] Sistemul a fost adoptat de toți împărații dinastiei Qing, începând cu Yongzheng.

În p. 88: *sigiliul împăratului Kangxi*

Camera de zi și (în p. 91) dormitorul împăratului din Palatul pentru înnobilarea sufletului

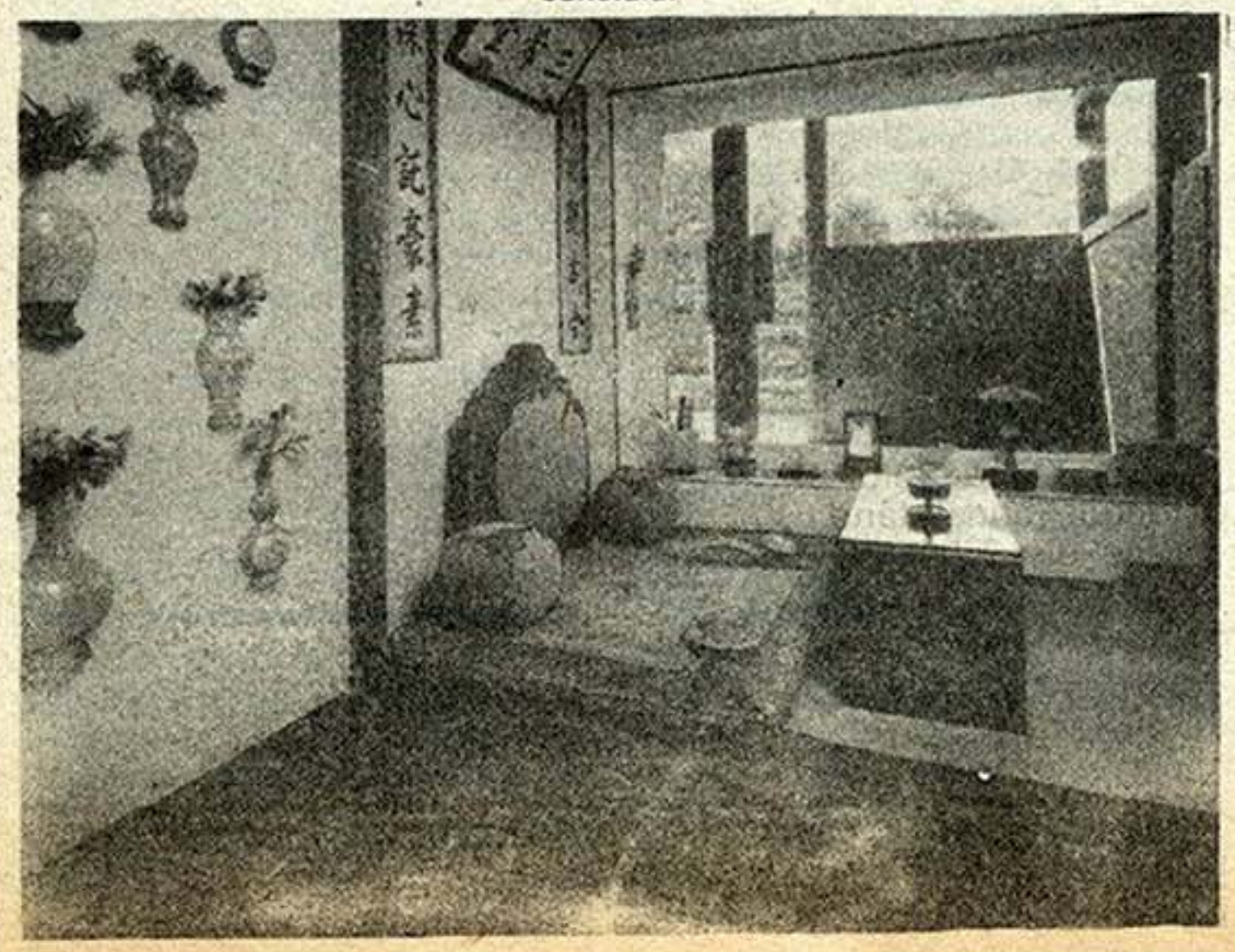

„Mica paiață" îl înfrânge pe împărat

Dar pentru a înțelege motivația determinării sale este necesară o incursiune în istorie. Tibetul a fost luat sub protecția împăraților chinezi în timpul dinastiei Yuan (1271-1368), când donații substanțiale (după unele aprecieri, „jumătate din bogăția țării, realizată din bi-

ruri") au fost vărsate în vistieriile mănăstirilor budhiste de acolo. După întemeierea, în anul 1409, a sectei galbene de către Tsongkhapa (1357-1419), ca o reacție la degradarea călugărilor și a clerului budhist din Tibet, dar în special după instituirea, în anul 1546, a continuității prin „încarnare" a lui Budha, lamaismul a prins rădăcini în rândul nobilimii mongole și oamenilor de rând, devenind o putere ce nu putea fi neglijată de cei interesați în menținerea controlului asupra Tibetului.

În anul 1576, Altan Han al tribului mongol Tumed l-a invitat pe Sonam Gyatso să propovăduiască lamaismul în rândul supușilor săi. Mulțumit de rezultatele obținute, în anul 1578, i-a conferit titlul Preasfinția sa Atotștiutoare Wajierda Dalai Lama[1], dată care marchează înființarea instituției Dalai Lama. El va fi numit cel de al III-lea Dalai Lama[2].

După instalarea celui de al V-lea Dalai Lama, în anul 1622, lupta sectei galbene cu celelalte secte ale budhismului tibetan a devenit acerbă, prima căutând sprijinul triburilor Koshote ale mongolilor, dar și al manciurienilor, care își instalaseră capitala la Mukden (Shenyang). În anul 1642, Gushi Han a pătruns în Tibet, l-a izgonit pe reprezentantul puterii locale, Desi Tsangba Khan, și a instalat acolo puterea mongolilor. Pentru a slăbi și diviza puterea celui de al V-lea Dalai Lama, Gushi Han l-a înscăunat (în 1645) pe Panshen Lama și a extins sistemul de continuitate prin „încarnare" și asupra lui.

Așa cum afirmă istoricii chinezi, „toți împărații dinastiei Qing au considerat că este în interesul consolidării puterii imperiale și al unității imperiului protejarea lamaismului și exprimarea stimei față de Dalai Lama, acționând în consecință". Donații importante au fost făcute mănăstirilor din Tibet, iar la Beijing s-au construit temple pentru secta galbenă, temple ce au servit drept sălaș pentru Dalai Lama, cu ocazia vizitelor sale în Capitală. Pentru a asigura și consolida influența dinastiei Qing, împăratul Kangxi nu a scăpat din ochi scena luptelor politice din Tibet, dar intervenind numai pentru confirmarea desemnării prin „încarnare" a lui Dalai Lama și Panshen Lama.

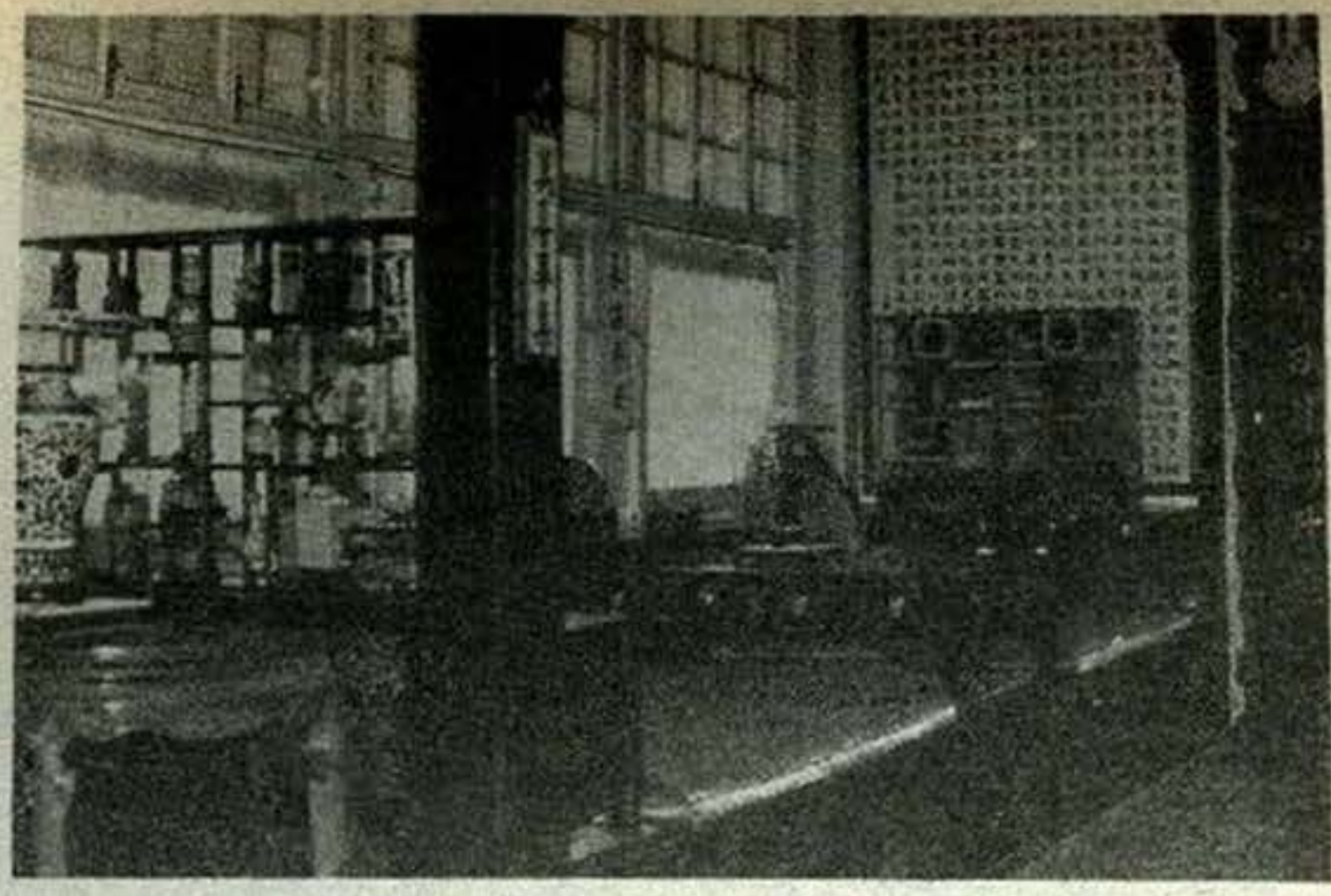

După moartea lui Gushi Han, luptele fracționiste au izbucnit din nou și conducătorul puterii locale, depa Sangye Gyatso a ascuns moartea celui de-al V-lea Dalai Lama (1682) și, acționând în numele acestuia, s-a aliat cu triburile djungare, pentru a-l izgoni pe urmașul lui Gushi Han din Tibet. Împăratul Kangxi, îngrijorat de intensitatea crescândă a confruntărilor și de eventualele urmări ale acestora asupra relațiilor imperiului chinez cu Tibetul, constatând că „treburile din Tibet nu pot fi lăsate doar pe seama lui Lhazang Han", a trimis în anul 1709 un reprezentant al curții imperiale „pentru a-l ajuta și asista". Dar cursul evenimentelor nu putea fi oprit. Situația s-a agravat și, în anul 1717, adepții lui depa Sangye Gyatso au invitat forțele armate djungare în Tibet. Sub comanda lui Tsering Dandup, acestea au început marșul spre Lassa, trecând prin foc și sabie pe cei care nu se supuneau. Lhazang Han a fost asasinat, iar cel de al VI-lea Dalai Lama confirmat de el a fost detronat. Dominația koshotilor în Tibet a luat sfârșit.

În prima lună a anului 1718 a ajuns pe masa lui Kangxi scrisoarea lui Lhazang Han, în care descria situația disperată în care se afla și cerea ajutor. Dar Kangxi nu-i mai putea oferi nici un sprijin la acea dată; Lhazang Han nu se mai afla printre cei vii, iar nobilimea djungară își instalase stăpânirea în întregul Tibet.

Succesul djungarilor în Tibet a avut răsunet și în provinciile învecinate, Qinghai, Sichuan, Yunnan. Era limpede că controlul exercitat de ei asupra sectei galbene punea în pericol — după părerea cercetătorilor chinezi — soliditatea alianței dintre manciurieni și mongoli, alianță ce se afla la temeliile dominației dinastiei Qing în China.

Lipsit de informațiile necesare pentru luarea unei decizii înțelepte, rob al amintirilor victoriei răsunătoare repurtate asupra djungarilor lui Galdan, Kangxi a subapreciat gravitatea situației. El l-a luat

---

[1] Wajierda = Tronul de aur, în limba sanscrită; Dalai = Ocean, marea cea mare, în limba mongolă; Lama — Omul superior, în limba tibetană, guru. A murit în anul 1588, în drum spre capitala dinastiei Ming, Beijing, în timp ce purta o solie de pace și colaborare cu imperiul chinez.

[2] Primul a fost recunoscut discipolul lui Tsongkhapa — Gedun Truppa, iar al doilea discipolul acestuia. Al patrulea va fi ales un strănepot al lui Altan Han (1602).

în derâdere pe Araptan, numindu-l „o mică paiață", a cărui armată „ar putea fi zdrobită doar de 200 de oameni", și a hotărât, în luna mai, trimiterea unei armate de 2 000 de oameni, fără însă să numească un comandant general. Drept urmare, cei chemați să pregătească acțiunea militară au procedat, de asemenea, cu desconsiderare și au tratat-o cu superficialitate. Ei au încorporat în această armată elementele cele mai slabe ale forțelor militare ale imperiului și nu i-au asigurat nici logistica. La toate acestea s-a mai adăugat și lipsa de coordonare a operațiunilor militare a celor doi comandanți, care se dușmăneau între ei. Înfrângerea totală și lamentabilă a fost o urmare firească.

Kangxi a primit cu consternare știrea înfrângerii rușinoase — cel mai mare eșec militar suferit de el în cei 60 de ani de domnie. Era conștient că vina o purta numai el și că prestigiul său fusese serios afectat. Dar nu concepea ca domnia sa să se încheie în acest fel. Deci a prins puteri, a uitat de suferințele bătrâneții și, cu o ultimă forțare, a trecut la fapte. A convocat sfatul dregătorilor, expunând planul său strategic și tactic. A prevăzut inițierea unor tratative de pace cu djungarii, i-a copleșit cu daruri și avansări în funcție pe dregătorii din provinciile limitrofe cu Tibetul, a organizat armata și a conceput planul operațiunilor militare. În fruntea armatei expediționare, l-a numit, pentru prima oară, pe unul dintre fiii săi, pe capabilul și onestul prinț Yinti, al 14-lea fiu al lui[1]. Impresionanta armată urma să se îndrepte spre Lassa din trei direcții, în așa fel încât să se țină sub control situația din provinciile învecinate și drumurile posibile de retragere ale djungarilor.

Conștient de obținerea sprijinului populației locale, i-a indicat prințului Yinti să facă o vizită de curtoazie „încarnării" lui Dalai Lama, Kezang Gyadso, aflat în mănăstirea Taer, din provincia Qinghai, și apoi „să-l conducă" la Lassa și să-l înscăuneze.

Părintele iezuit Ippolito Desideri, care s-a aflat în această perioadă în Tibet, a lăsat o descriere foarte vie a desfășurării operațiunilor militare, vorbind cu admirație despre felul cum a fost organizată armata chineză, tactica sa înțeleaptă și disciplina de care a dat dovadă. El a evidențiat în mod deosebit cum poporul credincios a întâmpinat cu frenezie armata chineză, care îl aducea pe Dalai Lama înapoi.

Armata expediționară, ce a numărat până la urmă 360 000 oameni, a înaintat încet, dar cu rezultate sigure. „După lupte sângeroase, djungarii au fost învinși", scrie părintele Desideri. Rămășițele armatei lor au fugit spre nord, spre marele deșert, apoi spre vest, spre munții cu vârfuri semețe, unde au pierit, împreună cu conducătorul lor, de foame.

În ziua a 14-a a lunii a 9-a 1720, armata chineză a ajuns la Lassa. În ziua a 15-a a avut loc marea ceremonie de înscăunare a lui Dalai Lama.

Cronica acestei expediții consemnează: „Glasul de bucurie al poporului și al călugărilor veniți din toate colțurile Tibetului s-a înălțat spre slava cerului; peste tot răsunau psalmi budhiști. Toți făceau urări de viață lungă și de pace pe pământul strămoșesc".

„În ziua a 13-a a lunii a 11-a"

După această victorie, Kangxi a hotărât ca, pentru menținerea stabilității, Dalai Lama, Yeshe Gyadso, înscăunat de Lhazang Han, să fie escortat la Beijing și ca o armată de 3 500 de oameni, compusă din soldați manciurieni, mongoli și ai Steagului Verde, să staționeze în Tibet. El a dispus, de asemenea, înființarea unui guvern format din patru gebulun-i (funcționari de stat) și a 66 stații de poștalioane, care să lege Lassa de capitala imperiului, precum și ridicarea unei stele pe care să se consemneze evenimentul de importanță istorică. Pentru atragerea nobilimii tibetane, Kangxi a înțeles să acorde titluri nobiliare unui număr însemnat de personalități locale, care și-au adus contribuția la pacificarea Tibetului.

„După mai bine de 20 de ani de tulburări și calamități, în luna octombrie 1720 împăratul Chinei a cucerit astfel Tibetul", afirma părintele Desideri, în cartea sa. El aprecia că „fiii și nepoții săi vor continua probabil să domnească aici multe secole de acum înainte".

Kangxi a sărbătorit această victorie cu înțelepciunea vârstei sale venerabile. Înțelegea importanța ei în perspectiva anilor când el nu va mai fi printre cei vii. După acest moment de bucurie, simțea cum misiunea sa pe acest pământ se apropia de sfârșit, asemenea soarelui ce se apropie de apus.

În cronica anilor 60 și 61 ai domniei sale (1721-1722), sunt puține file, dar în ele îl regăsim pe Kangxi așa cum a înțeles să trăiască o viață întreagă.

În luna a 3-a a celui de al 60-lea an al domniei sale a refuzat categoric propunerea marilor dregători de a sărbători cea de a 60-a aniversare a domniei sale și de a accepta cu această ocazie titluri onorifice.

În prima lună a celui de al 61-lea an al domniei sale a convocat pe toți dregătorii civili și militari manciurieni, mongoli și hani și pe toți demnitarii care împliniseră 65 de ani, în total, 1 020 de persoane, și, în fața Palatului Purității Cerești, le-a oferit un banchet somptuos. Cu ochii încețoșați de lacrimi, a închinat cu dragoste în sănătatea lor și le-a urat viață lungă și mulțumită, a primit cu reți-

[1] Numirea lui Yinti în această funcție, cât și pompa cu care i s-a organizat ceremonia plecării au făcut pe mulți cercetători chinezi să considere că el ar fi fost fiul pe care Kangxi l-ar fi desemnat drept moștenitorul tronului, într-un decret secret de nominalizare a moștenitorului. Yinti va fi asasinat de fratele său, împăratul Yongzheng.

nere dar cu multă satisfacție urările lor. Acolo, pe platforma Porții Liniștii Cerești, unde an de an se consulta cu ei pentru a găsi soluții marilor probleme ale imperiului, Kangxi încerca să-i cuprindă cu privirea, să-și întipărească în suflet chipurile lor, să-și amintească faptele lor. Acest banchet a fost ultima întâlnire a suveranului cu dregătorii săi.

În luna a 2-a a ordonat pedepsirea exemplară a comandantului militar din Songjiang pentru actele sale de corupție și furt din avutul armatei de sub comanda sa. În luna a 4-a, însoțit de fiii săi a făcut ultima sa călătorie în stepele din afara Zidului Mare, pe meleagurile strămoșilor săi, de unde s-a întors în luna a 9-a, ca de obicei, refăcut și încrezător că-și va duce misiunea până la capăt. În luna a 10-a a refuzat propunerea ca în anul următor să se sărbătorească cu fast cea de a 70-a aniversare a zilei sale de naștere. În cea de a 7-a zi a lunii a 11-a, starea sănătății sale s-a înrăutățit brusc, nu a mai putut părăsi patul și l-a desemnat pe cel de al patrulea fiu al său, Yinzhen, să ofere sacrificiile în numele său la marea ceremonie de la Templul Cerului. În ziua a 13-a, l-a chemat la căpătâiul său pe acesta, împreună cu alți șapte fii, pentru o ultimă înfățișare. În aceeași zi, în timp ce soarele apunea, în „Lăcașul somnului liniștit" Xuanye, împărtul Kangxi, a trecut în neființă.

Urmașii i-au conferit titlul postum: „Strămoșul cel sfânt și împăratul cel milostiv".

Contemporanii săi l-au iubit ca om și l-au respectat ca om de stat de mare talent. Preoții iezuiți care l-au cunoscut l-au admirat pentru atitudinea sa dispusă să asimileze tot ce era nou, pentru abilitatea sa de a-și însuși geometria, algebra, folosirea sextantului, pentru sensibilitatea cu care cânta la harpsicord, pentru capacitatea de a-și însuși limbi străine.

Posteritatea s-a apropiat de marea sa personalitate cu detașarea oamenilor de știință, conferindu-i un loc de frunte în galeria marilor personalități de stat ale Chinei. Evidențiindu-i meritul de a fi desăvârșit formarea unui puternic stat feudal unitar multinațional — cu o cultură și economie înfloritoare, stat care, în epoca marilor transformări din Europa Regelui Soare, Ludovic XIV (1661-1715) și în Rusia lui Petru cel Mare (1682-1725), s-a impus în Asia de Est ca o forță politică de respectat — istoricii i-au reproșat lipsa de viziune atunci când a stopat inițiativele de dezvoltare a industriei extractive și a interzis navigația și comerțul pe mare, când nu a impus întregii societăți setea lui de cunoaștere și asimilare a tot ce este nou și s-a mulțumit doar cu restabilirea și consolidarea sistemelor confucianiste, practicate de dinastiile anterioare. ■

ZÂMBIND ÎN EVUL MEDIU

(Urmare din p. 87)

porțile comicului: râsul războinicilor, al istorioarelor vesele, al studenților. Apare un tip de rege glumeț, *Rex facetus*, care trebuie să-i facă pe curteni să râdă. Teologii elaborează o nouă cazuistică a râsului, care stabilește condițiile râsului îngăduit. Există de acum înainte „o vreme pentru. râs și una pentru plâns". Regele Franței Ludovic cel Sfânt se stăpânește să nu râdă vinerea, ziua morții lui Christos, dar nu izbutește întotdeauna.

Acum apare surâsul în sculptura gotică: surâsul îngerului din catedrala de la Reims, surâsul fecioarelor cuminți dinaintea fecioarelor nebune care rânjesc. Este preluat un cuvânt din *Biblie: hilaris* („vesel", „voios"), care privește în primul rând fața. Sfântul Francisc din Assisi face din râs un ideal de spiritualitate și de comportare, proprie smereniei franciscane. Tinerii călugări din prima mănăstire franciscană de la Oxford iau acest precept în serios și încă într-o asemenea măsură, încât îi apucă uneori adevărate crize de râs și superiorii sunt nevoiți să-i potolească.

În ultima perioadă a Evului Mediu (secolele XIV-XV), poate din pricina amărăciunilor aduse de numeroasele războaie și alte nenorociri, apare în sfârșit râsul dezlănțuit, pe care rusul Mihail Bahtin l-a studiat în amănunțime. După părerea sa, populația orășenească se descătușează de refulările impuse de Biserică, iar orașele răsună de râs, în piața publică și în timpul carnavalului. Poate că Rabelais a regăsit vorbele lui Aristotel, când a spus că „râsul este în firea omului". Râsul răsună în voie la curțile princiare; curtenii hohotesc, bufonul este atotstăpânitor. Izbucnește și râsul nebunilor, de la *Corabia nebunilor* a lui Sebastian Brandt la *Elogiul nebuniei* de Erasmus din Rotterdam, trecând prin tablourile lui Ieronimus Bosch.

Înfruntarea din timpul carnavalului și al serbărilor prilejuite de lăsata-secului este imaginea emblematică a contradicțiilor interne din societatea și din cultura medievală, unde râsul se face auzit din ce în ce mai tare, deși fețele sunt adesea întunecate și triste. ■

Adaptare de
Brândușa PRELIPCEANU

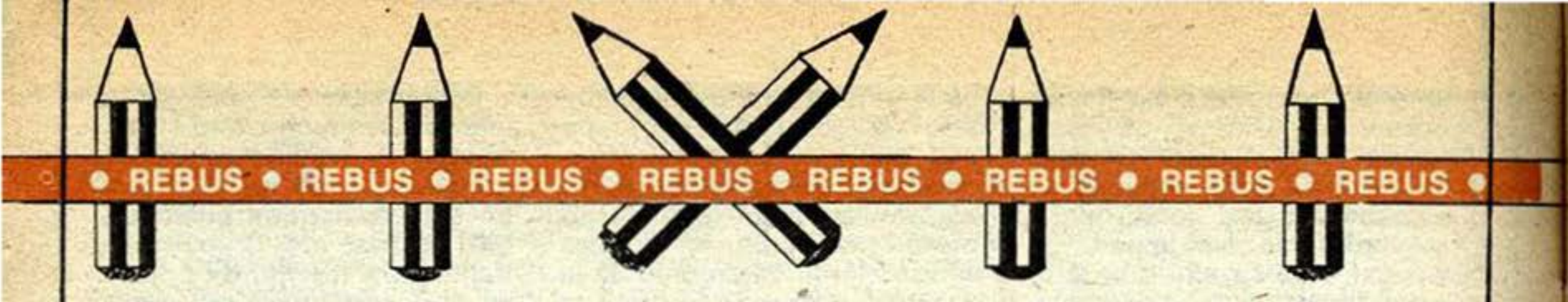

DIN MONUMENTELE ANTICHITĂȚII

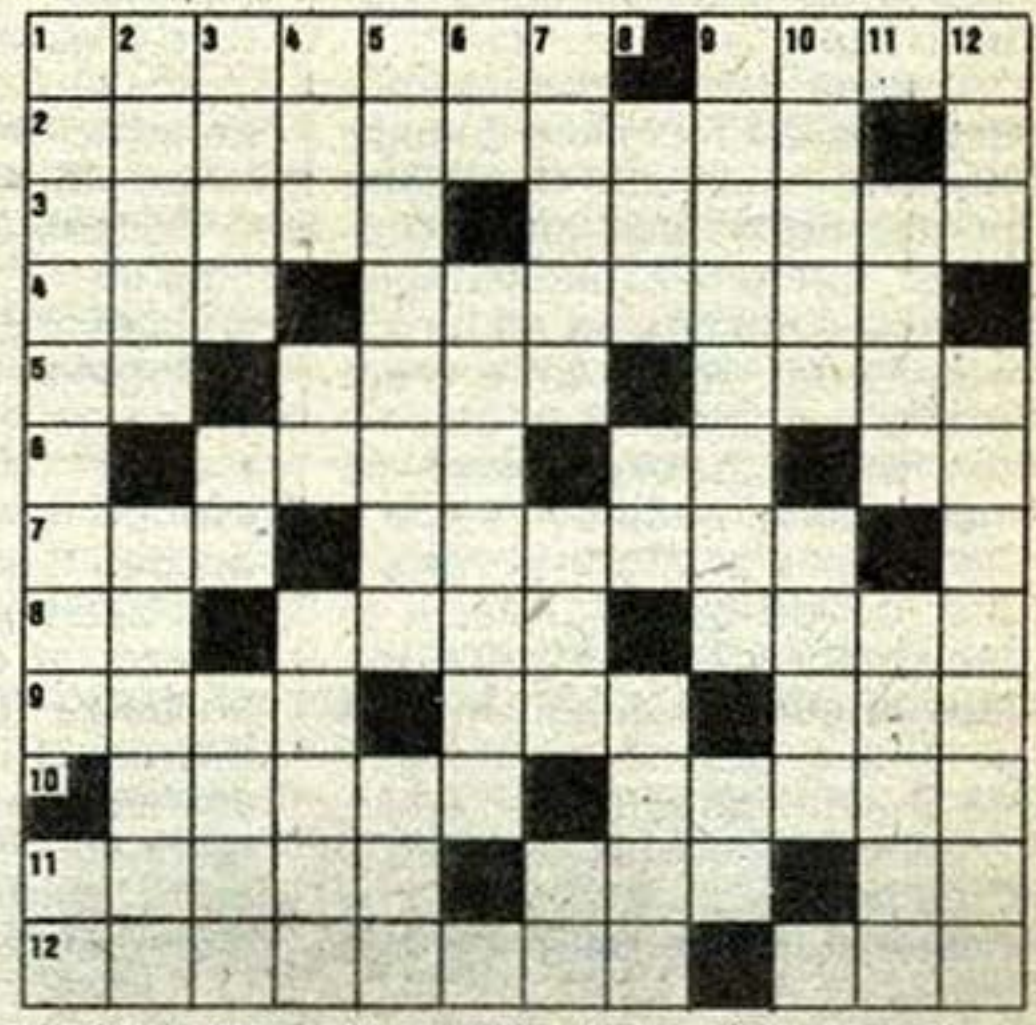

ORIZONTAL: 1) Cel mai important monument al antichității pentru istoria poporului nostru, înălțat de arhitectul Apolodor din Damasc în Forul lui Traian de la Roma, în amintirea războaielor daco-romane - Spațiu între coloane și grădini cu flori, destinat predării filosofiei în aer liber, amenajat la Atena din ordinul regelui Attalos al Pergamului. 2) Însemnat centru politic și cultural al epocii eleniste, sediul celebrei Biblioteci incendiate și al Farului socotit drept una din cele șapte minuni ale lumii antice. 3) Afluent al râului - Iazul morții. 4) Fiica lui Cadmos și a Harmoniei - Unul dintre cele mai importante obiective turistice ale Egiptului, celebru prin ansamblul funerar al regelui Djeser, având în centru o piramidă cu trepte, înaltă de 60 de metri. 5) Tești pe margini! - Sacerdot (fam.) - Construcție adăpostind întrecerile de mare amploare ale romanilor, dintre care cea mai cunoscută era cea construită la Roma în valea Murcia, între Aventin și Palatin, putând cuprinde până la 400 000 de spectatori. 6) Insulă egipteană, sediu al câtorva edificii închinate zeiței Hator - Negație - Notă muzicală. 7) Ochi de apă dulce - Veche populație tracă din estul Peninsulei Balcanice, al cărei stat a avut un rol important în penetrarea culturii elenistice în Dacia. 8) Sfârșitul sfârșitului! - Abreviație în astronautică - Arhitect argentinian de origine italiană (1822-1890). 9) Vestigiu din antichitate - Cabrioletă englezească - Prepoziție. 10) Călător și scriitor arab (1179-1229) - Vestit centru politic și cultural al Eladei, al cărui acropole, impodobită cu valoroase vestigii ale antichității, constituie un mare punct de atracție pentru turiștii străini. 11) Deteriorare produsă de timp sau de prea multă întrebuințare - Imensă construcție din piatră și beton, înălțată la Asuan pentru a proteja ținutul de revărsarea apelor Nilului - Odinioară. 12) Monumentale construcții ale faraonilor, dintre care cea a lui Keops a fost considerată una din cele șapte minuni ale lumii - Intrări asigurând accesul dintr-o încăpere în alta, impodobite cu mare artă în templele și palatele din antichitate (sing.).

VERTICAL: 1) Cea mai importantă dintre cele șapte coline ale Romei, pe a cărei latură sudică se ridica templul lui Jupiter, început în timpul lui Tarquinius, iar la poalele sale marele teatru al lui Marcellus, construcție începută de Cezar și terminată de August - Scoase din cupă! 2) Localitate în Peninsula Calcidică, unde ni s-au păstrat cel mai bine casele care ne dau o idee precisă asupra traiului zilnic al vechilor greci - Dinastie din Peloponez, al cărei tragic destin a influențat considerabil gândirea elenică și al cărei palat somptuos își înalță și astăzi ruinele la Micene. 3) Insulă în Marea Egee - Filip Constantin - Popor care a cucerit Spania în Evul Mediu și ai cărui regi au ridicat la Granada fastuoasa reședință Alhambra. 4) Populație războinică din vechea Persie - la intrarea în Pireu! - Caracterul construcțiilor destinate cultului religios (fem.). 5) Suveran al Cariei; după moarte, soția sa Artemiza i-a înălțat la Halicarnas un monument funerar rămas printre cele șapte minuni ale lumii vechi - Uniunea Artiștilor Moderni (siglă). 6) Doine! - Construcție tehnică pentru aducțiunea apei potabile, dintre care cea mai veche din Roma se numea Aqua Appia și măsura 16,5 km. 7) Cu alte cuvinte - Republica Sud-Africană - Dumitru Dima. 8) Recomandat (abr.) - Nichel - Stabiliment foarte apreciat de romani, a cărui construcție includea patru încăperi, iar cele de lux erau prevăzute cu săli destinate masajului, gimnasticii, lecturii etc. 9) Importantă cetate în Sicilia, cântată de Pindar, în cuprinsul căreia se afla un celebru templu al Atenei, vădind o artă a construcției savantă - Traian Georgescu. 10) Animale a căror imagine revine frecvent în basoreliefurile care împodobeau pereții templelor din antichitate - Munți în Japonia. 11) Afluent al Ronului, peste care romanii au construit, în anul 20 î.e.n., un apeduct înalt de 49 de metri, ale cărui ruine pot fi văzute și astăzi - Rege cretan din ordinul căruia arhitectul Dedal a construit celebrul Labirint spre a fi încarcerat Minotaurul. 12) Pentru aducerea ei în cetățile grecești și romane s-au construit marile apeducte - Elemente arhitectonice ale construcțiilor antichității, care pe lângă destinația lor funcțională, mai aveau și rolul de-a înfrumuseța aspectul clădirilor somptuoase.

Dicționar: SSUS, AIMO, UXI, IIDE

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Horea, Cloșca și Crișan:* BRISSOT - FRAM - ROBOTA - MAURA - AA - FORTA - REG - STERCA - GLASA - OA - OK - SHULTZ - V - CN - AFET - AI - GEISLER - CRN - HOREA - RIGLE - ARE - RAI - RO - E - TIBRU - CRISAN - ELEATA - ANCIE - GALDA - IREALA

Soluția jocului din numărul trecut: p. 75: ARIBAL (LA-BI-R-A)

DIALOG CU CITITORII

UN SIMPLU, DAR NECESAR NU

O regretabilă neglijenţă în pregătirea pentru tipar a articolului O rememorare (Magazin istoric, **nr. 1/1995), pentru care ne cerem scuze cititorilor şi colaboratorului nostru dr. Eugen Preda, ne pune în situaţia de a face următoarele rectificări:**

— la p. 30, coloana 2, primul rând al paragrafului 2, se va citi astfel: „Ca unul care nu m-am inspirat din această..."

— la p. 31, coloana 2, primul rând al paragrafului 2, se va citi: „Compararea **celor două versiuni, cea iniţială..."**

Precizăm, de asemenea, că în acelaşi număr, la p. 29, coloana 2, rândul 1 se va citi: „Bursa George Goilav..."

DIN CANADA

Continuă să sosească pe adresa redacţiei şi revistei noastre noi semne ale faptului că suntem citiţi, cu statornicie şi interes, în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii.

Astfel, din Montreal, Canada, **dl. CORNELIU M.D. COMBIESCOU, ne transmite:**

Sunt un proaspăt abonat al **Magazinului istoric;** abia am primit primul număr, de unde am luat cunoştinţă de această posibilitate.

Am parcurs cu mare interes filele publicaţiei dv. ... cu emoţie şi smerenie am redeschis o pagină veşnic prezentă în inima mea, un fir roşu care mă leagă indisolubil de peste 20 milioane fraţi („născuţi, nu făcuţi")...

Vă mulţumesc călduros pentru bucuria şi plăcerea ce mi-a procurat lectura publicaţiei dv.

PENTRU ORFANII DE RĂZBOI

Statornicul nostru colaborator, preotul IOAN SPIRU, din Alexandria, **evocă o veche instituţie de educaţie şi cultură, Seminarul orfanilor de război „Miron Cristea", care a funcţionat în chiliile mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung-Muscel, în anii 1922-1934.**

Înfiinţarea acestei şcoli **s-a datorat** preţuirii **pe care** oştirea **românească o acorda vitejilor ostaşi** care **prin jertfa lor supremă făuriseră, în 1918, întregirea neamului românesc.**

Sufletul acestei iniţiative l-au avut: colonelul doctor N. Cădere, generalul (rezervă) Grigore Grecescu, doamna principesă Olga Sturdza, Grigore Trancu-Iaşi, D.R. Ioaniţescu, Miron Cristea, primul patriarh al României, doamna general Elvira Botez, văduva doamnă colonel Botta, mama artistului Emil Botta şi a scriitorului Dan Botta.

În ziua de 9 mai 1934, din cauza unei defecţiuni la bucătărie, şcoala a fost cuprinsă de flăcări, arzând în acelaşi timp, atât mănăstirea, cât şi peste 40 de case de peste drum de seminar.

Deşi a avut doar o scurtă existenţă, 12 ani, acest seminar a dăruit ţării foarte buni slujitori ai Bisericii şi ai neamului. Printre cei mai distinşi foşti elevi ai acestui seminar voi cita pe: Iustin Moisescu, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, pe profesorii universitari Ioan Pulpea-Rămureanu, Anton Uncu, teologul şi doctorul Manu din Câmpulung, ofiţeri superiori, scriitori, artişti, oameni de cultură etc.

LA PĂULIŞ

DI. GHEORGHE V. MARTA, din Huşi, **preşedintele subfilialei din acest oraş a Asociaţiei Naţionale a Veteranilor de Război, participant — ca elev al Şcolii militare Radna-Arad — la luptele din toamna anului 1944 de la graniţa de vest a ţării în cadrul „Detaşamentului Păuliş", ne scrie:**

În curtea Şcolii militare „Detaşamentul Păuliş" din Radna-Arad, pe dreapta după intrare, lângă pavilionul administrativ, în luna noiembrie 1944, a fost ridicată o troiţă de către elevii Şcolii militare de atunci, comandant fiind colonel Alexandru Petrescu. Aceasta s-a făcut după întoarcerea din luptele purtate la graniţa de vest a ţării, ca prinos de recunoştinţă proniei cereşti pentru izbânda în luptele de pe acele meleaguri.

De atunci Şcoala militară Radna poartă numele de „Detaşamentul Păuliş", în cadrul căruia au luptat elevii şcolii din toamna anului 1944.

Troiţa a fost dar nu mai este; ciracii regimului totalitar nu suportau astfel de semne.

Pentru a fi identificată existenţa acesteia, vă trimit alăturat fotografia troiţei cu un grup de elevi-sergenţi (majoritatea din compania a 12-a) cu rugămintea de a fi publicată în cuprinsul revistei **Magazin istoric.** (Printre elevi, subsemnatul în primul rând în picioare, al treilea din dreapta.)

CONTENTS (Romanian History) **V. Papacostea** The Romanians as Defenders of Europe • **V. Cândea** Mount Athos and the Romanians • **C. Popişteanu, M. Ştefan** The Communism captures Romania • **I. Lăcustă** 1945. Reinstatement of the Romanian Administration in the Northern Part of Transylvania • Secret Documents: Romania at the End of WWII in Europe (II) • In Bucharest, 50 Years Ago • **Al. Oşca, M. Chiriţoiu, E. Preda, C. Popişteanu** Romania and the 1962 Missiles Crisis • **D. Hincu** The German Archives about the Escape of Horia Sima, the Iron Guard Leader (II) • **A.C. Cuza** 1888-1920. Diary Pages (II) • Martha Bibescu's Loves (II) • **Al. Busuioceanu** 1952. Notes from Exile (II) • **E. Denize** A Spanish Traveler at the Transylvanian Prince Gabriel Bethlen's Court

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **V. Papacostea** Les Roumains — les défenseurs de l'Europe • **V. Cândea** Athos et les Roumains • **C. Popişteanu, M. Ştefan** Le communisme envahit la Roumanie • **I. Lăcustă** 1945. La restauration de l'administration roumaine dans la Transylvanie de Nord • Documents secrets: la Roumanie dans la deuxième guerre mondiale en Europe (II) • A Bucarest, il y a 50 ans • **Al. Oşca, M. Chiriţoiu, E. Preda, C. Popişteanu** La Roumanie et la crise de missiles de 1962 • **D. Hincu** Les archives allemandes sur l'évasion du chef de la Garde de Fer, Horia Sima (II) • **A.C. Cuza** 1888-1920. Pages de journal (II) • Les amours de Martha Bibescu (II) • **Al. Busuioceanu** 1952. Notes de l'exil (II) • **E. Denize** Un voyageur espagnol à la Cour du prince de Transylvanie, Gabriel Bethlen

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **В. Папакостя** Румыны-защитники Европы • **В. Кындя** Гора Атос и румыны • **К. Попиштяну, М. Штефан** Румыния падает в коммунизм • **И. Лэкустэ** 1945. Румынская администрация вновь устанавливается в северной части Трансильвании • Секретные документы: Румыния в конце второй мировой войны в Европе (II) • В Бухаресте, 50 лет назад • **Ал. Ошка, М. Кирицою, Е. Преда, К. Попиштяну** Румыния и ракетный кризис 1962 г. • **Д. Хынку** Немецкие архивы о бегстве начальника Железной Гвардии (II) • **А. К. Куза** 1888-1920. Дневниковые записи (II) • Романы Марты Бибеску (II) • **Ал. Бусуйочану** 1952. Записки из ссылки (II) • **Е. Денизе** Испанский путешественник у двора трансильванского князя Габриела Бетлена

INHALT (Rumänische Geschichte) **V. Papacostea** Die Rumänen — Europas Verteidiger • **V. Cândea** Athos und die Rumänen • **C. Popişteanu, M. Ştefan** Rumäniens Verfall in den Kommunismus • **I. Lăcustă** 1945. Die Wiederherstellung der rumänischen Verwaltung in Nord-Siebenbürgen • Geheime Urkunden: Rumänien am Ende des zweiten Weltkriegs im Europa (II) • In Bukarest, vor 50 Jahren • **Al. Oşca, M. Chiriţoiu, E. Preda, C. Popişteanu** Rumänien und die Raketen-Krise von 1962 • **D. Hincu** Die deutsche Archiven über die Flucht des Legionären Führer Horia Sima (II) • **A.C. Cuza** 1888-1920. Tagebuche (II) • Martha Bibescus Liebschaften (II) • **Al. Busuioceanu** 1952. Exil-Aufzeichnungen (II) • **E. Denize** Ein spanischer Reisender am Hof des siebenbürgischen Fürst Gabriel Bethlen

SUMARIO (Historia rumana) **V. Papacostea** Los rumanos — defensores de Europa • **V. Cândea** El Athos y los rumanos • **C. Popişteanu, M. Ştefan** La caida de Rumania en el communismo • **I. Lăcustă** 1945. La reinstauración de la administracion rumana en la Transilvania de Norte • Documentos secretos: Rumania a finales de la segunda guerra mundial en Europe (II) • En Bucarest, hace 50 años • **Al. Oşca, M. Chiriţoiu, E. Preda, C. Popişteanu** Rumania y la crisis de los cohetes de 1962 • **D. Hincu** Los archivos alemanes sobre la evadación del jefe nazi Horia Sima (II) • **A.C. Cuza** 1888-1920. Páginas de diario (II) • Los amores de Martha Bibescu (II) • **Al. Busuioceanu** 1952. Apuntes de destierro (II) • **E. Denize** Un viajero español a la corte del principe de Transilvania, Gabriel Bethlen

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat

ISSN 0541-88IX

Lei 650

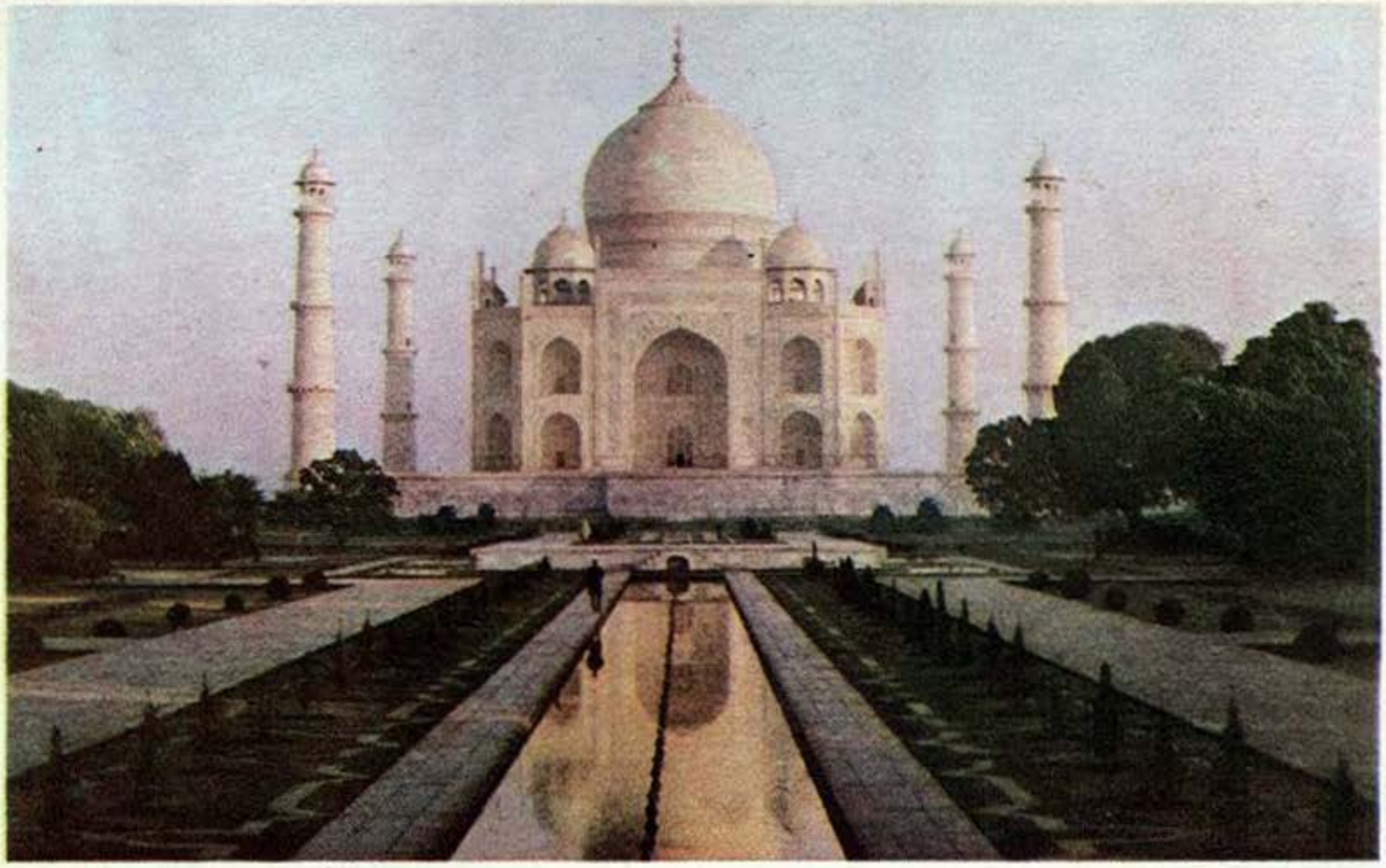

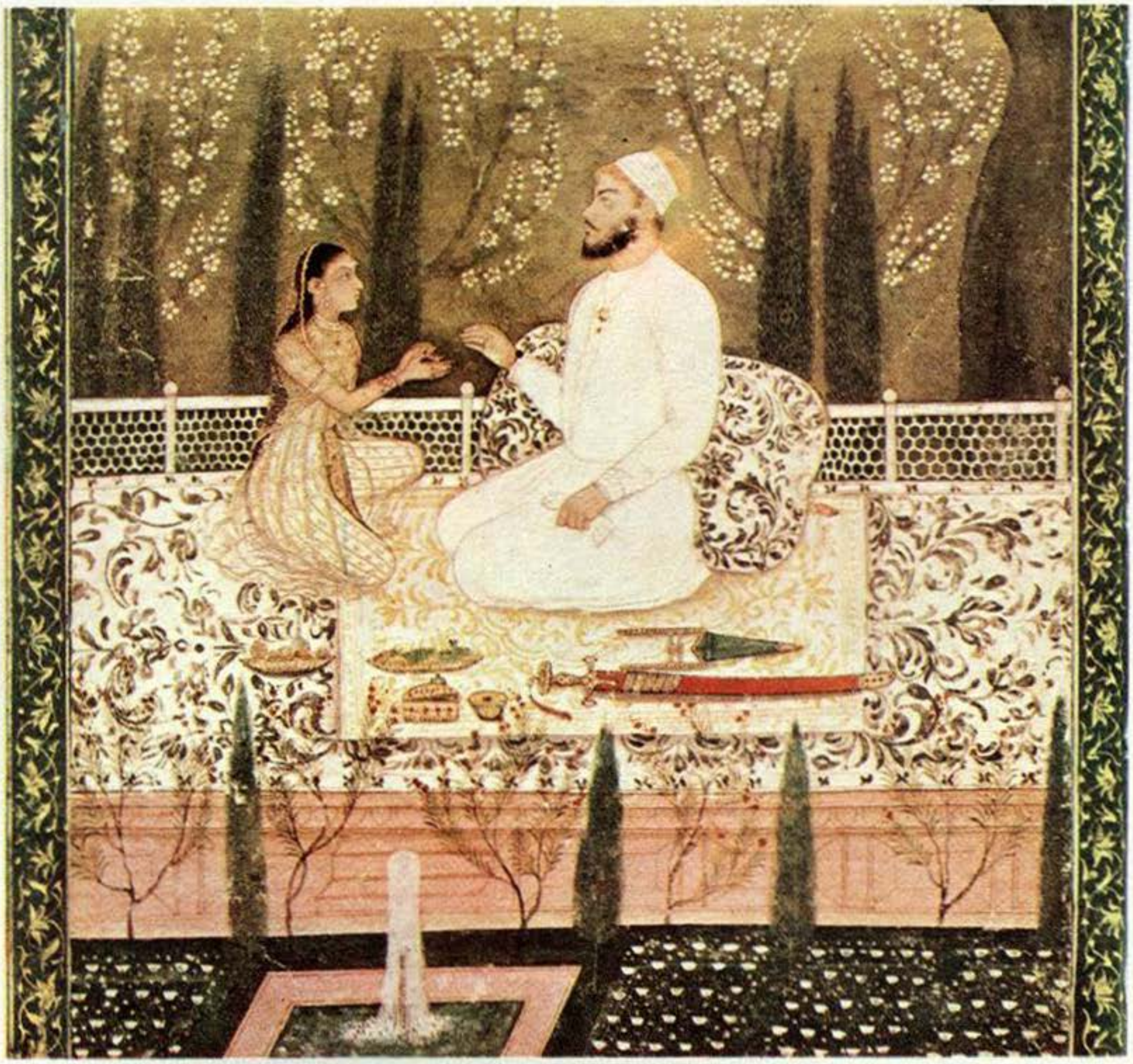

magazin istoric